

“ SHRI ”

“ DASHA PRAKARNA ”

COMPILED

BY

LAKSHUMAN NÁRÁYEN KENI SHASTRI

FROM

NUMEROUS WORKS OF RECOGNISED AUTHORITY

ON

HINDU DHARMA SHASTRA.

Registered under Act XXV. of 1867

BOMBAY,

PRINTED AT THE “NIRNAYA SAGAR” PRESS

SHAKA 1793—A D. 1872.

All Rights are Reserved,

Price Rupees 4½

श्री

अयं दशप्रकरणग्रंथः

कोटग्रामस्थ केणीत्युपाह्व नारायण सूनु

लक्ष्मणेन श्रुति स्मृति पुराणेति हासा-

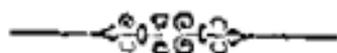
दिमान्यग्रंथोक्त वचनै

विरच्य

वेदशास्त्रसंपद्धिपत्रजमानमलकीकरो पाभिधभीमा-

चार्याणां घगवेत्युपाह्व परशुरामशास्त्रिणां-

च सहायतया संशोध्य.

मुद्राप्याम्.

त्रिनंदात्रिभूमितेशाके १७९३ पीपरुष्णाष्टम्यां निर्णयसागरा-

भिधाने मुद्रापत्रैकितः

हाग्रंथ

इसवी सन १८६७ चा आक्ट २५ प्रमाणे नोंदूम सर्प प्रकरणा

हक मभकल्पनि आपगाकडेस ठेविला आहे.

किंमत रुपये ४॥

श्री

अयं दशप्रकरणग्रंथः

कोटग्रामस्थ केणीत्युपाह्व नारायण सूनु

लक्ष्मणेन श्रुति स्मृति पुराणेति हासा-

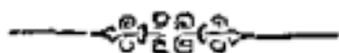
दिमान्यग्रंथोक्त वचनै

विरच्य

वेदशास्त्रसंपद्धिराजमानब्रह्मकीकरो षाभिधभीया-

चार्याणां घग्वेत्युपाह्व परशुरामशास्त्रिणां-

च सहायतया संशोध्य.

मुंवय्याम्.

त्रिनंदादिभूमितेशाके १७९३ पौषकृष्णाष्टम्यां निर्णयसागरा-

भिधाने मुद्रायंत्रैकितः

हाप्रय

इसवी सन १८६७ चा आक्ट २५ प्रमाणे नोंदून सर्ष प्रकटचा

हक मयंकर्त्यानि आपणाकडेस ठेविला आहे.

किमत रुपये १॥

॥ श्री ॥

दशप्रकरणं.

हाग्रंथ

कोट लक्ष्मण नारायण केणी शास्त्री

यानी

अनेक मान्य ग्रंथांच्या आधारानें

रचून

वे० शा० रा० रा० श्रीमाचार्य झळकीकर

व

परशुराम शास्त्री घगवे

यांच्या

साहायतेनें शुद्ध करून

मुंबईमध्ये,

“निर्णयसागर” छापखान्यांत छापिला.

शके १७९३ त्त १८७२

किंमत रु० १॥

श्री

अयंग्रंथः

श्री-

मत्परम-

हंस परिव्रा-

जकाचार्य कुलति-

लक यमाद्यष्टांग योगसंप

न्न पदवाक्यप्रमाण पारावार

पारंगत सर्वतंत्रस्वतंत्र श्रीमद्वैष्ण-

वासिद्धान्त प्रतिष्ठापनाचार्य श्रीमद्व्यासर

धुपनिदेवदिव्य श्रीपादपद्माराधक श्री-

मद्विवुर्धेन्द्रतीर्थ श्रीपादकरकम-

लसंज्ञात श्रीमत्सुमतीन्द्र-

तीर्थ श्रीपादवरकुमार-

क श्रीमद्भुवने-

द्वतीर्थ श्री-

पाद

पादकमलयोर्मयातिनम्रतया प्रीत्युत्कर्षेणच

समर्पि तोस्ति.

प्रस्तावना.

भरतखंडे तावद्गूणजनानां 'राज्यप्राप्ती तेषामत्रागमनेनभरत खंडस्यजनाना मनोक विद्या, कला, कौशल्यादिषु बुद्धिरधिकतरासीत्. तत्रापि; वार्तापत्रप्रकटनंचापमपरोपहान् लाभः यस्मात्, पूर्वतावद्विप्र-तिपन्नस्य विषयस्य निर्णयार्थं सभायां पंडितानां मुखतो वादविवादा अप्रचलन्, तथापि; तादृशवादविवादिर्नकोपिविषयो निर्णेतुं शक्येत. यतः प्रायशः पूर्वं पक्षिणां जनानां बाहुल्यं संपत्तिणां (सिद्धांतिनां) लक्ष्मीयस्य लोकेदृष्टमिति पूर्वपक्षिणोमत्सरेण सभायां लेख्यवादाभावा-त्प्रनाक्यमपन्हुवानाः संतः स्वपक्षानिव साधयितुं यतते. इदानीं. तावद्द्वार्तापत्रेच स्वकीयशंकाकलंकितविषयाणां लेखने भयमापन्नाः संतः स्वपक्षाभिज्ञासायितुं लिखितुंयानशक्नुवन्तीति वार्तापत्रस्य बहुपयोगइति; प्रकृतेतु कौकणस्थानां गौडसारस्वतकुलोत्पन्नानां व्यवहारे शाण्ण-वीति प्रसिद्धानां जनानां ब्राह्मणत्वे विप्रतिपन्नाः केचनजना बहुकाल-तद्विषये महाकोलाहलचक्रुः परंतु; इसवीसन् १८६९ दिनमारभ्या. योग्यं तादृशं कोलाहलं बहुवारं श्रुत्वा दुःखाश्चर्यसागरनिपन्नः सन्नह-मत्सरीणांतादृशजनानां द्वेषदुष्टाचारं साधुश्रोतृजनेभ्यो निवेदनाय श्रुति-सृयादि प्रमाण सहकृतं "दशप्रकरणाख्यमिमं" ग्रंथं रचितवान-रिम. अतएतत्प्रयावलोकनपरिश्रमेण कृतकृत्यमांकुर्वतुदयालवोविद्वांसइ-त्याशासे.

प्रस्तावना.

हिंदुस्थानामध्ये इंग्लिशलोकास राज्यप्राप्तशाल्यापासून सर्व रयतेस विद्या, कला, कौशल्य, इत्यादिक अनेकप्रकारचे फायदे शाले आहेत. त्यात वर्तमान प्रश्न प्रसिद्ध होणे हा एक मोठाच फायदा समजला पाहिजे, कारण कोणतेही गोष्टीचा निर्णय करणे शाल्यास सभाकम्बन त्यासभेत वादविवादकरण्याची चाल पूर्वीपासून चालत आहे. परंतु, त्यासभेतील वादापासून कोणतेही विषयाचा निर्णय होतो असें ह्मणवत नाही. कारण पूर्व पक्षाकडील दुराग्रह मडळी फार असून, विरुद्धपक्षाकडील (सिद्धात पक्षाकडील) मडळी थोडी असली ह्मणजे त्याचे बोलणे यक्षी खरे असले तथापि ते सिद्धीस नजाता दुराग्रह मडळीचाच पक्ष सिद्ध होतो. याने कारण; बहुधा त्या सभेत लेखीवाद नसल्याकारणाने मीं अमूर्त तऱ्हेने बोललो नाही असें नाकारण्यास संधी सापडती. परंतु वर्तमान प्रश्नावरून नाकारण्यास संधी सापडत नसून ज्याचा पक्ष नवळा असतो त्यास लेखणी आटोपावीच लागते. आता या सारस्वत कोंकणे ऊर्फ शाण्णवी ब्राह्मणादिपर्वीं कित्येक लोक बहुकालपर्यंत बरीच वाटाघाट करित असत. परंतु, इसवी सन १८६९ सालापासून जी विनाघडून आली ती पाहून फार आश्चर्य वाटल्याकारणाने अप्रशस्त मार्गाने बोलणाऱ्या निंदक लोकाची जी द्वेषबुद्धी ती सर्व माझ्या विद्वज्जन प्रीय

समोर सादर केलें आहे तर यात हस्तदोषाने राहिलेल्या न्यूनधिक दोषावर लक्ष न देता केवळ सत्यतेवर मात्र लक्षदेऊन सर्व वाचकांनी आपापल्या निस्पृहतांनुसृत मनेकस्वत एकवार परिश्रम घेऊन आद्यत वाचून पाहिले असता केलेल्या श्रमाची साफल्यता होऊन दुर्भाषणाच्या योगाने उत्पन्न झालेल्या तुफानरूप लहरांची शांती करितील अशी आशा करितों.

श्री दशप्रकरण.

प्रकरण पहिलें:

ॐ श्रीगणेशायनमः॥पीतांबरधरंविष्णुंमेघवर्णचतुर्भुजं॥

प्रसन्नवदनंध्यायेसर्वविघ्नोपशान्तये ॥ १ ॥

अर्थ—पीतांबर धारण करणारा, चतुर्भुज, प्रसन्न आहे मुख जा-
चे असा जो भगवान् विष्णु त्याप्रत सर्वविघ्नांची शांति होऊन प्रारंभि-
तकार्याची सिद्धी व्हावी एतदर्थ ध्यान करितों ॥ १ ॥

ॐ यत्पादपद्मंशरणागतानांसंसारसिंधोस्तरणैकपोतं
कामाक्षिदेवीकुलस्वामिनंचश्रीरामनाथंशिरसानमामि.

अर्थ—आणि ज्यांचे चरणकमल शरणागत जनास संसारसमुद्रा-
पासून तडीस नेण्याविषयी नौकारूप आहे असी जी कामाक्षिदेवी व
कुलस्वामी जो रामनाथ त्यांच्या चरणाप्रत नमस्कार करितों ॥ २ ॥

ॐ वेदव्याकृतिसाहित्यतर्कशास्त्रादिपारंगं ॥

॥ श्रीमदानंदतीर्थार्थगुरुंतंप्रणमान्यहं ॥ ३ ॥

अर्थ—आणि वेद, व्याकरण, अलंकार, तर्क (न्याय) इत्यादि
शास्त्रे जाणणारे असे जे गुरु श्रीमदानंदतीर्थ भगवत्पादाचार्य त्यां-
प्रत नमस्कार करितों ॥ ३ ॥

ॐ हे तुण जा श्लोकांपर अरेल ते अंद फार्याये आहेत
असे समजावे.

- ⊗ श्रीमत्सारस्वतार्यद्विजकुलजननःश्रीमदानंदतीर्थ
- ⊗ स्वाभ्यंघ्र्याब्जातमोदस्तदविरतरतोवत्सगोत्रोद्भवो
- ⊗ यः ॥ श्रीमदृग्वेदवेत्ताखिलगणकगणाग्रेसरःश्री
- ⊗ तविच्चाब्घ्र्याभट्टाभिधानोहारेभजनरतोभूच्चकेणी
- ⊗ त्युपाह्वः ॥ ४ ॥

अर्थ—श्रीमत्सारस्वताच्या कुलामध्ये उत्पन्न झालेला, व श्रीमदानंदतीर्थ स्वामी यांच्या चरणकमलापासून प्राप्त झाला आहे आनंद ज्यास अशा प्रकारचा, व निरतर त्या आनंदांतच मग्न होणारा, वत्सगोत्री, ऋग्वेदातें जाणणारा, सर्व ज्योतिषी जनांमध्ये श्रेष्ठ, श्रीतस्मार्तादि कर्म जाणणारा असून हरिभजनामध्ये निरतर रमणारा, असा केणी उपनामक आश्रयाभट्ट नावांचा ब्राह्मण असता झाला.

⊗ तत्सुतोधर्मशास्त्रज्ञोनारायणइतीरितः ॥

⊗ श्रीकोटग्रामवास्यासीत्कृष्णभक्तिरतःसदा ॥ ५ ॥

अर्थ—आणि त्या आठवव्या भट्टाचा पुत्र धर्म शास्त्रांत निपुण असून निरतर श्रीकृष्ण चिंतन करण्यांत तत्पर कोटग्रामांत वासकरणारा असा नागयणभट्ट या नांम कल्प प्रसिद्ध असता झाला ॥ ५ ॥

⊗ तत्पुत्रःश्रीमदानंदतीर्थपादाब्जपट्टपदः ॥

⊗ पंचप्रवरयुग्वत्सगोत्रजोलक्ष्मणस्त्वहं ॥ ६ ॥

⊗ रामग्रहाद्रिकुशकेशुचिकृष्णपक्षेपृच्छ्यांति

⊗ थौगुरुदिनेकिलमोहमय्यां ॥ ग्रंथं करोमिसततंगु

⊗ रुपादयुग्मंनत्वादशप्रकरणं बहुसत्प्रमाणैः ॥ ७ ॥

अर्थ—आणि त्या नागयण भट्टाचा पुत्र, पंचप्रवरान्वित वत्स-

गोत्रामध्ये उत्पन्न, श्रीमदानंदतीर्थ स्वामी यांच्या चरण कम-
लाप्रत भ्रमराप्रमाणे मग होणारा, असा मी लक्ष्मण नामक शंके
१७९३ ज्येष्ठ कृष्णषष्ठी गुरुवारी निरंतर श्रीगुरुचरणांप्रत नमस्कार
करून विद्वज्जनै कल्लन पूरित अशा या मुंबापुरांमध्ये राहत होतातां,
उत्तम प्रकारच्या प्रमाणानीं युक्त असा दशप्रकरणनामक ग्रंथ
करितो ॥ ७ ॥

⊗ दशाधात्राह्मणाःप्रोक्ताव्यासाद्यैस्तुमहर्षिभिः ॥

⊗ प्रथमेचप्रकरणेतेषामुत्पत्तिरीरिता ॥ ८ ॥

⊗ कौकणत्राह्मणानांयद्विप्रत्वेह्यनुमानकं ॥

⊗ द्वितीयेतुप्रकरणेप्रोक्तंशास्त्रप्रमाणतः ॥ ९ ॥

अर्थ—आतां या १० प्रकरणांत जे विषय आले आहेत ते
संक्षेपें कल्लन या अनुक्रमणिकेत दाखवितो. ते असे कीं; व्यासादिक
ऋषींनीं दहाप्रकारचे जे ब्राह्मण सांगितले त्यांची उत्पत्ती या प्रथम
प्रकरणांत सांगून सारस्वताच्या विप्रत्वाविषयीं द्वितीयप्रकरणांत शास्त्रोक्त
प्रमाणांच्या आधारानें षोडश हेतूंनीं अनुमान केलें आहे.

⊗ ब्राह्मणत्वेयदुकंहिप्रमाणैरनुमानकं ॥

⊗ तृतीयेतुप्रकरणेस्थापनातस्यचोदिता ॥ १० ॥

⊗ चतुर्णामपिवर्णानांवृत्तिभेदाःपृथक्पृथक् ॥

⊗ चतुर्थेतुप्रकरणेसंक्षेपेणप्रदर्शिताः ॥ ११ ॥

अर्थ—आतां द्वितीय प्रकरणांत अनुमान केलें लहून जें सांगित-
लें, त्या अनुमानास पंचावयव प्रयोग लावून त्याच षोडश हेतूंनीं व अन्य
शाखाधारानें तृतीयप्रकरणांत त्या अनुमानाची स्थापना करून ब्रह्म,
क्षत्रिय, वैश्य, आणि शूद्र, यांचरण्यांचे पृथक् पृथक् जे वृत्तिभेद
ते संक्षेपेंकल्लन चतुर्थ प्रकरणांत कथन केलें आहेत.

● पंचमेव्यवहारश्चदर्शितःसप्रमाणकः ॥

● पष्ठेतुमाधवोक्तस्यखंडनंचप्रकल्पितं ॥ ११ ॥

अर्थ—आणि पांचव्यात सप्रमाण व्यवहार दाखवून साहाय्यांत माधवलतिकेचें निराकरण केलें आहे.

● सप्तमोचित्तपूतानामुत्पत्तिश्चप्रदर्शिता ॥

● उत्पत्तिःकरहाटानासंप्रोक्ताचतथाष्टमे ॥ १३ ॥

● देवरुक्षब्राह्मणानानवमेजनिरीरिता ॥

● एवंविप्रत्रिभेदानामुत्पत्तिश्चप्रदर्शिता ॥ १४ ॥

अर्थ—आणि सातव्यात चित्तपावर्णाची अठव्यात कऱ्हाड्यांची आणि नवव्यात देवरुखांची मिळून तीन्हीं विप्र भेदाची उत्पत्ति या तीन प्रकरणांत कथन केली आहे.

● दशमेतुप्रकरणेविप्रःसारस्वतोगुरुः ॥

● चित्तपूतब्राह्मणानामित्युक्तंतुप्रदर्शितं ॥ १५ ॥

अर्थ—आणि दशमप्रकरणांत चित्तपावर्णादिकांचा गुरु सारस्वत हें सिद्धकऱ्हन दाखविलें आहे.

● एतैःप्रकरणैर्युक्तोग्रंथोहिक्रियतेमया ॥

● न्यूनाधिकममुष्मिन्यत्क्षम्यतातद्विसूरिभिः ॥ १६ ॥

अर्थ—याप्रकारेंकऱ्हन बरील दाहाप्रकरणानींयुक्त असा दशप्रकरणनामक ग्रंथ करितो आहे तर या ग्रंथामध्ये हस्तदोषानें किंवा नजरचुकीनें न्यूनाधिक जें काहीं होईल त्याची सुत्रपडितानीं क्षमा करावी.

● आशंकापरिहारादिदिङ्मात्रमिहदर्शितं ॥

● अन्यत्सर्वनुद्धिवलादूहनीयंविचक्षणैः ॥ १७ ॥

❶ अथचप्रतिपाद्यैवदोयतांविदुपोत्तरं ॥

❷ एकप्रदर्शितोन्यायौयःसोन्यत्रापिनीयतां ॥ १८ ॥

❸ दशप्रकरणग्रंथस्यैतस्यतुविलोकनात् ॥

❹ सम्यग्बोधोवाचकानामुत्पद्येतनसंशयः ॥ १९ ॥

अर्थ-आतां या ग्रंथांत शका समाधाने योज्यात दाखविली आहेत. यां खेरीज अन्य विषय सुबानी आपापल्या बुद्धिवले करून जाणाते. प्रदर्शित विषयाचे प्रतिपादन करून नंतर शिष्टानी जें उत्तर देणें असेल तें दावें. आणि एका ठिकाणी-प्रदर्शित केलेल्या जो न्याय तो अन्य ठिकाणीही-न्यावा. याप्रकारे करून या दश-प्रकरण नामक ग्रंथाचे विचारपूर्वक अवलोकन केलें असता वाचकास उत्तम प्रकारचा बोध होईल यांत संशय नाही.

❺ श्रीमत्कौंकणविप्राणांज्ञातारंभार्गवंविभुं ॥

❻ नमस्कृत्वाप्रकरणंप्रथमंप्रकरोम्यहं ॥ २० ॥

❼ तत्रकौंकणविप्राणांनपट्कर्माधिकारिता ॥

❽ विप्रत्वमपिनास्तीतिवदंत्येवंप्रथेप्सितं ॥ २१ ॥

❾ अतःसह्याद्रिखंडोक्तत्रचनैःसप्रमाणकैः ॥

❿ गौडविप्रत्वसिद्धिचकौंकणेषुप्रदर्श्यते ॥ २२ ॥

अर्थ-आता सारस्वत कौंकणे ऊर्फ शाण्णवी ब्राह्मणांचे सरक्षणकरणाचा असा जो प्रभु परशुराम त्याप्रत नमस्कार करून प्रथम प्रकरणाची रचना करितो. त्यामध्ये प्रथमतः सारस्वत कौंकणे ऊर्फ शाण्णवी यास पट्कर्माचा अधिकार नाही व ते ब्राह्मण ही नव्हे या प्रकारे करून काहीं निंदकलोक आपापल्या मना प्रमाणें पथेच्छ भाषण करितात परंतु त्या निंदक लोकाच्या मनापासून उत्पन्न झालेल्या

धमाची शांति व्हावी या कारणास्तव “ स्कंदपुराणांतर्गत सहाद्वि-
खंडाच्या ” आधारावरून यासारखत कौकणेऊर्फ शाण्णवी लोकांच्या
ठिकाणांगौड विप्रत्वसिद्धकून दाखवितों.

⊙ सहाद्विखंडस्कांदेनपुराणेवर्ततेपिच ॥

⊙ इतियच्छंकयतेलोकैस्तच्छंकायानिवृत्तये ॥ २३ ॥

⊙ स्कांदोक्तवचनान्येवप्रदर्श्यतेत्रकानिचित् ॥

⊙ तेषांविलोकनाच्छंकानिवृत्तिर्वैभवेत्पुत्रुवं ॥ २४ ॥

अर्थ—आतां सहाद्विखंड हें स्कंद पुराणांतर्गत मुळीच नाही
अशी कांहीं लोक शका घेतात त्या शकेच्या समाधानार्थ प्रथमतः
स्कंद पुराणोक्तच कांहीं प्रमाणे दाखवितों ती पाहिलीं ह्मणजे
शंकानिवृत्ति होईल यांत संशय नाही.

हरिव्यासस्वरूपेणवेदान्संगृह्ययत्नतः ॥ शिथिले

भ्यश्रवेदेभ्यस्त्वयानुद्धृत्यबुद्धितः ॥ २५ ॥ अष्टाद

शपुराणानांकर्तासत्यवतीसुतः ॥ तानिमह्यमदा

त्प्रीत्यागुरुःकारुण्यसागरः ॥ २६ ॥ अष्टादशप्रभे

दानिसारभूतानिष्ठत्तशः ॥ तेषांनामानिवक्ष्येहं

शृणुध्वंसुनिपुंगवाः ॥ २७ ॥ ब्राह्मंपाद्व्यवैष्णवंच

शैवंभागवतंतथा ॥ भविष्यन्नारदीयंचमार्कंडेयं

शुभावहं ॥ २८ ॥ आग्नेयंब्रह्मवैवर्तलैंगंवाराहमे

वच ॥ स्कांदंचवामनंचैवमात्स्यंकौर्मचंगारुडं

॥ २९ ॥ ब्रह्मांडंचेतिसंप्रोक्तमष्टादशंमुनीश्वराः ॥

नानारुयानानिपुण्यानिश्रवणान्मोक्षदानिचा ३० ।

श्रद्धेयानिचवैतानिचित्तशुद्धिमभीप्सुभिः ॥ स्कं
 दउवाच ॥ योगीन्द्रशृणुभक्त्यात्वंप्रख्यातंममसंज्ञ
 या ॥ ३१ ॥ तत्रसंतिकथादिव्यानानारुख्यानयुताः
 पराः॥सह्याचलकथातत्रवर्ततेऋषिसत्तम ॥ ३२ ॥
 तत्पुराणंवदाम्यद्यस्कांदंवेदार्थवृंहितं ॥ श्रौतक
 र्णामृतकरंपंचाशत्खंडमंडितं ॥ ३३ ॥ पट्संहि
 तायुतंशुत्थंशिवतत्त्वप्रबोधकं ॥ आद्यासनत्कुमा
 रीयाद्वितीयासूतसंहिता ॥ ३४ ॥ पराब्राह्मीच
 संप्रोक्तातुरीयावैष्णवीशुभा ॥ पंचमीशांकरीवत्स
 पष्ठीसौरीसमीरिता ॥ ३५ ॥ आद्यातुपंचपंचाश
 त्सहस्रलोकसंयुता ॥ द्वितीयोपनिपत्साराप
 ट्सहस्रैरथोज्ज्वला ॥ ३६ ॥ त्रिसहस्रयुतान्नाह्मी
 पंचभिर्वैष्णवीमता ॥ त्रिंशद्भिःशांकरीप्रोक्तासह
 स्रादित्यसंहिता ॥ ३७ ॥ लक्षग्रंथयुतंस्कांदंपं
 चाशत्खंडमंडितं ॥ तत्रादौसंप्रवक्ष्यामिह्याद्यां
 शिवकथान्वितां ॥ खंडैःपंचदशैर्युक्तांसर्वोपनिष
 दार्थिकां ॥ ३८ ॥ सह्याद्रिखंडःप्रथमोद्वितीयो
 वीरसंज्ञिकः ॥ तृतीयोभैरवाख्यःस्यात्ततोर्गौरमु
 खाब्धयः ॥ ३९ ॥ अथहैमवतीखंडोर्गोकर्णः
 पष्ठंडरितः ॥ सप्तमोवरदाखंडःकाशीखंडस्तथाष्ट

मः ॥ ४० ॥ नवमःसेतुखंडश्चतुंगभद्राव्हयः
 परः ॥ ततःखट्वांगिरखंडश्चमुनिखंडस्ततःपरः ॥
 ॥ ४१ ॥ ततःपरशुरामाख्यह्यंबकाख्यश्चतुर्दशः॥
 कैलासखंडोयोगीशत्वंतिमःपुण्यदायकः ॥ ४२ ॥
 एवंपंचदशैर्युक्तासंहिताद्याशिवात्मिका ॥ ॐ इ
 तिस्कंदपुराणेहिगणितंभैरवाभिधे ॥ ॐ एतेनवा
 दिनांबोधोजायेतखलुवाचकाः ॥ ४३ ॥

अर्थ—तीं अशीं कीं सूतशौनकादि ऋषींप्रत कथन करितात कीं; हरी नारायण भगवान हा व्यास रूपानें शिथिल झालेल्या वेदातें गृहण करून त्यांपासून आपल्या बुद्धिवलानें तात्पर्यार्थ काढून त्या वेदार्थानें पुक्त अशीं अष्टादश पुराणें कारितां झाल्य. नंतर तीं वेदसारभूत अष्टादश पुराणें रूपासमुद्र जो व्यास गुरू त्याणें प्रीतीनें मजकारणें दिलीं त्यांचीं नामें सांगतो तीं सुखीं श्रवण करावीं. ब्रह्मपुराण, पद्मपुराण, विष्णुपुराण, शिवपुराण, श्रीमद्भागवत, भविष्यपुराण, नारदपुराण, माकंडेयपुराण, अग्निपुराण, ब्रह्मवैवर्तपुराण, लिंगपुराण, वराहपुराण, स्कंदपुराण, वामनपुराण, मत्स्यपुराण, कूर्मपुराण, गरुडपुराण, आणि ब्रह्मांडपुराण याप्रमाणें अष्टादश पुराणें आहेत. या अष्टादश पुराणांत पुण्यकारक व श्रवणमार्गेंकरून मोक्षदेणारीं अशीं नानाप्रकारचीं, आख्यानें आहेत आणि हीं ज्यांज चित्तशुद्धीकरून घेण्याची इच्छा असेल त्याणीं भक्तिपूर्वक श्रवण पठण करण्यास योग्य आहेत व हीं मोक्षदेणारीं आहेत. (याप्रकारेंकरून सूनानीं ऋषींप्रत सांगून पुढे स्कंद नारद संवाद सांगतात.) स्कंदनारदाप्रतसांगतो, हे योगींद्रा नारदा! माझे पुराण ह्मणजे माझे नाव धारण करणारें जेंस्कंद पुराण तें भक्तीकरून श्रवण कर. आणि यास्कंद

पुराणामध्ये नानाप्रकारच्या आख्यानांनी युक्त अशा सुंदर सुंदर कथा आहेत. तशीच सद्गात्रि सर्बंधी कथा आहे तस्मात् या सुंदर कथांनी युक्त असें जें स्कंद पुराण त्यांत वेदार्थ बहुत असून हें श्रवण करणाऱ्या जनास आनंददायक आहे. आणि यांत पन्नासखंडे व साहासंहिता आहेत व हें शुद्ध असून याणें शिवतत्वाचा बोध होतो. आतां ज्या साहासंहिता खणून सांगितल्या त्यांचीं नांवे. पहिली सनत्कुमारसंहिता, दुसरी सूतसंहिता. तिसरी ब्रह्मसंहिता, चवथी विष्णुसंहिता, पांचवी शंकरसंहिता, साहावी सूर्यसंहिता, याप्रमाणें साहासंहिता आहेत, यांची ग्रंथ संख्या अशी की; जी पहिली सनत्कुमार संहिता ती ५५ हजार आहे, दुसरी सूत संहिता ६ हजार, तिसरी ब्रह्म संहिता ३ हजार, चवथी विष्णु संहिता ५ हजार, पांचवी शंकर संहिता ३० हजार, आणि साहावी सूर्य संहिता १ हजार आहे. याप्रमाणें ही सर्व संख्या मिळवून एकंदर स्कंद पुराणाचा लक्ष ग्रंथ आहे. आणि या स्कंद पुराणास, पन्नास खंडे आहेत त्यांतून प्रथमतः पंधरा खंडांनी युक्त जी पहिली संहिता त्यांतिल खंडांचीं नांवे सांगतो. -पहिलें सद्गात्रिखंड, २ रें वीरखंड, ३ रें भैरवखंड, ४ रें गौरमुखखंड, ५ रें हेमवती, ६ रें गोकर्ण, ७ रें वरदाखंड, ८ रें काशी खंड ९ रें सेतुखंड, १० रें तुंगभद्राखंड, ११ रें खड्गांगीखंड, १२ रें मुनिखंड, १३ रें परशुराम, १४ रें त्र्यंबक, आणि १५ रें कैलासखंड, याप्रमाणें पंधरा खंडांनी युक्त अशी स्कंदपुराणांतर्गत पहिली सनत्कुमार संहिता आहे. याप्रमाणें स्कंदपुराणांतर्गत भैरव खंडामध्ये हा विस्तार सांगितला आहे याचें अवलोकन केल्याने सद्गात्रिखंड नूतन असें ह्मणणाऱ्यांस उत्तम प्रकारचा बोध होऊन उत्पन्न झालेल्या भ्रमाचा नाश ही होईल यांत संशय नाही.

आता या सहाद्रीखंडांत जे दशविध ब्राह्मण सांगितले त्यांची उत्पत्ति सांगतो.

॥ स्कंदउ० ॥ ब्राह्मणादशाधाः प्रोक्ताः पंचगौडाश्च द्राविडाः ॥ तेषां सर्वेषां चोत्पत्तिकथयस्व सविस्तरं ॥ ४१ ॥

॥ महादेवउ० ॥ द्राविडाश्चैव तैलंगाकर्नाटामध्यदेशगाः ॥ गुर्जराश्चैव पंचैते द्राविडाः पंचकथ्यते ॥ ४५ ॥

अर्थ—ती अशी की; स्कंद शकुरामत लणतो, दाहाप्रकारचे ब्राह्मण (पचगौड आणि पचद्राविड) मिळून दशविध ब्राह्मण लणून जे सांगितले त्याची सविस्तरें कळून उत्पत्तिसांग. याप्रकारें कळून स्कंदाचे भाषण ऐकित्यावर शकर लणतो द्राविड, तैलंग, कर्नाटक, मध्यदेशस्थ, (देशस्थ) आणि गुर्जर, मिळून हे पांच प्रकारचे द्राविड सांगितले आहेत.

✓ सारस्वताः कान्यकुब्जा उत्कलामैथिलाश्च ये ॥

गौडाश्च पंचधाश्चैव दशविप्राः प्रकीर्तिताः ॥ ४६ ॥

अर्थ—आणि सारस्वत, कान्यकुब्ज, उत्कल, मैथिल, आणि गौडे, हे पांच गौड मिळून दहाप्रकारचे ब्राह्मण सांगितले आहेत.

ब्राह्मणादशाधाश्चैव महर्षीणांकुलोद्भवाः ॥

देशे देशाविधाचाराह्येतैर्विस्तरितामही ॥ ४७ ॥

त्रिहोत्राह्यप्रवेश्याश्च कान्यकुब्जा कनोजपाः ॥

मैत्रायणाः पंचविधास्ते गौडाः प्रकीर्तिताः ॥

१ याप्रमाणें या गौडांत अणखी भेद आहेत, परंतु मुख्य पचगौड आणि पचद्राविड मिळून हे दशविधच ब्राह्मण सांगितले आहेत लणून सर्व भेद दाखविले नाहीत.

सर्वेपात्रह्यगायत्रीवेदकर्मयथाविधि ॥

पट्कर्मविधियुक्ताश्वनात्रकार्याविचारणा ॥ ४८ ॥

भोज्याश्वभोजनीयाश्वसर्वदेशेषुब्राह्मणाः ॥

योनिसंबंधकृत्यंचस्वशाखासूत्रसंज्ञया ॥ ४९ ॥

चर्मबुगुर्जरेचैवदेशदोषःप्रकल्प्यते ॥

दक्षिणेदासीगमनंदोपश्चैवमहाद्भुतः ॥ ५० ॥

नदंतधीतंकर्नाटकाश्मीरेभट्टमारिजाः ॥

तैलंगेगोवाहनंचप्रातरन्नंतुद्राविडे ॥ ५१ ॥

एवंदेशेचदोपश्चस्वदेशेचप्रकल्प्यते ॥

गुर्जरीकच्छहीनातुविधवाचसकंचुकी ॥ ५२ ॥

अर्थ—याप्रकारे कस्मिन् ऋषिकुलोत्पन्न मुख्य हे दहाब्राह्मण आहेत. आणि ते ज्याज्या देशात राहात आहेत, ते तत्तद्देशीय आचार आचरण करितात याप्रमाणे सर्व पृथ्वीवर ते ब्राह्मण राहातात. परंतु; देशाचार भिन्नवाच्या योगाने यद्यपि ते भिन्नभिन्न आहेत तथापि वेदोक्त यथा-विधि ब्रह्मगायत्री असून पट्कर्माचा अधिकार आहे याविषयीं विचार करणेच नको. कारण ब्राह्मण पट्कर्माचे अधिकारी असून सर्व देशामध्ये देवतोदेशाने भोजनीय आहेत. आता यादशविध ब्राह्मणामध्ये देशपरत्वेकस्मिन् निरनिराळे दोषही आहेत ते असे कीं, गुर्जरदेशातील ब्राह्मणाचा दोष चर्मोदक प्राशन करणे, दक्षिण देशस्थांचा दोष दासीगमन करणे, कर्नाटकांचा दोष दंतधावन नकरणे (दात न घासणे) काश्मीरदेशस्थांचा दोष भट्टमारीज (दोषविशेष) तैलंग देशस्थांचा दोष वैलावर वसणे, श्राविडाचा प्रा.का. शिल्पभञ्ज (कालचे) भक्षण करणे, आणि गुर्जरात दुरा-

रादोष असा आहे कीं कच्छहीन असून विधवा स्त्रियांनी चोळी घालणे.

त्रिहोत्राश्रकनोजाश्रमत्स्यभुङ्ग्मांसभोजनाः ॥

कान्यकुब्जोश्चातृगामीदेशदोषाःप्रकीर्तिताः ५३।

यथादेशस्तथादोषःस्वस्वदोषेणकल्प्यते ॥

परदेशेरुतंकर्मवाध्यतेचैवपातकं ॥ ५४ ॥

एवंऋषिकुलंश्रेष्ठं ब्राह्मण्यंचैवविस्तरं ॥

सर्वकर्मसुशुद्धंचनात्रतस्यविचारणा ॥ ५५ ॥

⊙ इत्थंसह्याद्रिखंडोक्तवचनंहिविचार्यतां ॥

अर्थ—त्रिहोत्र देशांच्या आणि कनोज्यांचादोष मत्स्यमांसांतें सेवन करणें, कान्यकुब्जांचा दोष भावाच्या स्त्रीपार्श्यां गमन करणें, याप्रकारेंकल्पन देशपरतें दोष सांगितले आहेत. ज्याज्या रीतीनें देशपरतें कल्पन दोष आहेत ह्मणून जे सांगितले ते दोष त्या देशस्थलोकांस पातकोत्पादक होत नाहींत. परंतु, आपला देशासोडून अन्यदेशामध्ये गेले असतां ते स्वदोष पातकोत्पादक होतात. याप्रकारेंकल्पनं ऋषिकुल हें यद्यपि अनेक अपवादयुक्त आहे तथापि तें श्रेष्ठच आहे याविषयी कांहीं विचार करू नये. याप्रमाणें " सद्याद्रिखंडांत " सांगितले आहे त्याचा विचार करावा.

॥ पुरुरवाउवाच ॥ कुतश्चिद्ब्राह्मणोजातोवर्णाश्चापिकु

तश्रये ॥ कस्माच्चभवतिश्रेष्ठस्तन्मेव्याख्यातुमर्ह

सि। ५६। ब्राह्मणोमुखतःसृष्टोब्रह्मणोराजसत्तम ॥

वाहुभ्यांक्षत्रियःसृष्टऊरूभ्यांवैश्यएवच ॥

वर्णानांपरिचर्यार्थत्रयाणांभरतर्षभ ॥ ५७ ॥

वर्णाश्रतुर्थःसंभूतःपद्भ्यांशूद्रोविनिर्मितः ॥

● इत्थंच भारतेमोक्षधर्मेऽप्यस्तिविलोक्यतां ॥५८॥

ब्राह्मणोऽस्यमुखमासीद्ब्राह्मराजन्यःकृतः ॥

उरूतदस्ययद्वैश्यःपट्ट्याशूद्रोअजायत ॥

● इत्थंपुरुषसूक्तेऽपिवर्ततेतद्विचार्यतां ॥ ५९ ॥

अर्थ—असे हे ब्राह्मण कोठून उत्पन्न झाले तर त्याविषयींचा शास्त्रार्थ असा आहे कीं, पुस्त्रवा युधिष्ठिराप्रत विचारितो, ब्राह्मणाची उत्पत्ती कोठून झाली ? व क्षत्रिय, वैश्य, आणि शूद्र हे कोठून उत्पन्न झाले ? आणि ब्राह्मण हे सर्ववर्णांत श्रेष्ठ कसे झाले ? हे सर्व मजकारणें सांग; या प्रकारें कसून पुस्त्रवाचें तें भाषण श्रवण केल्यावर युधिष्ठिर लक्षणतो, ईश्वराच्या मुखापासून ब्राह्मण उत्पन्न झाले भुम्यापासून क्षत्रिय, ऊरूं पासून (माऊद्यांपासून) वैश्य, आणि या तीन वर्णांच्या सेवेकरितां चवथे वर्णस्थ जे शूद्र ते पायांपासून; याप्रकारेंकसून हे चारवर्ण ईश्वराच्या चार स्थानापासून उत्पन्न झाले. याप्रमाणें " महाभारतांतील मोक्षधर्मांत, " व " पुरुषसूक्तांत " सांगितले आहे. त्याचा विचार करावा.

॥ भरद्वाज उवाच ॥ ब्राह्मणःकेनभवतिक्षत्रियोवाद्भि
जोत्तम ॥ वैश्यःशूद्रश्चविप्रर्षेतद्वृहिवदतांवर ॥ ६० ॥

॥ भगुरुवाच ॥ जातकर्मादिभिर्यस्तुसंस्कारेःसंस्मृतः
शुचिः ॥ वेदाध्ययनसंपन्नःपट्टसुकर्मस्ववस्थितः ॥ ६१ ॥

शौचाचाररतःसम्यक्विद्ययातिगुरुप्रियः ॥

नित्यं व्रती सत्यपरःसर्वैर्ब्राह्मण उच्यते ॥

● इत्थं हि भारतेमोक्षधर्मेऽप्यस्तिविलोक्यतां ॥ ६२ ॥

अर्थ—मरदाज भृगुऋषीप्रपत विचारितो कौं, ब्रह्म, सत्रिय, वैश्य, आणि शूद्र, हे जे चार वर्ण ईश्वराच्या मुखापसून उत्पन्न झाले, त्यास ब्राह्मण्य करीत प्राप्त झाले ते साग. याप्रमाणे विचारिते असना भृगुऋषी लक्षणतो, नात कर्मादिषोडश संस्कारांनी, पवित्रपणाने, वेदाध्ययनाने, षट्कर्मने, शुद्ध आचाराने, (सर्वमाय) गुह्यर धिती ठेवण्याने, नित्यवाचने (प्रतिग्रहाने) आणि सत्य भाषणाने ब्राह्मणत्व येते लक्षणजे इतके गुणांनी जो पुण्ययुक्त, त्याला ब्राह्मण असे लक्षावे याप्रमाणे “ भोऽन्वयमेतन्न वचन आहे ” ते पाहावे. तस्मात् हे सर्व गूण वरील दशविधात असल्या कारणाने यांचे विप्रत्य अनादिसिद्ध अमून नि सशय आहे आता सारस्वनांस येतदेगात आणण्याचे कारण काय ? लक्षणून कौर्णां शका घेतील तर त्या शंकेच्या समाधानाविषयी किंचित कथाभाग सागतो

ततस्त्रेनायुगेजातेकार्तवीयांदिभिर्नृपैः ॥

वलवोद्देर्धृताभूमिर्विप्राणामुद्धृत्तैः शठैः ॥ ६३ ॥

ततोभवत्सभगवान् विप्रेश्चकश्यपादिभिः ॥

प्रार्थितो रेणुकायासजामदश्योमहाजवः ॥ ६४ ॥

भार्गवोरामङ्गलितमूचुः सर्वे समाहिताः ॥

केलासाद्रौगि वस्थानेतुष्टेनतपसातदा ॥ ६५ ॥

दत्तः स्वपरशुस्तरमाद्रामः परशुपूर्वकः ॥

कास्मिंश्चिदय काले चापितृप्रोक्तः स्वमतार ॥ ६६ ॥

जघान तेन तुष्टौ भूहृणीष्वमनसेप्सित ॥

उत्सुक्तस्तुतदामाता जीवत्येव सहोदराः ॥ ६७ ॥

सजीवाश्च भवत्वेते सजीवास्ते भवन्तदा ॥

अर्थ—तो असा की, त्रैतायुग प्राप्त झाले असता मोठे, उद्दट, असे कार्तवीर्यादिक जे राजे, ज्याणी ही भूमी धारण केली (हस्तगत करून घेतली) तेव्हा कश्यपादिकांची भगवताची प्रार्थना करिते झाले. त्यासमयी रेणुकेच्याठायी जमदग्नी पासून भगवत अवताररूपाने उदयन होता झाला. त्यासमयी त्याचे नाव भार्गव असे ठेविले. नंतर शिवस्थान येणे करूनयुक्त जो कैलासपर्वत त्या पर्वताच्याठायी भार्गवरामाने तपश्चर्या करून शकर प्रसन्न करून घेतला. त्याकाली शकराने नरदेऊन एक परशु दिला; त्या दिवसापासून त्या जमदग्नि पुत्राला परशुराम हे नाव प्राप्त झाले. नंतर कोणी एके समयी काहीं कारणानुळे पित्याच्या आज्ञेवरून आपली माता जी रेणुका तीस ती मारिता झाला. त्याकाली ही आपली कठोर आज्ञा असून पुत्राने मान्य केली असे जाणुन सतोषयुक्त धितंक करून परशुरामास सांगितले की हेपुत्रा! वर माग. माप्रमाणे पित्याचे वचन ऐकील्यावर परशुराम वर मागता झाला तो असा की, ही मृत झालेली माता व हे मरणाप्रत पावलेले मू जीवन व्हावे, माप्रकारे करून वरदान त्या परशुरामाने मागताच त्याची ती मरणाप्रत पावलेली माता व नधूही जीवित झाले.

१ ततोरामोगतस्तीर्थयात्रां कर्तुमहीतले ॥ ६८ ॥

पश्चान्मुनेराश्रमंसजगामरुतवीर्यजः ॥

अस्तुनाभूतिनाम्नोचययाचेधेनुमुत्तमां ॥ ६९ ॥

नददौसतदातावैबलाज्जग्राहक्षत्रियः ॥

हतेतस्मिसमारोधाज्जघानक्षत्रियान्बहून् ॥ ७० ॥

एकविंशतिवारंसशोधयित्वापुनःपुनः ॥

पृथ्वीनिःक्षत्रियाचक्रेत्तपंयामासतान्पितृन् ॥ ७१ ॥

ब्राह्मणानांततोपृथ्वीदानंदत्वायथाविधि ॥

नवीननिर्मितक्षेत्रंशूर्पाकारंतदुत्तमं ॥ ७२ ॥

वैतरण्यादक्षिणेतुसुब्रह्मण्यास्तथोत्तरे ॥

सह्यात्सागरपर्यंतंशूर्पारकंव्यवस्थितं ॥ ७३ ॥

शतयोजनदीर्घचविस्तृतंत्रीणियोजनं ॥

भार्गवंमीलितापृथ्वीसमुद्रात्सुखहेतुना ॥ ७४ ॥

क्षेत्रंजवाधिकंचासोत्सर्वतीर्थान्वितंतदा ॥

अर्थ—नंतर काही काल गेल्यावर परशुराम तीर्थयात्रा करण्याकरिता निघून गेला. आणि परशुरामाने निघून गेल्यावर त्या जमदग्नि ऋषीच्या आश्रमामध्ये “ कार्तवीर्य सहस्राहुन ” राजा प्राप्त होता झाला. तेव्हां त्या जमदग्निऋषीने कामधेनूच्या वरप्रसादाने भोजनादिक उपचारेकरून त्याराजाचे उत्तमप्रकारे आतिथ्य वगैरे केले. त्याकाली त्यास (राजास) असे वाटले की, ही कामधेनू आमच्यासारख्या राजांपाशी असावी व तें केल्या फार उपयोग होईल. असे त्याराजाने आपल्या मनांत आणून तीधेनू त्याऋषीप्रत मागीतली. परंतु ती तो ऋषीदेईना, असे समजल्यावर बलात्कारेकरून तीधेनू घेऊन गेला. नंतर हा सर्व वृत्तांत परशुरामास समजतांच कार्तवीर्य राजाप्रत घेऊन त्यास मारिला. आणि क्षत्रिय हे अती मदोन्मत्त होऊन सर्वांस पीडू लागले असे जाणून पुनः पुनः क्षत्रिय मारावे असा निश्चयकरून सर्व पृथ्वीवर २१ वीस आवृत्ती केल्या. यामुळे कारे करून पृथ्वीवरील सर्व क्षत्रियमारून निःक्षत्रिय पृथ्वीकरून पितर तृप्त केले. आणि क्षत्रिय मारून हस्तगत झालेली जी सर्व पृथ्वी ती ब्राह्मणास यथाविधि दान दिली, नंतर आपण दानदिलेल्या

पृथ्वीवर कसे राहावे असे मनांत आणून “ वैतरणीनदीच्या ” दक्षिणभागी, आणि सुन्नहण्याच्या उत्तरभागी शूर्पाकार (सुपासारखे) असून सुंदर एक क्षेत्र उत्पन्न केले. ते असे की, सहाद्रीपासून समुद्रापर्यंत बाराकोस रुंद, आणि चारसेकोस लांब, सूर्पाकार या प्रकारे करून भार्गवांस (परशुरामास) समुद्रापासून भूमी मिळाली. आणि ती भूमी काशीक्षेत्रापेक्षा अधिकपवीत्र शाली कारण त्याभूमीवर (परशुरामक्षेत्रांत) परशुरामने सर्व तीर्थे आणून स्थापिली.

विमलंनिर्मलंचैवखदिरंतीर्थमुत्तमं ॥ ७५ ॥

हरिहरेश्वरंतीर्थमुक्तेश्वरस्तथैवच ॥

वालुकेशोमहाश्रेष्ठोवाणगंगासरस्वती ॥ ७६ ॥

तस्यास्तुदक्षिणेभागेकुशस्थलिरुदाहृता ॥

मठग्रामंतथाचान्येगोमाद्रिश्राप्युदाहृतः ॥ ७७ ॥

तत्रैवस्थापितंतीर्थगोरक्षचकुमारिजं ॥

रामकुंडकुड्मलंचप्राचोसिद्धगुणोपमं ॥ ७८ ॥

एवंक्षेत्रंमहादेविभागवेणविनिर्मितं ॥

तन्मध्येतुकृतोवासःपर्वतेचतुरंगके ॥ ७९ ॥

श्राद्धार्थंचैवयज्ञार्थंमंत्रिताःसर्वब्राह्मणाः ॥

नागताऋषयःसर्वेऋधोभूद्भागवस्तदा ॥ ८० ॥

अर्थ—तीं असीं कीं, विमल, निर्मल, खदिरतीर्थ, हरिहरे-
श्वर, (वाणकोटाजवळ) मुक्तेश्वर, कलुकेश, (वालुकेश्वर)

१ हा श्लोक शाल्यावर परशुरामने नूतन द्विज केल्याविषयी कथा आहे. तस्मात् ते नूतन असून या दशविधांत नसल्या कारणाने येथे त्यांची योजना केली नाही.

वाग्गमा, सरस्वती, आणि तीच्या दक्षिणभागी, कुशस्थली (कुशळ ज्यास लणतात ते) मठग्राम (साप्रत माडगावं असे लणतात) गोमाचळ, (गोमातळ) त्या गोमंतकी गोरक्षनाथकनीथ रामकुंड, कुडूमलादिक तीर्थांची स्थापना केली. शंकरपार्वतीस लग्नो हे शर्वती ! याप्रकारे करून सर्व देव व सर्व तीर्थे याहीं करून युक्त असे ते शूर्पाकारकक्षेत्र परशुरामाने निर्माण करून त्या क्षेत्रात पर्वताच्या ठिकाणी वास करिता आला. नंतर काही दिवस गेव्यार, श्राद्धयज्ञा करिता तेथील सर्व ब्राह्मणास आमंत्रण केले. परंतु सर्व ब्राह्मण आले नाहीत या कारणाने भार्गव जो परशुराम तो कोपायमान होता आला *

पश्चात्परशुरामेणह्यानीतामुनयोदश ॥

त्रिहोत्रवासिनश्चैवपंचगौडातरास्तथा ॥ ८१ ॥

गोमाचलेस्थापितास्तेपंचक्रोशीकुस्थली ॥

भारद्वाजःकौगिकश्चवत्सःकौडिण्यकठ्यपो ॥ ८२ ॥

वसिष्ठोजामदग्निश्चविश्वामित्रश्चगौतमः ॥

अत्रिश्वदशरूपयस्थापितास्तत्रएवहि ॥ ८३ ॥

श्राद्धार्थंचैवयज्ञार्थंभोजनार्थंतथेवच ॥

मठग्रामेकुशस्थल्यांकर्दलीनाभितत्पुरे ॥ ८४ ॥

आनिताभागंवेणेतगोमांताख्येचपर्वते ॥

मागरीशोमहादेवोमहालक्ष्मीश्चह्यालसा ॥ ८५ ॥

* कोपायमान होऊन नंतर त्या परशुरामाने कैवर्तकास द्विनव दिले असे कथा आहे

- शातादुर्गाचंनगेशःसप्तकोटेश्वरंशुभ ॥

तथाचवहुलादेवाःपरशुरामेणचानिताः॥ ८६ ॥

स्थापिताभक्तकार्यार्थतत्रैवचशुभस्थले ॥

तेदेवावीर्यवताश्चभक्ताभीष्टप्रदायकाः ॥ ८७ ॥

स्मरणात्वरतेतेपापापसत्यवदाम्यह ॥

अर्थ—कोपायमान होऊन श्राद्धयज्ञार्थ ब्राह्मण पाहिजेत तेव्हा त्या परशुरामाने पंचगौडांतर्गत त्रिहोत्रपुर नामक देशात वासकरणारे '१० ब्राह्मण आणून गोमाचलामध्ये' (गोमातकात) पंचक्रोशी, कुशस्थली, इत्यादिकक्षेत्रात त्याची (१० ब्राह्मणाची स्थापनाकेली ते दाहा ब्राह्मण यें प्रमाणे, भारद्वाज कौशिक, वत्स, कौंडिण्य, कश्यप, वसिष्ठ, जमदग्नि, विश्वामित्र, गौतम, आणि अत्रि, मिळून यादाहा ब्राह्मणास श्राद्धयज्ञार्थ, य भोजनार्थ उपयोग व्हावा लणोन त्रिहोत्र देशस्थ पंचगौडांतर्गत सारस्वत ब्राह्मणाची, मठग्रामात (माडगावात) कुशस्थलीत (कुडुळात) फर्दलीत (केळोशी) गोमाचल इत्यादि क्षेत्राच्या ठिकाणी स्थापन केले आणि त्या परशुरामाने हे ब्राह्मण त्रिहोत्र पुराहून गोमातकास आणि तेव्हा त्याचे कुलदेव, लणजे भगेश, महादेव, महालक्ष्मी, ह्यालसा, शातादुर्गा, नागेश, सप्तकोटेश्वरादिक श्रेष्ठ असे जे देव तेही त्या परशुरामाने आणून भक्त कार्ये सिध्यर्थ त्या गोमातकादि उत्तमक्षेत्रात स्थापिले आणि ते सर्व देव मोठे जाग्रत असून जाचल्लवतेने भक्ताचे मनोरथ पूर्णकरणारे अहित्. आणि त्यासर्वदेवाचे स्मरण केल्याने संचितार्थ करून देविलेली जी पापे ती सर्व नाशप्रत पापतात घात कार्हा सशय नाही याप्रकारेकरून शंकराने कार्तिकस्वामीस सांगितल्यावर कार्तिकस्वामी लणतो की,

विश्वेश्वरजगन्नाथत्रिलोक्यादिमहेश्वर ॥ ८८ ॥

भूतंभव्यंभविष्यन्तर्गस्थित्यन्तकारक ॥

कथासर्वाजगन्नाथश्रुताचत्वत्प्रसादतः ॥ ८९ ॥

दशगोत्रकराविश्राप्तिहोत्रपुरवासिनः ॥

आनीताःपरशुरामेणस्वकार्यार्थरयासित्यये ॥ ९० ॥

हेशंभोतस्यविस्तारंकथयस्वसमासतः ॥

ईश्वर उवाच। गृणु पुत्रसायुषु पृष्टं कियोगं च कथं स्थितिः ११

ब्राह्मणादशगोत्राश्रकुलंपट्टपाटिकं रमृतं ॥

कुशस्थल्यांकदल्यांचगोत्राणिस्थापितानि हि १२

कीत्संवत्संचकौडिर्ण्यगोत्रंदशकुलान्वितं ॥

एतेत्रिगोत्रजापिप्राउत्समाराजपूजिताः ॥ १३ ॥

सुदर्शनाःसदाचाराश्रतुराःसर्वकर्मसु ॥

मठग्रामोवरेण्यंचलोटलीचकुशस्थली ॥ १४ ॥

पट्टपडेटेपुग्रामेषुकुलानिरथापितानिवै ॥

अर्थ—हेविशेश्वर ! जगन्नाथ ! त्रिलोक्याद्या आदिभूता ! महेश्वर ! भूत, भविष्य, सर्ग, स्थिति, प्रत्यकरणाद्या परमेश्वर हींजी सर्व कथा तुझी मलासांगितली तीमी श्रवण ही केली ; परंतु “ए-रनुत्तमाने” स्वकार्य सिध्दये दाहागोत्रे पाहें करून पुक्त असते त्रिहोत्रपुरस्य पंचगौडांतर्गत दाहां ब्राह्मण आणिले सणून जें सटनें तर त्यांची सादककथा मलासांग. याप्रकारें कम्बन “शंकराग्रत-दकराने” प्रश्नकेल्य असता ती श्रवण करित होताता शंकरत्यास्कं-दाग्रत सणतो कीं, हेपुत्रा स्कंदा ! चांगला प्रश्नकेल्यास तर त्या सर्व

ब्राह्मणाच्या स्थितियोगांप्रत सांगतो तें श्रवणकर. तें असेंकीं, दा-
हाब्राह्मण जे आणिले त्यांचीं सातष्टकुलें होती त्यापैकी कुदास्थळीं,
केळोसी, यादोनक्षेत्रांत कौत्स, वत्स, आणि कौंडिण्य, यातीनगो-
त्रस्य ब्राह्मणाचीं दाहा, दाहा, कुलें स्थापितकेलीं. आणि हे ती-
नगोत्रांचेब्राह्मण राजादिक याहीं करून पूज्य असे होत. आणि
ते सर्व कर्मांत चतुर असून उत्तम आचार याणीं करूनयु उक्त आहेत.
आणि मठग्राम, वरेण्य, (नारवें) अंबुजी, आणि लोटळी, मिलून
याचारग्रामांत ६-६ कुलें स्थापिलीं.

चूडामणिमहाक्षेत्रेकुलानिदशएवहि ॥ ९३ ॥

स्थापिताश्रत्रयोदेवाभार्गवेनतुयत्नतः ॥

दीपवत्यांकुलंचाष्टस्थापितंचयथाविधि ॥ ९४ ॥

गोमाचलेमध्यभागेकुलंद्वादशस्थापितं ॥

एवंपट्टपट्टिकाविप्राःस्थापिताचपरस्परं ॥ ९५ ॥

प्रादायतेपारामेणकुशस्थलिनिवासिनां ॥

सासष्टिद्विजमुख्यानामधिकारंददौतदा ॥ ९६ ॥

⊗ इत्थंसह्याद्रिखंडेपिभेदःस्वपरिकीर्तितः ॥

⊗ तेनपूर्वोक्तविप्राणांसाष्टीकरइतीरितं ॥ ९७ ॥

अर्थ—आणि चूडामणिक्षेत्रांत तीनदेव यांहीकरून युक्त असीं
१० कुलें स्थापिलीं. दीपवतीमध्ये आणी गोमाचलाच्या मध्य-
भागीं १२ याप्रकारेंकरून परशुरामानें कुलदेवांसहीत तेंसर्व
ब्राह्मण सासष्ट ग्रामात स्थापिले आणि त्यांच्या उदर
पोषणार्थ सासष्ट ग्रामाचा अधिकार दिल्या. याप्रमाणें “ स-
ह्याद्रिखंडांत ” यासारखत गौडांच्या आगमनानुरूप कुलभेदाचें व-

- ७ नविरुद्धं च शब्दानामेषामुपपदे सति ॥ १०७ ॥
 ८ अतः सिद्धं शाण्णवित्त्वं तत्त्वेन व्यवहारतः ॥
 ९ ब्राह्मण्यमपि सित्त्वं तः संशयो तो न युज्यते ॥ १०८ ॥
 १० विप्रत्वे देशपांड्यानां भवतामपि यानि हि ॥
 ११ प्रमाणान्यपि चास्माकं तान्येवेत्यवधारयतां ॥ १०९ ॥
 १२ अस्माकं विप्रतायां यद्वाधकं प्रवदिष्यते ॥
 १३ भवतामपि विप्रत्वे स्यात्तदेव हि वाधकं ॥ ११० ॥

अर्थ—कारण शुद्धशाण्णवी शब्द जो आहे, तो केवळ देश पाडे, देसाई, इत्यादीक शब्द असून वृत्तिवाचक आहे. पाहा वृत्ति-भेदे व अधिकारं करून भांग्रि, मराठे, क्षार, कामाटी, देसाई इत्यादीक शब्द शब्दद्वयान्त नसे प्राप्त आहेत की त्याचप्रमाणे (वृत्तिले करून च) शाण्णवीशब्दा गौड सारस्वतांस प्राप्त झाला आहे. म्हणून त्या नामभेदावरून विप्रत्वास काही विशेष येत नाही. तस्मात् शाण्णवीत्वहे तत्त्वाने व व्यवहाराने ही यासारस्वतांच्या ठिकाणी सिद्ध होते म्हणून त्या विशेषणाने विप्रत्वास काही एक बाधक नसून निश्चय करून ब्राह्मणत्व अनादि सिद्ध होते यांत काही संशय नाही. आता त्या शेषवी पदावरून सारस्वत हे ब्राह्मण नव्हे असे जर चित्तपावनादिकांचे मत असेल तर बरीच उदाहरणावरून ते सर्व कोण, याचा विचार करा. ते ब्राह्मणत्व आहेत असे जर त्यांचे (चित्तपावनादिकांचे) मत असेल तर त्याच न्याय करून व शास्त्रीत्वा तसेच हे सारस्वत ऊर्फ शेषवी आहेत असे समजा.

- १४ अस्मत्कोकणनाम्नो हि शंभयते यत्तुकेनचित् ॥
 १५ कथ्यते तन्निरासार्थं नामरूढिप्रमाणकं ॥ १११ ॥

⊙ देशस्थतौलवादीनादेशस्थास्तौलवाइति ॥

⊙ वदन्तिदेशभेदाच्चतथैतेकौकणाः खलु ॥ ११२ ॥

अर्थ—आतां यासारस्वतांच्या कौकणे नामक या तिसऱ्या भेदावरून काहीं लोक शंकाउत्पन्नकरितात, ती असीं कीं "हे काहीं दिवस आपण कौकणे झणवून घेतात व काहीं दिवस शेषवी मणून घेतात सांप्रत सारस्वत श्यादिक." तर त्याशंकेच्यानिवारणार्थनामरुदी-
त्यप्रमाणसांगतो. ते असेंकीं देशान्न राहतात झणून देशस्थ, तौल (तुळ्य) देशांत राहतात झणून ते तुळ्ये त्याच प्रमाणें तैलंग, द्रावि-
ड, कर्नाटकी, गुर्जर इत्यादिकभेद जसे ततदेश निवास करून प्राप्त होऊन रुढीसंप्रदायातकीं त्याचप्रमाणें यासारस्वतांत परशुरामानें कुळोण देशांत स्थापितकेल्याकारणानें देशपरन्वेकरून कौकणे असे झणतात झणून कौकणे यादेशाशिरोपणावरून ते ब्राह्मणवद्दे असें झ-
णतां येणार नाहीं. कारण—

निर्विशेषितसूत्रत्वंब्रह्मसूत्रस्यचाप्यतः ॥ ११३ ॥

यथान्यासत्वमेकस्यकृष्णस्यान्येविशेषतः ॥

साविशेषणसूत्राणिह्यपराणिविदोविदुः ॥ ११४ ॥

मुख्यस्यनिर्विशेषेणशब्दोन्येषांविशेषतः ॥

इतिवेदविदःप्राहुःशब्दतत्त्वार्थवेदिनः ॥ ११५ ॥

⊙ इतिभाष्योक्त्यास्कंदपुराणोक्त्यागरिष्ठ्या ॥

⊙ निर्विशेषितशब्दस्यमुख्यवाचित्वनिर्णयात् ११६

⊙ वर्णोपुत्राह्मणस्यैवमुख्यत्वेनप्रसिद्धितः ॥

⊙ शुद्धःकौकणशब्दोयंतौलवादिकशब्दवत् ॥११७

⊙ तद्देशवासिविप्राणामेकवाचकईरितः ॥

- ⊙ नविरुत्थंचशब्दानामेषामुपपदेसति ॥ ११८ ॥
- ⊙ तद्देशवासिविप्रोन्योन्येषावाचकएवच ॥
- ⊙ यथाशब्दाकेरलाद्याअपिदेशाभिधायकाः ११९ ।
- ⊙ तत्सर्वधेनविप्राणांतत्स्थितानां हिवाचकाः ॥
- ⊙ तथाकौंकणशब्दोयमपिकौंकणदेशिना ॥ १२० ॥
- ⊙ विप्राणांवाचकस्तेनकौंकणाव्हानमात्रतः ॥
- ⊙ विप्रत्वमपिसित्थंनःसंशयोतो नसंभवेत् ॥ १२१ ॥
- ⊙ शुत्थकौंकणभापायाह्येतेपुसहजत्वतः ॥
- ⊙ कौंकणाःकौंकणाइत्यव्यवहारस्यतत्त्वतः । १२२ ।
- ⊙ शंखावल्याद्यग्रहारनिवासस्यविधानतः ॥
- ⊙ शंखावल्यादिसंज्ञाभिरेतेषांव्यवहारतः ॥ १२३ ॥

अर्थ—असं आहे कीं निर्विशेष सूत्राला ब्रह्मसूत्रहं विशेषण दिलें झणून निर्विशेषत्वजातनाहीं पहा, व्यासाला कृष्ण हें नावें असून अन्यठी-काणी विशेषण दिलें झणून व्यासत्व नाहींसं झालें काय? तसेच सविशेषमूत्रास जैमिनीसूत्रहें विशेषण दिव्यानें सविशेषण वनाहीं असं झणता एथील काय? तस्मात् मुख्यत्वे कस्मिन् निर्विशेष सूत्र हें सिध असून स विशेष हें विशेषण दिले झणून निर्विशेषणत्व जात नाहीं. याप्रकारें कस्मिन् ब्रह्मसूत्रभाष्यांत" व "स्कन्दपुराणात" ही सांगितलें आहे. आतां त्या निर्विशेष सूत्राला सविशेष, किंवा ब्रह्मसूत्र झटल्यानें जसे निर्विशेषत्व जात नाहीं कीं तसे यथे मुख्यावे कस्मिन् सारस्वत हें पद अनादिसिद्ध असून त्यास कौंकणे, शेणवी, त्रिहोत्री, सासप्टी इत्यादिकविशेषणें लाविरीं किंवा दिलीत झणून याविशेषणावरून पूर्वेक्त ब्राह्मणच नाहींसं झालें-काय! त्यांत कौंकणशब्दहा-ती-

वादिकशब्दांसारत्वा असून तद्देशीय ब्राह्मणास एकवाचकआहे आणि त्या ब्राह्मण शब्दास अनेक उपपदे (विशेषणे) ही आहेत. ह्मणून ती वाधकरणी आहेत असे ह्मणवत नाही तस्मात् तौलवादिक शब्द जसे तौल, व ब्राह्मणास वाचक आहेत की त्याच प्रमाणे कोंकण-देशांत राहिल्याकारणाने कोंकणे, हेनायंप्राप्तजालें. आणि देशपर-त्वे करून नावे प्राप्त होण्याची रुढी प्राचीनकालापासून चालत आहे. यांत शुद्धकोंकणदेशांतील जी काही भाषा ती यासारस्वत-कोंकणे ऊर्फ शाण्वती ब्राह्मणांत प्रत्यक्षदीसत असून शंखावल्यादि अग्रहारांच्याठिकाणी हे सारस्वत राहत असल्यामुळे त्याभाषेवरून व त्यानिवासें करून कोंकणे, सांकवळकर, कुडालेकर, कायसुळकर, इत्यादिक ह्मणण्याचा व्यवहार जो प्राप्त झाला तो सांप्रतकालपर्यंत चालत आहे. आणि हा व्यवहार केवळ सारस्वतांसमात्र प्राप्त झाला असें नाहीं तर केरळी, देशस्थ, तैलंग, द्राविड, पंटरपुरकर, पुणेकर, काशीकर, इंदोरकर, शापूरकर, वगैरे ह्मणण्याचा लोक-रूढात्मक व्यवहार ज्या प्रमाणे अन्या प्राप्त होतो व आहे की, त्याचप्र-माणे कोंकणदेशावरून व तद्देशीय भाषेवरून कोंकणे, वगैरे ह्मण-ण्याचा व्यवहार यासारस्वतांचाठीकाणी प्राप्त झाला आहे.

केरलाश्रतुलंगाश्रतथासौराष्ट्रवासिनः ॥

कोंकणाकरहाटाश्रवरालाटाश्रवर्वराः ॥ १२४ ॥

⊙ इतिभैरवरखंडेहिकेरलादिपुस्ततसु ॥

⊙ देशेषुभिन्नभाषाणांसप्तकंसमुदाहृतं ॥ १२५ ॥

⊙ यस्मिन्देशेहियाभाषातस्मिन्देशेनिवासिनां ॥

⊙ सर्वेषांब्राह्मणादीनांसवैभाषानचेतरा ॥ १२६ ॥

⊙ यथाहिकेरलेदेशेद्विजानांचसतामपि ॥

- ⊙ एकाकेरलभाषैवशूद्राणामपिनेतरा ॥ १२७ ॥
- ⊙ तथैवकोंकणदेशेयाभाषाविमतेषुसा ॥
- ⊙ दृश्यतेसहजातेनसिद्धकोंकणकेपुत्र ॥ १२८ ॥
- ⊙ भाषाकोंकणदेशीयकरहाटद्विजातिषु ॥
- ⊙ तद्देशादिपुसर्वत्रनतुदृष्टास्वदेशजा ॥ १२९ ॥
- ⊙ तेषुदृष्टेन्यतस्तेपानैवकोंकणताभवेत् ॥
- ⊙ अतःकोंकणविप्रत्वंतेपामपिनशस्यते ॥ १३० ॥
- आचारःकुलमाख्यातिदेशमाख्यातिभाषितं ॥
- संभ्रमःस्नेहमाख्यातिचपुराख्यातिभोजनं ॥ १३१ ॥
- ⊙ इत्थंमनोरमानीतिःसम्यङ्मनसिनीयतां ॥

अर्थ—आणि दुसरे असे आहे की, केरळ, (मलबार) तुळंग, (तुळू) सौराष्ट्र, कोंकण, करहाट, वरालाट, आणि बर्बर, इत्यादिकडे सातदेश "भैरवखंडांत" नांवेले आहेत. आणि त्या सात देशांत ही देशपरत्वाने भाषाही भिन्न आहेत. आतां ज्यादेशांत जी भाषा असेल ती भाषा ते लोक तद्देशानुसार बोलतात. त्यामध्ये ब्राह्मण हे भिन्नभाषाबोलतात असे नाही. कारण एका केरळ देशांत एकचभाषा असून ब्राह्मणादिक लोक वगिरे तीचभाषा बोलतात परंतु अन्यभाषा मुख्यचें करून जसी बोलत नाहीत, त्या प्रमाणे कोंकण देशांत जी भाषामुख्य असेल तीच हे सारस्वत कोंकणे ऊर्फ शाण्णवी ब्राह्मण मुख्यचें करून त्या कोंकण देशांत राहत असल्यामुळे तीचभाषा बोलतात तस्मात् या भाषेवरून किंवा कोंकणे ह्मटल्यानें सारस्वत ब्राह्मण नव्हे असें झणवत नाही. कारण पाहा कराळ इत्यादिक देशांत राहणाऱ्या ब्राह्मणांचे देश यद्यपी भिन्न असून ते जर या कों-

कणांत घेंऊन राहिले तर पूर्व भाषेची विसृति होऊन तेही ही कोंक-
णीभाषाच वाळूं लागता ह्मणून त्याभाषेच्यायोगानें अथवादेशपरत्या-
नै, तेविप्रवापासून भ्रष्ट होतात असें नाहीं तर विप्रन्व हे अनादिसिध
अहिचआहे आतां दुसरे असें आहे कीं आचारावस्त्र कुलाचा
निर्णय कैला जातो ह्मणजे हापुरुष कोणत्याकुलांत उत्पन्न झालेला
असावा हे समजून घेण्याचे असेल तर त्याच्या आचारावस्त्र जाणतां
येते. तसेंच भाषेवस्त्र देशाचें ज्ञान होतें. संभ्रमाच्या योगानें
स्नेहाचें ज्ञान होतें. आणि शरीरावस्त्र याचें भोजन किती असावें
याचें ज्ञान होतें. याप्रकारें कस्त्र “ नीतिशास्त्रोक्त वचन ” आहे.
आणि या वचनावस्त्र कोंकणे, या शब्दाचा निर्णयही होतो.

ॐ आचारेणचविप्रत्वंकोंकणत्वंचभाषया ॥ १ ३ २ ॥

ॐ अस्मासुत्वंविनिश्चित्यनिश्चितोभवपंडित ॥ ,

ॐ अन्यहेतुस्थापंनातुविस्पष्टाग्रेभविष्याति ॥ १ ३ ३ ॥

ॐ अतःसिधंकोंकणत्वंतत्त्वेनव्यवहारतः ॥

ॐ ब्राह्मण्यमपिसिधंनःसंशयोतो नयुज्यते ॥ १ ३ ४ ॥

ॐ केरलादिपुदेशेषुब्राह्मणाःकेरलादयः ॥

ॐ यथैवकोंकणेतद्ब्राह्मणाःकोंकणावयं ॥ १ ३ ५ ॥

ॐ विप्रत्वेतौलवादीनांभवतामपियानिहि ॥ ,

ॐ प्रमाणान्यापिचास्माकंतान्येवेत्यवधारय ॥ १ ३ ६ ॥

ॐ अस्माकंविप्रतायांयद्वाधकंप्रवदिष्यते ॥

ॐ भवतामपिविप्रत्वेस्यात्तदेवहिवाधकं ॥ १ ३ ७ ॥

अर्थ.—तस्मात् सारस्वत कोंकणे ऊर्फ शाण्णवी हे ब्राह्मण नव्हे
ह्मणून मनसो इच्छ बोलणारे, “कल्याणेच्छुदिसभ्य चित्तपावनादिक

पंडित हो ! प्रदर्शित केलेल्या नीति शास्त्रोक्त वचनाच्या आधाराने आचारावरून व भाषेवरून सारस्वतांच्या विप्रत्वाविषयी सिद्धांत करून अतःपर सारस्वतांचा द्वेष करण्याची बुद्धि टांकून निःशंकव्हा. आणि यांच्या विप्रत्वाविषयी यावांचून अन्य हेतूची स्थापना करणे ती पुढे प्रत्यक्षलेंकून प्रगट होईलच. परंतु आतां या प्रकरणांत प्रदर्शित केलेल्या सर्व व्यवहारावरून कौंकणत्वानुरूप जें विप्रत्व तें सर्व युक्तिनी सिद्ध होतें कारण, तैलवादिंक देशांत राहणाऱ्या ब्राह्मणास तैलव, नुळवे, केरळी, इत्यादिक संज्ञा जसि योग्य आहे कीं त्याचप्रमाणें कुक्कोण देशांत राहत असल्याकारणानें कौंकणे हें नांव आमच्या सारस्वतांस योग्यच आहे. आतां तैलवादिक, संज्ञा प्राप्त झाली असून त्या तैलवादिकांस 'जर विप्रत्व आहे असें जर निंदकाचें मत असेल तर प्रमाणेंकरून व न्यायें करून त्या तैलवादिकांच्या विप्रत्वाप्रमाणेंच सारस्वत कौंकणे ऊर्फ शाण्वी लोकाचें विप्रत्वासिद्ध आहे असें समजा. आणि तें नसमजतां केवळ द्वेषानेच जर सारस्वतांच्या विप्रत्वास द्रूपण देण्याविषयीची ऊच्छुक्ताधारास तर त्या तैलवादिकांच्या विप्रत्वासही बाधक आहे असें समजा. वाचकहो ! आपापले दोष आच्छादून केवळ द्वेषबुद्धिनें कौंकणे, शैणवी, क्षणण्याच्या लोक रुढात्मक व्यवहारावरून सारस्वत हे ब्राह्मण नव्हे झगून उगीच निरापराधि एकाचा द्वेषकरणें हा किती बरे या निंदकांचा मुर्खपणा ! ! कारण कोणीच आपल्या पायांकडे पाहत, नाहीं हें मोठे आश्चर्य वाटतें ! असो ते (चित्तपावन) यद्यपि या सारस्वत कौंकणे ऊर्फ शाण्वी ब्राह्मणाची निंदा करिता तथापि त्यानिंदकांनीं करण्याच्या निंदेकडे लक्ष्यही नदेतां आपापल्या सत्यत्वानुरूप महत्वाकडे पाहून सारस्वत कौंकणे ऊर्फशाण्वी लोक हे उलटत्या निंदकांवर उपकारच करितात. हातरी एक गुणच समजला पाहिजे. कारण असें आहे कीं,

निर्गुणेष्वपि दीनेषु दयां कुर्वती साधवः ॥

न हि संहरते जोत्स्नां चंद्रश्रंडालवेदमनि ॥ १३८ ॥

महात्मानो नुगृह्णन्ति भजमानान् रिपूनापि ॥

सपत्नीः प्रापयंत्यविधिं सिधवो न गनि म्रगाः ॥ १३९ ॥

अर्थ—दीन प्राणी निर्गुणी असले, तथापि साधू पुरूष त्यांवर दया करितात परंतु; तो निर्गुणी आहे झणून त्याचि उत्प्रेक्षा अरितनाहींत पाहा! चंद्रहा राजना प्रमाणेच सर्व प्राण्यांवर दया करित होताता आपल्या किरणाच्या योगाने त्यांचा ताप दूर करून त्यात आर्नादित करितो त्यामध्ये चांडाल हे इतके अपवित्र वटुट असून दीन आहेत झणून त्यांच्या घरांत आपले किरण पाडून येवत्यांचा ताप दूर करून ये असे तो (चंद्र) आपल्या मनांत न आणित्ता सर्वां प्रमाणे त्यांचाही ताप दूर करितो. कारण मोठ्याची दृष्टी सर्वत्र ठिकाणी सारसीच असती. आणि मोठे लोकाने स्वभाव दुसरे असे असतात की जे पुरूष शत्रु असून तेच जर शरण आले किंवा आपली सेवा करितात तर त्या क्षेत्रेच्या योगाने मोठे लोक सांवर उपकारच करितात पाहा! मोठ्या नद्या ह्या समुद्राच्या स्त्रिया आहेत; परंतु; समुद्राप्रत जावे असे लहान नद्यांनी आपले मनात आणून समुद्राच्या मुख्य स्त्रिया ज्या मोठ्या नद्या त्याप्रत गेल्या असता त्या लहान नद्यांस आपल्या पोटी घेऊन समुद्राची भेट करून देतात. परंतु सापल्य भाव मनांत आणित नाहीत. जसे त्या आणित नाहीत की त्याचप्रमाणे राजनाची महल बुद्धि असती. सारांशकाय ! यदपी होचितपावनादिक सारस्वत कोकणे ऊर्फ शाण्णवी ब्राह्मणाची निरापराधत्वे करून केवळ द्वेषाने हरेक प्रकारे करून निंदा व निर्वच्छन्ना करी वारवार करितात तथापि ते मनात न आणितां उलट त्यांवर हे सारस्वत उपकारच करितात आणि हे गूण मुख्यत्वे करून ब्राह्मणांतच असतात. कारण ब्राह्मणांचे हे स्वभावीक गुण आहेत.

- ⊗ शुक्लकौकणवर्गीयब्राह्मण्येसकलान्यपि ॥
- ⊗ संप्रमाणानिविद्यंतेप्रत्यक्षंतावदुच्यते ॥ १४० ॥
- ⊗ नानाविधेषुदेशेषुकाशीरामेश्वरादिषु ॥
- ⊗ कौकणेपुसदाधिप्रयोग्याचारस्यकर्मणां ॥१४१॥
पण्णांचदर्शनान्मानंप्रत्यक्षंतत्रनिश्चितं ॥
शमोदमःस्तपःशौचंसंतोपःशांतिराज्वं ॥१४२॥
दानंदयाच्युतात्मानंसत्यंब्रह्मस्यलक्षणं ॥
- ⊗ इत्थंभागवतोक्तस्यलक्षणस्याग्रजन्मनः ॥ १४३ ॥
- ⊗ एत्प्रत्यक्षसित्त्वान्मानंप्रत्यक्षमत्रहि ॥

अर्थ—तस्मात् अशा प्रकारच्या सर्व गुणांनी युक्त हे सारस्वत कौकणे ऊर्फ शाण्वती ब्राह्मण असून यांच्या विप्रवास अनुकूल भूत सम, मार्णेही आहेत त्यास प्रत्यक्षमान सांगतो ते असे की काशीपासून रामेश्वरापर्यंत ब्राह्मणास योग्य यज्ञन, याज्ञन, अध्ययन, अध्यापन-दान, प्रतिग्रह, इत्यादिक जीं साहाकर्म तीं यांच्या ठिकाणीं चालण्याची चाल अनादिकालपासून दिसूनयेते यावरून प्रत्यक्षाचा निश्चय केला जातो. आणि शम, दम, (इष्टिये जिकर्णे) तप-श्रुर्पा, शुचिर्भूतपणा, सतोप, शांति, आर्जव, दान, दया, भगवत्कडे एकाग्र चित्त ठेवणे आणि सत्यवत्कृत्व, इत्यादिक हीं जीं सर्व लक्षणं ती ब्राह्मणांचीं आहेत याप्रमाणे "श्री-मद्भागवतां" सांगितलें आहे, तस्मात् या भागवतोक लक्षणांची प्रत्यक्षते करून या सारस्वतांच्या ठिकाणीं दृष्टोत्पत्ति भासत असल्या कारणाने "हे" प्रत्यक्षमान आहेत असे समजावे यास दुसरे प्रमाण.

सत्यं दानं तपःशौचमनालस्यं तथा वृणा ॥ १४२ ॥

दृश्यते यत्र विप्रैर्द्रसत्राह्मण इतीरितः ॥

जितेंद्रियो धर्मपरः स्वाध्यायनिरतः शुचिः ॥ १४५ ॥

कामक्रोधाविशेषश्च तं देवा ब्राह्मणं विदुः ॥

यो भ्यापयेदधीते वा याजयेद्वा जयेथ वा ॥ १४६ ॥

दद्यादपि यथाशक्तिं देवा ब्राह्मणं विदुः ॥

⊗ इत्थं हि भारतो ज्ञानां सत्यमार्गां ससत्त्वतः ॥ १४७ ॥

⊗ दृष्टं कौंकणविप्रेषु मानं प्रत्यक्षमत्र हि ॥

अर्थ—हे ब्राह्मण श्रेष्ठा ! सत्यभाषण, दान, तपस्या, शुद्ध-पणा, निरालस्य, आणि दयाजाणणे, हीं लक्षणें ज्या पुरुषांमध्ये राहतात तोच ब्राह्मण, असें सांगितलें आहे. जितेंद्रिय अतून आपल्या धर्माप्रमाणें वर्तून करणारा, वेदाध्ययना विपर्या तत्पर, पवित्र, आणि कामक्रोधादिकांचा त्याग करणारा असा जो पुरुष त्यासच ब्राह्मण असें देव बोलतात. आणि जो आपण वेदाध्ययन करून दुसऱ्यांस वेद सांगतो, व स्वता यज्ञ करून, यजमानसंबंधाने यजन करवितो, आणि यथा शक्ति दान करितो, त्यासच ब्राह्मण असे देव जाणतात. याप्रमाणें “भारतांतील वचन” आहे. तस्मात् या-भारतोक्तींतील जे धर्म ते सर्व या सारस्वत कौंकणे उर्फ शाण्णवी ब्राह्मणांमध्ये दिसतात यामुळे “हे” प्रत्यक्षमान (ब्राह्मणच) असे सिद्ध होतात. याविपर्या अन्यप्रमाण.

१ हीं सर्व लक्षणें सारस्वत कौंकणे उर्फ शाण्णवी ब्राह्मणांच्या अर्गी निश्चयपूर्वकें आहेत किंवा नाहीं याची खात्री करून घेण्यांची इच्छा ज्यांस असेल त्यांनी गदापर्व आणि या पुस्तकाचें १० वे प्रकरण पाहवें.

क्षणतायेत नाहीं कीं त्याचप्रमाणें या सारस्वतांस अनेक नामाभिधानें प्राप्त झालीं ह्मणून त्या नामावस्त्र सारस्वत कोंकणे ऊर्फशाण्वी हे ब्राह्मण नव्हे असें क्षणता येणार नाहीं. तस्मात्.

ॐ एवंकोंकणवर्गीयब्राह्मण्येवलवत्तरं ॥ १५७ ॥

ॐ अस्तिप्रमाणंप्रत्यक्षंतत्तुसम्यक्प्रदर्शित ॥

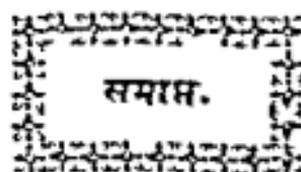
ॐ अस्यस्फुटावलोकेनसम्यग्बोधोभविष्यति। १५८

अर्थ.—याप्रकारें कस्त्र यासारस्वत कोंकणे ऊर्फशाण्वी लोकाच्या विप्रत्वाविषयी प्रपक्ष मानर्जी सप्रमाणें होती तीं सर्व उत्तम प्रकारें कस्त्र विद्वज्जन वाचकांसमोर दाखविलीं आहेत. आणि या सर्व वचनाचें स्फुटावलोकन केल्यानें उत्पन्न रूप भ्रमाची शांति होऊन उत्तमबोध जो तो प्राप्त होईल. यांन काहीं सशय नाहीं. “भानां यांच्या” घट्कर्माविषयीं द्वितीय प्रकरणांत पौडश हेतू देऊन अनुमान केलें आहे तें पाहावें क्षणजे तेणेंकस्त्र सर्व विषय वाचकाच्या ध्यानीं सिध्दलें कस्त्र येतील. व तेणें कस्त्र उत्पन्न भ्रमाची शांती होऊन सर्वांची चित्तें जेयल्यातेथेंच राहून सद्बोध जो तो प्राप्त होईल.

इतिकेण्योपाव्हनारायणसूनुलक्ष्मणविरचिते

श्रीमद्दशप्रकरणेविप्रत्वदर्शननामप्रथमप्रकरणं

समाप्तम्. ॥ श्रीरुष्णा यनमः ॥

प्रकरण दुसरें.

- अथनत्वावेकटेशंसर्वविघ्नोपशांतये ॥
 अनुमानप्रकरणाद्वितीयंक्रियतेमया ॥ १ ॥

अर्थ—आतां सर्व विघ्नांची शांति होऊन, ग्रंथसिद्धि व्हावी ए-
 तदर्थ श्रीव्यंकटेशामत नमस्कार करून दुसऱ्या अनुमान प्रकरणास
 मारभ करितों.

- सारस्वतब्राह्मणानानपट्कमोधिकारिता ॥
 ● इतिकेचिद्वदंतीहकेचिद्राजन्यसंभवाः ॥ १ ॥
 ● केचिदेश्याइस्यपिचवदंसेवंयथेप्सितं ॥
 ● एवंसर्वब्राह्मणानाचित्तंदोलायतेसदा ॥ २ ॥
 ● अतोहिवेदशास्त्रोक्तप्रमाणानाप्रदर्शनात् ॥
 ● कृत्वानुमानंसर्वेषांचित्तस्थैर्यकरोम्यहं ॥ ३ ॥
 ● यदिगौडब्राह्मणानानपट्कमोधिकारिता ॥
 ● तर्हिब्राह्मणशब्दोहिकथमेपुप्रवर्तते ॥ ४ ॥
 ● यदीमेब्राह्मणाःसंतितर्हिपट्कर्मशालिता ॥
 ● अस्येवनात्रसंदेहोवक्ष्यमाणप्रमाणकैः ॥ ५ ॥
 ● यदीमेक्षत्रियाःसंतिवेश्यावाब्राह्मणाःकथं ॥
 ● अपिचब्राह्मणांहानिकर्माणिस्तुःकथंत्विह ॥ ६ ॥

● अग्नेदर्शितहेतूनां कृत्वासम्यक्प्रदर्शनं ॥

● कार्यहिसर्वैर्गौडानां ब्राह्मणत्वेनुमानकं ॥ ७ ॥

अर्थ— आता सारस्वत ब्राह्मणास षट्कर्मांचा अधिकार नाही असे काही लोक बोलतात, तसेच काही लोक, सारस्वत हे क्षत्रिय आहेत असे झणतात, काही लोक सारस्वत हे वैश्य आहेत असेही बोलतात. याप्रमाणे सारस्वत ब्राह्मणाच्या जातीच्या निश्चयाविषयी सर्वांचे चित्त शोक घेत आहे; यास्तव वेदशास्त्रातील प्रमाणे दाखवून अनुमाने करून सर्वांची चित्ते स्थिर करितो.

जर या गौड ब्राह्मणास साहा कर्मांचा अधिकार नाही तर घाला ब्राह्मण असा शब्द कसा मिळेल ? जर ब्राह्मण हा शब्द याच्या ठिकाणी वर्ततो, तर षट्कर्मांचा अधिकार नाही असे कसे होईल ? ब्राह्मण शब्द जेथे आहे तेथे षट्कर्मांचा अधिकार आहेच ? यात संशय नाही. याविषयी, पुढे दिलेल्या प्रमाणानी सिद्ध होईलच. आता जर हे क्षत्रिय अथवा वैश्य आहेत असे झणावे; तर सन्यासादिक जे ब्राह्मणांचेच धर्म ते हमारो वयांपासून यांच्यामध्ये कसे चालू आहेत ? तस्मात् पुढे दाखविलेले जे हेतु त्याचा विचार करून पाहावे, आणि अनुमान करावे. आता या गौडाच्या ब्राह्मणत्वाविषयी केलेल्या अनुमानास आधारभूत प्रमाणे देऊन सिद्ध करून दाखवितो

● शुद्धकौकणविप्राणाविप्रत्वे हेतवो मया ॥

द्वितीयेऽस्मिन्प्रकरणे प्रदर्शयते हि षोडश ॥ १ ॥

अर्थ— आता, या सारस्वत ऊर्फ कौकणे (शेणवी) हे ब्राह्मण असून ब्राह्मणांचे जे अधिकार ते सर्व यास आहेत याविषयी या द्वितीय प्रकरणात सोळा हेतु देऊन सिद्ध करून दाखवितो:

● तेषु दानादिषट्कर्मशालित्वं प्रथमो मतः ॥

द्वितीयस्तु भवेत्सिद्धः प्रचारान्नामकर्मणः ॥ २ ॥

अर्थ— जे सोळा हेतु संपूर्ण पूर्ण श्लोकांत सांगितले, त्यामध्ये, प्रथम हेतु असा की; ज्याप्रमाणे द्वेशस्थ इत्यादि ब्राह्मणामध्ये घट्कर्म चालतात, त्याचप्रमाणे याच्यामध्ये आजपर्यंत चालत आहेत, हा प्रथम हेतु जाणावा. द्वितीय हेतु असा सिद्ध होतो की; ज्याप्रमाणे इतर सर्व ब्राह्मण (द्राविडादिक.) हे शास्त्राधारें नामकरण सस्कार द्वादश दिवशीं करितात त्याचप्रमाणे याच्यामध्येही प्रचार चालत आहे, यावरून दुसरा हेतु सिद्ध होतो.

● शर्मतिब्राह्मणस्योक्तमित्यादिस्मृतिभिस्त्वमी ॥

व्यवहारंप्रकुर्वतिशर्मस्येपतृतीयकः ॥ ३ ॥

अर्थ— ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य आणि शूद्र या चार वर्णांस, जीं नामे सांगितलीं आहेत, त्यात शर्म हें नाम ब्राह्मणासच; उक्त आहे. आता या सारस्वत ऊर्फ शैवीब्राह्मणात शर्म याच नामाने पूर्वीपासून व्यवहार चालत आहे, आपेक्षा हा तिसरा हेतु सिद्ध होतो.

● व्रतबंधनकालेयब्राह्मणानामुदीरिताः ॥

तैरेवप्रचरंस्येतेसैवहेतुश्चतुर्थकः ॥ ४ ॥

अर्थ— ब्राह्मणात व्रतबंध सस्काराविषयीं जे उक्त काल सांगितले आहेत त्याचकालीं हे सारस्वत ब्राह्मण व्रतबंध सस्कार करितात, यावरून चवथा हेतु सिद्ध होतो.

● उक्तंकापायवस्त्रस्यब्राह्मणस्यैवधारणं ॥

तदेवधार्यतेऽमीभिःपंचमःकथ्यतेऽतः ॥ ५ ॥

अर्थ— कापायवस्त्र (भगवे वस्त्र) हे ब्राह्मण वट्टनेच धारण करावे, याप्रमाणे सांगितले आहे; त्याचप्रमाणे सारस्वत वट्टही हेंच वस्त्र धारण करितात. ही चाल पूर्वीपासून चालत आहे, यावरून पाचवा हेतु सिद्ध होतो.

● अजिनंरुष्णासारस्यविप्रस्यैवोदिततुयत् ॥

सारस्वतैर्धार्यतेत्तस्मात्षष्टःप्रयुज्यते ॥ ६ ॥

अर्थ—रुष्णाजिन हे ब्राह्मण बटूनीच, धारण करावे म्हणून सांगितले आहे; आणि हे सारस्वत ब्राह्मण रुष्णाजिनच, धारण करितात, यावरून साहावा हेतु सिद्ध होतो.

● उपवीतंतुकापांसंविप्रस्योक्तदेवयत् ॥

सारस्वतैर्धार्यतेऽयमंत.सतमउच्यते ॥ ७ ॥

अर्थ—तीन वर्णांस (ब्राह्मण, क्षत्रिय आणि वैश्य याम) नीं तीन प्रकारची यज्ञोपवीते सांगितली आहेत त्यात कापसाचे यज्ञोपवीत ब्राह्मणासच असावे असे आहे; आणि सारस्वत हे कापसाचेच यज्ञोपवीत धारण करितात, यावरून हा सातवा हेतु सिद्ध होतो —

● अष्टमःकथ्यतेमौजिमेखलाधारणात्तथा ॥ ८ ॥

पालाशदंडग्रहणात्तवमोयहियुज्यते ॥ ९ ॥

अर्थ—ब्राह्मणाप्रमाणे शेणवी हे मोळाचीच मेखला धारण करितात. यावरून आठवा हेतु सिद्ध होतो तीन वर्णांच्या बटूस, ग्रहण करण्याविषयी जे दंड पृथक् पृथक् सांगितले आहेत, त्यामध्ये पालाश दंड ब्राह्मण बटूनीच ग्रहण करावा म्हणून सांगितले, त्याच-

प्राजा, त्यास हे सारस्वत त्याचप्रमाणे-केशप्रमाणे वृद्ध वेतात, या-
वस्त्र द्वाहावा हेतु सिद्ध होतो.

ॐ सावित्र्या उपदेशस्य विधिर्यो ब्रह्मगोचरः ॥

तेन व्यवहरंती भेहेतुरेकादशः स्मृतः ॥ ११ ॥

अर्थ-गायत्रीच्या उपदेशाविषयी जो विधि ब्राह्मणांस सांगितला
आहे, त्याच विधीने हे सारस्वत ब्राह्मण उपदेश करितात, यावस्तून
हा अकरावा हेतु सारस्वताच्या ब्राह्मण विषयी सिद्ध होतो.

ॐ यथा ब्रह्मवटूना हि कथितो याचना विधिः

तथा व्यवहरंसेतेऽगोहेतुर्द्वादशस्त्वयं ॥ १२ ॥

अर्थ-जो ब्राह्मणवटूना भिक्षा मागण्याचा विधि सांगितला
आहे त्याच विधीने हे ब्राह्मण सारस्वत भिक्षा मागतात; यावस्तून
नारावा हेतु सिद्ध होतो.

ॐ त्रयोदशो भवेत्सिद्धो नमस्कारविधानतः ॥ १३ ॥

चतुर्दशस्तथा सिद्धांगोत्रप्रवरनिर्णयात् ॥ १४ ॥

अर्थ-ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य, आणि शूद्र यास जे नमस्कारविधि
सांगितले आहेत त्यातून ब्राह्मणाच्या विधीप्रमाणेच या सारस्वतामध्ये
नमस्कारविधि दिसतो; यावस्तून तैरोवा हेतु सिद्ध होतो. तीन
वर्णांचे जे गोत्र व प्रवरनिर्णय सांगितले आहेत, त्यातून ब्राह्मणाच्या
निर्णयाप्रमाणे याचे गोत्र व प्रवर आहेत. यावस्तून याच्या ब्राह्मण-
त्याविषयी सशय नसून हा चौदावा हेतु सिद्ध होतो.

ॐ संन्यासो ब्राह्मणस्यैव नोपिराजन्यवैश्याः ॥

अतः पंचदशो हेतुः सोप्यमीषु प्रदृश्यते ॥ १५ ॥

अर्थ-संन्यासाश्रम ग्रहण करण्याचा अधिकार केवळ ब्राह्मण

वर्गासचं आहे. 'क्षत्रिय' आणि वैश्य यांस नाही असें आहे, आणि तो सन्नास या सारस्वत ऊर्फ कोंकणे ब्राह्मणांत हजारों वर्षांपासून चाळत आहे, यावरून हा पधराता हेतु सिद्ध होतो.

● ब्राह्मणःकाममश्रीयाच्छ्रात्वेविट्क्षत्रियौनहि ॥

अमीषुश्राद्धभोक्तृत्वंदृश्यतेऽतस्तुपोडशः ॥ १६ ॥

अर्थ— ब्राह्मणानें श्राद्धसवधी भोजन करावें; क्षत्रिय आणि वैश्य यांस श्राद्धास बसण्याचा अधिकार नाही असें आहे, आणि हे सारस्वत ऊर्फ कोंकणे (शेणवी) श्राद्ध भोजन करितात, यावरून हा सोळावा हेतु सिद्ध होतो.

● इत्थंमयाल्पमतिनाहेतवोपेधृताहृदि ॥

तत्सिद्धयेनमोजस्रतेनश्रीगःप्रसीदतु ॥ १७ ॥

अर्थ— याप्रकारेकरून जे हे हेतु अन्य बुद्धीनें अत करणात धरिले आहेत याची सिद्धि निर्विघ्नपणानें व्हावी याविषयी निरंतर नमस्कार करितों. तेंकेकरून भगवान् लक्ष्मीपति प्रसन्न होऊ —

● अधदानादिषट्कर्मशालित्वकथ्यतेमया ॥

अर्थ— आता दानादि षट्कर्मांचा अधिकार या सारस्वत ब्राह्मणास आहे याविषयी प्रथम हेतु सांगतो.

संस्कारायत्राविच्छिन्नाःसद्विजोऽजोजगादयं ॥

ईज्याध्ययनदानानिविहितानिद्विजन्मना ॥ १ ॥

जन्मकर्मावदातानाक्रियाश्चाश्रमचोदिताः ॥

बिप्रस्याध्ययनादीनिषडन्यस्याप्रतिग्रहः ॥ २ ॥

राज्ञोवृत्तिःप्रजागोतुरविप्राहाकरादिभिः

वैश्यस्तुवार्तावृत्तिश्चनित्यब्रह्मकुलानुगः ॥ ३ ॥

शूद्रस्यद्विजशुश्रूषावृत्तिश्चस्वामिनोभवेत् ॥ १ ॥

● इत्थंश्रीमद्भागवतपुराणोक्तविचार्यतां ॥ ४ ॥

अर्थ— गर्भाधानादि संस्कार ज्या वर्णांमध्ये नष्ट होत नाहीत, त्या वर्णास द्विज असे झणावे. आतां जर शूद्रांचे संस्कार नष्ट झाले नाहीत तर, शूद्रांसही द्विज झणावे अशी कोणी शंका घेतील तर असे आहे की; ज्या वर्णास ब्रह्मदेवाने संस्कार सांगितले आहेत तेच द्विज, शूद्रांस त्यांचे मंत्रयुक्त संस्कार सांगितले नाहीत, केवळ विवाह मात्र सांगितला आहे. (याविषयी प्रमाण.) विवाह मात्र संस्कारं शूद्रोऽप्यलभतांतदा ॥ नकेनचित्समसृजच्छन्दसात्प्रजापतिः ॥ इति स्मृतिः.) या स्मृतीत शूद्रांविषयी वर लिहिल्याप्रमाणे प्रकार आहे. कारण शूद्रांस ब्रह्मदेवाने छंदेकरून उत्पन्न केले नाहीत याविषयी अन्य प्रमाण. (गायत्र्या ब्राह्मण मसृजत्, त्रिष्टुभा राजन्वं, जगत्या वैश्यं, नकेनचिन्शूद्रामितिश्रुतिः ॥) अर्थ— गायत्रीकरून ब्राह्मणांत, त्रिष्टुभेकरून क्षत्रियांत, जगतीकरून वैश्यांत याप्रमाणे हे तीन वर्ण उत्पन्न केले; आणि शूद्रांस मात्र अन्य साधनावांचून उत्पन्न केले; असे असल्याकारणाने शूद्रांस मुळीच द्विजत्व नाही. ब्राह्मण, क्षत्रिय आणि वैश्य या तीन वर्णांचीं कर्मे, यज्ञ करणे, अध्ययन करणे, दान करणे हीं तीन असून ज्या ज्या वर्णास जे जे आश्रम सांगितले आहेत, त्या त्या आश्रमामध्ये राहून त्या त्या आश्रमाचीं कर्मे करावीं ॥ १ ॥ ब्राह्मणादिक जे चार वर्ण, त्यांचे वृत्तिरूप धर्म सांगतो. ब्राह्मणास अध्ययनादि सहा कर्मे आहेत आंतून अध्ययन, याजन आणि प्रतिग्रह हीं तीन कर्मे उपजीविकार्थ आहेत याविषयी प्रमाण. (चण्डांतुंकर्जनामस्यप्रतिग्रहनाशित्तिका ॥ याज्ञनाभ्यापनेचैवविशुद्धाच्चप्रतिग्रहः इतिमनुः) ॥ १ ॥

नो अर्थ वर लिहिला आहे तोच अर्थ (जाणावा.)

क्षत्रियांस आपत्काली अध्ययन, व याजन, या दोन कर्मांनी

उपजीविका करण्याचा अधिकार आहे. आतां सव्यासनीं, उत्प्रेक्षा जो क्षत्रिय, त्याणें ब्राह्मणव्यतिरिक्त प्रजेपासून कर, दण्ड, इत्यादि घेऊन, उपजीविका करारी. वैश्यानीं कृषि, वाणिज्यादि, (शेतकी व्यापार, इत्यादि) कर्मकरून उपजीविका करारी याप्रमाणें, चारही वर्णांचे, धर्म, व कर्म श्रीमद्भागवतामध्ये सांगितली आहेत.

या भागवतोक्तोक्तें ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य, आणि शूद्र या चार वर्णांतून, ब्राह्मणास मात्र षट्कर्मांचा अधिकार आहे. आणि याच विषयीं म नादिक प्रमाणे दाखवितों.

इंज्याध्ययनदानानिसर्वेषाचद्विजन्मना ॥

प्रतिग्रहोऽयापनचब्राह्मणस्यैवयाजन ॥ १ ॥

इतिशाडिल्यः ॥

अर्थ— यज्ञकरणें, अध्ययन करणें, आणि दान करणें, हीं तीन कर्म ब्राह्मण, क्षत्रिय, आणि वैश्य, या तीन वर्णांस उक्त आहेत आणि दान घणें, शिष्य पटविणें, आणि ऋत्विज होऊन यज्ञमानसवधानें हवनादि कर्म करणें, हीं तीन कर्म मिळून साहा कर्म केवळ ब्राह्मणासच सांगितली आहेत, असें शाडिल्य ऋषीचें वचन आहे.

कर्मविप्रस्ययजनदानमध्ययनतथा ॥

प्रतिग्रहोऽध्यापनचयाजनचेतिवृत्तयः ॥ १ ॥

इतिअत्रिः

अर्थ— यज्ञकरणें, दान करणें आणि अध्ययन करणें हीं तीन कर्म आणि दान घणें, शिष्य पटविणें आणि यज्ञमानसवधानें हीं साहा कर्म करणें, या तीन वृत्ति (जीवनाणाय) मिळून साहा कर्म ब्राह्मणांचाच आहेत, याप्रमाणें अत्रीचें सांगितलें आहे.

पट्कर्माणिनिजान्याहुर्ब्राह्मणस्यमहात्मनः ॥

अध्यापनं चाध्ययनं याजनं यजनं तथा ॥

दानं प्रतिग्रहश्चेति पट्कर्माणि त्रिचोच्यते ॥ १ ॥

अर्थ—दुसऱ्यास वेद पढविणे, स्वतः पढणे, ऋत्विज होऊन यजमानसवधानें हवनादि कर्म करणे, या करणें, दान करणे आणि दान घेणें हीं साहा कर्मे ब्राह्मणाचीं, स्वकर्म आहेत, याप्रमाणें शाखानें सांगितलें आहे.

यजनं याजनं दानं तथैवाध्यापनक्रिया ॥

प्रतिग्रहश्चाध्ययनं विप्रकर्माणि निर्दिशेत् ॥ १ ॥

यजनं याजनं दानं ब्राह्मणस्य प्रतिग्रहः ॥

अध्यापनं चाध्ययनं पट्कर्माणि द्विजोत्तमाः ॥

ॐ इत्थं च भारते दानधर्मेषु स्तिमहेशगीः ॥ १ ॥

अर्थ—हे द्विजोत्तमहो, यज्ञकरणें, यजमानसवधानें हवन करणें, दान घेणें, दान करणें, अध्ययन करणें, आणि दुसऱ्यास अध्ययन सोंगणें, या साहा कर्मांचा अधिकार ब्राह्मणास आहे. याप्रमाणें भारतात दान धर्मांमध्ये शिवगीतेत सांगितलें आहे.

स्वाध्यायाध्यापनं चापि यजनयाजनं तथा ॥

दानं प्रतिग्रहश्चैव पट्कर्माण्ययजन्मनः ॥ १ ॥

इति बृहस्पतिः ॥

अर्थ—स्वाध्यायविषयें, वेद पढविणें, यज्ञकरणें, यजमानसवधानें, हवन करणें, दान करणें आणि दान घेणे हीं साहा कर्मे ब्राह्मणाचीं करावीं. याप्रमाणें “ बृहस्पतीने ” सांगितलें आहे—

ॐ एतैरेनैकेव च नैर्ब्राह्मणाना यदीरितं ॥

● तथैवेषुप्रचारोहिदृश्यतेबलवत्तरः ॥

अतोमीषान्ब्राह्मणत्वेसंशयोनास्तिकश्चन ॥ १ ॥

अर्थ— या अनेक वचनानी ब्राह्मणाविषयी जो प्रचार सांगितला, त्याचप्रमाणे, या सारस्वत ऊर्फ कौकणे ब्राह्मणामध्ये प्रचार आहे. यावरून या या ब्राह्मणत्वाविषयी काहीच संशय नाही.—

● द्वितीयःक्रियतेसिद्धःप्रचारान्नामकर्मणः ॥

अर्थ— आता या सारस्वत ब्राह्मणाविषयी नामकरण संस्कारावरून द्वितीय हेतु सिद्ध करून सांगतो.

गर्भाधानमृतौपुसःसवनंस्यदनात्पुरा ॥

पष्ठेष्टमेवासीमतोमास्येतेजातकर्मच ॥ १ ॥

अर्थ— व्हास राजादशम शक्यापासून सोळा दिवसांच्या आत गर्भाधान संस्कार करावा, व, पुसवन संस्कार गर्भिणीचा गर्भ चलन होण्याच्या पूर्वी करावा, व साहाय्या अथवा आठव्या महि-वात सी-मतोअमन संस्कार करावा, आणि स्त्री प्रसूत होतांच प्राण्याचा जातकर्म संस्कार करावा, याप्रमाणे “याज्ञवल्क्यानी” सांगितले आहे —

द्वादशेदशमेवापिजन्मतोदिवसेशुभे ॥

षोडशेविंशतोचैवद्वाविंशेवर्णतःक्रमात् ॥ १ ॥

अर्थ— प्राणी जन्मल्या दिवसापासून बाराव्या किंवा दहाव्या दिवशी ब्राह्मणांनी, सोळाव्या दिवशी क्षत्रियांनी, विसाव्या दिवशी वैश्यांनी, आणि बरेविसाव्या दिवशी शूद्रांनी, याप्रमाणे चारही वर्णांनी अनुक्रमाने नामकरण संस्कार करावा याप्रमाणे ‘बृहस्पतीने’ सांगितले आहे —

द्वादशेषोडशेविंशेजन्मतःक्रमतोदिने ॥

नामकर्मद्विजातीनाविप्रस्यदशमेपिवा ॥ १ ॥

अर्थ— जन्मदिवसापासून, वाराव्या दिवशी ब्राह्मणांनी, सोळाव्या दिवशी क्षत्रियांनी, विसाव्या दिवशी वैश्यांनी, याप्रमाणे नामकरण सस्कार करावा, आणि दहाव्या दिवशीही करण्याविषयी “ ब्राह्मणास ” मात्र गौण पक्ष सांगितला आहे याप्रमाणे “ महाभारतामध्ये ” सांगितले आहे.—

● जन्मतोवैद्वादशेन्दिनामकर्मविधानकं ॥

कुर्वत्यतोहिगौडानाब्राह्मणत्वेनसंशयः ॥ १ ॥

अर्थ— या गौड सारस्वत ऊर्फ कोंकणे ब्राह्मणामध्ये इतर ब्राह्मणाप्रमाणे वाराव्या दिवशीच नामकरणविधि करण्याची चाल, चालत आहे, यावरून हे ब्राह्मण आहेत यात संशय नाही.

● शर्मेतिब्राह्मणस्योक्तमित्यादिस्मृतिभिर्मया ॥

शर्मेतिव्यवहारिञ्चतृतीयःसाध्यतेधुना ॥

अर्थ— आता शर्मे या नामरूढीने तिसरा हेतु सिद्ध करितो.

शर्मेतिब्राह्मणस्योक्तवर्मेतिक्षत्रजन्मनः ॥

गुप्तदासात्मकनामप्रशस्तंवैश्यशूद्रयोः ॥ १ ॥

● पराशरस्मृतिश्चेत्थं वर्तते बलवत्तरा ॥

अर्थ— चारी वर्णांस नामे निरनिराळीं सांगितलीं आहेत, तीं अशी कों ब्राह्मणास शर्मे, क्षत्रियास वर्मे, वैश्यास गुप्त, आणि शूद्रास दास, याप्रमाणे पराशरस्मृतीत प्रसिद्ध आहेत—उदाहरणे. देवदत्त शर्मा, इद्रतेन वर्मा, इद्रगुप्त आणि नंददासः याप्रमाणे यथानुक्रमे चारी वर्णांची उदारणे जाणवी.

शर्मदेवश्रविप्रस्यवर्मत्राताचभूभुजः ॥

भूतिर्दत्तश्रवैश्यस्यदासःशूद्रस्यकारयेत् ॥ १ ॥

अर्थ— शर्म अथवा देव, नर्म अथवा त्राता, भूति अथवा दन आणि दास ही नामे चारी वर्णांस (ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य आणि शूद्र यास) अनुक्रमाने सांगितली आहेत

तपसात्रह्यचर्येणदमेनचशमेनच ॥

जगताशर्मदानेनशर्मेतिब्राह्मणोभवेत् ॥ १ ॥

अर्थ— तपश्चर्या, ब्रह्मचर्यव्रत, इन्द्रियाचे दमनकरणे आणि अनकरणांत कामक्राधादि किंवा सकल्प-विकल्पादि ज्या अनेक वृत्ति उठतात, तद्राहियेकस्वन, अत करणाची वृत्ति स्वस्थकरणे अशा या चार प्रकारांनी जगाचे शर्म (कल्पण) करितात ह्मणून, शर्म हे नाम ब्राह्मणासच वेगळे उदाहरण “ वसिष्ठशर्मा ब्राह्मण ”

तापत्रयान्नीतिवलाज्जगत्सरक्षणादपि ॥

तस्माद्धर्मसमेवोरेवमेतिक्षत्रियोभवेत् ॥ १ ॥

अर्थ— तापत्रय ह्मणजे, आधिभौतिक, (भूतादि पिशाच्यापासून) आधिदैविक, (इन्द्रादि देवांपासून) आणि आध्यात्मिक (रागादिकांपासून शरीरास दुःख) या तीन तापांपासून (पीडापासून) पापाने (अणजे पिशाच पीडापासून मात्र यत्रादि उपचारांनी, इन्द्रादि देवकृत पीडापासून यत्रादि कर्म करण्याने, रोगापासून औषधादि उपचारांनी) सर्व जगाचे सरक्षण करितात, ह्मणून क्षत्रियास नर्म हे नाम सांगितले आहे उदाहरण “ हसध्वजवर्माक्षत्रिय

कालेकालेधनदत्त्वासर्वान्गोपायतीतिवत् ॥

तस्माद्द्वैश्यस्यनामैतद्भुक्तमित्यभिधीयते ॥ १ ॥

अर्थ— धारदार, सर्व लोकास, द्रव्य देऊन, ह्याचे, गोपन (सरक्षण) करितात, ह्मणून वैश्यास, गुप्त असे नाम उक्त आहे उदाहरण “ इन्द्रगुप्तो, वैश्य ” १

द्विजान्शुश्रूषयानिस्यंशूद्रस्तोपयतीतिवत् ॥

तस्माच्छूद्रस्यदासेतितस्त्रीणांचतथातथा ॥ १ ॥

अर्थ—शूद्र हे ब्राह्मणांची सेवा अथवा दास्यत्व करितात झणून, यांस दास असें नाम सांगितलें आहे. उदाहरण; नंददासःशूद्रः याचप्रमाणे चारी वर्णांच्या स्त्रियांची अनुक्रमानें नामें जाणार्वी.

⊗ इत्थंयमस्यवचनजागर्तिपृथिवीतले ॥

⊗ अनेनेमेप्रकुत्रंतिव्यवहारंचभूसुराः ॥

⊗ अतोमीपांब्राह्मणत्वंसित्पतीतिनसंशयः ॥ १ ॥

अर्थ—याप्रमाणें यमाचें वचन सर्व जगांत प्रसिद्ध आहे, आणि याच वचनाप्रमाणे सर्व वर्णांच्या, नामाचा प्रचार चालू आहे. व या “सारस्वत ऊर्फ शणैवी” ब्राह्मणांमध्ये शर्म या नामाची चाल प्राचीन कालापासून चालत आहे. आणि आजपावेतो कोणीच ही चाल दूषित केरी नाहीं, यावरून हे निर्विवाद ब्राह्मणच आहेत, यात संशय नाहीं असें सिद्ध होतें.

⊗ व्रतबंधनकालेनचतुर्यःसाध्यतेऽयुना ॥

अर्थ—व्रतबंधनाच्या कालेकरून चवथा हेतु सिद्ध करितो.

अथगर्भाष्टमेवर्षेब्राह्मणस्योपनायनं ॥

जन्माष्टमेवाकर्तव्यंतयैवाद्धेतुपंचमे ॥ १ ॥

राजामेकादशकार्यद्वादशेतुविशांस्मृतं ॥

⊗ एवंवसिष्टवचनंसततंचविचार्यतां ॥ २ ॥

अर्थ—गर्भापासून अथवा जन्मापासून, अष्टम वर्षी, “ब्राह्मणांनी,” अकराव्या वर्षी “क्षत्रियांनी,” बाराव्या वर्षी “वैश्यांनी,” याप्रमाणें तीनही वर्णांनी उपनयन संस्कार करावा. आतां ब्राह्मणानिषयी दु-

सरा पक्ष असा आहे की, जर कुमारास, अध्ययनाची इच्छा असून
जर तो कुमार बुद्धिमान् आहे, तर पंचम वर्षांही उपनयन सस्कार
करावा. याप्रमाणे वसिष्ठाने सांगितले आहे, आचा विचार करावा.

। अष्टमेवर्षे ब्राह्मणमुपनयेद्गर्भाष्टमेवैकादशेक्षत्रियंद्वादशे
वैश्यमाषोडशाद्ब्राह्मणस्यानतीतः काल आद्वाविंशत्क्ष
त्रियस्याचतुर्विंशद्वैश्यस्यात ऊर्ध्वपतितसावित्रीका भवन्ति
नैतानुपनयेन्नाध्यापयेन्नयाजयेन्नैभिर्व्यवहरेयुरिति श्रुतिः ॥

अर्थ— ब्राह्मण, क्षत्रिय आणि वैश्य या तीनीं वर्णांनीं उपनयन
सस्कार या श्रुतिप्रमाणे करावा. क्ष. ब्राह्मणाने गर्भा पासून अथवा
जन्मापासून अष्टम वर्षी, क्षत्रियानीं अकराव्या वर्षी, आणि वैश्यानीं
बाराव्या वर्षी, याप्रमाणे तीनीं वर्णांनीं उपनयन सस्कार करण्यास
योग्य काल आहेत आणि हे उक्तकाल जर काहीं आपत्तीमुळे अति
क्रांत झाले तर गौण काल सांगितले आहेत ते असे कीं, अष्टम
वर्षापासून सोळा वर्षांपर्यंत ब्राह्मणास, अकरा वर्षांपासून तेवीस वर्षां
पर्यंत क्षत्रियास आणि बारा वर्षांपासून चौवीस वर्षां पर्यंत वैश्यास
याप्रमाणे गौण पक्ष आहेत. हेही काल अतिक्रांत झाले झणजे ते
तीनीं वर्णांतील कुमार पतितसावित्रीक होऊन द्विज वापासून भ्रष्ट
होतात झणून त्याचा सस्कार करू नये. अध्ययन किंवा हवनादि
अथवा व्याख्या बराबर रत्न व्यवहारही करण्यास ते योग्य नाहींत.
याप्रमाणे आश्वलायन गृह्यसूत्र आहे.

गर्भाष्टमेद्देवतवंधनंस्याद्विप्रस्यकुर्याद

थवाष्टमेद्दे ॥ व्रतक्षयेपचमपष्ठयोर्वा

स्यादेतदुक्तं तु कपर्दिमुख्यैः ॥ १ ॥

अर्थ— ब्राह्मणाचा व्रतवध सस्कार करणे तो, गर्भापासून, अथवा

जन्मापासून, अष्टम वर्षी करावा. जर तो मुलगा बुद्धिमान् असून, त्याच्या अभयनाचे दिवस व्यर्थ जातात तर पांचव्या अथवा साहाव्या वर्षी उपनयन संस्कार करावा. याप्रमाणे कपदि ऋषिमुख्यानी सांगितले आहे.

ब्रह्मवर्चसक्रामस्य गर्भतो जन्मतोपि वा ॥

सप्तमे वा ष्टमे वर्षे ब्राह्मणस्योपनायनं ॥

● इति क्षीरनिधावस्ति कश्यपस्य मुनेर्वचः ॥ १ ॥

अर्थ— गौक्षाची इच्छा ज्या ब्राह्मणास आहे त्याचा, जन्मापासून अथवा गर्भापासून अष्टम वर्षी अथवा सप्तम वर्षी उपनयन संस्कार करावा, याप्रमाणे क्षीरनिधि ग्रंथांत कश्यप ऋषीने सांगितले आहे.

वसंतो ग्रीष्मशरदौ ब्रह्मक्षत्रविशां क्रमात् ॥

मौजीवंधनकालाः स्युः सर्वेषां चोत्तरायणं ॥ १ ॥

अर्थ— ब्राह्मणादिक तीन वर्णांच्या, उपनयन संस्काराविषयी, वसंत, ग्रीष्म, आणि शरद, हे तीन ऋतु अनुक्रमाने उक्त आहेत. आंता या उपनयन संस्कारास दुसरे काळ आहेत ते दाखवितो!

माघादिपुचकालेषु मौजीपंचसुशस्यते ॥

वसंतर्तुस्तु विप्राणांतत्र श्रेष्ठतमः स्मृतः

● इति वाक्वृद्धगर्गस्य कालादर्शेतुपश्यतां ॥

भवेत्तयैव सिद्धांतो ब्राह्मणत्वे विचारणात् ॥ १ ॥

अर्थ— माघादिक (माघ, फाल्गुन, चैत्र, वैशाख आणि ज्येष्ठ) या पाच मासांत उपनयन संस्कार सर्वांनी करावा. आंतून, चैत्र व वैशाख हे दोन महिने ब्राह्मणास अति उत्तम आहेत. याप्रमाणे, कालादर्श ग्रंथांत, वृद्धगर्गांनी सांगितले आहे, ते पाहिले लज्जे

विचारा अंती या सारस्वतांच्या ब्राह्मणवा विषयी पूर्वी सांगितल्या जो हेतु त्याचा सिद्धांत होईल यात संशय नाही.

ॐ अयकापायवस्त्रेणपंचमःकथ्यतेत्रहि ॥

अर्थ— आता कापायवस्त्रधारणाने पांचवा हेतु सांगतो.

यदिवासांसिवसीरनूरक्तानिवसीरन्कापायंब्राह्मणो
माजिष्टक्षत्रियोहारिद्रं वैश्यइतिश्रुतिः ॥

अर्थ— जर उपनयन झालेले बटू वस्त्रे धारण करणार तर ब्राह्मणांनी रक्तवस्त्र अथवा कापाय (भगवे) वस्त्र, क्षत्रियांनी माजिष्ठ (मजिष्ठ रगाचे) वस्त्र, वैश्यांनी, पिवळे वस्त्र याप्रमाणे धारण करावी. असे आश्वलायन गृह्यसूत्रांत सांगितले आहे.

अतःकापायवासीहिब्राह्मणस्यैवधारणं ॥

माजिष्टक्षत्रियस्योक्तंहारिद्रं वैश्यजन्मनः ॥ १ ॥

शुक्लकापायवस्त्रंवाब्राह्मणस्यविधीयते ॥

माजिष्टमथवाशुक्लक्षत्रियस्यविधीयते ॥ २ ॥

हारिद्रंशुक्लमथवाविश्यस्यैवविधीयते ॥

ॐ उत्पंहिगौतमनोक्तंवर्ततेवलवत्तरं ॥ ३ ॥

अर्थ— ब्राह्मण बटूस कापाय, (भगवे) वस्त्र धारणा विषयी प्रश्न, क्षत्रियबटूस माजिष्ठ (मजिष्ठ रगाचे) वस्त्र प्रश्न आणि वैश्यबटूस हारिद्र (हरिद्रा पुक, पिवळे) याप्रमाणे तीन वर्णांस, तीन प्रकारची वस्त्रे प्रश्न आहेत; यांच्या अभावी तीनी वर्णांनी शुभ वस्त्रे धारण करावी. याप्रमाणे गौतमऋषींचे वचन आहे.

तथावासांसिवक्ष्यामिविप्रादीनामनुक्रमात् ॥

कापायंचैवमांजिष्ठंहारिद्रंचतथैवचं ॥ १ ॥

इत्थं बृहन्नारदीयपुराणोक्तं विचिंत्यतां ॥

अर्थ— तर्शाचं ब्राह्मण, क्षत्रिय आणि वैश्य या तीन वर्णांच्या बटूनीं बर्षे धारण करणे तीं कोण-या रीतीचीं असावीं तीं सांगतो. तीन वर्णांस अनुक्रमाने कापाय, मांजिष्ठ आणि हारिद्र हीं धारण करण्याविषयीं प्रशस्त आहेत. याप्रमाणे बृहन्नारदीय पुराणामध्ये सांगितले आहे याचा निवार करावा.

ॐ इतिकापायवस्त्रस्य विप्राणामेव धारणं ॥ २ ॥

तदेव धार्यतेऽमीभिरतो विप्रत्वनिश्चयः ॥ १ ॥

याप्रमाणे कापाय वस्त्राचे ग्रहण वैप्राणांतच सांगितले आहे आणि तेच कापायवस्त्र हे गौड सारस्वत ऊर्फ शैलवी धारण करितात, यावरून यांच्या ब्राह्मणांचा निर्विध निश्चय होतो.

ॐ अजिनग्रहणेनैव पटो हेतुर्योच्यते ॥

अर्थ— अजिनग्रहणरूप साहावा हेतु सांगतो.

ऐणेयेन वाजिनेन ब्राह्मणं रौरवेण

क्षत्रियमाजेन वैश्यमिति श्रुतिः ॥

अर्थ— ब्राह्मणांस, ऐणेय (हारेणाचे चर्म) व क्षत्रियांस कुरूचे चर्म, वैश्यांस, मेढ्याचे चर्म, याप्रमाणे तीन वर्णांस तीन प्रकारचीं, चर्म धारण करण्याविषयीं उक्त आहेत.

उत्तरीयतया कृष्णाजिनं विप्रस्य कीर्तितं ॥

सारंगस्याजिनराज्ञो विशो वस्ताजिनं यतः ॥ १ ॥

अर्थ— ब्राह्मण बटूस कृष्णाजिन, क्षत्रिय बटूस सारंगाचे अजिन (चर्म,) वैश्य बटूस वस्ताचे (मेढ्याचे) अजिन (चर्म,) या-

प्रमाणे तीन वर्णांस तीन चर्मे उत्तरीय वैकल्प (उपव्याख्याकारिता)
सांगितली आहेत.

रुष्णसारंगवस्तानामजिनंक्रमशःस्मृतं ॥

विप्रक्षत्रियवैश्यानांबटूनांधारणायच ॥ १ ॥

अर्थ— रुष्णसार (मृग) सारंग (मृग) वस्त (मंडा) यांची,
चर्मे, यथानुक्रमाने ब्राह्मण, क्षत्रिय आणि वैश्य, या तीन वर्णांच्या,
बटूस, धारण करण्याविषयी, योग्य सांगितली आहेत.—

● इत्थमैणियाजिनस्यधारणंब्रह्मगोचरं ॥

अस्यैवरूढिर्गौडेषुदृश्यतेबलवत्तरा ॥

अतोमीपांब्राह्मणत्वंसिद्ध्यतीनिनसंशयः ॥ १ ॥

अर्थ— याप्रमाणे रुष्णाजिन धारण करणे हे केवळ ब्राह्मणांसच
सांगितले आहे. आणि हे रुष्णाजिन धारण करण्याची रूढी या गौड
सारस्वत ऊर्फ कोंकणे ब्राह्मणामध्ये अनादि काला पासून चालली
आहे, यावरून याचे ब्राह्मणत्व सिद्ध होते यामध्ये संशय नाही.

● धारणादुपवीतस्यसप्तमोहेतुरुच्यते ॥

अर्थ— आतां उपवीतधारणभेदाने सातव्या हेतूचे कथन करितो.

कार्पासमुपवीतस्याद्विप्रस्योर्ध्ववृतंत्रिवृत् ॥

शणसूत्रमयंराज्ञोवैश्यस्याविकसूत्रकं ॥ १ ॥

अर्थ— ब्राह्मणास यज्ञोपवीत कापसाचे असून नवततु आणि प्रथि-
युक्त असाने, क्षत्रियांस सणाचे, आणि वैशास मंड्याच्या लोंकरीचे,
याप्रमाणे तीन वर्णांस, अनुक्रमाने, यज्ञोपवीते सांगितली आहेत,
याप्रमाणे " मनुने " सांगितले आहे.

● कार्पासस्योपवीतस्यधारणंब्रह्मगोचरं ॥

● तदेवधार्यतेऽमीभिरतोत्रह्रस्वनिश्चयः ॥

अर्थ— कार्पास यज्ञोपवीत ब्राह्मणासत्र उक्त असून तैच यज्ञोपवीत हे गौड सारस्वत ऊर्क कोंकणे शैणवी धारण करितात, यावरून यांच्या निप्रत्वाविषयी निश्चय होतो.

● अष्टमःकथ्यतेमौजीमेखलाधारणात्तथा ॥ ८ ॥

अर्थ— आतां मोळाच्या मेखलाधारणाने आठवा हेतु सागतो.

तेषामेखलामौजीब्राह्मणस्यधनुर्ज्याक्षत्रियस्या
वोवैश्वस्यइतिश्रुतिः ॥

अर्थ— ब्राह्मणास मोळाची, क्षत्रियास धनुऱ्याच्या दोरीची, आणि वैश्यास मेंड्याच्या लोंकुरीची, याप्रमाणे तीन वर्णास, तीन प्रकारच्या मेखला (कर्मरत बांधण्याच्या मुन्नी) असाध्या.

● एवमौजीमेखलायाधारणंत्रह्रगोचरं ॥

● तस्यैवधारणादेषांब्राह्मणत्वंहिसित्त्वमिति ॥ १ ॥

अर्थ— याप्रमाणे ब्राह्मणांनीं मौजी मेखलेचे धारण करावे असून सांगितले, त्याचप्रमाणे हे गौड मौजी मेखला धारण करितात यावरून याचे ब्राह्मणत्व सिद्ध होते.

● कथ्यतेदंडमानाभ्यांनवमोदशमस्तथा ॥ ९ ॥ १० ॥

अर्थ— पालाशदंडाने व त्याच्या मानाने नववा आणि दहावा वसे दोन हेतु सागतो.

तेपादंडाःपालाशोब्राह्मणस्यौदुंबरःक्षत्रियस्यवै
श्वोवैश्वस्यकेशसंमितोब्राह्मणस्यललाटसंमि
तःक्षत्रियस्यप्राणसंमितोवैश्वस्य इतिश्रुतिः ॥

अर्थ— ब्राह्मणास पळसाचा, क्षत्रियास उदुंबराचा आणि वैशा-

स वेदाचा, याप्रमाणे, तीन वर्णांच्या बटूंत दंड उक्त आहेत. ते तीनही दंड केवढे असावे त्यांची प्रमाणे सागतां. ब्राह्मणांचा दंड केशसमित (केशप्रमाण,) क्षत्रियांचा ललाटापर्यंत, आणि वैश्यांचा नासाग्र पर्यंत याप्रमाणे असावे. यास सद्वृत्ते प्रमाण.

पालाशो ब्राह्मणस्योक्तेनृपस्यौदुंबरस्तथा ॥

वैल्वो वैश्यस्य विज्ञेयः प्रमाणं गृणुत द्विजाः ॥ १ ॥

अर्थ— ते असे कीं ब्राह्मणास पळताचा, क्षत्रियास उदुंबराचा, आणि वैश्यास वेदाचा, याप्रमाणे तीन वर्णांच्या बटूंत तीन दंड सांगितले आहेत. आतां ते दंड, केवढे असावे त्यांची प्रमाणे सागतां.

विप्रस्य केशमानं स्यादाललाटं नृपस्य तु ॥

नासाग्रसंमितं दंडं वैश्यस्याहुर्विपश्चितः ॥ १ ॥

अर्थ— ब्राह्मणास केशसमित (केशपर्यंत), क्षत्रियास ललाटापर्यंत आणि वैश्यास नासिकाआग्रपर्यंत याप्रमाणे तीन वर्णांस तीन प्रमाणे सांगितली आहेत.

विप्रस्य दंडः पालाशो वैल्वो वा धर्मतः स्मृतः ॥

आश्वत्थः क्षत्रियस्याथ रवादिरो वापि धर्मतः ॥ १ ॥

औदुंबरो धै वैश्यस्य प्लाक्षो वा दंड उच्यते ॥

एते पामप्यभावे च सर्वे पामे वयज्ञियाः ॥ २ ॥

अर्थ— ब्राह्मणास मुद्दपत्वेकहून पळताचा दंड असावा, परंतु प्रसर्गां त्याच्या अभावीं वेदाचा दंड उक्त आहे. याचप्रमाणे पूर्वी उग वर्णांस जे दंड सांगितले त्याच्या अभावपक्षां दंड एखावे ते असे कीं, क्षत्रियांनीं पिपळाचा अथवा लैलाचा आणि वैश्यांनीं उदुंबराचा अथवा वडाचा, याप्रमाणे आहेत परंतु याचाही अभाव असल्यास

सर्व वर्णानां यज्ञेषु (क्षणज्ञे) यज्ञास जो उक्त काष्ठे त्यांचा प्याश. याप्रमाणे " ब्रह्मपुराणांत " सांगितले आहे.

ॐ पालाशदंडग्रहणं कुर्वती मे हि सर्वदा ॥

ॐ तस्माद्देवां ब्राह्मणत्वं सिद्ध्यतीति न रंशयः ॥ १ ॥

अर्थ— पालाश दंडाचे ग्रहण ब्राह्मणासच उक्त आहे, याप्रमाणे वरील प्रमाणावरून सिद्ध होते, याप्रमाणेच हे गौडब्राह्मण पाळाश दंड ग्रहण करितात, यावरून यांचे ब्राह्मण न सिद्ध होते यांत संशय नाही.

ॐ अथ भिक्षाविधानेनैकादशः कथ्यते धुना ॥ ११ ॥

अर्थ— आतां भिक्षा विधानेकरून अकरावा हेतु सांगतो.

भवत्पूर्वचरेद्भैक्ष्यमुपनीतो द्विजोत्तमः ॥

भवन्मध्यंतुराजन्यो वैश्यस्तु भवदुत्तरं ॥ १ ॥

अर्थ— उपनयन झाल्या नंतर बटूनी भिक्षा मागावी तिच्या मंत्राची रीती. ब्राह्मणबटूनी भिक्षादेहि यामंत्रास भवति असे पूर्वी लावून भवति भिक्षादेहि, असा मंत्रे श्राव करवा. क्षत्रियांनी भवति मध्ये लावून भिक्षाभवति देहि असे क्षणावे, वैश्यांनी श्रेवटी भवति शब्द लावून भिक्षादेहि भवति असे क्षणावे, याप्रमाणे तीनीही वर्णानां मंत्रोच्चार करून भिक्षा मागावी. याप्रमाणे मनुस्मृतींत व कूर्मपुराणांत सांगितले आहे.

ब्राह्मणेषु चरेद्भैक्षमनिद्येज्वात्मवृत्तये ॥

आदिमध्यावसानेषु भवच्छब्दोपलक्षितं ॥

ब्राह्मणक्षत्रियविशां भिक्षचर्यायथाक्रमं ॥ १ ॥

अर्थ— मागील श्लोकांत लिहिल्याप्रमाणे तीनी वर्णानां अनुक्रम

माने मन्नाचा उच्चार करून, पुण्य ब्राह्मणाच्या घरी, भिक्षा मागावी. याप्रमाणे " याज्ञवल्क्याने " सांगितले आहे.

● एवंभिक्षायाचनमंत्रमुक्त्वाभैदयमाच्छ्राविधिःकथ्यते.

अर्थ- याप्रमाणे भिक्षा मागण्याचा मंत्र सांगितला; आता भिक्षा मागण्याचा विधि सांगतो.

गृहीनविधिनोपेतःपरिवृ तोत्तरीयकः ॥

दंडपात्रंसमादायनमस्कृत्यगुंरंवि ॥ १ ॥

भिक्षार्थतुतदामौनीद्विजोवेश्मसतोवजेत् ॥

ब्राह्मणानामदुष्टानानंचेत्क्षत्रियवैश्ययोः ॥ २ ॥

अर्थ- ब्राह्मण, क्षत्रिय आणि वैश्य यांनी यथाशास्त्र उपनयन सत्कार करून नंतर, उपवस्त्र धारण करून हस्तामध्ये दंड आणि पात्र धावे नंतर, गुरू व रवि, याम नमाकर करून भिक्षा मागण्यासाठी चांगल्या साधु दुष्ट नष्टे अशा ब्राह्मणाच्या घरी जावे, दुष्ट ब्राह्मणाकडे जाऊ नये. जर त्या ग्रामात सद्ब्राह्मण नाही तर संक्षत्रिय अथवा सद्द्वेष्याकडे भिक्षा मागावी असे " व्यासानी " सांगितले आहे.

● भवतिभिक्षादेहीनिप्रचारीदृश्यतेखलु ॥

● गौडेप्वतोब्राह्मणत्वंसिद्ध्यतीतिनसंशयः ॥

अर्थ- या गौडब्राह्मणांत भक्तिभिक्षादेहे याप्रमाणे भिक्षामंत्र बोलण्याचा प्रचार प्राचीन काळापासून चालत आहे. यावरून याचे ब्राह्मणत्व सिद्ध होते, यात संशय नाही.

● गायत्र्याउपदेशस्यविप्रस्यैवाधिकारिता ॥

● राजन्यवैश्ययोर्नास्तीत्येतदाहमुनिर्मनुः ॥

● एवमेवमुनीनांचवहूनांवतंतेमर्त ॥

अर्थ—पुत्राणा, गायत्रीचा उपदेश करण्याचा अधिकार ब्रा. क्षणासच आहे. क्षत्रिय आणि वैश्य यास उपदेश करण्याचा अधिकार नाही. क्षत्रिय, आणि वैश्य याच्या मुलास उपदेश करणे तो त्यांच्या उपाध्यायाने करावा; कारण पूर्वी जीं यजनादि षट्कर्म सांगितलीं, त्यांत अध्यापन हे, एक कर्म असून त्याचा अधिकार ब्राह्मणासच आहे. क्षत्रिय आणि वैश्य यांस नाही. आणि अध्यापन व उपदेश यामध्ये भेद नसल्याकारणाने उपदेशाचाही अधिकार क्षत्रिय, व वैश्य यांना नाही, हे सिद्ध होतें. याप्रमाणे, “मन्वादिक ऋषींचे” मत आहे. यास दुसरे प्रमाण.

पितैवौपनयेत्पुत्रंतदभावेपितुःपिता ॥

तदभावेपितुर्भातातदभावेपिसौदरः ॥

● इत्थंप्रयोगरत्नेस्तिपितेस्तिब्रह्मगोचरं ॥

● अथैतेपूपदेशोहिपितुरेवप्रदृश्यते ॥

● तस्मादेषांब्राह्मणत्वेसंशयोनास्तिकश्चन ॥

अर्थ—पुत्राचे उपनयन करणे तें, पित्यानें करावें. जर पिता नसेल तर पि याच्या पि याने (स. आजाने) करावें. त्याच्या अभावीं पितुर्भाता, (स. चुल्ल्याने) करावें. त्याच्याही अभावीं सोदराने (स. बध्ने) करावें. याप्रमाणें उत्तरोत्तर कनिष्ठ पक्ष आहेत. हा सर्व शास्त्राधार ब्राह्मणाविषयींच आहे. असे प्रयोग रत्नात; सांगितले आहे आता या सारस्वत ऊर्फ शेषवी ब्राह्मणामध्ये देशस्यादिक ब्राह्मण जवळ असले तथापि पित्यानेंच उपदेश करण्याचा प्रचार सर्वत्र दिसतो. यावरून याचे ब्राह्मणाविषयीं कांहींच संशय नाही.

अथत्रयोदशोहेतुःप्रणामविधिनोच्यते ॥

अर्थ—आता नमस्कार विधीनें तेरावा हेतु सांगतो.

अभिवादेश्रोत्रसमंनिजहस्तप्रसारणम् ॥

विप्रमात्रस्यगदितमन्येपामन्यदिष्यते ॥

स्वश्रोत्रपूर्वमारभ्यपाणिभ्यांजानुनोह्यधः ॥

स्वगुहं ब्राह्मणः श्रोत्रसमहस्तं प्रसारयेत् ॥

उदरस्यतु गजन्यो वैश्यामभ्यसमंततः ॥

नीचैः शूद्रस्ततो न्योपेतं प्रत्यभिवादेन्मुदा ॥

⊙ इत्यंस्मृत्यर्णवग्रंथवाक्यमाकर्ण्यतामिदं ॥

⊙ योग्याभिवादनेश्रोत्रसमहस्तप्रसारणात् ॥

⊙ शाण्ड्यानांब्राह्मणत्वं संशयो नास्तिकश्चन ॥

अर्थ— ब्राह्मणर्णी नमस्कार करणें ही कानाचारावर हात नेऊन करावा. क्षत्रियांनी पोटास हात लावून करावा. वैश्यांनी कंठस हात लावून करावा. आणि शूद्रांनी गुढ्यांच्या खाली हात नेऊन करावा. याप्रमाणें " स्मृत्यर्णवग्रंथं तात्पर्य आहे. आणि त्याप्रमाणे हे गौड मारस्वन ऊर्क शाण्डयी हे योग्याभिवादनविषयी श्रोत्रसम हस्त कसन नमस्कार करितात. पावसन पोच्या विप्र वा-
विषयी काहीच संशय नाही.

⊙ चतुर्दशः कथ्यते यगोत्रप्रवरनिर्णयात् ॥

अर्थ— आतां गोत्रप्रवर निर्णयें कसन चवदावा हेनु सिद्ध करितों.

अनन्यपूर्विकांकांतामसार्पिडांयवीयसीं ॥

अर्थ— अन्यपूर्विका उक्त स्त्रिया खालेरीज, (पुनर्विवाहाची, नागदान शास्त्रेची, मनानें दिलेली, सप्तपदी खालेली, गर्भिणी आणि प्रसूत खालेली या सातप्रकारच्या स्त्रियां खेरीज), वराच्या दृष्टीस व मनास आनंद करणारी, सार्पिडांमध्ये जन्मलेली नव्हे, यघानें व

शरीरानि वरापेक्षां लहान.

अरोगिणींश्चातृमतीमसमानार्पणोत्रजां ॥

इतियाज्ञवल्क्यः

अर्थ— आणि निरोगी, जोस बंधु आहेत ती, समान गोत्रांतिल, व समान प्रवरांतिल, नव्हे अशा प्रकारच्या मुली बराबर विवाह करावा. समान गोत्रे व समान प्रवर हे ब्राह्मणांत प्रसिद्धच आहेत परंतु क्षत्रिय व वैश्यांची गोत्रे व प्रवर सांगतो.

स्मृतौपुरोधसोगोत्रप्रवरौक्षत्रवैश्वयोः ॥

⊙ इत्थंहिसर्वसिद्धांतइत्याहकमलाकरः ॥ १ ॥

अर्थ— क्षत्रिय आणि वैश्य यांना गोत्र व प्रवर हे मुख्यत्वेकरून त्यांच्या उपाध्यायांचेच घराबे याप्रमाणे, “संस्कारकौस्तुभ” इत्यादि ग्रंथकारांचा सिद्धांत आहे त्याचप्रमाणे “कमलाकरहो निर्णय सिंभूत” सांगतो ह्मणून येथे दर्शविले आहे.—

प्रवरोयमानवैलपौरुरवसनामकः ॥

क्षत्रियाणांचसर्वेपामेकएवचेतरः ॥ १ ॥

एकमेवतथागोत्रंसर्वेपांमनुनामकं ॥

भालंदलोवात्सप्रसांकितेतिप्रवरस्त्वयं ॥ २ ॥

तथाभालंदलंगोत्रवैश्यानामेकमेवहि ॥

अथवाक्षत्रियविशांगोत्रंप्रवरएवच ॥ ३ ॥

⊙ पुरोधसस्तुभवतिविवाहघटनापटुः ॥

⊙ प्राहुरेवंतुमन्वाद्यागोत्रप्रवरनिर्णयं ॥ ४ ॥

⊙ श्रुतिस्मृतिभिरुक्तोयोगोत्रप्रवरनिर्णयः ॥

⊙ एपांजातौतत्प्रवृत्तिःकुत्रापिदृश्येतनीह ॥ ५ ॥

- ⊙ अपिचत्राह्मणानायेगोत्रप्रवरनिर्णयाः ॥
- ⊙ तेषामेपुप्ररूढिश्चदृश्यतेत्रलवत्तरा ॥ ६ ॥
- ⊙ अतःकौकणविप्राणाममुनागोत्रहेतुना ॥
- ⊙ मुख्यविप्रत्वससिद्धिर्भवतीतिनसंशयः ॥ ७ ॥

अर्थ— (मानत्रैल पोररवस) याप्रमाणें सर्व क्षत्रियास एकच प्रवर सांगितला आहे; दुसरा प्रवर क्षत्रियास नाही. तसेच गोत्र (मनु) हें सर्व क्षत्रियास एकच आहे, दुसरें नाही. वैशाचा प्रवर (भाल-वलघात्स प्रसाकिन) असला आहे व गोत्र (भालदल) हें गोत्र व प्रवर सर्व वैश्यांस एकच आहेत. अथवा क्षत्रिय आणि वैश्य याला गोत्र प्रवर हे, आपल्या उपध्यापाचे जे असतील तेच घराबे असे मनुयादि ऋषींनी सांगितलें आहे. आणि याचप्रमाणें हत्ती या दोन वर्णांत उपध्यापाच्याच गोत्र प्रवरांनी विवाहादिक कार्यें होत असतात आता हे जे दोन वर्णांचे गोत्र प्रवरांचे निर्णय सांगितले आहेत त्यातून या सारखत कौकणे (शेणवी) ब्राह्मणात कोणतीच प्रवृत्ति चालू दिसत नाही आणि, जी ब्राह्मणांची काश्यपादि गोत्रें, व प्रवर सांगितले आहेत तेच गोत्र व प्रवर हे या सारखतामध्ये अनादि काळपासून चालू आहेत. आणि या रूढीस आजपर्यंत कोणीच दूषित करून तिचा निषेध केला नाही. यावरून असे अनुमान होतें की, ही गोत्रे व प्रवर हे त्यांचे पूर्वापासून सिद्धच आहेत, तेव्हा या गोत्र प्रवर रूढीच्या हेतूने कौकणे ब्राह्मणाच्या ब्राह्मणत्वाची सिद्धि होऊन हे सर्व कर्माधिकारी जसे देशस्थादि ब्राह्मण त्याप्रमाणेंच हे आहेत एत सक्षय नाही.—

⊙ अयाश्रमाधिकारिणहेतुःपंचदशोमतः ॥

अर्थ—अतां आश्रमाधिकाराने हा पधरावा हेतु सागती.

चत्वारो ब्राह्मणस्योक्ता आश्रमाः श्रुतिचोदिताः ॥

क्षत्रियस्य त्रयः प्रोक्ता ह्येको वैश्यशूद्रयोः ॥ १ ॥

ॐ इत्थं हि विद्यते वृद्धया ज्वल्क्यसरस्वती ॥

अर्थ—ब्राह्मणास वेदाने सांगितले जे चार आश्रम (ब्रह्मचर्याश्रम, गृहस्थाश्रम, वानप्रस्थाश्रम, आणि संन्यासाश्रम) हे चार ग्रहण करणाऱ्यांचा अधिकार ब्राह्मणास मात्र आहे. संन्यासाश्रम हा खेरीज करून बाकीच्या तीन आश्रमाचा मात्र अधिकार क्षत्रियांस आहे. व ब्रह्मचर्य आणि गृहस्थाश्रम या दोहोचा मात्र अधिकार वैश्यांस आहे. आणि गृहस्थाश्रमाचा मात्र अधिकार शूद्रांस आहे. या खेरीज दुसऱ्या आश्रमाचा अधिकार शूद्रास नाही. याप्रमाणे गृह “याज्ञवल्क्यानी” सांगितले आहे.

गार्हस्थ्यं ब्रह्मचर्यं वानप्रस्थं त्रय आश्रमाः ॥

क्षत्रियस्यापि कथिताय आचाराद् द्विजस्य हि ॥ १ ॥

त्रैखानसत्त्वं गार्हस्थ्यमाश्रमद्वितयं विशः ॥

गार्हस्थ्यं चरितं त्वेकं शूद्रस्य क्षणदा चर ॥ २ ॥

ॐ इत्थं हि वामने वाक्यं पुराणे प्रसमीदयतां ॥

अर्थ—गृहस्थाश्रम, ब्रह्मचर्याश्रम, वानप्रस्थ, या तीन आश्रमांचा अधिकार क्षत्रियांस आहे. ब्रह्मचर्याश्रम आणि गृहस्थाश्रम या दोहोचा अधिकार वैश्यांस आहे. आणि गृहस्थाश्रमाचा मात्र अधिकार शूद्रांस आहे. याप्रमाणे “वामनपुराणामध्ये” सांगितले आहे ते पाहोवे.

चतुर्विधा भिक्षवस्तु विख्याता ब्रह्मणो मुखान्

कुटीचकोयद्रूदश्रहंसश्चैव तृतीयकः ॥

चतुर्थः परमो हंसः संज्ञाभेदैः प्रकीर्तिनाः ॥

ॐ इत्थंपितामहः प्राह चानुर्विच्यहिभिक्षुणां ॥

अर्थ- संन्यासाश्रम चार प्रकारचा आहे; कुटीचक्र, बहूदक, हंस आणि परमहंस. याप्रमाणे हे चार भेद "ब्रह्मदेवानं" सांगितले आहेत.

कुटीचक्रस्तु संन्यस्यस्वकेसअनित्यशः ॥

भिक्षामादाय भुंजीत सपिंडानां गृहेषु वा ॥ १ ॥

शिखायज्ञोपवीतीत्यात्त्रिदंडी सकमंडलुः ॥

बहूदकश्च संन्यस्य वंशुपुत्रादिवाजितः ॥ २ ॥

सतागारंच रेद्वैक्षं वेपः पूर्वोक्त एव हि ॥

शिखायज्ञोपवीतीत्यात्तु हंसः सकमंडलुः ॥ ३ ॥

एकंतु वैणवंदंडंधारयेन्नित्यमादरात् ॥

परहंसत्त्रिदंडं च रज्जुगोवालनिर्मितां ॥ ४ ॥

शिखायज्ञोपवीतं च नित्यं कर्मपरित्यजेत् ॥

कौपीनाच्छादनं वस्त्रकंधांशीतनिवारिणीं ॥ ५ ॥

अक्षमालांच गृह्णीयाद्वैणवंदंडमव्रणं ॥

ॐ इत्थं स्कंदपुराणादौ चतुर्णां यतिनामपि ॥ ६ ॥

ॐ सम्यग्विच्य कृत्यादिविशेषोल्पः प्रदर्शितः ॥ ७ ॥

अर्थ- आतां जे संन्यासाश्रमाचे चार भेद सांगितले त्यांचे अनुक्रमाने पृथक् पृथक् धर्म दाखवितो. पहिल्या भेद जो कुटीचक्र त्याने संन्यास ग्रहण करून आपल्या आसवर्गामध्ये अथवा सभिड वंशूंच्या गृहामध्ये भिक्षा मागून वास करायचा, आणि शिखा, पजो-

पत्नीस, तीन दंड व कर्षंडलु हे धारण करावे. बहुदकार्णैर्पूर्वोक्तं वेध
 (लग्ने कुटीचक्रास जो सांगित्या तो वेध) धारण करून बहु
 पुत्रादिकांचा त्याग करून सात घरीं भिक्षा मागून राहावे. तिसरा
 भेद जो हंस त्यास कुटीचक्राच्याच वेधाप्रमाणें वेध धारण करण्याचा
 अविकार आहे, परंतु दंड मात्र एक धारण करावा. चवथा भेद
 जो परमहंस यांत पूर्वीच्या त्रिभेद कर्मांचा त्याग करून कौपीन,
 आठ दनार्थ वस्त्र, सोत निवारणार्थ कथा, जपमाला आणि कम-
 ङलु हे धारण करून भद्रुक्ती मागून राहावे. याप्रमाणें संन्यास
 धर्म “स्कंदपुगणादि ग्रंथांत” विस्तारानें सांगितले आहेत. विधा-
 र करून विस्तार भयास्तव वेधे अल्प दास्यविधि आहेत.

सर्वसंगनिवृत्तस्य ध्यानयोगस्तस्य च ॥

नतस्य दहनं कार्यनाशौचं नोदकक्रिया ॥ १ ॥

कुटीचक्रं तु प्रदहेत् पूरयेच्च बहुदकं ॥

हंसं जले तु निःक्षिपेत्परहंसं प्रपूरयेत् ॥ २ ॥

⊗ इति स्मृत्यर्थं सारं च चतुर्णामपि भिक्षुणां ॥

⊗ विभिन्नास्तनुसंस्काराः संप्रोक्ताः प्रविचार्यतां ॥ ३ ॥

⊗ संन्यासग्रहणेनैवात्राह्मणत्वं हि सिद्ध्यति ॥ ४ ॥

अर्थ—सर्व संग परित्याग करून ध्यान योगामध्ये रममाण होणारा
 जो पत्नी त्याचा अंत शाल्या नंतर त्याच्या शरीराचे दहन करून
 नये, व पुत्रादिकांनीं आशीच धरून नये आणि तिऋतर्पणादि नित्य
 क्रिया करून नयेत. कुटीचक्र संन्यासाच्या देहाचे दहन करावे, व-
 ह्दकाचा देह भूमिंत पुरावा, हंसाचा देह उदकांत बुडवावा. आ-
 णि परमहंसाचा देह भूमीमध्ये पुरावा. याप्रमाणें संन्यासाचे जे चार
 भेद सांगितले त्या सा भेदे करून संन्यास देहाचा संस्कार

करावा. असे "स्मृ यर्थसार" ग्रंथामध्ये सांगितले आहे. द्यावा विचार करून पाहावे आता या गौड सारस्वत कौकभे (शेगवी) या ग्रंथामध्ये सन्यास ग्रहणाची रूढी हजारों वर्षांपासून चालत असल्या कारणाने याचे ब्राह्मणांत सिद्ध होते, यात संशय नाही.

ॐ अथैवाश्रात्प्रभोक्तृत्वात्पौडशोहेतुरीयते ॥

अर्थ—आतां श्राद्धभोक्तृत्वाधिकारें करून सोळावा हेतु सांगतो.

ब्रह्मचर्यस्थितो नैकमन्नमद्यादनापदि ॥

ब्राह्मणः काममश्रियाच्छ्राद्धे व्रतमपीडयन् ॥ १ ॥

अर्थ—ब्रह्मचर्य व्रताचा आश्रय करून शरीरास व्याध्यादिक आपात्ति जर नाही तर भिक्षेपाचून एकाफडोल अन्न भक्षण करू नये. परंतु जर श्राद्ध भोजना विषयी त्या ब्रह्मचाऱ्यास आमंत्रण केले आहे तर केवळ ब्राह्मणवर्णास ब्रह्मचाऱ्याने मात्र श्राद्ध भोजन करावे. परंतु मधु मास भक्षण करू नये. कारण की, या भक्षणाने ब्रह्मचर्य व्रताचा भंग होतो. आता या स्मृतीत ब्राह्मण पदाचे ग्रहण केले आहे झणून क्षत्रिय आणि वैश्य हे दोन वर्णांचे ब्रह्मचारी श्राद्धास भोजनाई नाहीत. आणि ब्राह्मण ब्रह्मचाऱ्यास एकान्न दोष श्राद्धभोजनाविषयी नाही असे " या याज्ञवल्क्य " स्मृतीतून सिद्ध होते.

भिक्षेणवर्तयेन्नित्यंनैकान्नाटीभवेत्प्रती ॥

भिक्षेणव्रतिनीवृत्तिरुपवाससमास्मृता ॥ १ ॥

अर्थ—ब्रह्मचाऱ्याने व्रतस्थ राहून भिक्षामागून उदरनिर्वाह करून राहावे. केवळ एकान्न भक्षण करू नये; कारण एकान्न भक्षण केले असतां दोषी होऊन व्रतभंग होतो. आणि उपवासा पासून जें फल प्राप्त होतें तें भिक्षान्न भक्षण केल्याचे फल समान आहे.

व्रतवद्देवदेवत्येपित्र्येकर्मण्यथर्षिवत् ॥

काममभ्यर्थितोश्रीयाद्व्रतमस्यनलुप्यते ॥ २ ॥

अर्थ— देवकर्म किंवा पितृ कर्म याच्या भोजनाविषयी ब्राह्मण ब्रह्मचा-याला आमंत्रित केला असता ह्यार्णे मनु मास भक्षणा वाचून अन्य पदार्थ यथेच्छ भक्षण करीत. याप्रमाणे श्राद्धादि सर्वही भोजन केले असता ब्राह्मण ब्रह्मचर्य व्रताचा भंग होत नाही.

ब्राह्मणस्यैव कर्मैतदुपदिष्टमनीपिभिः ॥

राजन्यवेभ्यथोस्त्वैवनैतत्कर्मविधीयते ॥ ३ ॥

अर्थ— ब्राह्मण, क्षत्रिय आणि वैश्य या तीन वर्णांस भिक्षा-चरण हे उक्त असून एकाच श्राद्धभोजन हे केवळ ब्राह्मणा वाचून अन्य वर्णांस (क्षणजे क्षत्रिय आणि वैश्य या दोन वर्णांस) निषिद्ध आहे. याप्रमाणे 'मन्वादिक ऋषीर्ना' सांगितले आहे.

कर्मनिष्ठास्तपोनिष्ठाःपंचाग्निब्रह्मचारिणः ॥

पितृमातृपराश्वैवब्राह्मणाःश्राव्यसंपदे ॥ १ ॥

अर्थ— जी ब्रह्मचर्याला कर्म सांगितले आहेत त्यांवर निष्ठा ठेवणारे, तपस्या करणारे, पंचाग्नि धारण करणारे (क्षणजे सभ्य, आवसथ्य, गार्हस्थ्य, आहवनीय आणि दक्षिण—हे जे पान अग्नि याते धारण करणारे) मातापितराची पूजा करणारे असे ब्रह्मचर्य व्रतस्थ जे ब्राह्मण ते श्राद्धभोजनाविषयी योजने क्षणजे श्राद्ध सत्री असले फलसंपत्ति प्राप्त होते. यद्यपि क्षत्रिय, आणि वैश्य हे पूर्वोक्त कर्मनिष्ठ असून ब्रह्मचर्यव्रतस्थ असले, तथापि श्राद्ध-भोजनास योग्य नाहीत.—

⊗ इत्थंपराशरस्मृतोटीकायामाधवस्यच ॥

⊗ तथामनुस्मृतावस्तियाज्ञवल्क्यस्मृतावपि ॥ १ ॥

अर्थ—याप्रमाणे पराशरादि ऋषींनी सांगितले आहे.

ॐ इयं हि सर्वहेतूनां विचारेणाविलोकनात् ॥

ॐ सारस्वतब्राह्मणानां ब्राह्मणत्वं हि सिद्ध्यति ॥२॥

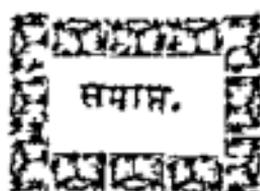
अर्थ— याप्रमाणें जे हेतु सांगितले त्यांचा विचार करून पाहिलें असता या सारस्वत ब्राह्मणांच्या ब्राह्मणत्वाची निःसंशय सिद्धि होते.

ॐ इत्थं दशप्रकरणेशान्वीविप्रसिद्धिरुत् ॥

अनुमानप्रकरणं समाप्तिमगमत्खलु ॥ १ ॥

अर्थ— याप्रमाणें दशप्रकरण ग्रथांतलि सारस्वत ऊर्फ द्रौण. वी यांच्या ब्राह्मणत्वसित्त्वर्थ अनुमान प्रकरण लिहिलें हें समाप्त झाले.

इतिकेण्योपाह्वनारायणसूनुलक्ष्मणेन विरचितेश्री
महेशप्रकरणे अनुमानं नाम द्वितीयप्रकरणं समाप्तं ॥

प्रकरण तिसरें.

ॐ नत्वाश्रीवैकटेशंसकलत्रिजगतःशर्मदशांत मूर्तिं
यस्यास्याद्ब्राह्मणीभूतमथचसकलाराधितपूर्णका
मं ॥शाण्णव्यत्राह्मणानांप्रकरणमधुनासित्वयेविप्र
तायाःपूर्वोक्तेर्हेतुभिश्चस्फुटमपिक्रियतेस्थापना
स्थंतृतीयं ॥ १ ॥ पूर्वप्रकरणेप्रोक्ताःषोडशाहेत
वोमया ॥ ॐ पंचावयववाक्यैस्तेस्थाप्यंतेऽस्मिन्
तृतीयके ॥ २ ॥

अर्थ—आतां सर्व त्रिजगतांचें कल्याण करणारा, शांतमूर्ति, ज्या
ची सर्व लोक आरावना करितात; व ज्यापासून सर्वांच्या मने रथ
कामना पूर्ण होतात, आणि ज्याच्या मुखापासून ब्राह्मण वर्ण उत्प-
न्न झाला, असा जो वैकटेश भगवान् आपत नमस्कार करून
सांप्रत, सारस्वत कोंकणे (देशव्री) यांच्या ब्राह्मणत्वाच्या सिद्धी-
स्तव; पूर्वप्रकरणांत (द्वितीय प्रकरणांत) जे सोळा हेतु सांगि-
तले; याच हेतूंनी स्पष्ट विप्रत्व स्थापन करून वादींच्या मनाची
शांतता करणानिपयी; हे स्थापन नामक, तृतीय प्रकरण करितो.
आता पूर्वप्रकरणामध्ये, जे सोळा हेतु लघून सांगितले तेच हेतु या
तृतीय प्रकरणांत पंचावयववाक्यांनी स्थापितो. ते पंचावयव असे को.

विमताःपट्कर्माहर्हाः॥ब्राह्मणत्वात् ॥ याज्ञवल्की
यशाखीयब्राह्मणवत् ॥ अत्रपंचावयवाः ॥ विम

ताःपट्कर्माहःइतिप्रतिज्ञावाक्यं॥ ब्राह्मणत्वादि
 तिहेतुवाक्यं ॥ येब्राह्मणास्तेपट्कर्माहःयथाया
 ज्ञवल्कीयशाखीयब्राह्मणाइतिदृष्टांतघटितोदाहर
 णवाक्यं ॥ पट्कर्माहत्वव्याप्यब्राह्मणत्ववंतडमेड
 ल्युपनयवाक्यं ॥ ब्राह्मणत्वज्ञानज्ञाप्यपट्कर्माह
 त्ववंतडमेडतिनिगमनमिति ॥

अर्थ—पट्कर्माहत्व व पट्कर्मानर्हत्व या दोन्हो विषयांव्या वादां-
 मध्ये विदिष्ट जे सारस्वन कौकणे (शैणवी) ते पट्कर्माह
 (पट्कर्मास योग्य.) अहित, कां; तर ब्राह्मण लणून. जसे याज्ञवल्की.
 य शास्त्रेचे ब्राह्मण, तसे. याविषयी पचावषव प्रयोग सागतो. येचे
 विमत (सारस्वन कौकण) (शैणवी) ने अहित, ते पट्कर्मास
 अर्ह (योग्य अहित) हे प्रतिज्ञावाक्य लणावे. ब्राह्मण असल्यामुळे
 हे हेतुवाक्य लणावे. जे ब्राह्मण अहित, ते पट्कर्माच अहित.
 (पट्कर्मास योग्य) जसे याज्ञवल्कीय शास्त्रेचे ब्राह्मण. हे दृष्टांत-
 घटित उदाहरण वाक्य लणावे. पट्कर्माहत्व उपापेक्षां व्याप्य जें ब्रा-
 ह्मणत्व तें ब्राह्मणत्व यांच्या ठिकाणी (सारस्वन कौकणे
 (शैणवी) यांच्या ठिकाणी आहे. या वाक्यास उपनय लणावे.
 ब्राह्मणज्ञानाने जापित (जोधित) असे जें, पट्कर्माहत्व, तें, या
 कौकणे उर्फ शैणवी यांच्या ठिकाणी आहे. या वाक्यास निगमन
 लणावे. या वर दाशित केलेल्या, पंचावषव वाक्यांवरून मी असे
 सिद्ध करितो कां, विमत जे अहित ते पट्कर्माह निश्चय वरूनच
 अहित. यांत नाही संशय नाही. हे पुढे लिहिलेले सोडश हेतुवाक्य
 जे शास्त्राधार न्यायवरून चलनीय कर्मांच्या बोधाने सर्व विद्वज्जनाचे
 मनास न्यायान्याय प्रयत्नाने दिसून येतीलच; यात संशय नाही,
 याविषयी प्रमाणे सागतो.

इज्याध्ययनदानानिसर्वेषांचद्विजन्मनां ॥

प्रतिग्रहोध्यापनंचब्राह्मणस्यैवयाजनं ॥

⊙ इत्थंश्रीमद्भागवतपुराणोक्तंविचार्यता ॥ ३ ॥

अर्थ—तीं अर्सी कीं यज्ञकरणे, अध्ययनकरणे, दानकरणे या तीन कर्मांचा अधिकार ब्राह्मण, क्षत्रिय आणि वैश्य या तीन वर्णांस आहे. आणिदानघेणे, अध्ययन सांगणे, यज्ञमान सक्धाने ऋत्विज होऊन हवनादि कर्म करणे या तीन कर्मांचा अधिकार केवळ ब्राह्मणांस मात्र आहे. एकदर या साहा कर्मांचा अधिकार ब्राह्मणा वानून अन्य वर्णांस नाही. याप्रमाणे “श्रीमद्भागवतांत” सांगितले आहे. त्याचे अवलोकन करावे. यास दुसरें प्रमाण.

कर्मविप्रस्ययजनंदानमध्ययनंतथा ॥

प्रतिग्रहोध्यापनंचयाजनंचेतिवृत्तयः ॥ ४ ॥

अर्थ—यज्ञकरणे, दानकरणे, अध्ययनकरणे हीं तीन कर्मे, व याजन, अध्यापन, आणि प्रतिग्रह हीं तीन कर्मे, वृत्तीसाठी (सर्व जीवनार्थ) आहेत; मिळून साहा कर्मांचा अधिकार ब्राह्मणांसच आहे. याविषयी अन्य प्रमाणे;

यजनंयाजनंदानंतयैवाध्यापनक्रिया ॥

प्रतिग्रहश्चाध्ययनंविप्रकर्माणिनिर्दिशेत् ॥

⊙ इत्थंहिकर्मासिद्धांतेशंखेनोक्तंविचिंत्यता ॥ ५ ॥

अर्थ—यज्ञकरणे, यज्ञमान सक्धाने ऋत्विज होऊन हवनादि कर्म करणे, अध्ययन करणे, दुसऱ्यास अध्ययन सांगणे, दान करणे आणि दान घेणे, हीं साहा कर्मे ब्राह्मणांचीं आहेत. याप्रमाणे कर्मासिद्धातप्रथामध्ये शंखाचें वचन आहे; त्याचा विचार करावा.

अध्यापनमध्ययनयजनंयोजनतया ॥

दानंप्रतिग्रहश्चैवब्राह्मणानामकल्पयत् ॥ ६ ॥

प्रजानारक्षणंदानमिज्याध्ययनमेवच ॥

विषयेष्वप्रसक्तिश्चक्षत्रियस्यसमासतः ॥ ७ ॥

पशूनारक्षणंदानमिज्याध्ययनमेवच ॥

वणिकपयंकुसीदंचवैश्यस्यरूपिमेवच ॥ ८ ॥

एकमेवतुशूद्रस्यप्रभुःकर्मसमादिशत् ॥

एतेषामेववर्णानांशुश्रूयामनसूयया ॥

ॐ इत्थंमनुवचःसम्यक्पंडितैर्हृदिचित्यता ॥ ९ ॥

अर्थ— दान, प्रतिग्रह, यजन, याजन, अध्यापन आणि अध्यापन हीं, साहा कर्म ब्राह्मणास सांगितला आहेत. अध्यापन, दान, यजन, याच सरक्षण, विषयाच्याठायीं निरिच्छयणा हीं पांच कर्मे क्षत्रियास सांगितलीं आहेत. दान, अध्यापन, यजन, पशूंचें सरक्षण, व्यापार, शेतकी, व्याज बद्ध करणें मिळून हीं सात कर्मे वैश्यास सांगितलीं आहेत. ब्राह्मण, क्षत्रिय आणि वैश्य या तीन वर्णांचो शुश्रूषा म्ह० सेवाकरणें हें एकच कर्म शूद्रास सांगितलें आहे. य प्रमाणें चारीवर्णांचीं कर्मे अनुक्रमानें मनुस्मृतींत मनुनें सांगितलीं आहेत, त्यांचा पंडितांनीं विचार कराव.

स्वाध्यायोध्यापनंचापियजनयाजनंतया ॥

दानप्रतिग्रहश्चापिपट्कर्मण्यग्रजन्मतः ॥ १० ॥

इज्याध्ययनदानानिप्रजानापरिपालनं ॥

शस्त्रास्त्रधारणंचैवकर्माणिक्षत्रियस्यच ॥ ११ ॥

स्वाध्यायोयाजनंदानपशूनापालनतया ॥

कुसीदरुषिवाणिज्यवैश्यकर्माणिस्ततवै ॥

शौचंब्राह्मणशुश्रूषासत्यमक्रोधएवच ॥ १२ ॥

शूद्रकर्मतथामंत्रोनमस्कारोपिचोदितः ॥

● इत्थंवृहस्पतिःप्राहचातुर्वर्ण्यस्यलक्षणं ॥ १३ ॥

अर्थ— अध्ययन, यजन, याजन, दान आणि प्रतिग्रह ही साहा कर्मे ब्राह्मणांची आहेत. यजन, दान, अध्ययन, प्रजापते रक्षण करणे, शस्त्रास्त्रधारण करणे मिळून ही पाच कर्मे क्षत्रियांची आहेत. अध्ययन, दान, यजन, पशूंचे पालन करणे, व्याज वृष्ट करणे, शेतकी करणे आणि वाणिज्य (ल०) व्यापार करणे मिळून ही सात कर्मे वैश्यांची आहेत. आणि शुद्धपणा, ब्राह्मणाची सेवा, क्रोधत्याग, सयवकृ व आणि अमत्रक नमस्कार मिळून ही कर्मे शूद्रांची आहेत. याप्रमाणे चारि वर्णांची लक्षणे व कर्मे ही “ वृहस्पतीने ” सांगितली आहेत.

यजनंयाजनंदानंब्राह्मणस्यप्रतिग्रहः ॥

अध्यापनंचाध्ययनंपटकर्माणिद्विजोत्तमाः॥१४॥

दानमध्ययनंयज्ञोधर्मःक्षत्रियवैश्ययोः ॥

दंडोयुत्वंक्षत्रियस्यरुषिर्वैश्यस्यशस्यते ॥

● इत्थंकर्मसंहितायांब्राह्मणास्तिप्रकीर्तितं ॥ १५ ॥

अर्थ— यजन, याजन, दान, प्रतिग्रह आणि अध्यापन ही साहा कर्मे ब्राह्मणांची आहेत. दान, अध्ययन आणि यजन या तीन कर्मांचा अधिकार क्षत्रियांस व वैश्यांस असून शिवाय दंड व युद्ध ही दोन कर्मे क्षत्रियांस आहेत. आणि रुषी (म्ह.) शेतकी, ही वैश्यांस आहे. याप्रमाणे “ कर्मसंहितेमध्ये ब्रह्मदेवांनी ” सांगितले आहे.

दानं दद्याद्यजेद्देवान्यज्ञैः स्वाध्यायतत्परः ॥

नित्योदको भवेद्दिप्रः कुर्याच्चाम्निपरिग्रहं ॥ १६ ॥

वृत्त्यर्थयाजयेच्चान्यानन्यानध्यापयेत्तथा ॥

कुर्यात्प्रतिग्रहं दानं शुक्लार्थन्यायतो द्विजः ॥ १७ ॥

सर्वलोकहितं कुर्यान्नाहितं कस्यचित् द्विजः ॥

मैत्रीकर्मसमस्तेषु ब्राह्मणस्योत्तमं धनं ॥

⊗ इति विष्णुपुराणोक्तं वैचनं प्रविचार्यतां ॥ १८ ॥

अर्थ— दान घेणे, देवाप्रत यजन करणे, वेद पठण करण्यावि-
षयी त पर असणे, नित्य स्नान संध्या तर्पणादि कर्म करणे, यथा-
धिकार गार्हपत्यादि भग्नीचे ग्रहण करणे, व उदर पोषणार्थ याजन,
अध्यापनादिक करणे व सर्व लोकांच्या हिताचो इच्छा करणे, आणि
सर्वा बरोबर मैत्री ठरणे हेच ब्राह्मणादिकांचे उत्तम धन होय. याप्रमाणे
“ विष्णुपुराणांन ” सांगितले आहे. याचे चिंतन करून घ्यावे.

इज्याध्ययनदानानि चैश्वर्यस्य क्षत्रियस्य च ॥

प्रतिग्रहो विक्रोविप्रेयाजनाध्यापने तथा ॥ १९ ॥

प्रधानं क्षत्रिये कर्म प्रजानां परिपालनं ॥

कुसीदं कृषिवाणिज्यं पाशुपाल्यं विशः स्मृतं ॥ २० ॥

शूद्रस्य द्विजशुश्रूपातया जीवन् वणिक् भवेत् ॥

⊗ याज्ञवल्क्यार्षिणाचे रथं भापितं तद्द्विचिंत्यता ॥ २१ ॥

अर्थ— यजन, दान आणि अध्ययन या तीन कर्मांचा अधिकार
ब्राह्मण, क्षत्रिय आणि वैश्य या तीन वर्णांस आहे. याजन, अध्यापन
आणि प्रतिग्रह व बरिल तीन भिन्न या साहा कर्मांचा शवि-

कार ब्राह्मणासच आहे, यात क्षत्रियास यजनादिक तीन कर्म आणि प्रजापालन ही मुख्य अहित तसच वरील तीन कर्म आणि व्यापार, व्याजवृद्धा आणि रुपी (दानकी) ही मुख्य वैश्यास आहेत. आणि या तीनही वर्गांची शश्रूषा (सेवा करणे) हे कर्म शूद्रास मुख्य असून जीवोपाय आहे जर या कर्मांनीं जीवन होत नसल तर व्यापारादिकेंकडून जीवन करावे. असे चारी वर्गांचे अविकाररूप जे धर्म ते " याज्ञवल्क्यस्मृत्यानि " सांगितले आहेत त्याचा विचार करावा

अध्यापनचाध्ययनयजनयाजनतथा ॥

दानप्रतिग्रहश्चेत्थं कर्मपट्कमुदाहृतं ॥

ॐ इति हि श्रूयता धर्मसहितायामुदीरितं ॥-२२ ॥

अर्थ— अध्यापन, अध्ययन, यजन, याजन, दान, आणि प्रतिग्रह, या साहा कर्मांचा अधिकार ब्राह्मणास मात्र आहे. याप्रमाणे " धर्मसहिते मध्ये " सांगितले आहे, आता या सर्व शास्त्राधारावरून त्रिकर्मा कोण याविषयी किंचित् त्राध ज्ञानाच असेल, कदाचित् नशास्यास स्पष्ट दारुवित्तो तें पाहा

तेपातु ब्राह्मणा एव पट्कर्मसु नियोजिताः ॥

त्रिकर्माणो क्षत्रविशविक्रुस्मिन् छूद्रयोनिजः ॥

ॐ इति हारीतवचनं विस्पष्टमवलोक्यता ॥ २३ ॥

अर्थ— यजनादि साहा कर्मांचा अधिकार केवळ ब्राह्मणासच आहे. आणि यजन, अध्ययन आणि दान या तीन कर्मांचा मात्र अधिकार क्षत्रिय आणि वैश्य या दोन वर्गांस आहे आणि या तीनही वर्गांची सेवा करणे या एक कर्मांचा अधिकार शूद्रास आहे याप्रमाणे " हारीतस्मृत्यानि " वचन आहे तें पाहिले ब्रह्मण त्रिकर्मा कोण याचा साक्षात बोध होईल याच त्रिकर्मा विषयी अय प्रमाण.

पट्कर्मनिरताविप्राःक्षत्रियाश्वत्रिकर्मजाः ॥

वेश्यशूद्रास्तात्रिकाश्वसर्वशास्त्रेषुनिर्णिताः ॥

⊙ इत्यस्कटपुराणेपिस्कंदेनपरिभाषित ॥ २४ ॥

अर्थ— ते असे की, यजनादि साहा कर्म ब्राह्मणाचीच आहेत. क्षत्रिय आणि वेश्य या दोन वर्णांचा तीन कर्म आहेत. शूद्रास तात्रिक ऋणजे केवळ तीन वर्णांची शुश्रूषा (सेवा) ही मात्र करण्याचा अधिकार आहे. याप्रमाणे “ स्कंदपुराणात स्कंदाने ” सांगितले आहे.

⊙ तस्मात्पट्कर्मशालित्वदिपासित्थ्यतिविप्रता ॥

⊙ अतोमीषाब्राह्मणत्वेसंशयोनास्तिकश्चन ॥२५॥

अर्थ— तस्मात् या प्रदर्शित केलेल्या सर्व शास्त्राधारावरून इतकेच सिद्ध होते की, पट्कर्मचा अधिकार केवळ ब्राह्मणाचाचून अपवर्णास (ल०) क्षत्रिय वेश्यास नाही अतां या सारवरून कौकणे (शाण्वती) ब्राह्मणामध्ये उद्यापनादिक जी साहा कर्म सांगितली, ती अनादि काय पासून साप्रत कालापर्यंत प्रयत्न निर्वाधलेकून चालतात. यावरून याचे ब्राह्मणच अनादि का लीन, असून हे यजनादि पट्कर्मचत आहेत असे सिद्ध होते यात काहीच संशय नाही. आता ब्राह्मणत्वास मुख्य अनुकूलने जे पौ डश हेतु त्यातील हा पट्कर्मार्ह व प्रथम हेतूचा सि यात जाणावा.

⊙ जन्मतोद्वादशेचान्हिनामकर्मद्वितीयकः ॥

⊙ द्वादशेन्हिनामकर्मविप्रस्यैवोदितयतः ॥ २६ ॥

अर्थ— ज मदिवसापासून बाराव्या दिवशी ब्राह्मणांनी नामकरण संस्कार करावा याविषयी शास्त्रासार देऊन, या दुसऱ्या हेतूची स्थापना करितो.

गर्भाधानमृतौपुंसःसर्वेनंस्यदनात्पुरा ॥

पष्टेष्टमेवासीमंतोमास्येतेजातकर्मच ॥२७ ॥

अहन्येकादशेनामचतुर्थेमासिनिष्क्रमः ॥

पष्टेत्तप्राशनंमासिचूडाकार्यायथाकुलं ॥ २८ ॥

⊗ याज्ञवल्क्यर्षिणाचेत्थंभापितंहृदिचिंत्यता ॥

अर्थ—ति असी कीं, स्त्रीस रजोदर्शन शाल्यापासून सोळा दिवसाच्या आत गर्भाधान संस्कार करावा. व गर्भिणीचा गर्भ चलन हेर्ण्याच्या पूर्वी, पुसवन संस्कार करावा. साहाय्या अथवा आठव्या महि-यात सोमतोन्नयन संस्कार करावा. आणि स्त्री प्रसूत होताच प्राण्याचा जातकर्म संस्कार करावा. तो असा की, ज व दिवसापासून अकराव्या दिवशीं नामकरण संस्कार करणे चउथ्या महि-यात गुलास घरातून बाहेर नेणे; साहाय्या माशीं, अन्नप्राशन याप्रमाणे हे संस्कार द्विजानीं करावे. व कुलाचारा प्रमाणे चूडाकर्म संस्कार करावा, याप्रमाणे " याज्ञवल्क्यस्मृत्यानि " सांगितले आहे ते पाह्यात.

⊗ इत्थंश्रीयाज्ञवल्क्योक्त्यासिद्धस्येकार्थतास्यहि ॥२९॥

अर्थ—याप्रमाणे याज्ञवल्क्यानीं सांगितले; खरे परंतु यावचनावरून एकार्थता सिद्ध होते. सणने; ब्राह्मणांचे लक्षण त्रैवर्णिकावर गेले. ब्राह्मणास जातकर्म करण्याविषयी जो उक्त काल सांगितला, त्यात भिन्नता नसून त्रिवर्णिकासही तो काल अनुकूल होऊन आहे, सणून येथे कोणी शका घेतील तर त्या भिन्नतेविषयी प्रमाण सांगतो तेणेंकरून एकार्थतेचा परिहार होईल.

एकादशेन्हिविप्राणाक्षत्रियाणात्रयोदशे ॥

वैश्यानापोडशेकार्यमासातेभूद्रजन्मना ॥ ३० ॥

अर्थ—ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य आणि शूद्र या चार वर्णार्थी नामकरण सस्कार करणे तो या स्मृतिमताप्रमाणे करावा. (६०) जन्मदिवसापासून अकराव्या दिवशी ब्राह्मणानी, तेराव्या दिवशी क्षत्रियानी, सोळाव्या दिवशी वैश्यानी आणि एकतिसाव्या दिवशी शूद्रानी याप्रमाणे नामकरण सस्कार करावा. यास दुसरे प्रमाण.

द्वादशेदशमेवापिजन्मतोपित्रयोदशे ॥

पोडशेविंशतीचैवद्वाविशेवणतःक्रमात् ॥

ॐ इत्थप्रयोगरत्नेस्तिवृहस्पतिवच.स्फुट ॥३१॥

अर्थ—ते असे की, जन्मदिवसापासून बाराव्या अथवा दाहाव्या दिवशी ब्राह्मणानी नामकरण सस्कार करावा साळाव्या दिवशी क्षत्रियानी, आणि तिसाव्या दिवशी वैश्यानी, बोनसाव्या दिवशा शूद्रानी याप्रमाणे अनुक्रमाने नामकरण सस्कार करावा. याप्रमाणे ' प्रयागरत्न प्रथामध्य वृहस्पतीचै ' वचन स्पष्ट आहे

जन्मतोदशमेवापिद्वादशेवापितत्पुनः ॥

विप्राणानामकर्मस्यादाशोचातेपुशेपयोः॥३२

अर्थ—बाराव्या अथवा दाहाव्या दिवशी ब्राह्मणानी नामकरण सस्कार करावा आणि बाकी त्रिपर्णानी सुत्रे सपत्या नंतर करावा

जन्महात्द्वादशाहेवादशाहेवापिशेषतः ॥

कुर्याद्विनामकरणविप्रस्येवेतिवेश्रुतिः ॥३३॥

अर्थ—जन्मदिवसापासून दाहाव्या अथवा बाराव्या दिवशी ब्राह्मणानी नामकरण सस्कार करावा याप्रमाणे श्रुतिवचन आहे.

द्वादशेपोडशेविशेजन्मतःक्रमतोदिने ॥

नामकर्माद्दिजातीनाविप्रस्यदशमेपिवा ॥३४॥

● इतिभारतवाक्यार्थादिप्रस्यद्वादशेहानि ॥

● नामकर्मनचान्येषामित्येतास्त्वमजसा ॥३५॥

अर्थ—ज-नापासून बाराव्या किंवा द्वादश्या दिवशीं ब्राह्मणांना नामकरण संस्कार करावा. सोळाव्या दिवशीं क्षत्रियांनीं, विसाव्या दिवशीं वैश्यांनीं याप्रमाणें अनुक्रमानें नामकरण संस्कार करावा, याप्रमाणें "भारतात" सांगितले आहे. या सर्व वचनावरून इतकेच सिद्ध होतें कीं बाराव्या दिवशीं नामकरण संस्कार ब्राह्मणां वाचून, अन्य वर्णांत (न०) क्षत्रिय, वैश्य आणि शूद्र या तीन वर्णांस करण्याचा अधिकार नाही, आणि हे सारस्वत ऋषीं म्हणजे शाण्वती हे बाराव्याच दिवशीं नामकरण संस्कार करितात, यावरून यांचे ब्राह्मणत्वानुरूप जें घट्टकमाधिकारत्व ते निर्भयभारतवैकल्ये सिद्ध होतें.

● मागल्यंशर्मवन्नामभर्मांतंचतृतीयकः ॥

● मागल्यंशर्मवन्नामनामवेयमपिस्मृतं ॥

● विप्रमात्रस्यगदितमन्येषामन्यदिप्यते ॥ ३६ ॥

अर्थ—मगलवारक जें शर्मनाम, तेणेकरून या तिसऱ्या हतूची स्थापना करितों, ती असीं कीं, शर्मनाम, हें ब्राह्मणांसच आहे अथ (क्षत्रियादि त्रिवर्णांस) नाही त्यास दुसरीं नामें आहेत. या विषयीं प्रमाणें सांगतों.

शर्मवद्ब्राह्मणस्योक्तवर्मेतिक्षत्रजन्मनः ॥

गुप्तदासात्मकं नामप्रशस्तवैश्यशूद्रयोः ॥

● इतिविष्णुपुराणोक्तवचनंहृदिचित्यता ॥ ३७ ॥

अर्थ—ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य आणि शूद्र या चार वर्णांचीं नाम तीं असीं कीं, ब्राह्मणांस शर्म, क्षत्रियांस वर्म, वैश्यांस गुप्त आणि शूद्रांस, दास याप्रमाणें अनुक्रमानें नामें जाणावीं. याप्रमाणें 'विष्णु

राजान् " व " व्यासार्थोऽहो ' सागितर्था अहित. आचा विचार
कावा. यास दुसरे प्रमाण.

शर्मित्वाह्मणस्योक्तवर्मितक्षत्रियस्यतु ॥

गुप्तातचैववैश्यस्यदासातशूद्रजन्मनः ॥

⊙ इतिबोधायनमुनेराकर्णयसरस्वती ॥३८ ॥

शर्मदेवश्ववित्रस्यवर्मत्राताचभूभुजः ॥

भूतिर्दत्तश्ववैश्यस्यदासःशूद्रस्यकारयेत् ॥

⊙ इत्थयमस्यवचनविस्पष्टमवलोक्यता ॥ ३९ ॥

अर्थ— शर्म किंवा देव ही दोन नामें ब्राह्मणास उक्त सागि
तर्फी आहेत. वर्म किंवा त्राता ही क्षत्रियास, भूति किंवा दत्त
ही वैश्यास आणि दास हे शूद्रास, पाप्रमाणें नामें आहेत असें
" यमाचै व बोधायनऋषीचै " वचन आहे ते पाहावे

शर्मिताब्राह्मणस्योक्तावर्माताक्षत्रियस्यतु ॥

गुप्तदासपदातास्यादभिधावैश्यशूद्रयोः ॥

तपसाब्रह्मचर्येणदमेनचशमेनच ॥

जगताशर्मदानेनशर्मातोब्राह्मणोभवेत् ॥

⊙ इत्यादिकशृणुवचआश्वलायनभाषित ॥

अतोमीपाब्राह्मणत्वैसशयोनास्तिऋश्चन ॥४० ॥

अर्थ— शर्मयुक्त ब्राह्मणाचें नाम, वर्मयुक्त क्षत्रियाचें नाम, गुप्तप
दयुक्त वैश्याचें नाम आणि दासपदयुक्त शूद्राचें नाम, पाप्रमाणें मुख्य
नामाचा उच्चार कराना, अनुक्रमानें चारी वर्णांची उदाहरणें आहेत
तीं असीं कीं, वसिष्ठशर्माब्राह्मण, इद्रसनवमाक्षत्रिय धनद
त्तगुप्त आणि गाथाकदास पाप्रमाणें उदाहरणें जाणावीं. तथा.

चरणाने, ब्रह्मचर्य व्रताचरणाने, दमाने (शक्तिवाच्या निग्रहाने) शमाने (शातान्करणाने) या पांच प्रकारानी जगताचे कल्याण करितात लणून ब्राह्मणास शर्म हे पद प्रप्त शक्य आहे, याचप्रमाणे ही वरील नामे, चारी वर्णांस यथार्थ आहेत. याप्रमाणे "आश्वला-
यनऋषींचे वचन" आहे, तस्मात् हे सारस्वन क्रौंकरणे (शाण्वी) हे शर्म पदयुक्तच नामोच्चार माचीन कालापासून करीत आहेत, यावरून हे यजनादि घट्कर्मवत आहेत असे सिद्ध होते, यात तशय नाही.

⊙ व्रतबंधनकालेनचतुर्थःस्थाप्यतेधुना ॥

अर्थ- आता व्रतबंधन काल यथनेकेरून या चतुर्थ्या हेतूची स्थापना करितो.

अथगर्भाष्टमेवर्षेब्राह्मणस्योपनायनं ॥

जन्माष्टमेवाकृतंव्यंतथैवाद्देतुपचमे ॥४१॥

राज्ञामेकादशकार्यद्वादशेतुविशारमृत ॥

⊙ इत्थंवसिष्ठवचनंमनसासततंस्मर ॥४२॥

गर्भाष्टमेष्टमेवाद्देब्राह्मणस्योपनायनं ॥

राज्ञामेकादशसैकेविशामेक्रेयथाकुलं ॥

⊙ इत्यस्तियाज्ञवल्क्यपिंचनतद्विचिंत्यता ॥४३॥

अर्थ- ती असी कौं, गर्भापासून अथवा जन्मापासून अष्टमवर्षी
" ब्राह्मणानी उपनयन संस्कार करावा. अथवा पंचमवर्षीहि करावा.
शान्निधाना अकराव्या वर्षी करावा. वैश्यानी बाराव्या वर्षी करा-
वा. याप्रमाणे " वसिष्ठऋषींचे " व " याज्ञवल्क्यऋषींचे " वचन
"३॥६ व्याचे अवलोकन करावे.

गर्भाष्टमेब्राह्मणस्योपनायनमितिहेमाद्रिः ॥

वैश्वस्यद्वादशैवपेशारदतीविधीयते ॥

ॐ इत्यंबृहस्पतिःप्राहवत्सस्तुविनिर्णयं ॥५३॥

अर्थ— तै अंशे कीं, गर्भापासून अष्टमवर्षी वसतऋतूमध्ये ब्राह्मणानां मौंजीवधन करारें. गर्भापासून अकराव्या वर्षी, ग्रीष्मऋतूमध्ये क्षत्रियानां आणि बाराव्या वर्षी शरदऋतूमध्ये वैश्वस्यानीं, याप्रमाणें मौंजीवधने तीनही वर्णानां, यथानुक्रमानें करारिं, याप्रमाणें "बृहस्पतीनें" वर्ष व ऋतु यांचा निर्णय सांगितला आहे.

गर्भाष्टमेवसंतर्तीब्राह्मणानांप्रशस्यते ॥

गर्भादेकादशेग्रीष्मेक्षत्रियाणांप्रशस्यते ॥५४॥

शरदतीतुवैश्वस्यानांगर्भात्तुद्वादशेतथा ॥

ॐ इतिगर्गमुनिःप्राहस्मृतिकर्ताचनिर्णयं ॥

ॐ अतोविप्रेतरेपांनवसंतेह्युपनायनं ॥५५॥

अर्थ— गर्भापासून अष्टमवर्ष व वसंतऋतु हा ब्राह्मणास प्रशस्त. गर्भापासून अकरावें वर्ष व ग्रीष्मऋतु हा क्षत्रियांस प्रशस्त आणि गर्भापासून बारावें वर्ष व शरदऋतु हा वैश्वस्यंस प्रशस्त. याप्रमाणें "गर्गमुनीनें" सांगितलें आहे. यावरून वसतऋतु हा ब्राह्मणांचून अन्दास(क्षत्रियवैश्वस्यंस) सांगितला नाही. यास दुसरें प्रमाण.

ऋतुर्वसंतःशुभदोप्रजन्मनांग्रीष्मीनृपाणांचशरदिशाच ॥

प्रतस्यवंधेयादेवाखिलानांमाघादयःपंचभवंतिमासाः ॥

ॐ इत्यंसंवर्तमुनिनाब्राह्मणस्योपनायने ॥५७॥

वसंततुःशुभःप्रोक्तोविस्पष्टमवलोक्यतां ॥

माघादिपुष्यमासेषुमौंजीर्षचसुशस्यते ॥

वसंतर्तुस्तुविप्राणांतत्रश्रेष्ठतमःस्मृतः ॥

⊗ इतिवाग्वृद्धगर्गस्यकालादर्शेतुपश्यतां ॥५८॥

अर्थ— वसतऋतूमध्ये ब्राह्मणांनी उपनयन संस्कार करावा. ग्रीष्म ऋतूमध्ये क्षत्रियांनी आणि शरदऋतूमध्ये वैश्यांनी याप्रमाणे, अनुक्रमे- कर्त्तून उपनयन संस्कार सर्वांनी केले असतां सर्वांचे कल्याण होते. आणि माघादिक पाच माहिने (माघ, फाल्गुन, चैत्र, वैशाख आणि ज्येष्ठ) यांमध्ये सर्वांनी मीजोबंधन करावे असेही आहे. त्यांत वसंत ऋतु हा ब्राह्मणासच प्रशस्त आहे. असे "कालादर्शयंथामध्ये वृद्धगर्ग व संवर्तऋतूनिही" सांगितले आहे ते पाहावे.

⊗ तस्माद्धेतुशरीरेचवसंतर्तुप्रवेशनं ॥

⊗ वैशेषुव्यभिचारोहेतोरस्येतिचिंत्यतां ॥५९॥

⊗ अत्रतत्त्वमिदंज्ञेयंस्तुस्थित्यवबुद्धये ॥

⊗ वसंतर्तुश्चतद्धेतुशरीरेतुप्रवेशितः ॥६०॥

⊗ एवंतृतीयहेतौचमांगल्यादिपरिग्रहः ॥

⊗ अथवैतेपुहेतुत्वंप्रत्येकमवगम्यतां ॥६१॥

⊗ मांगल्यंनामवाशर्मवद्वाशर्मातमेववा ॥

⊗ तृतीयोहेतुरित्येवमन्यत्राप्यवगम्यतां ॥६२॥

⊗ व्यभिचारनिरासार्थमेतदित्यनिगद्यतां ॥

⊗ हेतावत्राष्टमाब्दश्चमुख्यत्वेनविवक्षितः ॥६३॥

⊗ मुख्यत्वेनाष्टमाब्दश्चनोपनीतोविशोस्तिहि ॥

⊗ तदुक्तस्यापिवाक्यस्यकाम्यत्वेनैवभासनात् ॥६४॥

अर्थ— तस्मात् प्रदर्शित केलेल्या सर्व वचनांवरून वसंतऋतु हा

क्षत्रिय वैश्यास नसून मुख्य ब्राह्मणासच उक्त - असल्या कारणाने या हेतूचा प्रवेश वैश्यांवर घडत नाही, कारण वैश्यास मुख्य वैकल्य शरदतुच उक्त सांगितला आहे. तस्मात् या हेतूचा व्यभिचार वैश्यावर सिद्ध होत नाही (ब्राह्मणाचा जो उक्त काल तो वैश्यांत लागत नाही) याचे चिंतन करावे. वस्तूच्या स्थितीच्या वैधाविषयी हे त न जाणवे. आतां असतक्रतु हा मुख्य वैकल्य ब्राह्मणासच उक्त सांगितला. तसेच तृतीय हेतूमध्ये मांगल्य पदाचे ग्रहण केवळ ब्राह्मणाविषयीच केले. यावरून (मांगल्यादिक पदावरून किंवा शर्म या नामावरून किंवा पात्रनादिकावरून) पाहिले असतां प्रयमादिक हेतु वस्तूच्या ठिकाणी, निर्बाध निर्व्यभिचारवैकल्य सिद्ध होतात. ते असे कीं उपनयन कालरूप हेतूमध्ये मुख्यवैकल्य अष्टमाब्द हे ब्राह्मणाविषयीच ग्रहण केले. याप्रमाणे वैश्यादिकांय मुख्यवैकल्य अष्टमाब्द ग्रहण केले नाही. तर. काव्यवैकल्य मात्र सांगितले आहे. मुख्यवैकल्य वैश्यांय बारावेंच वर्ष सांगितले आहे. त्याविषयी प्रमाण.

अष्टमेवर्षे ब्राह्मणमुपनयेद्गर्भाष्टमेवैकादशेक्षत्रि

यंद्वादशे वैश्यामापोडशाद्ब्राह्मणस्यानतीतः

कालआद्याविंशत्क्षत्रियस्याचतुर्विंशद्वैश्यास्य

ॐ आश्वलायनसूत्रोक्तं वाक्यमित्यं विचिंत्यतां ॥६३

अर्थ— ते असे कीं अष्टमवर्षी किंवा गर्भापासून अष्टमवर्षी ब्राह्मणांनी उपनयन संस्कार करावा. क्षत्रियांनी अकराव्या वर्षी, वैश्यांनी बाराव्या वर्षी याप्रमाणे तींनी वर्षांनी उपनयनसंस्कार करावा. आता हे काल काहीं आपत्तीमुळे अतिक्रान्त झाले असतां अष्टमवर्षीपासून सोळाव्या वर्षापर्यंत ब्राह्मणांनी, अकराव्या वर्षीपासून बरेबाराव्या वर्षीपर्यंत क्षत्रियांनी, आणि बाराव्या वर्षीपासून चौबाराव्या वर्षीपर्यंत

वैश्यानी; याप्रमाणे उपनयन संस्कार करावे. असे आश्वलायन गृह्यसूत्रांत सांगितले आहे आचा विचार करावा.

गर्भाष्टमेव्देकुर्वीतब्राह्मणस्योपनायनं ॥

गर्भादिकादशेराज्ञोगर्भानुद्वादशेविंशः ॥६४॥

● इतिहिद्वादशाब्दस्यविंशोमुख्यतयोक्तितः ॥

● अतोस्यकाम्यकालत्वात्तद्देतोर्व्यभिचारिता ॥६५॥

● ननुवैश्वस्यकाम्यत्वादष्टमाब्दस्यनक्षतिः ॥

● इत्युक्तंयद्युक्तंतूकाम्यत्वेनप्रतीयते ॥

● विप्रस्याप्यष्टमाब्दोयत्तेनस्याद्व्यभिचारिता ६७

अर्थ —गर्भासून अष्टमवर्षी ब्राह्मणांनी, गर्भासून अकराव्या वर्षी क्षत्रियांनी आणि गर्भासून बाराव्या वर्षी वैश्यांनी याप्रमाणे तीनी वर्णांनी उपनयन संस्कार करावा. याप्रमाणे श्रुतिस्मृत्युक्त प्रमाणावरून वैश्यास बारावे वर्ष उक्त आहे. तस्मात् काम्यवैकल्य आठव्या वर्षाचे ग्रहण केले लक्षण वैश्यांवर व्यभिचार येत नाही.

आतां वैश्यावेषी काम्यवैकल्य आठवे वर्ष ग्रहण केले लक्षण व्यभिचार येत नाही लक्षण जें सांगितलें तें, अयोग्य आहे. कारण काम्यवैकल्य ब्राह्मणासही अष्टमवर्ष सांगितलें आहे तरमान काम्यवैकल्य ब्राह्मणालाही व्यभिचार येतो; तो असा की;

ब्रह्मवर्चसकामस्यगर्भंतोजन्मतोपिवा ॥

सप्तमेवाष्टमेवर्षेब्राह्मणस्योपनायनं ॥६५॥

● इतिक्षीरनिधावस्तिकश्यपस्यमुनेर्वचः

ब्रह्मवर्चसकामस्यगर्भंतोजन्मतोपिवा ॥ ६६ ॥

सप्तमेवाष्टमेवर्षेवेप्रस्याभ्युपनायनं ॥ ११ ॥

ॐ इत्थं वृहद्यमेनोक्तवाक्यस्यार्थो विचार्यतां ॥ ६७ ॥

गर्भतो जन्मतो वापि सप्तमेवत्सरेष्टमे ॥

ब्रह्मवर्चसकामाना विप्राणामुपनायनं ॥

ॐ इत्थं भारद्वाजमुनेर्वचनं हि विचार्यतां ॥ ६८ ॥

अर्थ— ब्रह्मवर्चसकाम इ० मोक्षाची इच्छा ज्या ब्राह्मणास आहे त्याने गर्भापासून अथवा, जन्मापासून सप्तमवर्षी उपनयन संस्कार करावा. अथवा अष्टमवर्षी करावा. याप्रमाणे क्षीरनिधिग्रथामध्ये " कश्यप, यम " आणि " भरद्वाज याज्ञप्याची " वचने आहेत त्याचा विचार करावा.

आयुष्कामोष्टमेवर्षे गर्भतो जन्मतोपि वा ॥

तेजस्कामोपिनवमेवैर्यकामस्तथोत्तरे ॥ ६९ ॥

इन्द्रियार्थी चूपश्वर्षीषोडशाब्दं न तु क्रमेत् ॥

ॐ इत्थं वृहद्यमेनोक्तं वचनं वर्तते खलु ॥ ७० ॥

अर्थ— ज्यास आयुष्यवृद्धीची इच्छा असेल, त्याने गर्भापासून अथवा जन्मदिवसापासून, अष्टमवर्षी, कातिवृद्धीची इच्छा ज्यास आहे त्याने नवमवर्षी, उत्तरायणी, इन्द्रियार्थी जो असेल आणि पशुवृद्धीची इच्छा ज्यास असेल, त्याने सोळावर्षी अतिक्रान्त होण्याच्या पूर्वी; याप्रमाणे अनुक्रमाने उपनयन संस्कार करावा म्हणून इत्थं वचनं सांगितले आहे.

पष्टेतु धनकामस्य विद्याकामस्य सप्तमे ॥

अष्टमे सर्वकामस्य नवमे कातिमिच्छतः ॥ ७१ ॥

अर्थ— धन इच्छित्कारांने साहाय्या वर्षी; विद्येच्छेने सप्तमवर्षी;

सर्वात्मिच्छुने अष्टमवर्षी, काति इच्छिणाराने नवमवर्षी; याप्रमाणे
उपनयन सस्कार करावे.

- ⊗ इतिविष्णुक्तितश्चाब्दकान्योविप्रस्यचाष्टमः ॥
- ⊗ मुख्यत्वेनविवक्षातीनप्रयोजनशालिनः ॥ ७२ ॥
- ⊗ इतिचेत्ताष्टमाब्दस्यब्राह्मणस्योपनायने ॥
- ⊗ कान्यत्वमुख्यताचेतिद्वैविध्यंविद्यतेध्रुवं ॥ ७३ ॥
गर्भाष्टमेब्देकुर्वतब्राह्मणस्योपनायनं ॥
- ⊗ इत्यादिवचनान्यस्यमुख्यतायांप्रमाणकं ॥
- ⊗ कामनारहितस्यापिब्राह्मणस्याष्टमेब्दके ॥ ७४ ॥
- ⊗ उपनीत्यधिकारस्यदर्शनादस्यमुख्यता ॥
- ⊗ सर्वेषांग्रंथकाराणामष्टमाब्दस्यमुख्यता ॥ ७५ ॥
- ⊗ शस्यतेचततोमुख्योष्टमोब्दोहेतुरुच्यते ॥
- ⊗ नचविप्रस्यैवविशःकामनारहितस्यच ॥ ७६ ॥
- ⊗ उपनीत्यधिकारस्यवाक्यमस्तिविधायकं ॥
- ⊗ येनप्रतीमस्तस्यापिह्याष्टमाब्दस्यमुख्यतां ॥ ७७ ॥
- ⊗ तस्मादिशोह्याष्टमोब्दोनमुख्यार्थविवक्षितः ॥
- ⊗ हेतुस्वरूपमुख्यस्यततो नव्यभिचारिता ॥ ।
योडशाब्दावधित्वंचमौजीग्रंथस्यपंचमात् ॥
मौजीवधनकालोहिषांडशाब्दावधिःस्मृतः ॥
विश्राणामेवमुनिभिरन्ययोरन्यएवयत् ॥
आषोडशादब्राह्मणस्यसावित्रीनातिवर्तते ॥ ८० ॥

आद्याविशाक्षत्रबंधीराचतुर्विंशतेर्विशः ॥

○ इत्थंमनूक्तेषूपश्रवणांजलिनापित्र ॥ ८१ ॥

अर्थ— याप्रमाणे ब्राह्मणास काम्य वैकल्य अष्टमाद्य उक्त आहे, असे गावेष्णुक्तीवरून सिद्ध होते. आणि या अष्टम वर्षाला मुख्यता ही आहे; तस्मात् काम्य आणि मुत्स्य हे दोन प्रकार या अष्टमवर्षाच्या ठिकाणी ब्राह्मणाविषयी सिद्ध होतात. परंतु गर्भाष्टमे इत्यादि वाक्यांनी अष्टमवर्षाच, ब्राह्मणांनी उचलून सरकार करावें असे या मार्गे प्रदाशेत केलेल्या श्रुतिमयुक्त प्रमाणावरून सिद्ध होते. त्यास ब्राह्मण सकामेकरून करो, किंवा, कामनारहितत्वेकरून करो. एतद्विना मुख्य श्रुति स्मृति यथाप्रमाणे ब्राह्मणास आठवें वर्षच उक्त आहे. तसेच वैश्याला मुख्य वैकल्य बारावेंच वर्ष सांगितले आहे तस्मात् ब्राह्मणाप्रमाणे आठव्या वर्षाची मुख्यता वैश्यास नसून केवळ काम्य वच, असल्या कारणाने एतद्विषयी व्यभिचारत्वाचा दोष येत नाही, आणि दुसरे प्रमाण असे आहे की, ज्याप्रमाणे ब्राह्मणास षाचवे वर्षापासून सोळाव्या वर्षापर्यंत मौज्जी बधनाविषयी गौणकाल जसा सांगितला आहे; तसा क्षत्रिय आणि वैश्य या उभयतास सांगितला नाही. त्यास अन्यकाल (अकराव्या वर्षापासून बेविसाव्या वर्षा पर्यंत क्षत्रियास याप्रमाणे आणि बाराव्या वर्षापासून चौविसाव्या वर्षापर्यंत वैश्यास अथ काल) असल्या योगाने ब्राह्मणांचा जो उक्त काल, तो वैश्यादिकास लागत नसल्या कारणाने वैश्यावर व्यभिचारत्वाची भांति मुळीच उत्पन्न होत नाही. आता दुसरे असे आहे की,

अग्रजावाहुजावेश्याःस्वावधेरूर्ध्वमद्दतः ॥

अरुतोपनयाःसर्वेवृषलाएवतेस्मृताः ॥ ८२ ॥

○ इतिज्योतिर्निबंधोक्तेःषोडशाब्दादनंतरं ॥

⊗ विप्रजातेरुपनयेह्यविकारश्चनिश्चयात् ॥

षोडशाब्दावधित्वंचविप्रत्वेहेतुरीरितः ॥ ८३ ॥

अर्थ—ज्या ज्या वर्षास जे जे उक्त काल सांगितले, ते अतिक्रान्त झाले असता ते सर्व वर्षातील कुमार वृत्तवाते पावतात क्षणत्रे शूद्रपाम होतात. याप्रमाणे “उपोनिनिबध ग्रथांत” सांगितले आहे. यावरून सोळा वर्षां नंतर ब्राह्मणास उपनयनाविषयी काळ नाही.

⊗ षोडशाब्दावधित्वंचहेतुत्वेनविवाक्षितं ॥

⊗ अतःसाधनवेकल्पपूर्वकंनास्तिदूपणं ॥ ८४ ॥

⊗ विमतेपुप्रचारोद्दिश्यतेत्वष्टमाब्दतः ॥

⊗ एतेनपक्षधर्मत्वमत्रैवास्तिविलोक्यता ॥

⊗ तस्मादनेनविप्रत्वंसित्त्व्यतीतिनसंशयः ॥ ८५ ॥

अर्थ—संपन्न ब्राह्मणास सोळावर्षांपर्यंतच आधिकार्य सांगितल्या कारणाने या हेतूचा साधन वेकल्प अष्टमाब्द जो काल तो; विश्वास नसल्याने कोठे ब्राह्मणासच उक्त असल्यामुळे हा हेतु कोणत्याच रीतीनेही, विश्वास लागू होत नाही. तस्मात् हा अष्टमाब्दरूप जो उपनयनकाल तो या साररूप कोळगे (शाण्णवी) यांच्यामध्ये हजारों वर्षांपासून, हा प्रचार दिसतो. यावरून उपनयन कालरूप जें पक्षधर्म व ते या साररूप कोळगे (शाण्णवी) यांच्याच ठिकाणी राहते. आणि अष्टमाब्द हे सत्रिय विश्वास नसून ते अष्टमाब्द मुख्य वेकल्प या साररूपांमध्येच वर्तत असल्या कारणाने, याच विप्रत्वाविषयीचा सिद्धांत निर्व्यभिचारनेकरून होतो. यात काही संशय नाही.

⊗ कापायवस्त्रग्रहणात्पंचमःस्थाप्यतेधुना ॥

अर्थ—आता, कापायवस्त्र ग्रहणाने, या पाचव्या हेतूची स्थापना करितो.

यदिवासांसिवसीरनूरकानिवसीरन्काषायंत्राह
णोमाजिष्टंक्षत्रियोहारिद्रं वैश्वदृतिश्रुतिः ॥ ८६ ॥

अर्थ—नी अती की, उपनयन झालेल्या त्रिवर्णस्य वटूनी वस्त्रे धारण कराव्याचा क्रम असा आहे की; ब्राह्मणवटूनी रक्ताख किंवा कापाय (भावे) वस्त्र धारण करावे. क्षत्रियांनी माजिष्ठ (माजिष्ठरगाचे.) वस्त्र धारण करावे. आणि वैश्यांनी, हारिद्र (हरिद्रापुक्तपि वस्त्रे) वस्त्र, याप्रमाणे तींनी वर्णांनी अनुक्रमाने वस्त्र धारण करावी. याप्रमाणे “गृह्यसूत्रवचन” अहे.

अतःकापायवासोहिब्राह्मणस्यैवभाषितं ॥

माजिष्टंक्षत्रियस्याथहारिद्रंशूद्रजन्मनः ॥ ८७ ॥

शुक्लंकापायवस्त्रंवाब्राह्मणस्यविधीयते ॥

माजिष्ठमथवाशुक्लंक्षत्रियस्यविधीयते ॥ ८८ ॥

हारिद्रंशुक्लमथवावैश्वस्यैवविधीयते ॥

८ ॐ इत्यंहिगौतमप्रोक्तांवाचंपश्यगरीयसीं ॥ ८९ ॥

अर्थ—भगवे वस्त्र ब्राह्मण वटूनी, आरक्त वस्त्र क्षत्रियांनी आणि पित्र्जे वस्त्र वैश्यांनी याप्रमाणे तींनी वर्णांनी वस्त्र ग्रहण करावी. आता, दुसरे असे आहे की, शुभ अथवा माजिष्ठ (कुमुदरगाचे) वस्त्र क्षत्रियांत आणि शुभ अथवा पित्र्जे वस्त्र वैश्यांत; याप्रमाणे तींनी वर्णांत यथानुक्रमाने वस्त्रे उक्त सांगितली आहेत, याप्रमाणे “गौतमस्यैव वचन” आहे ते पाहावे.

तथावासांसिवक्ष्यामिविप्रादीनामनुक्रमान् ॥

कापायंचैत्रमाजिष्टंहारिद्रंचप्रकीर्तितं ॥

९ ॐ इत्यंबृहन्नारदीयपुराणस्यवल्कीयवतां ॥ ९० ॥

अर्थ—भर्गो, आरक्त आणि पित्तें याप्रमाणें तीनीं वर्णांनीं
अनुरूपानें वरें धारण करावी. याप्रमाणें "बृहन्नाग्दीप पुगान्तं"
सागिन्ये आहे तें पाहावे.

- ॐ नन्वस्यहेतोर्ध्वेषुव्यभिचारःप्रदृश्यते ॥
 ॐ अन्वयव्यतिरेकाभ्यांपैठीनसिमुनेःस्मृती ॥ ९१ ॥
 यज्ञोपवीतकापायवाससोश्चकमंडलीः ॥
 समानत्वेनसर्वेषांसमीरितनयाविशः ॥ ९२ ॥
 ॐ विहितत्यागकापायवाससो गितिचेन्द्रुणु ॥
 उक्तवत्प्रालाभपंपैठीनसिवचस्तथा ॥ ९३ ॥
 विशोहारिद्रालाभेचकापायस्यापिसंग्रहः ॥
 अतएवविशोपिस्यात्कापांसमुपवीतकं ॥ ९४ ॥
 कापांसमुपवीतस्यादिप्रसर्पाध्ववृत्तंत्रिवृत् ॥
 शणसूत्रमयंराज्ञोर्वैश्वस्याविकसूत्रकं ॥ ९५ ॥
 ॐ तदभावेतुकापांसंपैठीनसिगिराभवत् ॥
 ॐ अनःकापायवत्तन्वैश्वस्यामुख्यमीगंतं ॥ ९६ ॥
 ॐ हेतोर्विश्वस्यकापायंमुख्यत्वेनाविवक्षितं ॥
 ॐ अतःक्षत्रिवैश्वेषुव्यभिचारो न जायते ॥ ९७ ॥
 ॐ कापायस्यैवग्रहणादिषामुख्यं न वेदिदं ॥
 ॐ अस्तित्थिमुख्यकापायवत्स्यैतंपुनारस्यतः ॥ ९८ ॥
 ॐ इतिकापायवत्स्यविश्राणाभिवधारणं ॥
 ॐ तदेवधार्यतेऽमीभिर्गतीविन्त्यनिश्चयः ॥ ९९ ॥

⊙ इत्थमैषेयाजिनस्यधारणं ब्रह्मगोचरं ॥

⊙ अस्यैव रूढिर्गौडेषु दृश्यते बलवत्तरा ॥

⊙ अतोमीपां ब्राह्मणत्वं सिद्ध्यतीति न संशयः ॥ १०६ ॥

अर्थ— त्यांत ब्राह्मण बटूनीं रुष्णाजिन, क्षत्रिय बटूनीं रौरवा-
जिन आणि वैश्य बटूनीं वस्ताजिन, याप्रमाणें ज्या ज्या वर्णांत
जां जां अजिनें (चर्म) मुख्यवेंकळून ठाक सांगितलीं आहेत,
त्या त्या वर्णांनीं तीं तीं यथानुक्रमानें धारण करावीं. याप्रमाणें
“बृहन्नारदोपपुराणांत” सांगितलें आहे तें पाहोवें. आतां या अजिन
धारणरूप शाखाधारारूढ इतकेंच सिद्ध होतें कीं, “रुष्णाजिन
(ल०) हरिणाचें चर्म हें ब्राह्मणावांचून, अन्यास (क्षत्रिय वैश्यांस)
धारण करण्याचा अधिकार नाही. केवळ ब्राह्मणांस मात्र अधि-
कार आहे. आणि या गौडसारस्वत कोकणे (शाण्वती) यांच्या
मध्ये, ही रूढी कुलपरंपरागत चालली आहे, यावरून (लणजे)
रुष्णाजिन धारणरूप साहाय्या हेतूवरून यांचे ब्राह्मणत्वास आधा-
भूत जें षट्कर्माधिकारत्व; तें निर्व्यभिचारत्वेकरून सिद्ध होतें. यात
काहींच संशय नाही.

⊙ कार्पासस्योपवीतेन सप्तमः स्थाप्यतेथच ॥

अर्थ— आतां, कार्पासोपवीताच्या ग्रहणेंकरून, या सातव्या
हेतूची स्थापना करितों.

कार्पासमुपवीतस्याद्विप्रस्योर्ध्ववृतांत्रिवृत् ॥

शाणसूत्रमपराद्धो वैश्यस्याविकसौत्रिकम् ॥

⊙ इत्थं मनुस्मृतावुक्तं वचनं चापि पश्यतां ॥ १०८ ॥

⊙ कार्पासस्योपवीतस्य धारणं ब्रह्मगोचरं ॥

⊗ तदेवधार्यतेऽमीभिरतोब्रह्मत्वनिश्चयः ॥ १०९ ॥

अर्थ—तीअसीकीं, ब्राह्मणं वदूस कार्पासोपवीत (कापसाचेंय ज्ञोपवीत) असून नवतंतू आणि ग्रथियुक्त असावे; क्षत्रियांस, स णाचें, आणि वैश्यांस मेट्याच्यालोकरिचें, याप्रमाणे तीनीवर्णांस तीन प्रकारचीं यज्ञोपवीतें सांगितलीं; तीं यथानुक्रमानें, त्रिवर्णस्थ वटूनीं धारण करावीं. याप्रमाणें “मनुस्मृतींत” सांगितलें आहे- यावलून हेंकार्पासोपवीत, केवळ ब्राह्मणासच सांगितलेंआहे. आणि तेच कापसाचें यज्ञोपवीत हे सारस्वतकींकणें (शाण्वीं) हे प्राचीन कालापासून धारण करतात, यावलून यांच्या ब्राह्मणत्वा विपर्यय निर्वाध निश्चय होतो.

⊗ मेखलाधारणादत्रहेतुश्चस्थाप्यतेऽष्टमः ॥

अर्थ—आतां मेखलाधारणानें याअष्टम हेतुची स्थापना करितों.

मौजीविप्रस्यविज्ञेयाधनुज्यांक्षत्रियस्यच ॥

आवीवैश्यस्यविज्ञेयाश्रुणुध्वमजिनंतथा ॥ ११० ॥

तेपांमेखलामौजीब्राह्मणस्यधनुज्यांक्षत्रि

यस्यावीवैश्यस्य ॥

⊗ आश्वलायनसूत्रोक्तंवाक्यमित्यंविचिंत्यतां १११

अर्थ—तीअसीकीं, मोळाची मेखलास (मोळाची भुज) ही ब्राह्म णांनीं, धनुष्याच्या दोरिची मेखला क्षत्रियांनीं, आणि मेट्याच्या लोकरिची मेखला वैश्यांनीं, याप्रमाणें अनुक्रमानें तीनी वर्णांनीं मेखला (स०) कवरेसंयोंध्याच्यामुज्या ग्रहण कराव्या. याप्रमाणें “अश्वलायनगृह्यसूत्रोक्तवचन आहे. य स्मृत्यंतरवचनही” आहे त्याचेंचितनकरायें. आतां यामेखला धारण ह्य अष्टम हेतूवलून

असे सिद्ध होतेकीं, ब्राह्मण व्यतिरिक्त मोळाची मेखला धारण कर-
ण्याला क्षत्रिय वैश्यांस अधिकार दिसत नाही. केवळ ब्राह्मणास
मात्र मोळाची मेखला उक्त सांगितली आहे. आणि सारस्वत-
कोंकणी (शाण्वती) हे अनादि कालापासून मोळाचीच मेखला
धारण करितात यावरून यांच्या ब्राह्मणत्वा विषयी काहींच सशय रा-
हत नसून यजनादि पदकर्मत्वानुरूप जे ब्राह्मणत्व ते, विमत या
पक्षावरच निर्व्यभिचारत्वे करून सिद्धहोते, यांत काहींच सशय नाही.

⊙ पालाशदंडमानाभ्यांनवमोदशमस्तथा ॥

अर्थ—आतां पालाशदंड ग्रहणे करून व त्याच्या मानेकरून
नवन व दशम या दोन हेतुची स्थापना करितों.

विप्रस्यदंडःपालाशःसोपिस्तकेशसंमितः ॥

तथाक्षत्रविशोप्यन्यप्रमाणोन्यात्मकःस्मृतः १ १ २

विप्रस्यदंडःपालाशोवैल्वोवाधर्मतःस्मृतः ॥

अश्वत्थःक्षत्रियस्याथखादिरोवापिधर्मतः १ १ ३

औदुंबरोथवैश्यस्पृष्टाक्षोवादंड उच्यते ॥

एतेषामप्यज्ञावेचसर्वेषामेवयज्ञियः ॥

⊙ इतिसंस्कारकृतुकुमनुनाचाप्युदीरितं ॥ १ १ ४ ॥

अर्थ—तीअसीकीं, ब्राह्मणास पालाश किंवा वैलाचा दंडअसून
तोक्लेशप्रमाण असावा. क्षत्रियांस पिंपळाचा अथवा खैराचा दंड
असावा. आणि वैश्यांस उदुंबराचा (उबराचा) अथवा वडाचा
दंड असावा. याप्रमाणे दंड निर्णय “मनुने” सांगितला आहे.

ब्राह्मणोवैल्वपालाशौक्षत्रियोवाटखादिरौ ॥

पैलवौदुंबरोवैश्योदंडानर्हतिधर्मतः ॥

⊗ एवंमनुस्मृतावुक्तदंडनिर्णयकारकं ॥ ११५ ॥

अर्थ—ब्राह्मणास पळसाचा किंवा वेलाचा, क्षत्रियास वैराचा किंवा पडाचा, आणि वैश्यास औदुबराचा याप्रमाणें दंडनिर्णय, “मनुस्मृतींत” सांगितले आहेत.

⊗ नन्वस्यहेतोर्वैश्येषुव्यभिचारभवत्यहो ॥

वैश्यानामपिपालाशोयतोदंडोद्विविद्यते ११६

पारस्करेणसर्वेवासर्वेपामितिभाषणात् ॥

अथवैश्यस्यपालाशदंडत्वेपिनचक्षतिः ॥

⊗ केशसंमितशब्देनव्यभिचारनिवास्णात् ११७

अर्थ—खरें, परंतु, याहेतुवरून वैश्यांवर व्यभिचार येतो; तो असाकी, पालाशदंडहा ब्राह्मणासच सांगितला, क्षत्रिय वैश्यांस नाही, असें जें प्रमाण मार्गें सांगितले, त्या प्रमाणा वरून वसांप्रच्या मानावरूनही वैश्यांवर व्यभिचारलाचीव्याप्तीघडती. कारण (पारस्करेणसर्वेवासर्वेपां) यावचनावरून पालाशदंडहा, त्रिवर्णस्य बटूलाही धारण करण्याच्या अधिकारदिसतो, म्हणून येथे व्याभिचारयेतो, असीकोण शकाधितोळ; तर तीशका; केशप्रमाण याशद्वावरून, निवारण होती. कारण, यद्यपि क्षत्रिय वैश्यांला, पालाशदंड ध्येण्याचा अधिकार सांगितला; तथापि, केशप्रमाण पालाशदंड, क्षत्रिय वैश्यास धार करण्याचा अधिकार (पारस्करेण) यावचनावरून दिसत नाही. आणि केशप्रमाणहें, ब्राह्मणासच उक्तसांगितलेंआहे, हे झालील प्रमाणावरून सिद्ध होइल.

तेपांदंडाःपालाशोब्राह्मणस्योदुंबरक्षत्रियस्यवैल्वो

१ म्हणजे चित्तपामनादिकानीं, घेतलेल्याशके वरून.

वैश्यस्यकेशसंमितोब्राह्मणस्यललाटसंमितःक्ष
त्रियस्यप्राणसंमितोवैश्यस्य ॥

⊗ इत्याश्वलायनमुनेर्वचनंचविलोक्यता ॥ ११८ ॥

अर्थ—आता, ब्रह्म क्षत्रिय आणि वैश्य, यातीनीं वर्णास अनुक्रमानें दंड सांगितले, ते असे कीं, केशप्रमाण पालाशदंड ब्राह्मणास; ललाट प्रमाण औदुवराचा दंड क्षत्रियांस आणि नासिकाग्र प्रमाण वेलाचा दंड वैश्यास याप्रमाणें तीनीवर्णास दंड जाणावे. असे " आश्वलायनऋषीचिंत्युति " नाम्यआहे. तें पाहावें. यास स्मृति प्रमाणें;

विप्रस्यकेशमानंस्यादाललाटंनृपस्यवै ॥

नासिकाग्रमितदंडवैश्यस्याहुर्विपश्चितः ॥

⊗ इत्थंबृहन्नारदीयपुराणोक्तंविचार्यतां ॥ ११९ ॥

केशांतिकोब्राह्मणस्यदंडःकार्यःप्रयत्नतः ॥

ललाटसंमितोराज्ञःस्यात्तुनासांतिकोविशः

⊗ इत्थंमनूक्तिपीयूषवर्ततेवलवत्तरं ॥ १२० ॥

⊗ अतःपालाशदंडश्चवैश्यस्यविहितोवसन् ॥ १२१

⊗ नकेशसंमितइतिव्यवहारोनविद्यते ॥

⊗ अतोहेतुश्चनिर्दोषइतिवक्तुंनशक्यते ॥

अर्थ—तींअसीकीं, ब्राह्मणाचादंडकेशप्रमाण, (केशापर्यंत) असावा. ललाटापर्यंतक्षत्रियाचा, आणि नासाग्रपर्यंतदंडवैश्याचा असावायाप्रमाणें " बृहन्नारदीयपुराणांतव मनुस्मृतितें, " सांगितलें आहे त्याचा विचार करून पाहावें. तस्मात् (पारस्करेण) यावचनाव-

रून पालाशदंड यद्यपिवैश्याला उक्त सांगितला; तथापि केशप्रमाण नसल्याकारणाने, याहेतुचा व्यभिचार क्षत्रिय वैश्यावर येतनाहीं, हाणून हा हेतू सिद्ध होतो, असे क्षणता येणारनाहीं. कां, तरवैश्यालाही केश प्रमाण दंड सांगितला आहे त्याविषयी प्रमाण.

प्राणमानोद्वाहणस्यदंडःस्यात्क्षत्रियस्यतु ॥

ललाटसंमितःकेशसंमितश्चविशोभवेत् १२२

⊗ एवंवशिष्टवचनेदंडनिर्णयकारके ॥

⊗ केशसंमितदंडोयद्वैश्यस्यापिप्रचोदितः १२३

⊗ तस्माद्वैश्येष्वस्यहेतोर्व्यभिचारोभवेत्ध्रुवं ॥

⊗ इतिचेच्छणुपालाशोदंडोमुख्योविवक्षितः १२४

⊗ हेतोःशरीरतोवैश्येव्यभिचारोनसंभवेत् ॥

⊗ नहिवैश्यस्यपालाशदंडोमुख्यतयोदितः ॥

⊗ औदुंबरादिकादंडास्तस्यमुख्यतयोदिताः १२५

⊗ तदभावेचपालाशदंडस्यगदितत्वतः ॥

⊗ पारस्करस्यसर्वेवासर्वेपामितियद्वचः ॥

⊗ एतत्प्रागुक्तदंडानामभावविषयंभवेत् ॥१२६॥

अर्थ—ते अर्सेकीं, ब्राह्मणवटूस प्राणप्रमाण, (नाकापर्यंत) क्षत्रिय-वटूस ललाटापर्यंत, आणि वैश्यवटूस केशप्रमाण (केशापर्यंत) याप्रमाणें तीनवर्णांस तीन प्रमाणे सांगितलीं. तस्मात् या वशिष्ट वचनावरून केशप्रमाण दंड हा वैश्यासहीआहे; यावरून केशप्रमाण हेतूची निर्दोषपणी सिद्धी नहोता, पुन व्यभिचार येतो, असीकोणी शंकाघेतील. तर अर्से आहेकीं, मुख्यत्वेकरून केशप्रमाण पालाश

दड हा वैश्यास सांगितला नाही; तर, गौणत्वे कऱ्ण सांगितला आहे. आणि मुख्यत्वे कऱ्ण श्रुतिस्मृतीनीं, केशप्रमाण पालाशदड हा, ज्ञानणासच, सांगितला; तसेच ललट प्रमाण औदुवराचा दड क्षत्रियांस. आणि वैश्यास नासात्र (नाकापर्यंत) बेलाचा दड मुख्यत्वे कऱ्ण सांगितला आहे तर याप्रमाणे सर्वश्रुति, स्मृति, व पुराणे पाची एक वाक्यता केली, ज्ञानजे, हेदोर्नाहेतू निर्वाध निर्व्यभिचारत्वे कऱ्ण सिद्ध होतात.

पलाशश्चाथन्यशोधःसुक्षोवेकंकतोद्भवः ॥

अश्वत्थौदुंवरीविल्वश्रंदनःसरलस्तथा ॥ १२७ ॥

शालश्रदेवदारुश्रखदिरश्रेतियाज्ञियाः ॥

ॐ इतिब्रह्मपुराणोक्त्यास्यात्पालाशोपियज्ञियः १२८

ॐ तस्मात्प्रतिनिधित्वेनपालाशस्योदितत्वतः ॥

ॐ वैश्यस्यस्यादमुस्योयमतोनव्यभिचारिता १२९ ॥

ॐ औदुवरादिदंडाश्रदृश्यतेक्षत्रियादिषु ॥

ॐ तथागौडेपुग्रहणंपालाशस्यापिदृश्यते ॥

ॐ अतोस्यपक्षधर्मेणब्राह्मणत्वहिसिद्ध्यति ॥ १३० ॥

अर्थ—दुसरेअसे आहेकीं, पलाशवृक्ष, वटवृक्ष, पिंप्री, वेहळी, (कानडीभाषेत यावृक्षास, हलूमाणिका, असे ज्ञापतात) ती व पिंपळ, डेंबर, देल, चंदन, सरल, (सुरू, असे ज्ञापतात) शाल (साग) देवदारु, आणि, रौर, यासर्ववृक्षास, यज्ञीय असे नाम आहे. आणि उक्तदंडाच्या अभावीं यापज्ञीय (यज्ञासउत्तम) याच्या दडग्रहणे कऱ्ण पालाशदडाचे ग्रहण होतें. एरें, परंतु केन्हा जर हे उक्त दड नसतील तर (एवंपामव्यभावेचतंत्रयामेययज्ञिया) यावचना-

वरून क्षत्रियवैश्यांवर, व्यभिचाराचा संबंधहोईल. तस्मात् यावचनांत मुख्यत्वेकरून अभावपद असल्याकारणाने यद्यपि क्षत्रियवैश्यांस, पालाशदंड सांगितला तथापि त्या अभावपदाच्या योगाने व सांप्रत क्षत्रिय आणि वैश्य या दोन वर्णांत और्दुवरादिकच दंड धारण करण्याची रूढी प्रत्यक्षत्वेकरून, भासत असल्यामुळे, याहेतुचा व्यभिचार क्षत्रिय वैश्यांवर येत नाही, कारण मुख्यता नाही हणून. आतां या गौडसारस्वत कौंकर्णे (शाण्वी) यांच्यामध्ये हजारो वर्षांपासून पालाशदंडच ग्रहण करण्याची रूढी असल्याकारणाने या पालाश दंड ग्रहण करण्याच्या हेतूवरूनही पदकर्मधिकाररूपजें पक्षधर्मत्व (जैलक्षण) तें यासारस्वतांच्याच ठिकाणीं राहते. यावरून यांचे ब्राह्मणत्वहें, अनादिकालीन आहे. असे सिद्धहोते. यांत कांहींच संशय नाही.

ॐ ततोपदेशोगायत्रीमंत्रस्यैकादशःस्मृतः ॥ १

ॐ यतोपदेशोगायत्र्याविप्रस्यैवान्ययोर्नच १ ३ १

अर्थ—आतां गायत्रीचा उपदेशकरण्याचा अधिकार केवळ ब्राह्मणारूढमात्र आहे. अन्यवर्णांस (क्षत्रियवैश्यांस) उपदेश करण्याचा अधिकार नाही, हणून गायत्री उपदेशाच्या शास्त्राधाराने या अकराव्या हेतुची स्थापना करितों.

अधीयीरंस्त्रयोवर्णाःस्वकर्मस्थाद्विजातयः ॥

प्रब्रूयात्ब्राह्मणस्त्वेपांनेतरावितिनिश्चयः ॥ १ ३ २ ॥

अर्थ—तीअसीकीं, ब्राह्मण क्षत्रिय आणि वैश्य यातीनवर्णांनीं, आपापलीं कर्म आचरणकरून वेदाध्ययनकरावें. परंतु अध्यापन (वेदपढविणे) याचा अधिकार तीनवर्णांतून केवळब्राह्मणासच आहे. क्षत्रिय आणि वैश्य यादोन वर्णांस वेदपढविण्याचा अधिकार

यातीनकर्माचामात्र क्षत्रिय वैश्यास अधिकारआहे. आणि ब्राह्मणाचीं उपजीविकाचीं जीं तीनकर्में तीं, यांता (क्षत्रियवैश्यांस नाहींत) असें “मनुनें प्रजापतीस” सांगितलें आहे. व इत्थ आणि अस्त्र याच्याधारणानें, प्रजासरक्षणकरून क्षत्रियानें उपजीविकाकरावी तसेंच वाणिज्य [व्यापार] पशुवक्षण आणि कृषी [शेतकी] हींतीनकर्में करून वैश्यानीं उपजीविकाकरावी आता मुख्यत्वेकरून वेदाध्ययन प्रजारक्षण व व्यापार यातीनकर्मांनी ब्राह्मण क्षत्रिय आणि वैश्य, यातीनवर्णांनीं आपापल्या उक्तकर्मावरून उपजीविका करावी. याममाणें “मनुस्मृतींत” सांगितलें आहे.

यावरून अध्यापनाचा अधिकार केवळ ब्राह्मणास मात्र असल्या कारणानें, उपदेशाचा अधिकार क्षत्रियवैश्यांस मुळींच नाहीं. असें या “मनुस्मृतींत” सिद्ध होतें. यास दुसरें प्रमाण.

पितैवोपनयेत्पुत्रंतदभावेपितुपिता ॥

तदभावेपितुर्भातातदभावेपिसोदरः ॥

⊙ इत्थं प्रयोगरत्नेस्तिपितेतिब्रह्मगोचरं ॥ १३९ ॥

नक्षत्रियाहिविषयंभवेत्तेपापुरोहितः ॥

दृष्टार्थत्वाच्चोपनितेरध्यापनविवर्जनात् ॥

⊙ इत्थं निर्णयसिंधौहिनिर्णीतमवधार्यता ॥ १४० ॥

अर्थ—ते असेकां, पुत्राचे उपनयनकरणें तें, पित्यानें करावें. जर पितानसेल, तर पित्याच्या पिपानें, [भाऊनें] करावें. त्याच्या अभावीं पितुर्भाता, [चुलत्यानें] करावें. त्याच्याहो अभावीं सहोदर [ज्येष्ठवधूनें] करावे याप्रमाणें उत्तरोत्तर कनिष्ठ पक्ष आहेत. आणि हा सर्वशास्त्राधार केवळ ब्राह्मणाविषयींच

आहे. क्षत्रियादिकाविषयी नाही. कारण क्षत्रियादिकांनी आपा पत्न्या उपाध्यायापासून गायत्रीमंत्राचा उपदेश घ्यावा. पित्यापासून घेऊनये. मां; तरत्यांस अध्यापनाचा अधिकार नाही. आणि गायत्री उपदेश हा अध्यापन कर्मच आहे, त्यामुळे क्षत्रियैश्यांस पुराला उपदेश करण्याचा अधिकार नाही पाप्रमाणे. "प्रथो गन्तव्यं" व "निर्णयान्मृतं" सांगितले आहे त्याचा विचार करून पाहार्हे.

ॐ ननुमंत्रोपदेशपूर्वमनुपस्यापि भवेत्कचित् ॥

अत्राह्मणादध्ययनमापत्काले विधीयते ॥ १२१ ॥

अनुवाज्याच शुभ्रूपायावदध्ययनंगुरोः ॥

नात्राह्मणे गुरौ सिष्यो वासमात्यंति कं वसेत् ॥ १२२ ॥

ब्राह्मणे चाननूचाने कांक्षं गतिमनुत्तमाम् ॥

ॐ इत्यं हि मनुना प्रोक्तं तावधानं विचार्यतां ॥ १२३ ॥

अर्थ-खरे परंतु येथे असिंशकाडत्यनहोतीकी, क्षत्रियादिकाला-
दि उपदेश करण्याचा अधिकार आहे, यावस्तुक्षत्रियैश्यालाही ब्राह्मण
क्षणवे? असिकोणिशंकाघेती, तरत्याशकेचं सामाधानसागतों.
ते अशेकी, क्षत्रियैश्याला उपदेशाचा अधिकार आहेतरा. पर
तूकेहा, आपत्काली (ब्राह्मणनसेलतर) क्षत्रियांनी उपदेशकरावा.

१ चित्तपावन येथे शंकाघेतील, सौमनास व परभातही
गायत्री उपदेश आहे; तर अनादी कालापासून साप्रतकालापर्यंत सौना-
रात व परभात त्याच्या उपाध्यायापासूनच उपदेश वंगीरे होतात. आणि
हे सर्व विद्वग्जनासही माहित आहे. आता, हे पुस्तक प्रख्यातीस
आल्यावर चित्तपावन आपलापक्ष सिद्ध करण्यास्तव त्यांच्याकडून
सुता उपदेश करवितील तरमात्र नकडे.

आणि उपदेश ग्रहणकणा-याब्रह्मच्या-यांनी; अध्ययनसंपेपर्यंत त्या-
गुरूची पादमसालनादि शुश्रूषा (शेवा) करावी असें आहे.
परंतु, ब्रह्मचर्यव्रतधारणकरून क्षत्रियादिगुरुपार्सी, यथासांगवेदाध्यय-
नशाल्यानंतर, मोक्षेच्छेनें सर्वज्ञम्पर्यंत शिष्याने त्याक्षत्रियगुरु-
पार्सी राहूनये. एवंच तात्पर्यकाय? यद्यपी आपत्कार्णी क्षत्रिय-
वैश्यांसगुरुकेले; तथापि, तेकेवळ अध्ययनापूर्तेच, आहेत; सिंघाप
त्यांपासून मोक्षप्राप्तिहोणारनाही. याप्रमाणें "मनुनेंसांगितलें" आहे.
त्याचाविचारकरावा.

तत्त्वविज्ञापनंधर्मोविप्रस्यतुविशेषतः ॥ १

ज्ञापनक्षत्रियाणांचधर्मोविभ्राम्यनुज्ञया ॥१४४॥

तदभावेतुवैश्यानांशूद्रस्यपरमापदि ॥

ॐ इतिभारततात्पर्यनिर्णयोक्तविचार्यतां ॥१४५॥

ॐ अतोहेतोरस्यभवेत्क्षत्रियेव्यभिचारिता ॥

ॐ इतिचेच्छुणुराज्ञस्यगायत्र्यानोपदेष्टता १४६॥

अर्थ—दुसरें असें आहेकी, तलाचाउपदेशकरणें, हाधर्म वि-
शेषकरूनब्राह्मणाचाचआहे. आतां, तल्योपदेशहा, क्षत्रियहीकरि-
तात, क्षणपुनःकोणिशकाघेतील. तरन्यानीउपदेशकरावा, परंतु
ब्राह्मणाच्या आबेवस्नकरावा. तसेच क्षत्रियनसेलतरवैश्यानेही करा-
वा. आतां यातिनीवर्णाच्या अभावीं, शूद्रानेही उपदेश स्वपुत्रालाक-
रावा. याप्रमाणें "भारततात्पर्यनिर्णयोक्तिवचन" आहे. तस्मात्
यातरदर्शविलेंल्या दोनवचनावरून क्षत्रियवैश्यांस उपदेशकरण्या-
चाअधिकार भारतअसल्याकारणाने, क्षत्रियवैश्यांवरव्यभिचारयेतो,
असीकोणिशकाघेतील; तर क्षत्रियवैश्यांस उपदेशाचा मुळाचअ-

धिकारनाही याभिषयी न आलेल्याव्यभिचाराच्या निवृत्तीविषयी निर्णयसागती, तोश्रमणकरा. ।

विपद्गुक्ताध्यापकताविप्रान्यस्यनचान्यदा ॥

अतोत्रावश्यकेभ्यश्चविप्रेभ्योऽप्युपदेशानं १४७ ।

⊙ ब्राह्मराजन्ववैश्यैश्चमन्वादिस्मृतिवाक्यतः ॥

⊙ अतोस्यहेतोर्नवस्याद्यभिचारो नृपादिके १४८ ॥

⊙ सत्त्वप्यन्यद्विजेष्वेभिर्विमतैकरणात्स्वयं ॥

⊙ गायत्र्या उपदेशस्यमुख्यतैतेपुसित्थ्यति ॥

⊙ अतोस्यपक्षधर्मत्वंविद्यतेतो नद्रूपं ॥ १४९ ॥

अर्थ—तो असाकीं, क्षत्रियदेव्यांनीं उपदेशकराना, हाणून जें सांगितलें, तें, सारें पणतें केव्हा आप-काली, जर अन्यदा (आप-कालनरोळतर) उपाध्यायपासूनचग्रहकराना असें आहे. तस्मात् आप-कालनेतोतकरून (ब्राह्मणामिळतभसतां) क्षत्रियदेव्यांनीं उपदेशकरूनयें. याप्रमाणें " मन्वादिभर्तां, " स्पष्ट सांगितलें आहे. आणियाचविषयी, प्रयोगगन्नादिक व निर्णयिष्यतः प्रंधांतील प्रमाणें मार्गें दाखविणीच आहेत. तस्मान् यासर्वपचनाकरून व साप्रत आप-कालनासून ब्राह्मणमिळत अत्याकरणातें, पाहेतूचेंलक्षण, क्षत्रियदेव्यांस, लागूहोतनाही (अ.) क्षत्रियदेव्य याहेतूविषयां अ-र्त्तं (योग्य) नह्ति. हेकारित्सर्वप्रमाणानकरून, सिद्धहोतें. आणि यासारक्यत मोक्षार्थें (प्राणवी) यांच्यामध्ये हजारोवर्षांपासून, यद्यपि इामिळादीक (इन्द्राभ्य) जरीजनळ आहेत, तथापि, उपनयनकालीं मुत्तास उपदेशहोपंतो स्वयिभ्याकडुनचहोती. आणि उपदेशास अभ्यापनकर्मच अत्याकारणां, न तेंअध्यापन निर्वा-

ध निर्व्यभिचारत्वेकस्मिन् अनादिकालापांसून सांप्रतकालपर्यंत यासारस्व-
तांमध्ये प्रयत्न दृष्टीसपडत असल्यामुळे, या अकरव्या हेतूवरून ही अ-
ध्यापनरूपज्ञेपक्षधर्मत्व, तें, यासारस्वतकोकणेंद्राक्षण यांच्याच
ठिकाणीं राहणें. यावरून हे सारस्वत कोकणें (शाण्वींद्राक्षण) हे
पट्टकर्माधिकारी निश्चयेकरून अनादिसिद्ध आहेत. यांत काहीं शक्य-
नाहीं.

७ अथभिक्षाविधानेनद्वादशस्थाप्यतेधुना ॥

अर्थ—आतां, भिक्षा विधानिर्णयें करून बाराव्या हेतूची स्थापना-
कारितो.

भवत्पूर्वचरेद्देव्यमुपनीतोद्विजोत्तमः ॥

भवन्मध्यंतुराजन्योवैश्यस्तुभवदुत्तरं ॥ १५० ॥

ब्राह्मणेपुचरेद्देव्यमनिदेष्व्वात्मवृत्तये ॥

आदिमध्यावसानेषुभवच्छब्दोपलक्षितं ॥ १५१ ॥

भवत्पूर्वत्राक्षणस्यभवन्मध्यंनृपस्यतु ॥

भवदंत्यविशः प्रोक्तंभिक्षायाहरणेवचः ॥ १५२ ॥

७ याज्ञवल्क्यस्मृतिश्रेयमनुस्मृतिस्तथैवच ॥

७ तथाबृहदारदीयपुराणेचाप्युदीरितं ॥ १५३ ॥

अर्थ—तीं असीं कर्मा, ब्राह्मणक्षत्रिय आणि वैश्य, यातीन वर्णांनीं उप-
नयनसंस्कार झाल्यानंतर, भिक्षामागण्याचा विधी असा आहे कीं, ब्राह्म-

१ या अध्यापनरूप उपदेशाकडे कल्याणेश्वरने वततू अनुयायीं जे
नीतींमधिसंपावनादिक जे असतील त्यांनीं लक्षदानें. क्षणजे यानां
अध्यापनाचा अधिकार अर्हेकानाहीं, याचा विचार उघडदिसेल. व
तेणेंकरून भ्रमाधानाराहोजून चित्तें स्वच्छहोतील.

धिकारनाहीं यापियरीं व आलेल्यान्यभिचाराच्या निवृत्तीविषयी निर्णयसागतीं, तोश्रयणकरा.

विषद्युक्ताध्यापकताविप्रान्यस्यनचान्यदा ॥

अतोत्रावश्यकेभ्यश्चविभ्रेभ्योऽपदेशनं १४७ ।

⊙ ग्राहाराजन्यवैश्यैश्चमन्वादिस्मृतिवाक्यतः ॥

○ अतोस्यहेतौर्नवस्याद्द्वगभिचारोऽनृपादिके १४८ ॥

⊙ सत्स्वप्यन्यद्विजेष्वेभिर्विमतैकरणात्स्वयं ॥

⊙ गायत्र्याऽपदेशस्यनुख्यैतेतेषुसिद्ध्यति ॥

⊙ अतोस्यपक्षधर्मत्वंविद्यतेतोऽनदूषणं ॥ १४९ ॥

ध निर्व्यभिचारवैकल्य अनादिकालापासून सांप्रतकालपर्यंत यासारस्व-
तांमध्ये प्रत्यक्ष दृष्टीसपडत असल्यामुळे, याअकरव्याहेतूवरून ही अ-
प्यगर्नरूपज्ञेपक्षधर्मत्व, तै, यासारस्वतकोंकणेत्रास्राण यांच्याच
ठिकाणाराहतां. यावरून हेसारस्वत कोंकण (शाष्णवीव्राह्मण) हे
पदकर्माधिकारीनिश्चयकरून अनादिसिद्ध आहेत. यांतकाहींसंशय-
नाही.

ॐ अथभिक्षाविधानेनद्वादशस्थाप्यतेधुना ॥

अर्थ—आता, भिक्षा विधानेअर्थे करून बाराव्या हेतूची स्थापना-
करितो.

भवत्पूर्वचरैरेवमुपनीतोद्विजोत्तमः ॥

भवन्मध्यंतुराजन्येविद्यस्तुभवदुत्तरं ॥ १५० ॥

ब्राह्मणेपुचरैरेवमनिदेष्वात्मवृत्तये ॥

आदिमध्यावसानेषुभवच्छब्दोपलक्षितं ॥ १५१ ॥

भवत्पूर्वब्राह्मणस्यभवन्मध्यंनृपस्यतु ॥

भवदंत्यत्रिंशःश्रेयांसिभिक्षायाहरणेवंचः ॥ १५२ ॥

ॐ पात्रबुद्धयस्मृतिश्रेयमनुस्मृतिस्तथैवच ॥

ॐ तथाबृहन्नारदीयपुराणेचाप्युदीरितं ॥ १५३ ॥

अर्थ—तीं अती कौ, ब्राह्मणक्षत्रिय आणिपैश्य, यातीनवर्णीनी उप-
नयनसंस्कार झाल्यानंतर, भिक्षायागण्याचाविधी असा आहे कीं, ब्राह्म-

१ याअप्यगर्नरूप्य उपदेशाकडे कल्याणेच्छुने वतात् अनुयायीं जे
नीर्णामचित्तभावनादिक जे असतील त्यानीलक्षणावे. स्रणजे मानां
अप्यगर्नरूप्य अर्थिकारअहेकिनानाही, याचाविचार उग्रदिसेल. व
तेथेकरून भ्रमाचानाशदेऊन चित्तें स्वच्छहोतील.

णानीं भिक्षादेही, पुनत्रास, भवति, हाशब्दप्रथमतः लाज्जन् भिक्षा-
मागावी. तीचाप्रकार. ब्राह्मणानीं भवतिभिक्षादेहि, असेक्षणून
भिक्षामागावी. क्षत्रियानीं, भिक्षांभवतिदेहि. असे क्षणावे. आणि
भिक्षादेहिभवति; असे क्षणूनवैश्यानीं भिक्षामागावी. याप्रमाणें
तीर्णविर्णानीं श्रेष्ठब्राह्मणाच्यादरीं भिक्षामागावी. याप्रमाणें “ या-
ज्ञवल्क्यस्मृतींत ” “ व मनुस्मृतींत ” व “ बृहन्नारदीयपुराणां-
त ” हीं त्रिवर्णस्यब्रह्मचर्यवदूनीं भिक्षामागण्याचाविधी अनुक्रमानें सांगित-
ला आहे.

अप्रत्याख्यायेनःपूर्वस्त्रियोवातादृशीपुनः ॥

भिक्षेतभिक्षांप्रथमंभवान्भिक्षांददात्विति १५३

भवतिभिक्षादेहीतिस्त्रियंचाग्रेत्वमातरं ॥

मौजिकर्मात्रसातांतआमभिक्षांसमाचरेत् १५४

पफान्नमाहरेन्नित्यमासमावतंनतथा ॥

गर्भिणींनैवयाचेतमतिमान्विधवांतथा ॥१५५॥

⊙ इत्थंहिव्यासवाक्यानित्थंसम्यगवधार्यतां ॥

⊙ तरमादनेनारयहेतोर्दोषोनास्त्यप्यसंशयं १५६.

अर्थ—आणि त्रानजानीं भवतिभिक्षादेहि असेक्षणूनप्रथमतः
आजन्त्यामानेजवळ भिक्षामागावी. किंज मातेसमान ज्याअन्यस्त्रिया
असतील, त्यांपाशींही, भिक्षामागावी. मौजीकर्मचागोवटहोद, ता-
न्कार्थपरंत आमभिक्षा, (कोटान्न) मागावी. आणि मौजी कर्म-
समाप्तकालानंतर पफान्न (ओन्धीभिक्षा) मागावी. गर्भिणी स्त्रि-
येपार्थी आणि विधवेपार्थीभिक्षामागुनये. याप्रमाणें “ व्यासानीं ”
व “ शाश्वत्पापननिधी ” सांगितलीं आहे. आता, यासारखेच

कौकण (शाण्वती) यांच्यामध्ये प्राचीनकालापासून भवतिभिक्षा-
देहि लक्षण भिक्षामागण्याचीरूढी दिसती, यावरूनयाचे ब्राह्मणत्वा-
नुरूप जे षट्कर्माधिकारत्व, ते निर्दोष निर्व्यभिचारत्वेकरून सिद्ध
होते यांत कांहींच संशय नाही.

⊙ योग्याभिवादानेथ्रोत्रसमहस्तप्रसारणं॥

⊙ कौकणानांब्राह्मणत्वेस्थाप्यतेथत्रयोदशः १ ५ ६

अर्थ—आतां नमस्कारविधानेकरून या सारस्वतांच्या विप्रत्यावि-
पयी यातेराव्या हेतुची स्थापना करितो.

अभिवादेथ्रोत्रसमंनिजहस्तप्रसारणं ॥ -

विप्रमात्रस्यगादितमन्येषामन्यदिप्यते ॥ १ ५ ६ ॥

स्वथ्रोत्रपूर्वमारभ्यपाणिभ्यांजानुतोह्यधः॥

स्वगुरुंब्राह्मणथ्रोत्रसमहस्तंप्रसारयेत् ॥ १ ५ ७ ॥

उदरस्यतुराजन्योवैश्योमध्यसमंततः॥

नीचैःशूद्रस्ततोऽन्योऽपितंप्रत्यभिवादेन्मुदा १ ५ ८

⊙ इत्थंस्मृत्यर्णवग्रंथवाक्यमाकर्ण्यतामिदं ॥

⊙ नमस्कारविधौथ्रोत्रसमहस्तप्रसारणं ॥

⊙ दृश्यतेतौहिगौडेपुंब्राह्मणत्वांहिसिद्ध्यति १ ५ ९

करावा. याप्रमाणे चारिवर्णांचे नमस्काराविधि "स्मृत्यर्णवग्रथांप्रभ्यं" सांगितले आहेत. तस्मात् यास्मृत्यर्णवग्रथोक्तीवस्तुन योग्याभिवादनवि-
षयी श्रोत्रसमहस्तहा, ब्राह्मणायाचून अन्यवर्णास नाही, असे सिद्ध
होते. आणि यागौडसारस्वतकौकणे (शाण्वती) ब्राह्मणामध्ये श्रोत्र-
समहस्तकस्तुन अभिवदनकरण्याची रुढी वशापरपरागत चाल्ली
आहे. यावस्तुन (अभिवदनरूप यातेराव्या हेतुवस्तुनही) याचे
माद्वणत्वसिद्ध होते. यात काहीच सशय नाही.

⊙ चतुदशःस्थाप्यतेथगोत्रप्रवरनिर्णयात् ॥

अर्थ--आता, गोत्रप्रवर निर्णयशास्त्राधाराने याचवदाव्याहेतुची
स्थापनाकरितो.

तथाप्रातिस्विकौगोत्रप्रवरावप्रजन्मना ॥

विद्येतेचनविद्येतेयतस्तौक्षत्रवैश्ययोः॥ १६० ॥

ननुक्षत्रविशोरस्तिगोत्रप्रवरशालिता ॥

अविष्णुतब्रह्मचर्योलक्षण्यास्त्रियमुद्देहेत् ॥ १६१ ॥

अनन्यपूर्विकाकातामसपिडायवीयसी ॥

अरोगिणीधातृमतीमसमानार्पगोत्रजा १६२

⊙ इतिपद्यार्थविवृतौविज्ञानेश्वरसत्कृतौ ॥

⊙ संस्कारक्रतुकेचापिनंदपंडितनिर्मिते ॥ १६३ ॥

अत्रापिडामितिहिसावर्वाणिकमिष्यते ॥

सकलेष्वपिवर्णेषुसापिड्यस्यचसत्त्वतः १६४

तथातत्रासमानार्पगोत्रजामितियद्दच. ॥

तद्विष्वैणिकपरमित्यंचप्रतिपादनात् ॥

⊗ तस्मात्क्षत्रविशोरस्तिगोत्रप्रवरशालिता ॥ १६५ ॥

अर्थ—तीअतीर्कीं, ज्याप्रमाणेब्राह्मणवर्णांत, गोज, वप्रवर आहेत, त्याप्रमाणे गोजप्रवरहे, क्षत्रियवैश्यांतनाहोंत. आतां, येथे, अशिश काळत्पन्नहोतीर्कीं, गोजप्रवर हे क्षत्रिय वैश्यालाही आहेत. आणियावि पर्यां, प्रमाण असें आहेकीं, लक्षणानीयुक्त अनन्यपूर्विकाज्यास्त्रिया (स.)पूर्विकोगत्या प्रकारांहीं कोणीचग्रहणकेलेलीनव्हे, कांतियुक्त, निरोगी, भातृमती, (त्रीसबधु आहेतती) सर्पिडांतीलनव्हे, समान-प्रवरांतील व समानगोत्रांतील नव्हे, अज्ञापकारची, व पुनार्निवाहाची-नव्हे, अशाया सातप्रकारच्या स्त्रियाखेरीजकरून, सुलक्षण, वयाने-वरापेक्षांलहान, अशास्त्रीर्गीं विवाहकरावा. याप्रमाणे “द्विताने-श्वराचेंवचन” आहे तसेंच “नदशंहितानेही, सांगितले” आहे, यातरसमानप्रवर, वसमानगोत्रां तील, वसर्पिडातील, नव्हे, असेवचन आहे. आणिहेंवचन त्रैवर्णिकपर आहे (तिवांसलागूं) तस्मात् यावचनावरून, गोजप्रवरहे, ब्राह्मणाप्रमाणेंच क्षत्रिय वैश्यालाही आहे त, तर यावचनावरून.

⊗ अन्यथाक्षत्रवेश्यानामपितुल्यार्पगोत्रजा ॥

⊗ कन्यकापरिणेयास्यादितिचेच्छृणुनिर्णयं ॥

अर्थ—क्षत्रिय वैश्यांनीही, समानगोत्रप्रवरांतीलनव्हे, अशास्त्रीर्गीं विवाहकरावा, लणून कोणी शका घेतील, तर, माशिकेच्या समाधा-नाविषयीं निर्णय सांगतो तो ऐका.

अरोगिणींभातृमतीमसमानार्पगोत्रजां ॥

⊗ इतिवाग्याज्ञवल्क्यस्यत्रैवर्णिकपराध्रुवं १६६

अत्रक्षत्रविशोरिकगोत्रप्रवरवर्जनं ॥

विवाहेयद्यपिप्रोक्ततथाप्येतत्पुरोधसः॥१६७॥

अर्थ—ता अत्ता की, भरोगिणी, यायाहवन्धपवन्नावस्न लक्ष
णयुक्तस्त्रीविरार त्रैयणिकानीं, विवाहकरावा लणून जै रामितल्ल
त्यात क्षत्रियवैश्यानीं समानगोत्रप्रवरतीलस्त्रीयेच पाणिग्रहण कल्नये,
कारण, यद्यपि विवाहाविपर्यो शास्त्राधारसागितला, तथापि, त्यानीं
आपले पुरोहिताचे गोत्रप्रवरकर्माचे. यातत्संप्रमाण

सतिभावेक्षत्रविशोःसवधत्वेनकीर्तितो ॥

समानौचेद्विवाहेतोऽर्जनीयावितिस्फुट १६८

गुरोःसगोत्रप्रवरानोद्वाह्याक्षत्रविद्जनैः ॥

स्वगोत्रार्थनभिज्ञैश्चविप्रराचार्यगोत्रजाः १६९

अर्थ—ते असे आहे कीं, सर्व क्षत्रियवैश्यास, समानगोत्रप्रवराचा
शास्त्राधारलागतोस्वरा, परंतु यादोनगणांस गोत्र प्रवरहे एकेकच
अहेत, यामुळे क्षत्रिय वैश्य यादोनवर्णानीं आपापल्या उपाध्यायाचे जे
गोत्रप्रवर असतील तेच ग्रहणकल्न यापरील शास्त्राधाराप्रमाणें वि
वाह करावा आता उभयकुलातील उपाध्याय एकेकच असून स
मान गोत्रप्रवर असतील, तर तेवर्जाचे (विवाहकल्नये)

द्व्याभुप्यायणकाःसर्वेदत्तकक्रीतकादयः ॥

गोत्रद्वयेष्वनुद्वाह्याःगोगशेशीर्योर्यथा ॥१७०॥

यद्गोत्रप्रवरोह्येपापुरोधाजायतेत्विमे ॥

तद्गोत्रप्रवरास्तुल्यगोत्रप्रवरकास्तथा ॥१७१॥

विवाहेवर्जनीया.स्यु.क्षत्रियाणामवैश्यकाः ॥

स्वपुरोहिततोभिन्नगोत्रप्रवररुोभवेत् ॥१७२॥

एपांपुरोधसोभिन्नगोत्रप्रवरकाहितु ॥

तेविवाहेपरियाह्याइतिनिर्णयईरितः ॥ १७३ ॥

अरोगिणींश्रातृमतीमसमानार्पगोत्रजां ॥

⊗ इतिपद्यार्थविवृतौविज्ञानेश्वरसल्लतौ ॥

⊗ संस्कारक्रतुकेचापिनंदपंडितनिर्मिते ॥ १७४ ॥

अर्थ—आतां दुसरें असें आहे कीं, मुजझाल्यानंतर, परकुळांत, दत्तकदिलेला, जोमुलगा, त्याच्या विवाहाविषयी गोत्रप्रवरवर्ज करणें तें असें कीं, जाकुळांत उत्पन्न झाला, व हाडि ज्याकुळांत दत्तक दिला, किंवा विक्रितकेला असेल, त्याउभयकुळाचें जे उपाध्याय असतील, त्यांचे गोत्रप्रवरवर्जावे. आणि याउभयकुळांच्या उपाध्यायांचे जे गोत्रप्रवर त्यापासून भिन्न जे गोत्रप्रवर असतील, ते ध्यावे. याप्रमाणे विवाहाविषयी गोत्रप्रवरनिर्णय हे “कमलाकर” “विज्ञानेश्वर” “वसूतिकौस्तुभ” “सूतिदर्पणादिग्रथकारांनीं” स्पष्टलिहिले आहेत. आता, याउपाध्यायांचे गोत्रप्रवर हे क्षत्रियवैश्यानीं घेण्याचे कारणकाय ! असो कोणी पुनः शका घेतील, तर त्यांचे कारणसांगतो.

प्रवरोयमानवैलपौरुखवसनामकः ॥

क्षत्रियाणांचसर्वेपामेकएवनचेतरः ॥ १७५ ॥

एकमेवतथागोत्रंसर्वेपामनुनामकं ॥

भालंदलोवात्सप्रसांकितेतिप्रवरस्त्वयं ॥ १७६ ॥

तथाभालंदलंगोत्रंवैश्यानामेकमेवाहि ॥

अथवाक्षत्रियविशांगोत्रंप्रवरएवच ॥ १७७ ॥

आणि याच वचनारुन् क्षत्रिय वैश्यांरव्यभिचारन्वाची व्याप्तिवडानि,
 तर तीव्याप्तिक्षत्रियवैश्यांर नघडावी; याकारणास्तव परमहंस हें वि-
 शेषण गृहण केलें. आणि याचपदावरून त्या व्यभिचारन्वव्याप्तिर्वागिर्वाप्र
 निराकरणहोतें. तें असें कीं, यदापि क्षत्रियवैश्यांत पक्षांतरानें चतुर्था-
 श्रनपदगृहणकेलें; तथापि (मुख्यज्ञानामयंधर्मो) यावचनामध्ये वि-
 ष्णुचें लिंगधारण, (परमहंसाश्रम) हें धारणकरण्याचा अधि-
 कार क्षत्रियवैश्यांसनाही, असें "दत्तात्रयपुनीचें" "वशीधायनाचें"
 आणि "माधवाचें" ही वचनस्पृष्ट असल्याकारणानें पाहेतुंचाप्रवेश
 क्षत्रियवैश्यांर जातनसन्ध्यामुळे पाहेतुचें निराकरण निर्वाध निर्व्य-
 भिचारतें ह्मून होतें. पांतकाहीं सशप नाही. आणि याचप्रमाणे
 " निर्णयासिंभूतही " सांगितलें आहे तें पाहावें.

चतुर्विधाभिक्षवस्तुविरुपाताब्रह्मणोमुवात् ॥

कुटीचकोवहूदश्वहंसश्चैवतृतीयकः ॥ १९२ ॥

चतुर्थःपरमोहंसःसंज्ञामेदैःप्रकीर्तिताः ॥

ॐ इत्यपितामहःप्राहचातुर्विध्वंहिभिक्षुणां ॥ १९३ ॥

अर्थ—आतां, कुटीचकादि जे चारभेद साक्षात् ब्रह्मदेवानें आप-
 ल्यास्वगुणानें प्रसिद्ध केलें आहेत, ते, असें कीं, कुटीचक, वहूदक,
 हंस, आणि परमहंस, याप्रमाणें हेचारभेद " ब्रह्मदेवानें " सां-
 गिले आहेत.

कुटीचकरतुसन्यस्यस्वेकसन्ननित्यशः॥

भिक्षामादायभुंजोतसोपडानांअहेथया ॥ १९४ ॥

शिखायज्ञोपवीतीस्यात्त्रिदंडीसकमंडलुः

बहूदकश्चसन्यस्यबंधुपुत्रादिवर्जितः ॥ १९५ ॥

सतागारंचरेद्भैक्ष्यं वेपः पूर्वोक्त एव हि ॥

अर्थ—आतां, संन्यासाश्रमाचे, जे चार भेद सांगितले, अनुक्रमाने त्यांचे धर्मदाखवितो. पहिला भेद जो कुटीचक, त्याचें संन्यासग्रहण करून आपल्या आत्मनागामध्ये, अथवा, सर्पिडबंधूच्या गृहामध्ये, भिक्षामागून घास करावा. आणि शिखा, यज्ञोपवीत, व तीनदंड, कमंडलू, हे धारण करावे. यहुदकार्णें पूर्वोक्त वेप, (कुटीचकाच्याच) वेपधारण करून, वंजुपुत्रादिकांचा त्याग करावा. आणि सातघरीं भिक्षामागून राहावे,

शिखायज्ञोपवीती स्यात्तुहंसः सकमंडलुः

एकं तु वैणवंदंडं धारयन्नित्यमादरात् ॥ १९६ ॥

परहंसस्त्रिदंडं च रज्जुगोवालनिर्मितां ॥

शिखायज्ञोपवीतं च नित्यं कर्मपरित्यजेत् ॥ १९७ ॥

कौपीनाच्छादनं वस्त्रकथां शीतनिवारिणीं ॥

अक्षमालां च गृण्णीयाद्वैणवंदंडमव्रणं ॥ १९८ ॥

⊙ इत्थंस्कंदपुराणादौ चतुर्णायतिनामपि ॥

⊙ सम्यग्विविच्य कृत्यादिविशेषोल्पः प्रदर्शितः १९९

अर्थ—आतां, तिसरा भेद जो हंस त्यास कुटीचकाच्याच वेपप्रमाणे, वेपधारण करण्याचा अधिकार आहे. परंतु दंडमात्र एक धारण करावा. आणि चवथा भेद जो परमहंस याचें, पूर्वोक्त त्रिभेदकर्मांचा त्याग करून कौपीन, अच्छादनार्थ वस्त्र, शीतनिवारणार्थ कथा, जपमाला, दंड, आणि कमंडलू, हे धारण करून मधुकरी, मागून राहावे. याप्रमाणें संन्यास भेदवधर्म “स्कंदपुराणादिग्रंथामध्ये”

विस्ताराने सांगितले आहेत. विचारकल्पन विस्तारभयास्तव येथे
अल्पदाखविले आहेत.

सर्वसंगनिवृत्तस्य ध्यानयोगरतस्य च ॥

नतस्य दहनं कार्यनाशौचिनोदकक्रिया ॥ २०० ॥

कुटीचंकंतुप्रदहेत्पूरयेच्चवहूदकं ॥

हंसंजले तु निःक्षिपेत्परहंसंप्रपूरयेत् ॥ २०१ ॥

⊙ इति स्मृत्यर्थसारे च चतुर्णांमपि भिक्षुणां ॥

⊙ विभिन्नास्तनुसंस्कारासंप्रोक्ताः प्रविचार्यतां ॥ २०२ ॥

अर्थ—सर्वसंग परित्याग करून, ध्यान योगामध्ये रममाण होणारा जो पती, त्याचा अंतकाल प्राप्त झाल्यावर, त्याच्या शरीराचे दहन करून घेणे. व आशौच धरून घेणे. आणि तिलतर्पणादि नित्य क्रियाही, करून घेणे. कुटीचक संन्याशाच्या देहाचे दहन करावे. बहूदकाचा देह भूमीत पुरावा. आणि हसाचा देह उदकात बुडवावा. तसेच परमहसाचा देह भूमीत पुरावा. याप्रमाणे संन्याशांचे जे चार भेद सांगितले. त्यांच्या भेदे करून त्यांच्या देहाचा संस्कार करावा. याप्रमाणे, "स्मृत्यर्थसारग्रंथांमध्ये" सांगितले आहे त्याचा विचार करून पाहाने.

⊙ अतः परमहंसस्य प्रोक्तलक्षणशालिनां ॥

⊙ कापायवस्त्रदंडादिधारिणां च महात्मनां ॥ २०३ ॥

⊙ अस्मद्गोहियतिनां व हूनां प्रसमीक्षणात्

⊙ अस्यास्ति पक्षधर्मत्वं हेतोरिति विचिंत्यतां २०४

अर्थ—आतां, संन्याशांचे धर्म याकारणास्तव सांगिले की, प्रदक्षित केलेल्या लक्षणांनी युक्त (कापायवस्त्र, वैज्यादिकदंड, क-

मंडलादि) जेसंन्याशांचेधर्म तेमुद्दयत्वेकसून श्रुति स्मृतीनीं ब्राह्मणा-
विपर्याच, सांगितले. त्यासर्व धर्मांनींयुक्तजे, सन्याशी, ते, आमच्या
चर्गांत (सारस्वतकोंकणें (शाण्णवी) ब्राह्मणांत) हजारोवर्षापा-
सून काशीहून रामेश्वरापर्यंत प्रत्यक्षत्वानें दिसतात. त्यांत, संन्यासग्र-
हणें केवळ, ब्राह्मणाचेंचकर्म होय. तस्मात् संन्यासग्रहणें ब्राह्म-
णाचेंचकर्म असून तें यासारस्वतां मध्ये अनादि कालापासून चालत
असल्याकारणानें, यापधराव्याहेतुवरूनही, षट्कर्मधिकाररूपजें पक्ष-
धर्मत्व तें विमतपाचपक्षावर राहतें. याचें चित्तनकसूनप्राहावं.
ज्ञानजे आलेल्या भ्रमाचा नाश सत्वर होऊन स्वप्नांतचबोध होईल.
यात काहीं संशय नाही.

⊗ वैदिकःश्राद्धभोक्तृत्वंहेतुःषोडशईर्यते ॥

⊗ वैदिकःश्राद्धभोक्तृत्वंविप्रस्यैवोदितंयतः २०५

अर्थ—आतां, श्राद्धभोक्तृत्वेकसून यासोळाव्या हेतुची स्थापनाक-
रितो. ती अशीकीं, श्राद्धातभोजनकरणेंहें, केवळ ब्राह्मणाचेंच कर्महोय.
क्षत्रियैश्य हे श्राद्धसवर्धा भोजनाहें नाहींत. (१०) योग्यनसून
त्यांस अधिकारही नाहीं हें खालीलिल्लिलेल्याप्रमाणांवरून पाहा.

ब्रह्मचर्यस्थितो नैकमन्नमद्यादनापदि ॥

ब्राह्मणःकाममश्रीयाच्छ्राद्धेवतमपीडयन् ॥ २०६

⊗ इतिश्रीयाज्ञवल्क्योक्तौब्राह्मणग्रहणंत्विह ॥

⊗ क्षत्रियादेःश्राद्धभुक्तिर्व्युदासायेवनान्यथा ॥ २०७

अर्थ—ब्रह्मचर्य प्रताचाआश्रयकसून, शरीरास व्याध्यादिक, आ-
पत्तिजर नाहींत, तर, भिक्षेवांचून, एकाकडिल अभ भक्षणकसूनये.
परतु, त्याब्रह्मचान्यास श्राद्धभोजनाविपर्या, आमंत्रणकेलेंआहे; तर

केवल ब्राह्मणवर्णस्य ब्रह्मचान्यानेमात्रं ज्ञेयं. परंतु भोजनकाली, मधुमासादिक पदार्थ भक्षणकम्पनयेत्. कारण या भक्षणाने ब्रह्मचर्यं व्रताचा भंग होतो. आता, यास्मृतिवचनात, ब्राह्मण पदाचेच गृहणकेले लघून कोणिसकायेतील तर असे आहे की, क्षत्रियवैश्य पादोनवर्णातील ब्रह्मचारिहे श्राद्धासभोजनाहं नाहीत. आणि ब्राह्मण ब्रह्मचान्यास, श्राद्धभोजनाधिपर्या एकाजदोष नाही. या प्रमाणे “ यात्रपल्लव्यं स्मृतिवचन ” आहे.

भिक्षेणवर्तयेनीत्यत्रैकान्नाटीभवेद्वती ॥

भिक्षेणवर्तितोऽवृत्तिरुपवाससमास्मृता ॥ २०८ ॥

व्रतवेहेऽदिवस्येपित्रैरुमंण्यथार्थिवत् ॥

काममभ्यार्थितोऽश्रीयाद्भ्रतमस्यनलुप्यते ॥ २१९ ॥

अर्थ-ब्रह्मचर्याने व्रतस्य राहून भिक्षामागून उदर निर्वाह करावा. केवल एकाच भक्षण कम्पनये. कारण एकाच भक्षण केले असता, दोषी होऊन व्रताचा भंग होतो. आणि भिक्षाच भक्षण केले असता उपवासापासून, जेकरा प्राप्त होतें, तें फल भिक्षाचैकम्पन होतें. आणि देवकृत्य किंता, पितृकर्म, याधिपर्या, ब्राह्मण ब्रह्मचान्याला, आमंत्रण केले असता, त्याने, मधुमासापासून, अयपदार्थ, यद्येच्छ भक्षण करावे. याकमाने, श्राद्धसक्थी, ब्राह्मण ब्रह्मचान्याने, भोजन केले असता, व्रतभंग होत नाही.

ब्राह्मणस्यैवकर्मैतदुपदिष्टमनोपिभिः :

राजन्यवैश्ययोस्त्वेवंनेतत्कर्मविधीयते ॥ २१० ॥

कर्मनिष्ठास्तपोनिष्ठापचाग्निब्रह्मचारिणः ॥

पितृमातृपराश्रैवब्राह्मणाश्राद्धसंपदे ॥ २११ ॥

- * इत्थंहियाज्ञवल्क्योक्तिविचारेक्षत्रियादयः ॥
 * नेतिविज्ञानेश्वरेणतद्दीकायांविनिश्चितं ॥२१२॥
 * पराशरस्मृतेःप्रोक्तंटीकायांमाधवेनच ॥
 * स्मृतिकौस्तुभपूर्वपुत्र्येष्वप्येवमोरितं ॥ २१३ ॥
 * इत्थंहिसर्वहेतूनांविचारेणविलोकनात् ॥
 * पंचावयववाक्येश्चब्राह्मणत्वंहिस्थापितं ॥२१४॥
 * अस्यस्फुटावलोकेनसम्यक्वोधोभवेत्खलु ॥
 ॥ अतःकौंकणाविप्राणांब्राह्मणत्वंहिसिद्ध्यति ॥२१५

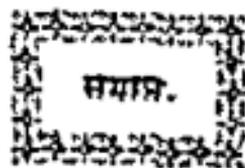
अर्थ—आतां, ब्राह्मण, क्षत्रिय, आणि वैश्य यातीन वर्णांत भिक्षा-
 चरणहै 'उक्त असून एकान्श्राद्धभोजनहै, केवळ, ब्राह्मणावांचून
 अन्यवर्णांस (क्षत्रियवैश्य) या दोनवर्णांस श्राद्धभोजनाचा अ
 धिकार नाही. आणि कर्माच्याठिकाणीं निष्टाठेवणारे ब्रह्मकर्मांत
 तत्पर) तपोनिष्ठ, गार्हपत्यादि पंचाभित्ते ग्रहणकरणारे, ब्रह्मचारी, य
 मातापितरावर भक्ति ठेवणारे, याप्रकारचे जेश्रेष्ठ ब्राह्मण त्यांस, श्राद्धात
 आमंत्रण करावें. आणि त्यांपासून श्राद्धकर्म यथासांग होतें याप्र
 माणे "यातवल्क्यानें" सांगून क्षत्रियादिक श्राद्धोपयोगी नाहीत
 असें "विज्ञानेश्वरानेही" आपल्या टिकेत सांगितलें आहे आणि
 याच प्रमाणें, "पद्मशर, माधव, मनु व स्मृतिकौस्तुभादि "ग्रंथका-
 रानीही, यावरील दोनवचनाचें, स्पष्टीकरण केलें आहे. त्याचा विचार
 करावा. आतां यावरील सर्व वचनावरून इतकेंचसिद्ध होतें कीं, श्राद्ध
 भोजनाचा अधिकार हा ब्राह्मणावांचून अन्यवर्णांस (क्षत्रिय, वैश्य)
 या दोन वर्णांस नाही असें स्पष्ट दिसतें. आणि श्राद्ध भोजन हें

केवळ ब्राह्मणांचेच कर्म असून ते या सारस्वत कौकर्णे ब्राह्मणा-
 मध्ये प्राचीन कालापासून सांप्रत कालपर्यंत निर्बोध पणाने प्रत्यक्षते
 करून चालत आहे. आणि या चालीस आद्यापर्यंत कोणीच
 निषेधकसून हिचा त्याग केल्याही. तस्मात् या आत्मभोजन
 रूप. शास्त्राधारावरूनही, यजनादि षट्कर्मत्वानुरूप जें पक्षधर्मत्व ते
 या सारस्वतांमध्येच रत असल्या कारणाने यांचे ब्राह्मणत्वानुरूप
 जें षट्कर्माधिकारत्व तें, निर्बोध निर्व्यभिचारते करून सिद्ध होत
 वास्तव्यामुळे विमतहे षट्कर्माई निश्चय करूनच आहेत यांतकाही
 संशय नाही.

आतां पूर्वे प्रकरणांत क्षणजे अनुमानप्रकरणांत दिलेले जे
 सोळाहेतु ते या तिसऱ्या प्रकरणांत सकलानुसारश्रुति स्मृत्योक्त
 प्रमाणें देऊन ईश्वरीदत्त सदसत् प्रेरणेवरून पंचावयवद्वयापाने या
 षोडशहेतूंची स्थापना सारस्वत कौकर्णे (स०) शाण्वी यांच्या षट्-
 कर्माधिकारत्वाविषयी चालनीय षोडशसंस्कारकर्मांच्या आधारावरून
 स्थापिले आहेत. आणि या स्थापन केलेल्या षोडश हेतूंच्या स्पष्टाव-
 लोकनाने आलेल्या धांतिची शांती होऊन गादीच्यापनास सद्बोध
 होईल आसी ही पूर्ण आशा करितों.

इतिकेप्योपाव्हनारायणसूनुलक्ष्मणविरचिते

श्रीमद्दशप्रकरणेहेतुस्थापननामतृतीयप्रकरणं समाप्तं

प्रकरण चवथें.

● अथनत्वारमानाथंसर्वविघ्नोपशांतये ॥

वृत्तिभेदैःप्रकरणंचतुर्थक्रियतेमया ॥ १ ॥

अर्थ—आतां, सर्व विघ्नाची शांती होऊन, ग्रंथ स्थितीव्हायी, एतदर्थ, श्रीलक्ष्मीपती वेंकटेशभगवान् जो त्याप्रत, नमस्कार करून, वृत्तिभेदानें हें चवथें प्रकरण करण्यास मी प्रारंभ करितों.

● अधुनाचित्तपूतानांसम्यक्ज्ञानंनजायते ॥

अतोस्मद्वृत्तिभेदेनद्वेषभावोत्रदर्शितः ॥ २ ॥

अर्थ—आतां पूर्वी प्रदर्शित केलेले षोडशहेत्वानुस्य जे शाखाधार, त्यांवरून, अज्ञापपर्यंत चित्तपावनादिकांच्या मनाची उत्तमप्रकारे करून शांती झाली नाही. झणून आमच्या सारस्वतांवर वृत्तीच्या योगानें पुनः दोष स्थापितात्, तो असा कीं,

● अस्मदीयजनाःकेचिद्वैश्यवृत्तिंचरंतिहि ॥

● तेनवैश्यत्वमस्माकंस्थापितंपूर्वपक्षिणा ॥

● सादरंशृणुमद्वाक्यमेतद्विषयखंडनं. ॥ ३ ॥

अर्थ—अस्मदीय झणजे सारस्वत कोंकणी ब्राह्मण यांच्या मध्ये कांहीं लोक व्यापार करितात झणून त्या व्यापाराच्या योगानें सारस्वत हे वैश्य, आहेत, असें चित्तपावनादिकांचे बोलण्याचा भावार्थ दिसतो; परंतु या दर्शविलेल्या दोषाच्या खडनाविषयी मी कांहीं वाक्यें सांगतो तीं श्रवण करा.

असे जाणावा. याप्रमाणे "नितीशास्त्र" आहे. तर, प्रथमतः चित्तपावननादिकार्यां यावचनाचे उत्तमप्रकारे करून अवलोकन करावे नंतर आमच्या पसावर (सात्त्विकांवर) दृष्टी रावी.

तात्पर्य काय! इद्रिपनिग्रहावांचून तपनसेव्यर्ष आहे, तसे चित्तपावननादिकार्यां आपल्याया भयंकर तीन वृत्तींचा विचार केल्या- वांचून सारस्वतांचा दोष दर्शविणे हे, केवळ, ब्रह्मा वैश्वानर आहे, असे जाणावे.

⊙ आपदृत्तानिषेधश्चदार्शितोयःकलयुगे ॥

⊙ तस्यापिपरिहारस्तुश्रूयतामुच्यतेमया ॥ ११ ॥

⊙ अस्माकंवैश्यवृत्तिर्याविहितासाकलावपि ॥

⊙ परंक्षत्रादिवृत्तिर्वायानिपिद्धाहिसाकलो ॥ १२ ॥

अर्थ—अस्तु आतां या चित्तपावननादीं कलियुगांत आपदृत्ति- विषयी जो निषेध दाखविला, त्याचाहि परिहार मी सांगतो तो श्रवण करा. तो असा की, यद्यपि या चित्तपावननादिकार्यां वैश्य वृत्तिविषयी निषेध दाखविला; तथापि, तीच वैश्यवृत्ती, या कलियुगांत ब्राह्मणांस प्रशस्त सांगितली आहे, तस्मात् ति वैश्यवृत्ती धर्म शास्त्रानुमोदित असल्याकारणाने, सारस्वतांस ति विहित आहे. परंतु, शास्त्रास्त्रधारणकरून युद्धांत शत्रूंचा पराभव करण्याची जी, क्षत्रिय वृत्ती; ती या कलियुगांमध्ये; ब्राह्मणांस निंद्य असी सांगितली आहे. तसेच, वैश्यालाही, निंद्य, असें जे क्षिरादिविक्रयकरणे व नीच वृत्ति) शेवादिकरणे व नांगरणे हे ही ब्राह्मणांस निंद्य असें सांगितले आहे. तस्मात् या अती निंद्य तीन वृत्तिपेक्षां व्यापार हा श्रेष्ठ आहे. तो कशावरून ? तर त्याविषयी प्रमाणे सांगतो.

ऋतामृताभ्यांजीवितमृतेनप्रमृतेनवा ॥

सत्यानृतभ्यांजीवितनश्ववृत्याकथंचन ॥ १३ ॥

ऋतमुंछशिलंप्रोक्तममृतंस्यादयाचितं ॥

मृतंतुनित्ययांचास्यात्प्रमृतंकर्षणंस्मृतं ॥ १४ ॥

सत्यानृतंतुवाणिज्यंश्ववृत्तिर्नीचसेवनं ॥

वर्जयेत्तांसदाविप्रोराजन्यश्चजुगुप्सितां ॥ १५ ॥

⊗ इत्थंमहाभागवतेनारदेनमहर्षिणा ॥

⊗ ब्राह्मणस्यहिवाणिज्यंवृत्तिरुक्ताविचार्यतां ॥ १६ ॥

अर्थ—तीं असिकी, ऋत एणजे उंच्छशीलवृत्तीकरून जीवन करणें, अमृत (याचना केल्यावांचून) जीवन करणें, मृत (भिक्षामागून) जीवन करणें, प्रमृत (कृषिकर्मादिकेंकरून जीवन करणें, सत्यानृत (वाणिज्य)(स्र०) व्यापारादिकेंकरून जीवन करणें, अशा या वृत्तीनीं, ब्राह्मणांनीं उपजीविका करावी. परंतु श्ववृत्ती (शेवन) हें ब्राह्मण आणि क्षत्रिय या उभयतांस निंद सांगितल्या कारणानीं, शेवावृत्ति ही निरंतर वर्ज करावी. याप्रमाणें “श्रीमद्भागवतांमध्ये नारद ऋषींनीं” ब्राह्मणास वैश्य वृत्तीउक्त सांगितली आहे त्याचा विचार करावा. यास दुसरें प्रमाण.

अद्रोहेणैवभूतानामल्पद्रोहेणवापुनः ॥

यावृत्तिस्तांसमास्थायविप्रोजीवेदनापदि ॥ १७ ॥

यात्रामात्रप्रसिव्यर्थस्वैःकर्मत्रिरगर्हितैः ॥

१ अक्लेशेनशरीरस्यकुर्वीतधनसंचयं ॥ १८ ॥

अर्थ—तें असें कीं, प्राणि मात्राचा द्रोह केल्यावांचून, किंवा,

अथ रोह कस्मिन्, जी वृत्ति ब्राह्मणात्त योग्य सांगिनली, तिर्णकस्मिन्
 आपकाल नादी, अगा प्रसंगी त्या वृत्तिर्न उपनैविको करावी
 आता, भाहा पात्रादिक सिद्ध व्हाव्या एतदर्थ शरीरास अंशन
 होई अगा युक्तिने धन सचय करावा.

ऋतामृताभ्यांजीवेत्तुमृतेनप्रमृतेनवा ॥

सत्यानृताभ्यामपिवानश्ववृत्याकदाचन ॥२०॥

ऋतमुच्छसिलंज्ञेयममृतंस्यादयाचितं ॥

मृतंतुयाचितंभैक्षंप्रमृतंकर्पणंस्मृतं ॥ २१ ॥

सत्यानृतंतुवाणिज्यंतेनचैवापिजीव्यते ॥

सेवाश्ववृत्तिराख्यातातस्मात्तांपरिवर्जयेत् ॥ २२ ॥

अर्थ—या वचनाचा अर्थ मार्गे दर्शविलेल्या भाग्यतोक्ति प्रमाणेंच
 आहे. विशेष लिहिण्याचें कारण, या कर्लांत, वाणिज्यवृत्ति ही ब्राह्म
 णास प्रशस्त आहे, हा तापर्यार्थ जाणावा. परंतु श्ववृत्ती, (नि
 चशेवन करूनघेवें) आतां, हिवाणिज्यवृत्तिकसी आहे. ति सागतां.

कुशूलधान्यकोवास्यात्कुंभीधान्यकएववा ॥

ज्यहैहिकोवापिभवेदश्वस्तनिकएववा ॥ २३॥

चतुर्णामपिचैतेपांद्भिजानांशहमेधिनां ॥

ज्यायान्परःपरोज्ञेयोधर्मंतोलोकजित्तमः ॥२४॥

पत्कर्मकोभवचेपांत्रिभिरन्यःप्रवर्तते ॥

द्वाम्यामेकश्वतुर्थस्तुब्रह्मसत्रेणजीवति ॥२५॥

वर्तयंश्रशिलोच्छाम्यामाग्निहोत्रपरायणः ॥

इष्टीःपार्वयनांतोपाःकेवलानिर्वपेत्सदा ॥२६॥

अर्थ—तींअसी कीं, कुशूलधान्यक, कुंभीधान्यक, व्यहैहीक, आणि अश्वस्तनिक असे हे ब्राह्मणाचे चारभेदसांगितले आहेत. ते असे कीं, कुशूलधान्यक, हणजे. तीनवर्षांपासून अधिक, भृत्यवर्गाचे पालन करण्यास उपयुक्त धन ज्यापासीं आहे, तो कुशूलधान्यक असे समजावा. आतां, गोविंदराजाच्या मताप्रमाणें, १२ दिवसांपर्यंत, पोषणकरण्यास धन ज्या ब्राह्मणापासीं आहे; तो हि कुशूल धान्यक असें जाणावा. आतां, कुंभी धान्यक (ह०) एक वर्षपर्यंत कुटुंब पालन करण्यापुढें धन ज्यापासीं तो कुंभीधान्यक. गोविंदराजाच्या मता प्रमाणें ६ दिवसांपुढें, तो कुंभी धान्यक. व्यहैहीक (ह०) तीन दिवसांपुढेंच अन्न ज्यापासीं आहे तो व्यहैहीक जाणावा. आतां अश्वस्तनिक (ह०) एकच दिवस पोषण करण्यापुढें अन्न ज्यापासीं, तो अश्वस्तनीकजाणावा. याप्रमाणें कुशूलादिकें करून ब्राह्मणाचे, जे चार भेद सांगितले, त्यामध्ये, उत्तरोत्तर श्रेष्ठ जाणावे. (ह०) कुशूलधान्यकापेक्षां कुंभीधान्यकश्रेष्ठ कुंभी धान्यकापेक्षां, व्यहैहीक, आणि या तीघांपेक्षां, अश्वस्तनीक श्रेष्ठ जाणावा. कारण, या तीघांजवळ धन संचय पुष्कळ असल्याकारणानें, क्षणे क्षणे, ईश्वराचें स्मरण होत नाहीं. आणि अश्वस्तनीकापासीं धन संचयनसून, अल्प द्रव्याच्या लोभास्तव, पदोपदीं, ईश्वर स्मरीत असतो, हणून, तो सर्वांत श्रेष्ठ जाणावा. याप्रमाणें, कुशूलादिकांचें, भेद सांगितले. आतां यांचे कर्मभेद सांगतो. तेअसे कीं, कुशूलधान्यकजोआहे तो, उंच्छशील (धान्यादिकेचेंचून-खाणें) अयाचित, (भिक्षामागल्यावांचून) भैक्ष, (भिक्षामागणें) हृषी, (शैलकीकरणें) व्याण्ण्य, (व्यापारकरणें) कुशीद (व्यजयद्वारणें) अशापासाहावृत्तीनीं निर्वाहकरितो, तोपट्कर्माहोतो.

१. कुशीदको वार्धपक इत्यमरः

आतां कुंभीधान्यकजो आहेतो, याजन (पत्रकरविणें) अध्यापन, (वेदपट्टविणें) यातीनकर्मकरूननिर्वाहजो करितो तो, कुंभीधान्यक जाणावा. ऋहैहीकहा, अध्यापन (वेदपट्टविणें) आणि याजन यादोनकर्मांवरून उपजीविकाकरितो, ह्मणूनतो, ऋहैहीक जाणावा. आणि अश्वस्तनीकजोआहे तो, केवळ, अध्यापनाच, निर्वाहकरितो, ह्मणून तो अश्वस्तनीकजाणावा. आतां, अश्वस्तनीकाचादुसराप्रकार असा आहे कीं, शिलेंच्छमृत्तिने अभिहोत्रसभाळून, दर्श-पौर्णमास्यादिइष्टीमात्रकरितो, कारण, द्रव्यनसूनविशेषकर्मकरणाची शक्तिनसल्याकारणानें. याप्रमाणें कुशूआदिकांचे भेदवर्गमें आहेत आता दुसरें असें आहे कीं.

नलोकवृत्तंवर्तेतवृत्तिहेतोःकथंचन ॥

अजिह्वामशठांशुद्धांजीवेत्वाह्मणजीविकां २ १

ॐ इत्थं हि मनुना वैश्यवृत्तिर्विप्रस्य भाषिता ॥

ॐ गुणांस्तथा परधर्माश्च विप्रादीनामिमांश्छणु ॥ २ २ ॥

अर्थ—ब्राह्मणांनीं, उदरनिर्वाहार्य, नानाप्रकारच्या दत्तकथा, धर्म, इत्यादिकदुःसर्गेकरून, उपजीविकाकरूनये. तर, अजिह्वा, (पापरहीन) असी व अशठां, (देहादिकपटेंकरूनगुण्य) शुद्ध (अन्वृत्तिनेंमिश्रितनार्ही) असीजी, ब्राह्मणवृत्ती, त्याचवृत्तिनें, उपजीविकाकरावी. याप्रमाणें “ मनुनें ” ब्राह्मणासवैश्यवृत्तीही प्रशस्त सांगितली आहे. आतां ब्राह्मणादिकांचे आपत्तधर्मसागतीं.

क्षात्रं कर्म द्विजस्योक्तं वैश्यकर्म तथापदि ॥

१. या भावार्थाने चिन्तयात्रनादिकांनीं शका घेतली असेल तर सत्य सत्ये,

राजन्यस्यच वैश्योक्तं शूद्रकर्मनचैतयोः ॥२३॥

सामार्थे सति तत्याज्यमुभाभ्यामापि पार्थिव ॥

तदेवापदि कर्तव्यं न कुर्यात्कर्मसंकरं ॥

⊗ इति विष्णुपुराणे हि वैश्यकर्मापदि स्मृतं २४ ॥

अर्थ-ब्राह्मणाला, आपत्काली, क्षत्रवृत्ती आणि वैश्यवृत्ती, यादोनी उक्त आहेत. तसेच, क्षत्रियालाही, आपत्काली वैश्यवृत्ती, योग्य जाणावी. परंतु, शेतावृत्तीही आहे ती, यद्यपी आपत्कालमात्रेच शास्त्रात तयाची, वरदर्शिलेल्या दोनच वृत्त्या कराव्या. परंतु शूद्रवृत्ती कसून ये. याप्रमाणे या " विष्णुराणोक्ति" वरूनही, वैश्यवृत्ती ब्राह्मणांनी करावी- असे सिद्ध होते. तस्मात्,

⊗ ब्राह्मणस्याप्यतो वैश्यवृत्तिर्हि विहिता ध्रुवं ॥

⊗ ननु क्षत्रादिवृत्तिश्च विप्रस्य विपदीरिता ॥

⊗ अग्निसंज्ञादिति शूद्राणां कर्मसंकरं ॥ २५ ॥

अर्थ- असे सिद्ध होते. सरे, परंतु, येथे असी शका उत्पन्न होते की, ब्राह्मणांनी वैश्यवृत्तीही आपत्काली करावी ह्याच शास्त्राधार देऊन जसे वैश्यवृत्ती सिद्ध केली, तसेच क्षत्रवृत्तीही ब्राह्मणांनी आपत्काली करावी- असे या वरदर्शिलेल्याच शास्त्राधारावरून सिद्ध होते, आणि ति प्रसिद्ध आहे ह्याचून. येथे कोण शका घेतील, तर, त्या शकेंच समाधान सांगतो ते श्रवणकरा.

१. शूद्रवृत्ती (त्रिवर्णाची सेवा करणे) तीतर या चित्तपावनामध्ये प्रत्यक्ष चालती. आणि याविषयी "परशुरामाचें" वचन आहे, ते सातव्या प्रकरणांत पाहा. ह्याच हे कोण, ते समजेल. ○

वैश्यक्षत्रियवृत्तीद्वेविप्राणामापदिस्मृते ॥

आपहृत्तिर्द्विजाड्याणामश्वस्तनिकतातथा २६।

⊙ वाक्यवृत्तिनिषेधोपिक्षत्रवृत्तिकरो भवेत् ॥

⊙ नवैश्यवृत्तिविषयइत्येतन्मुनिसंमतं ॥ २७ ॥

अर्थ—तौ अर्से कीं, वैश्य, आणि क्षत्र, यादोर्नीकृत्या, आपत्का र्णी ब्राह्मणाससागितल्याआहेत, परंतु वैश्यवृत्तीनीआहेती, अश्वस्तनी नीकृत्य (श्रेष्ठ) सागितली आहे. आणि या, अश्वस्तनी कवृत्तिच्या श्रेष्ठपणाविषयी, पूर्वीदर्शिलेल्या अनुवचनानंच विस्तार केला आहे. पुन बाहुल्यतेची, अवश्यकता दिसत नाही. आता वाक्येकस्वनगोनिषेध सागितला, तो केवळक्षत्रवृत्तीविषयीवसागितला आहे. परंतु वैश्यवृत्तीविषयी सागितला नाही. कारण, या वैश्यवृत्तीविषयी, प्रत्यक्षप्रमाणे सागतो.

ब्राह्मणोवृत्तिहीनश्चैश्यवृत्तिसमाचरेत् ॥

नीचसेवाप्रकुर्वीतब्राह्मण्यंहीयतेयथा ॥

⊙ इत्यंस्कंदपुराणेपिविस्पष्टमवलोक्यता ॥ २८ ॥

अर्थ—तौ अर्से कीं, ब्राह्मणजरवृत्तिहीन आहे, तरत्याणें वैश्य वृत्तीकरावी, परंतु नीचसेवाकस्नपें. कारण, नीचसेवाकेली असतां, ब्राह्मणत्वासहानीयेते. जसे नीचसेवेच्यायोगानें, ब्राह्मणत्वासहानीयेती, तसेवैश्यवृत्तीनेंयेतनाहीं. याप्रमाणें "स्कंदपुराणां" सागितलें आहे तेंपाहवें दुसरेप्रमाण.

दुर्भिक्षे मरणे प्राप्ते तथैवाथकलोगुणे ॥

ब्राह्मणोवृत्तिहीनस्तुवैश्यवृत्तिसमाचरेत् ॥

⊙ इत्यंभद्रपुराणोक्तिसावधानंविचिंत्यता ॥

ॐ अतःकलौब्राह्मणस्यवैश्यवृत्तिर्मुनीरिता ॥२९॥

अर्थ—दुर्भिक्ष, मरण, आणि कळी, यातीनकालामध्ये, ब्राह्मणजर-
वृत्तिहीन आहे, तर, त्याजें वैश्यवृत्ती आचरणकरावी. असें “प-
द्मपुगणोक्तप्रचन” आहे त्याचें चिंतनकरावें. तस्मात् याकलि-
युगामध्ये वैश्यवृत्तीही ब्राह्मणास प्रशस्त आहे असें सर्व ऋषींचेसमत-
दिसतें. २९ परंतु मार्गजीर्णकायेनली, स्वाशकेचे समाधान या-
सर्वनचनामस्तुशालेंच असेल. कदाचित् नशाल्यास पुनःनिवारणार्थ
प्रमाणेसांगतां तेषांकरून क्षत्रादिवृत्ती, कां, करूनयें याचाबोध उत्तम-
प्रकारेंकरून होईल.

ऋषिगोरक्षमास्थायजीवैश्यस्यजीविकां ॥

वैश्यवृत्त्यापिजीवंस्तुब्राह्मणःक्षत्रियोपिवा ॥३०॥

हिंसाप्रायांपराधीनांऋषियत्नेनवर्जयेत् ॥

ऋषिसाध्वितिमन्यंतेसावृत्तिःसद्विगर्हिता ॥ ३१ ॥

भूमिभूमिशयांश्रैवहंतिकाष्ठमगोमुखं ॥

ॐ उत्थाद्यनेकवचनेर्मनोःस्वायंभुवरयच ॥

ॐ अतःकलौब्राह्मणानांवैश्यवृत्तिःप्रशस्यते ॥३२॥

अर्थ—ते असे कीं ब्राह्मण आणि क्षत्रिय याउभतांनी रणी,
(डोकरी) आणि गोरक्ष, (पशुपान्न) यादोनवृत्त्या आश्रय-
करून, क्षणजे राताभरितां, फक्त अधिकारमात्रेऊन, वैश्यवृत्ती-
जें, कील्ल, करतें. परंतु, हिंसाप्राय, अगून, पराधीन, अग्निजी, वै-
तकी, ती, ब्राह्मणांनीसर्वाकरूनयें. आतां कांहींएक डोकरीही,
चांगली आहे. असें क्षणताततें, रतें परंतु, साधूंनीं डोकरीहीनिय-
सांगितली आहे. ती असी कीं अशोमुगकाष्ठकरून क्षणजे नांगरद-

त्यादिकें करून, प्राणिमात्राच्या नाश होतो, जणून, ब्राह्मणांनी शेतकीही, प्रयत्न करून वर्ज करायची. असे " यास्त्रायंभुमनुवचनावरून " सिद्ध होते. तस्मात्ब्राह्मणांनी वैश्यवृत्तीच करायची, कृष्यादिकवृत्तीसर्वापा करून दे. आणि रुधिकर्माणिपर्यां श्रुतिप्रमाण.

हलांत ब्रह्मवर्जसमिति श्रुतिः ॥

सर्वे पापि पापानापापमेकं महत्तरं ॥

लागला कर्पणं राजन् महापापं प्रकीर्तितं ॥ ३३ ॥

यः सदा कर्पते मूर्खो ब्राह्मणो भ्रूणहासिः ॥

देवाः पितृगणा विप्रास्तथा गंधर्वचारणाः ॥ ३४ ॥

हलकर्म प्रकुर्वाणं तत्रालक्ष्मीपतिः प्रभुः ॥

शेषु स्तेतुसमुद्गीद्व्यनिभांग्यो भवनारकी ॥ ३५ ॥

युष्मत्कुलप्रसूताये सर्वकर्मवहिष्कृताः ॥

दरिद्रा अंगहीनाश्च सदा संतानवर्जिताः ॥ ३६ ॥

बंधुभिः संपरित्यक्ता गंतारो नरकंध्रुवं ॥

एवं शेषुः पूर्वकाले स्वस्वंधानययुस्तदा ॥ ३७ ॥

तस्मात्सर्वे पुकाले पुष्टार्पित्वेन वर्जयेत् ॥

⊙ इत्थं हि शेषधर्मोऽपि वचनैश्च विरुध्यता ॥ ३८ ॥

अर्थ.—तें असें की, ब्राह्मणास हलकर्म, (नांगरणी करून स्वतां नांगरणी हें निरंतर वर्ज सांगितलें आहे. आणि हे राजन्, सर्व पापांमध्ये, लागला कर्पण (नांगरणी) हें मोठें पाप सांगितलें आहे. तें असें की, स्वता नांगरणी करून, नांगरणास जो ब्राह्मण, तो, या नांगरण्याच्या योगानें, भ्रूणहत्यास, (गर्भपाताचे पानकास) पात्र

होतो. आणि याप्रमाणे, हलकर्म करणारा जो ब्राह्मण, त्याप्रत, अवलोकन करून, देव, पितर, ऋषी, गधर्व, चारण, सिद्ध, तसेच, लक्ष्मीपतीमगवानादि करून सर्व, त्याहलकर्म करणाऱ्या ब्राह्मणास पाहून शाप देतात, तों असाकीं, तू माग्यरहित होऊन नरकासनाव तुझ्या कुलामध्ये जे उत्पन्न होतील, ते सर्वकर्मात बहिष्कृत, दरिद्री, अगहीन, सतानरहित, बधुर्नाटाकलेले, आणि नरकास योग्य, असें होतील. याप्रमाणें त्या हलकर्म करणाऱ्या ब्राह्मणास शाप देऊन, देवादिकसर्व आपापल्या, स्वस्यानाप्रत जाते झाले, तस्मान् रुपीकर्महें निरतर प्रयत्नें करून ब्राह्मणांनीं बजावे. याप्रमाणे, “हरिवंश शेषधर्मवचन हें केवळरुपीविपरीच विरुद्ध आहे. परंतु वैश्यवृत्तीविपरीच विरुद्ध नाही. आणि असा हीं विरुद्ध वचनें प्रत्यक्ष असताहीं त्याकडे नपाहता रुपीकर्म करितात्, अहो ? कैवर्तवशस्थचित्तपावनहो ! या सर्व वचनावरून, तुमच्या पक्षैक्य मोजनकरणारे लोकास निर्दोषी झणावे काय ? तर येथें कोणि शका घेतील.

⊗ रुपिकर्तव्यतोकीनांभवेद्देवेतिचेच्छुणु ॥

⊗ स्वयंकृताभिप्रायत्वात्तेयानैवविस्तवता ॥ ३९ ॥

तस्मात् या शेष धर्म वचनावरून ही, स्वतां केल्यासच दोषास पात्र होतो. परंतु शेषका फडून करविल्यास दोषी होतनाहीं असें सिद्ध होत असून उभयप्रमाणाची एकवाक्यता होत असल्याकारणानें, या शंकेचे निर्वाह निराकरण रुपिगोरक्षमास्थाय या वचनावरून होतें. असें जर लक्षावें तर निराकरण होत नसून पुनः शंकायेती.

स्वयंवाकर्षणंकुयांद्वाणिज्यंवाकुसीदकं ॥

कष्टापापियसीवृत्तिकुशीदंतांविवर्जयेत् ॥

ॐ इरथंकूर्मपुराणेहिकुपिवृत्तिःप्रशस्यते ॥ १० ॥

अर्थ.—ति असीकीं, स्वतांकर्षण करू नये, लक्षण जें सांगितलें, त्या वाक्यांस या कूर्म पुराणोक्तिवरून दोष येतो. तो असाकीं, या कूर्म पुराणोक्तिवरून, स्वतां कर्षणकरावें, लक्षणजे स्वतां नांगरावें; तसेंच वाणिज्य, (व्यापार) आणि कुशीद, (व्याजबद्ध) इत्यादि यातीर्नावृत्त्या स्वतां कराव्या, असें सिद्ध होते, परंतु कुशीद, (व्याजबद्ध) करून निर्वाह करू नये. कारण, ती वृत्ती पापभूत, असल्याकारणानें, निरंतर ती वर्जावी. आणि रुधी, हीनेंच निर्वाह करावा. असे या "कूर्मपुराणावरून" स्पष्ट दिसतें. तस्मात्, या वचनावरून रुपी करावी यात दोष नाही लक्षण कोणि वाद घेतील तर असें आहिकीं,

ॐ ननुकारयितृत्वंचविषादिपयमेवहि ॥

ॐ कृपिर्हैवैश्यधर्मत्वादिप्रस्यापदिसोदिता ११ ॥

१ चित्तापावनादिकांपर्षे स्वतां नागर धरण्याची रूढी तर प्रत्यक्ष दिसती. त्यांत मुख्यवैकल्य शास्त्रीय लक्षणविणारेच धरितात मग इतरांची काय कथा.

अर्थ.— इलकर्म स्वता करावें, लणून सागितले तें खरें, परतु केव्हा ? आपत्कालीं करावें. असें मार्गेच प्रदर्शित केले आहे. तस्मात् ब्राह्मणास रुषीही, अत्यंत आपत्कालींच सागितली. परतु वैश्यवृत्ती ही, अत्यंत आपत्कालींच करावी असे सागितलें नाहीं यावस्तुन वैश्यवृत्तौ करावी. परतु क्षत्रादिवृत्तौ कष्ट नये. असें सिद्ध होते कारण,

आपहृत्तिर्द्विजाश्रयाणामितितस्यनिषेधतः॥

यस्तुकार्तयुगोधर्मोनकर्तव्यःकलौयुगे ॥ ४२ ॥

इत्यादित्यपुराणोक्तेःक्षत्रवृत्तिःकलौनहि ॥

विधवायाप्रजोत्पत्तौदेवरस्यानियोजनं ॥

⊗ इत्यादीनानिपित्थानाकलौस्याद्व्यर्थातान्यथा ४३

अर्थ—ब्राह्मणास आपत्कालीं क्षत्रीय वैश्य, इत्यादि वृत्त्याउक्त सागितल्या खऱ्या, परतु या कलौयुगामध्ये, फक्त वैश्यवृत्ती मात्र आहे. असें सागून रुतादियुगातील जे आपत्कर्म सागितले, त्यात क्षत्रवृत्ती, विधवेच्या ठिकाणीं दिरापासून पुत्रोत्पादन करून घेणे, याचानिषेधकेला आहे. “याप्रमाणेआदित्यपुराणात” सागितलेआहे यावस्तुन याकाली युगामध्ये ब्राह्मणांनीं केवळ वैश्यवृत्ती मात्रग्रहणकरावी परतु क्षत्रवृत्ती-हीसर्वथाग्रहणकरूनये असे सिद्ध होते.

⊗ किंचाश्वलायनेनापिरुविरत्यंतनिदिता ॥

⊗ सान्निद्यावर्ततेकीदृगितिचेच्छृणुनिर्णयं ४४ ॥

अर्थ—आणि आश्वलायन ऋषीनेही, रुषी कर्महे अत्यंत निदसा गितलें आहे. तेंकोणत्यारितीनें लणाल तर तें सागती श्रवणकरा.

क्षत्रवृत्तेवैश्यवृत्तिःप्रशस्तास्यात्कलौयुगे ॥

विप्राणादासवृत्तिस्तुवर्ज्यापत्नेनसर्वदा ॥४५॥

जीवेद्विप्रोविशेषेणस्वयनठपिकोभवेत् ॥

य.करोतिरूपिसोपिहलाग्रनस्पृशेद्विजः ॥४६॥

वृत्यर्थमर्चयेद्यस्तुदेवान्वर्षत्रयात्पर ॥

शापनिर्वापयेद्यस्तुयश्चवाधवधुग्द्विजः ॥४७॥

घोरेतमसिमज्जतितेविप्रानामधारका. ॥

मृतागह्योजीवमानावर्ज्या स्युःसर्वकर्मसु ॥

⊙ इत्याश्वलायनेनोक्तकृपिदोषोविचिंत्यता ४८ ॥

अर्थ—तैं असें की, छात्रियवृत्तिपैसा वैश्यवृत्तिही, पाकलियुगांमध्ये ब्राह्मणासप्रशस्त आहे आणि दासवृत्तिही, सर्वदावर्जनीय आहे आता ब्राह्मणानीं, कृषिवृत्तिही, अथवा आपत्कालीच करावी, झणून सांगितली तिखरी, परंतु तिस्तताकस्त्रये तर दुसऱ्याच्याहातून करवावी कारण जो ब्राह्मणनागरधरितो, वउदरपोषणार्थ तीनवर्षपर्यंत वेतनपेऊन देनपूजा सतत करितो, व शापदेतो, आणि बहुजनानीं द्रोहकरितो, याइतक्यागुणानी युक्त जो ब्राह्मण तो, केवळ नामास मात्र पात्रहोतोखरा परंतु तो अथवा घोरकनकात बुडतो, असें आहे आणि असें हीं निंदकर्म करणारा ब्राह्मण यद्यपिनिंदत आहे, तथापी त्या निंदकर्मच्यायोगानें तोमेल, असें जाणून सर्व कर्मांच्या ठिकाणीं, त्याचा त्याग करावा याप्रमाणें "आश्वलायन ऋषीनि सांगितलें आहे याच चिंतन कस्त्र पाहार्थे झणजे कृषि कर्म व छात्रकर्म केल्यास अत्यंत आपत्काली हि दोष आहे असें सिद्ध होई-

⊙ अत.कलोक्षत्रवृत्ति कर्तव्यानेवभूसुरैः ॥

एवंसामान्यवाक्यस्यव्यवस्थास्याद्यथा ४९

आपद्धृत्तिरपिज्ञेयाव्यवस्थापिकलावपि ॥

ननिपिस्थावैश्यवृत्तिरितिसाविहिताहिता ५० ॥

परंतुक्षत्रवृत्तिर्वांनिपित्थचाकलीयुगे ॥

ल्लेच्छसेवनवृत्तिर्यासाशूद्रस्यापिनोचिता ५१ ॥

अतःकथंभवद्भिस्ताक्रियतेचोत्तरं वद ॥

वृत्याभवेपिवाणिज्येरुतेपिचनदूषणं ५२ ॥

वैश्यवृत्तिनिमित्तेनवैश्यत्वंप्रतिपादनं ॥

⊙ सित्थंभवतिनैवात्रकारणंतस्यचोच्यते ५३ ॥

अर्थ.— यास्तव या कलियुगांमध्ये, ब्राह्मणांनी, क्षत्रादिकवृत्ती सर्वथा करू नये, याप्रमाणे सामान्य वाक्यांची व्यवस्था होती, आणि आपद्धृत्तिची या कलियुगांमध्ये, व्यवस्थाकरून वृत्ती आचरण करावी, ती असीकी, कलियुगांत, वैश्यवृत्ती ही, निषेध केली नाही, तर थेट असून ब्राह्मणास विहित सांगितली आहे. परंतु स्वतां नांगर धरून नांगरण्याची व शस्त्रास धारणकरण्याची, असी जी क्षत्रादिकवृत्ती, ती याकलियुगांत ब्राह्मणास, अतीशय निंद्य असूनही, वर्ज्य सांगितली; तसेच ल्लेच्छ शैवनरूप जी वृत्ती, ती, शूद्रांस देखिल निंद्य सांगितली आहे. आणि ती शूद्रांनी यत्ने करून वर्जावी असे असून, व क्षत्रादि जीवृत्ती ब्राह्मणास अती निंद्य असून, "कैवर्त वंशस्थादि चित्त पावनादिकहो"! या कलियुगांत अशा या निंद्य ह्या ज्या तीनवृत्या त्या तुमचेलोक व देशस्यादिकही कोणत्या आधारावरून करिता, त्यांचे उत्तरदा. याहावारेशाण्या कल्याणेच्छू ! वृत्तीच्या अभावी वैश्यवृत्ती अवश्य करावी असे उघड असून, व यद्यपि ती ब्राह्मणांनी

वेणी असती दूषणास पात्रहोतनाही, असेंधर्म शास्त्रकार्यानीं, स्पष्टीकरण केले असून आणि ती आमच्या सारस्वताने काहींलोक, आचरीतात ह्मणून, त्या वैश्यवृत्तीच्या निमित्ताने सारस्वत कोकणे (शाण्वती) हे वैश्य आहेत, अशा अभिप्रायाने आपल्या मनाची शांती करून घेतात काय? चित्तपावनादिकहो! अशा या दुःस्किनें, व तुमच्या पूर्णद्वेषबुद्धिनेंही, यद्यपि आमच्या सारस्वतांवर वैश्यत्व, प्रतिपादन करण्याविषयी, भगिस्थ प्रयत्न केला, तथापि, आमच्या सारस्वत कोकणे उर्फ शाण्वती, ब्राह्मणावर, वैश्यत्व प्रतिपादन होत नाही. कां ; तर याचें कारण सांगतां, तें असेंकीं,

रूपिगोरक्ष्यवाणिज्यं वैश्यकर्मस्वभावजं ॥

⊗ सवैश्यदरपभिप्रायस्तद्वीतादिगिराभवेत् ५४॥

⊗ विप्रस्यापदिकर्मतद्विज्ञेतव्यंविचक्षणैः॥

⊗ अतोस्मदीयवर्गस्यैवाणिज्येतुरुतेपिचा॥ ५५॥

⊗ प्रमुख्यवृत्तिताभावाद्द्वैश्यभावश्चनोभवेत् ॥

⊗ पूर्वोक्तपद्मपौराणवाक्यान्नैवात्रदूषणं ॥ ५६॥

अर्थ -रूपी, सणजे शेतकी, गोरस, (पशुचेंपालन) करणे आणि वाणिज्य, (व्यापार) या तीनीवृत्त्या मुख्यचें करून, ज्या पुरुषाच्या आहेत, तो वैश्य, असें "श्रीमद्भगवद्गीतेतील वाक्याचा" अभिप्राय दिसतो. आणि वाणिज्यवृत्ती ही, ब्राह्मणास मुख्यत्वेंकरून सांगितली नाही. तर आपत्कालीक आहे तस्मात् या भगवद्दचनात् वैश्याला मुख्यत्व असून, ब्राह्मणाच्या टीकाणीं, अमाकचें करून उक्त सांगितल्या कारणाने, यद्यपि आमच्या सारस्वताने वाणिज्यकर्म (व्यापार केला) तथापि त्या व्यापाराच्या योगाने आमच्या सारस्वतकोकणे उर्फ शाण्वती ब्राह्मणावर, वैश्यत्वाचा व्यापार

घटतनाही. कारण, (ब्राह्मणोवृत्तिहीनश्चे द्वैश्यवृत्तिसमाचरेत्)
 “ पापद्रुपुटाणोक्त”, व मार्गे दर्शाविलेली, स्मृत्योक्त प्रमाणाव-
 रूनही, ब्राह्मणांनी, वैश्यवृत्ती, अवश्यमेव करावी. आणि ती
 केलीअसतां त्या वृत्तिच्या योग्यकरून ब्राह्मणत्वास किंवा पट्टकर्मा-
 धिकारत्वास, काहीं एक बाधक येतनाही, असे सिद्ध होते.

आतां, यावरील भगवद्वचनावरून, वैश्यत्व हें चित्तपावनादिकांवर
 प्रत्यक्षचकून सिद्धहोते, तें असेंकीं, कृषिगोप्यवाणिज्यवैश्यक-
 र्मस्वभावज्ञं यांत वैश्याचीं मुख्य जीं तीनकर्म सांगितलीं तीं या
 चित्तपावनादिकांत, प्रत्यक्षचकून, कुल परंपरागत चालतात.
 लणजे, नांगर हे, स्वतां धरून नांगरतात; पशू पालन याविषयीं
 तर कल्पानेच्छुने दिलेला माधवच लिहितो. ते असेकीं,
 कलभापिपालनाच्चकृकलाख्याःप्रकीर्तिताः

आतां, वाणिज्य, याविषयीं तर प्रत्यक्ष लिहिण्याची जरूरी नाही.
 कारण, या मुद्रित, जीतकीं, दुधाचीं दुकानेअहित तीं, सर्व
 चित्तपावनावांचून, अन्य ब्राह्मणांचीं, लणजे द्राविडांचीं, किंवा
 गौडाचीं मुळींच नाहीत. आणि याविषयीं बाहूल्यतेची अवश्य
 फताहि नाही. सारांश, यावर दर्शातकेलेल्या ज्या तीन वृत्त्या, त्या
 मुख्यत्वेंकरून चित्तपावनादिकांमध्येच चालतअसल्यामुळें वैश्यत्व हे
 चित्तपावनादिकांवांचून सारस्वतावरसिद्धहोत नाही. अस्तु, आता,
 इतके गुण या चित्तपावनादिकांच्या अंगि स्वतासिद्ध असून,
 त्या दुर्गुणाचा पूर्णविचार नकरितां केवळ द्वेषवृद्धीनें, मूर्ख
 लोकांच्या भाषणाप्रमाणेच हेजर शका घेऊ लागले, तर त्यावर
 कोणता उपाय चालतो ! आणि या द्वेषवृद्धीवर उपाय चालत
 नाही, याविषयीं एक प्रमाण ही आहे.

शक्यंवारयितुंजलेनहुतभुक्छत्रेणसूर्यांतपः ॥

नागेंद्रानिशितांकुशेनसमदौदंडेनगोगर्दभौ ॥ ५७ ॥

व्याधिर्वैद्यकभेषजैरनुदिनमंत्रप्रभावादिपं ॥

सर्वस्योपधिमस्तिशास्त्रविहितंमूर्खस्यनास्त्यैपद्यं ५८

अर्थ.—तैं असेंनी, अग्नि जो आहे तो, आपल्यासंपूर्ण तेजानें जाज्वल्यमानशाला, तयापी, उदकाच्यायोगानें शांत होतो. तसेंच सूर्याचाताप, छत्राच्या योगानें शांत करितां येतो; त्याचप्रमाणे हत्ती यक्षपी, मदोन्मत्त होऊन कोणाचीच गणना करित नाही; तथापी अंकुशाच्या योगानें शांतिप्रसूत पावतो. याचप्रमाणें, गर्दभ, रोगी, विषप्राणी, इत्यादिक, यक्षपी, मदोन्मत्त होऊन लोकांस त्रासदेजलागले, तयापी त्या सर्व प्राण्यास शास्त्र विहित उपचारें करून, शांत करितां येतात. परंतु; मूर्ख जो आहे, त्याचें समाधान करणे तें शास्त्रासदेखील कठीनपडतें. एवचतात्मपर्याय काय? सर्व रोगांस औषध आहे, परंतु; द्वेष या रोगास मुर्खांच, औषध नाही. तरहे, चित्तपावनादिक, केवळ द्वेषानेंच शका घेऊं लागले, तर त्या शकेचे समाधान कोणत्या विद्वानाच्या हातून होणारा आहे? अस्त या शकेवस्न, या चित्तपावनादिकांच्या अग्नी काय ब्रह्म आहे तें, सर्व याचकांच्या ध्यानांत आलेंच असेल; कदाचित् न आल्यास, यांच्या या चवप्या शकेवस्न पाहा.

ॐ अधुनापिहिवादीनांचित्तस्थेर्यनविद्यते ॥

ॐ रत्नागिरिपुरेःकल्याणेच्छुनामास्तिकश्चन ॥ ५९ ॥

ॐ तेनसंस्थापितोदोषःशुक्लैरजतज्ञानवद् ॥

ॐ यदिमेव्राह्मणाह्युक्तंपत्तयैक्यंनास्तितत्कयं ॥ ६० ॥

ॐ यत्रपंक्तेरभावत्वंतच्छूद्रस्त्वितिनिश्चयः ॥

⊙ इत्यादिविषयस्तेनपत्रद्वारेणदर्शितः ॥ ६१ ॥

अर्थ.—आतां या चिन्तपावनानीं, जीर्णी, दूषणे, दिलीं होतीं, तीं सर्व, श्रुतिस्मृत्योक्तप्रमाणेदेऊन निवारण केलीं; तथापी त्यांचें समाधान अद्यापपर्यंत नहोतां, “रत्नागिरी नगरांत” राहणारा “कल्याणेच्छू” या नामाच्या एका चिन्तपावनानें, भ्रमाच्या योगेंकरून शुक्तीवर रजतज्ञान ज्याप्रमाणें होतें त्याप्रमाणें, कल्याणेच्छूनें, शंका घेऊन, आमच्या “सारस्वतकोंकणें ऊर्फ शाण्णवी ब्राह्मणा” वर एक मोठा दोष स्थापित केल्या. तो असाकीं; शाण्णवी हे जर ब्राह्मण झणार्हे, तर, या शाण्णवी लोकांचीं, आणि ब्राह्मणाची एक पंगत कशी होत नाही ? तस्मात्, ज्या ठिकाणीं एक पंक्तीचा अन्वयवहार होत नाही ? तो केवळ शूद्रप्राय आहे, असें झटलें तरी चालेल. इत्यादिविषय, उत्तररूपेंकरून, “कल्याणेच्छू या नामाच्या एका चिन्तपावनानें” जगन्मित्र पत्रांत छापवून, प्रसिद्ध केले होते. परंतु; या कल्याणेच्छून दिलेल्या उत्तरासपाहून मला मोठें आश्चर्य, घाटूं लागलें. कारण, असें आहेकीं,

निःसारस्यपदार्थस्यप्रायेणाडंवरमहान् ॥

नसुवर्णेध्वनिस्तादृग्यादृकांस्येपिजायते ॥

⊙ इत्यंसित्वमभूद्यत्वंवागाडंवरमातनोः ॥ ६२ ॥

अर्थ.—ज्या पदार्थांत, सारनाहीं, (महत्व) तो पदार्थ बहुतकरून सर्वांपक्षां, मोठी ध्वनीं करितो. यास दृष्टांत पाहा! स्वर्णहीधातू सर्वधातूपेक्षां श्रेष्ठ असून, वाजविली, तर ध्वनीं होतनाहीं, आणि कांशहें, सर्वाधातूंत, नीच असून (हलकें) सर्व धातूपेक्षां मोठा नाद करितें. कारण, तें निःसार आहे झणून. तसे या कल्याणेच्छून दिलेल्या

शकेचा सिद्धात दिसून येतो. आतां हीध्वनी कोणत्यापदार्थाची आहे; हें, कशावरून समजावें ! तर असें आहेकी,

तुल्यवर्णछदःरुष्णःकोकिलैःसहसंगतः ॥

केनविज्ञायतेकाकःस्वयंयदिनभापते ॥ ६३ ॥

⊙ इदं दृष्टं यतो ज्ञानस्वरूपं वचसा तव ॥

⊙ अस्त्वत्रापि समाधानं श्रूयतामुच्यते मया ॥ ६४ ॥

अर्थ.—काकपक्षी हा वर्णकरून व अगोपार्णकरून कोकीलपक्षासारखाच असून त्या कोकील पक्षासमवेत आपलें मृदूभाषण नकारिता वास करू लागला, तर तो काकपक्षी आहे, असें कोण ओळखणार आहे ! परंतु; ज्यावेळेस तो आपला गभीर शब्दकरितो त्यावेळेस सहजच लोकांस ज्ञान होतें कीं; हा कावळा आहे. त्याप्रमाणें या कल्याणेच्छून केलेल्या शकेंचें स्वरूपज्ञान दिसून येतें. अस्त यदापी, या कल्याणेच्छू नामधारक चित्तपावनानें पक्तिशब्देकरून आमच्या ब्राह्मणत्वास दूषण दिलें, तथापी या दूषणानुरूप शकेंचें समाधान भूषणानुरूप शास्त्राधारेंकरून सागतो तें श्रवणकरा.

⊙ पंक्तिभोजनराहित्यादिप्रानविमता इति ॥

⊙ यत्पूर्वगदितं पूर्वपक्षिणातन्नपेशल ॥ ६५ ॥

⊙ दृष्टविप्रेपुयच्छूद्रपंक्तिभोजनवर्जनं ॥

⊙ पंक्तिशब्देन विप्राणापक्तिः स्याच्चेद्विवक्षितः ॥ ६६ ॥

अर्थ.—तें असेंकीं, एक पक्षीत अन्नव्यवहार होत नसल्याकारणानें, विमत हे ब्राह्मणनाहींत, लक्षणून कल्याणेच्छूनें, जें काहीं पूर्वी सांगितलें, तें अयोग्य आहे. कारण, शूद्रासमवेत ब्राह्मणाची पगत वर्ज्य आहे. तर त्यान्यायावरून व पक्तिशब्देकरून एक

पंगत होत असेल, तर तो ब्राह्मण, नाहीतर शूद्र; असेंजर चित्तपावनादिकाचें बोलणें असेल, तर,

- ⊗ भिन्नपंक्तिपुचान्योन्यांविप्रत्वेनमतेष्वपि ॥
- ⊗ पंक्तिभोजनराहित्यंतेपुनेत्युच्यतेयदि ॥ ६७ ॥
- ⊗ तर्ह्यस्मास्वपिसाद्विप्रपंक्तिभोजनदर्शनात् ॥
- ⊗ पंक्तिभोजनराहित्यंलिंगस्यासिद्धिरीक्ष्यते ॥ ६८ ॥

अर्थ—असेआहेकीं, विप्रत्येकस्वन, व मतभेदेकस्वन, अन्योन्य पंगत न होणारे, असे अनेक ब्राह्मण आहेत लणून ती ब्राह्मण नव्हेत काय? आणि एक पंगत होत नसेलतरते ब्राह्मण नव्हे; असें जर तुमच्या बोलण्याचा (चित्तपावनाचा) भावार्थ असेल, तर, सारस्वतकोंकणैर्द्धर्षशाण्णवी यांचापक्ष, निर्व्यभिचारत्येकस्वन सिद्ध होतो. तरतो, कसा? लणून कदाचित्प्रश्नकराल, तर असे आहेकीं, मतभेदेकस्वन व ब्राह्मणत्येकस्वन द्राविडादिकांचीच, जसी एकपंगतहोतनाहीं, त्याप्रमाणेच सारस्वतांची आणि द्राविडादिकांची एकपंगतहोत नाही!

- ⊗ भिन्नपंक्त्युपविष्टानामपितेपांकदाचन ॥
- ⊗ पंक्त्यैकयादर्शनात्कोपिदोपोनेत्युच्यतेयदि ॥
- ⊗ तर्हिरामेश्वरादौहिकाश्यांवाजन्मवासिनां ॥
- ⊗ अन्योन्यमपिविप्राणामेकपंक्तेरसंभवात् ॥ ७० ॥
- ⊗ त्वत्पक्षेविप्रतातेपांभवेद्वत्तजलांजलिः ॥
- ⊗ तेषांसंगत्यभावेनपंक्त्यैक्यस्यह्यदर्शनं ॥
- ⊗ नदोपोत्रप्रसक्तेश्चविवक्षेत्युच्यतेयदि ॥ ७१ ॥

अर्थ—तस्मात्, यामतभेदायस्वन व विप्रत्वायस्वनही, अन्योन्य पंग-

तहोतनाहीं, लणून, तेब्राह्मणनव्हे, असें लणतांपेणारनाहीं. अस्तुकदा-
चित् चित्तपावनादिकांचेंमत एकपंगतनसल्याकारणानें तेब्राह्मणनाहीं?
असेंचजरअसेल; तर, “श्रीक्षेत्रकाशीं” “व श्रीक्षेत्ररामेश्वरांत”
जन्मलेलेजेब्राह्मण, त्यांचीही, अन्योन्यपगतहोतनाहीं, लणूनयानुमच्या-
चन्यायावस्न (चित्तपावनादिकांचाच) तेब्राह्मणनव्हे असेंसिद्धहोतें.
आतां तेब्राह्मणआहेत, लणून आलापक्षसिद्धकरण्यास जरतुल्ली
(चित्तपावन) उच्छूकव्हाल, तर; जेंकांहींपूर्वींमिलला, त्याबोलण्यावर
तिळांबुन्नीसोडा. आणि असेंच होइल. कारण त्यांची अन्योन्य
सगतीनसल्याकारणानें एकपंगत मुळींचहोतनाहीं. तस्मात् “चित्त-
पावनहो” ! यापत्तिशब्दावस्न ब्राह्मणत्वांस कांहींएकशोधकएतनाहीं.

⊙ तर्ह्येकपंक्तेःसत्यांचप्रसक्तौगौडदेशिनां ॥

⊙ गुर्जराणांचपंक्त्यैक्यंभवदीयैःसहास्तिन ॥

⊙ तेपुब्राह्मणतास्तोतितद्धेतोर्व्यभिचारिता॥७२॥

अर्थ—कल्याणेच्छुवुवा ! केवळपत्तिशब्दकस्न, तुळींआपल्याबोल-
ण्यास, सत्यत्वआणण्याची इच्छाधराल, तर; गौडांची, व गुर्जराची, आणि
देशस्यादिकांची, एकपंगत मुळींच होतनाहीं, असेंस्पष्टदिसतअसून,
त्यांसब्राह्मणत्वआहे, असें जरतुमचामनोदय असेल, तर तुमच्या
बोलण्यासचव्यभिचारयेतो. कारण, एकपंगतनसल्याकारणानें सार-
स्वतब्राह्मणनव्हे, लणूनप्रथमता आपणदर्शितकेलेंआहे; तर त्याच
आपल्यामुंदरबोलण्यावस्न, ज्यांची एकपंगतहोतनाहींकीं, तेब्राह्मण-
नव्हे; असेंसिद्धहोतें. आणि आतांतेब्राह्मणआहेत, असेंजरतुमचेंमत-
असेल तरतुमच्याबोलण्यास स्वोक्तीव्यभिचारयेतो.

⊙ पंक्त्यैक्यासंभवस्तेपुदेशभेदनिबन्धनः ॥

⊙ इतिचेदुच्यतेस्माकमप्येतत्सममुत्तरं ॥ ७३ ॥

- ⊗ किञ्चित्त्वदीयलोकेषुविप्रत्वेनमतेष्वपि ॥
- ⊗ केषुचित्पंक्तिभेदश्चातिर्यक्पंक्तिषुकेषुचित् ॥
- ⊗ सर्वैरालोकितास्तीतिस्यात्तेषांविप्रताकथं ॥ ७४ ॥
- ⊗ सदैतदस्तिचास्मासुपूर्वाचारप्रमाणतः ॥
- ⊗ इतिचेदुच्यतेह्येतन्ममापिसममुत्तरं ॥ ७५ ॥

अर्थ—आतां, कदाचित्देशभेदनिबंधनेकस्व, गुर्जरांची, आणि देशस्यादिकांची एकपंगतहोतनाही; असेंलक्षणाल, तर, आगचिही, तुलांसतेचउत्तरआहे. कारण देशभेदेकस्व, तुमच्यादेशस्थांची, आणि गुर्जरांची, एकपंगत, जसोहोतनाहीकी, त्याचप्रमाणे लक्षणजे देशभेदेकस्वच, आमच्यासारख्यांची, आणि देशस्यादिकांची एक पंगतहोतनाही. अस्तु, आतां तुमच्याब्राह्मणामध्येच कांहीं लोकांची एकपंगतआहे, व कांहींलोकांची तिर्यक् (वांकडी) पंगतआहे. आणि हेंपाहिलेअसतां, केवळवेरत्वचभासूनपेते. तरत्यांस ब्राह्मणत्वकसे? आतां देशाचारानस्व, आमची आणि अन्यब्राह्मणांची एकपंगतहोतनाही, लक्षणून असेंजरतुलीप्रतिपादनकराल? तरमाझेहीतुलास, तेच उत्तरआहे. असेंसमजा.

- ⊗ गौडगुर्जरपूर्वैश्चसहपंक्तेरभावतः ॥
- ⊗ भवतामपिसर्वेषांस्यात्कथंविप्रतावद ॥ ७६ ॥
- ⊗ तस्मात्पंक्तैक्यराहित्येनैवविप्रत्वबाधकं ॥
- ⊗ गौडादिनामिवास्माकंतरिवसाधूपपद्यते ७७ ॥
- ⊗ किञ्चस्वेष्वपिलोकेषुविप्रत्वेनमतेष्वपि ॥
- ⊗ केषुचिद्भूयसांदुष्टगुणानामेवशंकया ॥

तहोतनाही, झणून, तेब्राह्मणनव्हे, असें झणतांपेणारनाही. अस्तुकदा-
चिन् वित्तपावनादिकाचेंमत एकपंगतनसल्याकारणानें तेब्राह्मणनाहीं
असेचजरअसेल; तर, “श्रीक्षेत्रकार्शांत” “व श्रीक्षेत्ररामेश्वरांत”
जन्मलेलेजेब्राह्मण, त्यांचीही, अन्योन्यपगतहोतनाही, झणूनयानुमच्या-
चन्यापावरून (चित्तपावनादिकांचाच) तेब्राह्मणनव्हे असेंसिद्धहोतें.
आतां, तेब्राह्मणआहेत, झणून आल्यापत्तसिद्धकरण्यास जरतुली
(चित्तपावन) उच्छ्रूकव्हाल, तर; जेंकांहींपूर्वांबोलला, त्याबोलण्यावर
निळांजुळीसोडा. आणि असेंच होइल. कारण त्यांची अन्योन्य
सगतीनसल्याकारणानें एकपंगत मुळींचहोतनाही. तस्मात् “चित्त-
पावनहो” ! यापक्तिगद्वावरून ब्राह्मणलांस कांहींएकनाधकपतनाही.

⊙ तर्ह्येकपंक्तेःसत्यांचप्रसक्तौगौडदेशिनां ॥

⊙ गुर्जराणांचपंक्त्यैक्यंभवदीयैःसहास्तिन ॥

⊙ तेषुब्राह्मणतास्तीतितद्धेतोर्व्यभिचारिता॥७२॥

अर्थ—कल्याणेच्छुवुवा! केवळपंक्तिशेद्वेकरून, तुर्हीआपल्याबोल-
ण्यास, सत्यत्वआणण्याची इच्छाधराल, तर, गौडांची, व गुर्जराची, आणि
देशस्यादिकांची, एकपगत मुळींच होतनाही, असेंमृष्टदिसतअसून,
त्यासब्राह्मणत्वआहे, असें जरतुमचामनोदय असेल, तर तुमच्या
बोलण्यासचव्यभिचारयेतो. कारण, एकपंगतनसल्याकारणानें सार-
स्वतब्राह्मणनव्हे, झणूनप्रथमता आपणदाशितकेलेंआहे; तर त्याच
आपल्यासुदरबोलण्यावरून, ज्यांची एकपगतहोतनाहीकीं, तेब्राह्मण-
नव्हे; असेंसिद्धहोतें. आणि आतांतेब्राह्मणआहेत, असेंजरतुमचेंमत-
असेल तरतुमच्याबोलण्यास स्वोक्तीव्यभिचारयेतो.

⊙ पंक्त्यैक्यासंभवस्तेपुदेशभेदनिबंधनः ॥

⊙ इतिचेदुच्यतेस्माकमप्येतत्सममुत्तरं ॥ ७३ ॥

- ⊗ किञ्चित्त्वदीयलोकेषुविप्रत्वेनमतेष्वपि ॥
- ⊗ केषुचित्पंक्तिभेदश्चातिर्यक्पंक्तिषुकेषुचित् ॥
- ⊗ सर्वैरालोकितारस्तीतिस्यात्तेषांविप्रताकथं ॥ ७४ ॥
- ⊗ सदैतदस्तिचास्मासुपूर्वाचारप्रमाणतः ॥
- ⊗ इतिचेदुच्यतेह्येतन्ममापिसममुत्तरं ॥ ७५ ॥

अर्थ—आतां, कदाचित्देशभेदनिबंधनेकस्मिन्, गुर्जरांची, आणि देशस्यादिकांची एकपंगतहोतनाहीं; असेंलणाल, तर, आमचेंही, तुलांसतेंचउत्तरआहे. कारण देशभेदेकस्मिन्, तुमच्यादेशस्याची, आणि गुर्जरांची, एकपंगत, जसीहोतनाहींकी, त्याचप्रमाणें लणजे देशभेदेकस्मिन्च, आमच्यासारसतांची, आणि देशस्यादिकांची एक पंगतहोतनाहीं. अस्तु, आतां तुमच्याब्राह्मणामध्येच कांहीं लोकांची एकपंगतआहे, व कांहींलोकांची तिर्यक् (वांरुडी) पंगतआहे. आणि हेंपाहिलेंअसतां, केवळवैरत्वचभासूनयेते. तरत्यांस ब्राह्मणत्वकसें? आतां देशाचारावस्मिन्, आमची आणि अन्यब्राह्मणाची एकपंगतहोतनाहीं, लणून असेंजरतुलीप्रतिपादनकराल? तरमाझेहीतुलांस, तेंच उत्तरआहे. असेसमजा.

- ⊗ गोडगुर्जरपूर्वैश्चसहपंक्तेरभावतः ॥
- ⊗ भवतामपिसर्वेषांस्यात्कथंविप्रतावद ॥ ७६ ॥
- ⊗ तस्मात्पंक्तैर्यराहित्यंनैवविप्रत्ववाधकं ॥
- ⊗ गौडादिनामिवास्माकंतत्त्विसाधूपपद्यते ७७ ॥
- ⊗ किञ्चस्वेष्वपिलोकेषुविप्रत्वेनमतेष्वपि ॥
- ⊗ केषुचिन्हूयसांदुष्टगुणानामेवशंकया ॥

ॐ रामानुजैरिवास्माभिःपञ्चयेक्यंपरिवर्जयेत् ॥७८॥

अर्थ - आणि, दुसरें असें आहेकीं, गौडादिक (सात्स्वत, कान्पकुञ्ज, मैथील, उत्कल, आणि कनोज) याच्या बराबर व गुर्जरवंशार, उरुवळी, या इतक्या ब्राह्मणानुरावर, तुमच्या द्रामिडादिकांचीं, एक पगत होत नाहीं, तर त्यास ब्राह्मणत्व कोठून? तें सांगा. तस्मात् एक पगत नाहीं, झणून, ब्राह्मणत्वास, किंवा पदूकर्माधिकारत्वास, काहीं एक बाधक एत नाहीं. आता सारस्वताची, आणि आदिगौडाची, एक पगतहोतनसून, जसे त्याच्या ब्राह्मणत्वास हानीं एत नाहीं, तसें सारस्वतकोंकणें उर्फशाण्वी, याची आणि देशस्थादिकाची एक पगत जरी होत नाहीं, तथापी, पक्षिशब्देकरून ब्राह्मणत्वास हानी एत नाहीं. आता, काहीं एक लोकांमध्ये मतभेदेकरून व निप्रलेंकरून किंवा कोणत्याही ब्राह्मणाचे अर्गी मोठे दुर्गुण असतील तर कर्षनिष्टब्राह्मण बहूधा त्या दुर्गुण ब्राह्मणासह, पगतकरित नाहींत. झणून ते ब्राह्मण नव्हे, असें नाहीं. तर याविषयीं दृष्टांत पाहा? रामानुजाची, आणि तुमची एक पगत नाहीं, झणून रामानुज ब्राह्मण नव्हेतर्काकाय ? तात्पर्य काय, ज्याप्रमाणे रामानुजाची, आणि तुमची एक पगत होत नसून, जसें रामानुजाचें, ब्राह्मणत्वसिद्ध आहे. तसें, आमची आणि तुमची पक्षी पगत होतनाहीं; तथापी, त्या पक्षिच्या योगानें, ब्राह्मणत्वास काहीं एक बाधक नाहीं, असें समजा.

ॐ विचार्यसहवासाद्येःसुपरीक्षितसद्गुणेः ॥

ॐ स्वदेशीयद्विजैरेवस्वदेशोकार्यसिद्धितः ॥७९॥

ॐ दौपशकास्पदीभूत्वाअपरीक्षितशीलकाः ॥

ॐ आगंतुकाःकतिपयब्राह्मणाःपरदेशिनः ॥

⊗ पंक्तिभोजनकार्यादौ वर्ज्यते पुण्यलिप्सया ॥८०॥

अर्थ.—कारण ज्या बरोबर आपल्या सहासभाहे, व ज्याचे अर्गी सद्गुण, किंवा स्वदेशांत राहणारे, असे जे ब्राह्मण, त्यांबराबर बहुतेकून एकपगत करितात. आणि अन्यदेशीय ब्राह्मणाबराबर पगत करित नाहीत. ह्मणून त्यांच्या ब्राह्मणात्वास काहीं एक वाघक नाही. कारण असें आहे कीं, ज्याच्या स्वभावाची परिक्षा झाली नाही, किंवा आगंतूक, अथवा परदेशीय, असे जे अनयोळ-खिचे ब्राह्मण, त्यांच्या स्वभावाची पूर्ण परिक्षा झाल्यावाचून, तपो-निष्ठजे पुण्येच्छू, ते बहुतेककून एक पगत करित नसतात. आणि त्यांच्याशीं एकपगत करितनाहींत ह्मणून, त्यांच्या ब्राह्मणात्वास काहीं एक दूषण एतनाहीं, कारण पूर्वाचारप्रमाणनसून, स्वदेशीय नव्हे! तस्मात् एक पक्तिव्यवहार हा, ब्राह्मणात्वास, किंवा पट्कर्माधिकारत्वास दूषण देण्याविषयीं समर्थ होत नाही.

⊗ धर्मशास्त्रे दुर्गुणानामपांक्त्येव भाषणात् ॥

⊗ गुणिनामेव विप्राणां पांक्त्येव प्रकीर्तितात् ॥८१॥

अर्थ.—आता, अपांक्त्य, असे कोणास, ह्मणावे? तर याविषयीं, धर्मशास्त्रात, असे सांगितलें आहे कीं; दुर्गुणी जे असतील, त्यांच्यासीं एक पगत कधीं करू नये; गुणिजे असतील, त्यांच्यासीं एक पगत करावी, असें आहे. आणि याविषयीं मन्वादिक प्रमाणे सांगितों.

येस्तेनापतिताः श्लोवायेचनास्तिकवृत्तयः ॥

तान्हव्यकव्ययोर्विप्राननर्हान्मनुरध्वर्वात् ॥८२॥

जाटिलंचानधीयानंदुर्वलंकितवंतथा ॥

दिककरून, उपजीविकाकरणारा, स्त्रीसंपर्कानें ब्रह्मचर्य व्रताचा त्याग करणारा, अथवा, संन्यासाश्रमाचा त्यागकरणारा, सवर्णस्त्रीचा त्यागकरून, शूद्रस्त्रीद्वारावर विवाह करणारा, पुनर्भूचा (स०) पुनर्विवाह झालेल्यास्त्रीचापुत्र, स्त्रीचाजार, जा घरांत आहे तो, डोळ्यांनी काणा, वेतन घेऊन सिष्यपढविणारा, व वेतन घेऊन अध्ययन करणारा, शूद्राचें शिष्यत्वकरणारा, शूद्राचागुरू, कटोर भाषणकरणारा, कुंड, (स०) नवराजीयंत असून ज्यारापासून उत्पन्न झालेला पुत्र, गोलक (स०) नवरा मेल्यानंतर ज्यारापासून उत्पन्न झालेला पुत्र, आणि, लोकांचीं घरे जाळणारा, विषघालणारा, वरसांगितले जे गोलक, त्याचें अन्न भक्षण करणारा, सोमवह्निचा विक्रय करणारा, समुद्रांतून द्विपांतरास गमनकरणारा, मनुष्यांची स्तुतीकरणारा, तेल्याचें काम करणारा, खेटीसाक्षदेणारा, व मातापितरांपासीं निरर्थक वाद करणारा, कित्तव (स०) आपणास युत खेळतां एत नसतील, तर, आपल्याकरितां दुसऱ्याकडून खेळविणारा, मद्यप्राशन करणारा, पापानेव्याप्त, रोगी, कुट्टी, दांभिक, (स०) सदाचरणाचे सोंग दाखविणारा, आणि रसविक्रयी, हे सर्व प्रकारचे ब्राह्मण, अनुक्रमाने अपाक्त सांगितले, आहेत. लक्षण मुख्य देव कृत्यास सर्ग यावरील ब्राह्मणांस आमंत्रण करूनये (स०) निरंतर हे वर्ज करावे.

१. यावरून याचित्तपावनाचें उपनाम देखिल आहे. तेहें, "आगलात्रे" २ विष घालणे हातर कराड्यांचा कुलपरंपरागत धर्म चालत आहे. याविषयीं सत्ताश्रीखंडातील ८२ वा अध्याय पाहा. ३ मुख्यत्वेंकरून गणेशशास्त्री वतत् अनुयाई जे असतील ते. ४ मद्यप्राशन. याविषयीं शाक्त मार्गप्रवर्तक अनेक चित्तपावन या मुंबईत सांप्रत आहेत. बाहेरगावीं किती असतील तें, नकळे.

त. याप्रमाणें "मनुस्मृतौ" विस्तारानें सांगितलें परतु; विस्तार भयास्तव किंचित येथे दर्शविलें तें पाहावें. याचप्रमाणें "भोक्तधर्मान," व "हरिविश्यसेपधर्मांत" ही, सांगितलें आहे. आणि याचविषयी अन्यप्रमाणें.

ग्रामयाजिपशुकेराविक्रयीस्तेनशिल्पिपितृवादकार
कान् ॥ अर्थकामरतशूद्रयाजकर्मशुहीनजटिमुंडि
निर्घृणान् ॥ ८९ ॥ यस्यचैवग्रहिणीरजस्वलास्वार्थ
पाकरतशापदायकान्॥क्षीवकुष्ठयतिविलोहितेक्षणा
न्कुब्जवामनमृषाभिशापिनः ॥ ९० ॥ पुत्रहीनमथ
कूटसाक्षिणंप्रातिहारिकमयाज्ययाजकं ॥स्वात्मदातृ
परिवेतृजायकस्तेनहिंस्रकमुखान्विवर्जयेत् ॥

⊙ इत्यनिर्णयसिधौहिविस्पष्टंप्रविचार्यतां ९१ ॥

अर्थ—तींअसीकी, ग्रामयाजी, (ह०) ग्रामोपाध्य, पशुविक्रय-
करणारा, केशविक्रयी (ह०) गगावनादिविकणारा, चोर, चित्रा-
दिककरणारा, बापावरावरव्यर्थवादकरणारा, केवळ द्रव्यलोभी, शू-
द्रावाऋत्वीजपणाकरणारा, निस्त्रड्या, जटील, मुंडनकंलेला, निर्द-
य, ज्याचिस्त्रीरजश्वल्यआहेतो, केवळ आपणापुतचिपाककरणारा,
शापदेणारा, नपुंसक, कोडानेंपुक्त, अत्यंतडोळेलालजाचेआहेतो,
कुबडा, अतीठेंगणा, खोटे बोलणारा, निपुत्रक, सौंदीसासदेणारा,
द्रारपाल, अवाज्ययाजककरणारा, अशायासर्पदोषानीं न्यासजेब्राह्मण ते
निरंतर अपांक्तआहेत. आणि त्यांसब्राह्मादिहज्यकव्यांत वर्ज करावे.
याप्रमाणें "निर्णयसिधुक्त" सांगितलेंआहे, तें पाहावें. तस्मात्
कल्याणेशूहो! याइतक्यादोषानीं न्यासजेअसतील तेचअपांक्त, असें

क्षणतात. आणि याच वर्गाविषयी दुसरें एक प्रमाणसांगतों त्यावस्न, कोणत्याब्राह्मणासध्यावे, व कोणत्याब्राह्मणासघेऊनयें, याचाविचार, आपणचकराले. व तेणेंकरून, तुमच्यावर्गस्थलोकांस (ल०) चित्त० तरीज्ञानहोईल, कीं श्रेष्ठकोण ? याचें.

अंगवंगकालिंगाश्चसौराष्ट्रान्गुर्जरांस्तथा ॥

आंभीरान्कौकणांश्चैवद्राविडान्द्राक्षिणायणान् १२

अवंत्यान्मागधांश्चैवब्राह्मणांस्तुविवर्जयेत् ॥

⊗ इत्थंसौरपुराणोपिपंक्तिभेदउदीरितः ॥ १३ ॥

⊗ तस्मादनेनविप्रत्यंकेपांसित्थयतिमंजसं ॥

⊗ भिन्नभिन्नेपुदरोपुयुक्तमाचरणादिकं ॥ १४ ॥

कस्यदोषःकुलेनास्तिव्याधिनाकोनपीडितः ॥

व्यसनंकेननप्राप्तंकस्यसौख्यंनिरंतरं ॥

⊗ इतिनीत्युक्ततोदोषःसर्वत्रापिहिविद्यते ॥१५ ॥

अर्थ—सैअसैकीं, अंगदेशांतराहणारे, वंगदेशांतराहणारे, सौराष्ट्र-देशांतील, गुर्जरदेशांतील, आभीरदेशांतील, व कौकणांतील, द्राविडदेशांतील, दक्षिणदेशांतील, अवंतिनगरांतील, आणि मघददेशांत राहणारे, असे जे ब्राह्मण ते निरंतर वर्जकरावे. याप्रमाणे "सौर-पुराणांत" सांगितलें आहे. तस्मात् या सौरपुराणोक्तीवस्न, कोणत्याब्राह्मणांस अन्योन्यपंगत आहे ती पाहा ? आणि या पंक्तिभेदावस्न कोणत्या ब्राह्मणांचें ब्राह्मणत्व सिद्ध होतें ? आणि "चित्त-पावनाच्या" समजूतिप्रमाणेतर, या इतक्या ब्राह्मणासही ब्राह्मत्व नाही, असें क्षणण्यास कांहीं बाधक दिसत नाही. कारण भिन्नभिन्न देशांत, भिन्नभिन्नाचरणादिक, परंपरागत चाललेंच आहे. आणि

त्या आचरणावस्थ, कांहीं लोकांची एक पंगतही होत नाही, झणून ते सर्व देशातील ब्राह्मण, आपापल्या ब्राह्मणत्वास मुक्ततात, असें ही झणतां येत नाही. कां; तर, असें आदेकीं, कोणत्याही ब्राह्मणाच्या कुलास दोष नसून निर्दोषी आहे; असा कोणीच नाही, तसेंच व्याध्यादिक उपद्रव नसून निरंतर सुखच आहे, परंतु दुखप्राप्ती नाही, आताही कोणी नाही, आणि कोणत्याही कुलात व्यसन हें नसून तें सुखीं आहेत. असें कोणीच दिसत नाही. तर हे चारि प्रकार (झ०) दोष, व्याधी, व्यसन, आणि दुःख हे सर्व कुलांत जन्मापासून लागलेलेच आहेत. याप्रमाणें "निती शास्त्रोक्तवचन" आहे. आणि या नीतीशास्त्रोक्तवचनांत जे दोष सांगितले, ते सर्वांच्या कुलात व्याप्त असल्याकारणानें एका कुलांतील ब्राह्मणानें दुसऱ्या कुलांतील ब्राह्मणाची निंदा करून परस्परांत वैर वाढवूनये. कारण,

देशधर्माश्चदृश्यंतेकुलधर्मास्तथैवच ॥

जातिधर्मावयोधर्माकुलधर्माश्चशोभते ॥९६ ॥

शरीरकालधर्मश्चापत्यर्मस्तथैवच ॥

एतंधर्मस्यनानात्थंक्रियतेलोकवासिभिः॥ ९७ ॥

⊙ इत्थमस्तिपर्वणिचअनुशासनिकाभिधे ॥

⊙ तथैवअश्वमेधेपिवर्ततेवलवत्तरा ॥ ९८ ॥

अर्थ.—असें आदेकीं, देशधर्म, कुलधर्म, जातिधर्म, वयोधर्म, शरीरधर्म, कालधर्म, आणि आपत्यर्म, याप्रमाणें, धर्माचे अनेक भेद आहेत, आणि त्यांचें आचरणही, तदनुसार करितात, याप्रमाणें "अनुशासनपर्वान्त" व "अश्वमेध पर्वान्तही" सांगितले आहे. तस्मात्

या धर्माचरणाने, ते ब्राह्मण केवळ निंदेसचपात्र होतात, असें नाही. तर.

देशाचाराःपरिग्राह्यास्ततद्देशीयैर्कर्मरैः ॥

अन्यथापतितोक्षेयःसर्वधर्मवहिष्कृतः ॥

⊗ इत्थं बृहन्नारदीयपुराणवचनं शृणु ॥ ९९ ॥

अर्थ.—असें आहेकीं, ज्या देशांत जे ब्राह्मण राहतात, व त्यादेशांत जो अचाररूपधर्म असेल तोच त्या ब्राह्मणांनीं ग्रहणकरून त्याप्रमाणे वागावे आणि तो सोडून अन्यधर्म जर तो ग्रहणकरील तर तो ब्राह्मण सर्वधर्मांत बहिष्कृत असून पतीत होतो, असें जाणावे. याप्रमाणे “बृहन्नारदीय पुराणांतीलवचन आहे”-ते पाहा. ? यास दुसरें प्रमाण.

येपुदेशेषु ये देवा येपुदेशेषु ये द्विजाः ॥

येपुदेशेषु यत्तोयं याच यत्रैव मृत्तिका ॥ १०० ॥

येपुस्थानेषु यच्छौचं धर्माचारश्च यादृशः ॥

तत्तत्तन्नावमन्येत धर्मस्तत्रैव तादृशः ॥ १०१ ॥

⊗ स्मृतिरत्नावलेरित्थंतथैव स्मृतिदर्पणे ॥

⊗ अस्ति धर्मप्रवृत्तेः पिसाक्षात् धर्मस्य लक्षणं ॥

⊗ तस्मादाचारमानत्वं मताद्युक्तं च मानय ॥ १०२ ॥

अर्थ.—असें आहेकीं, ज्यादेशांत जे देव, व ज्यादेशांत जे ब्राह्मण व ज्यादेशांत, जें उदक, व ज्या देशांतील जी मृत्तिका, व ज्या-स्थानीं जो पवित्रपणा, व ज्यादेशांतील जे आचाररूपधर्म हे जसजसे भिन्न असतील त्याप्रमाणे त्यादेशांतील ब्राह्मणांनीं ग्रहणकरते.

आणि ते आचार तद्देशीय ब्राह्मणांनी ग्रहण केले, लणून तेदोषी किंवा ते ब्राह्मणनव्हे, असें लणवत् नाही, कारण तो त्याब्राह्मणाचा देशस्वधर्मच आहे, आणि ते ब्राह्मण आपला स्वदेशधर्मसोडून परदेशधर्म, (अन्यदेशातील) ग्रहणकरितोळ तर ते दोषास पात्र होतील. असे आहे याप्रमाणें "स्मृतिरत्नावलींत, स्मृतिदर्पणांत व धर्मप्रवृत्तिंत" ही, या आचाररूपधर्माचीं लक्षणें निस्तरानें सांगितलीं, आहेत. परंतु; निस्तराभ्यास्तव, येथें अल्प दाखविलीं. तस्मात् या सर्व आचाररूप धर्मावरून जें योग्य वाटत असेल ते मान्य करावे. कारण,

यत्रशास्त्रगतिर्भिन्नासर्वकर्मसुभारत ॥

उदितेनुदितैचैवहोमभेदोयथाभवे ॥ १०३ ॥

तस्मिन्कुलक्रमायातमाचारंत्वाचरेद्बुधः ॥

सगरीयान्माहावाहोसर्वशास्त्रोदितादपि १०४

⊗ इत्थं सुमंतुवचनमपिसम्यक्निशम्यतां ॥

⊗ एवमाचारमानेनसंशयोनास्तिविप्रतः ॥ १०५ ॥

⊗ भवंतामपिआचारोभिन्नोभिन्नोहिदृश्यते ॥

⊗ तेनयुष्मदमस्माकमेकपंक्तिःकथंभवेत् ॥

⊗ तस्मादेतादृशीशंकावृथानोकुरुनोकुरा ॥ १०६ ॥

अर्थ.—जेथें धर्माविषयी, शास्त्राचीगती भिन्न आहे, आणि अहणोदयी व सूर्योदयी होमभेद आहे, तेथें, कुलक्रमानें जो आचारचालला असेल, तोच, आचार शाण्पापुरूपानें, किंवा पढीतानीं, आचारणकरावा, असें आहे. आणि, सर्व, शास्त्रोक्तधर्मापेक्षां, कुलक्रमागत आचारधर्म हा श्रेष्ठअसून तो जें आचारण करतील ते पुरुष मान्यअसून, श्रेष्ठ आहेत. असे "सुमंतुवचनीचें वचन

आहे" तें उत्तमप्रकारें करून श्रवण करावें. आतां यावरील धर्मशास्त्रानुसार देशाचारावरून, आमच्या सारस्वतकीकर्णे उर्फशाण्वी, यांच्या विप्रवाविपयीं, दाशितकेलेल्या शास्त्रोदित धर्माचरणानुस्यन्यायावरून, कांहीं एक संशय राहत नाही, आतां आमची आणि तुमची (चित्तपावनादिकांची) एक पंगत नाही? हणून जी कांहीं कल्याणेश्चूनें, शंका घेतली, ती अप्रयोजक असूनही व्यर्थ आहे. कारण, उभयतांच्या आचाररूपधर्मांत भिन्न-व असून देशभेदही आहेत्. तस्मात्, या देशाचाराप्रमाणें, उभयतांचे आचारभिन्न असल्याकारणानें, एक पंगतहोइलकसे? होणार, नाही. त्यांत गौडांची, आणि श्राविडांची, एक पंगत, जन्मापासूनच होत नाही, असें असून चित्तपावनासमवेत, गौडसारस्वतकीकर्णे उर्फशाण्वी हे, एक पंगत करतीलकसे? तस्मात्, एक पंगत नाही हणून, कोणाच्याही ब्राह्मणत्वास, किंवा पट्कर्माधिकारत्वास कांहीं एक बाधक एतनाहीं. आतां एकपंगत होतनाहीं हणून शाण्वी हे ब्राह्मण नव्हे? असा जर कल्याणेश्चूनें सिद्धांत केला असेल, तर, मागील सर्वशाखाधारावरून श्राविडादिकडे कोण ? याचा सिद्धांतकरावा. शिवाय केवळ अविचारानें अशा निरर्थक शंका घेऊन ब्रह्मद्वेषाच्या दोषास मात्र अधिकारी होऊनको. कारण.

किंचित्परस्वंनहरेन्ब्राल्पमप्यात्रियंबदेत् ॥

प्रियंचनानृतंब्रूयान्नान्यदोपानुदीरयेत् ॥

ॐ इतिविष्णुपुराणोक्तंविचारयनिरंतरं ॥१०७॥

अर्थ—असें आहेकीं, दुसऱ्याचेंद्रव्य, तिळमात्रही, हरणकरूनयें, तसेंच, दुर्भाषणहीकरूनयें, आतां, खोड्यानेलप्यानें, यद्यपीदुसऱ्याचें प्रीयहोते, तथापी खोटेभाषणकर्धीकरूनयें, आणि दुसऱ्याच्या न्युन्या-

धिक्पायस्त्र, त्यांच्यादोषांचें वर्णन कधीं करून घेवें. याप्रमाणें “विष्णु-पुराणांत” सांगितलें आहे. त्याचें निरंतर चिंतन करावें. नंतर-निंदा करण्यास प्रवृत्त व्हावें.

⊙ अतो निंदास्वभावेन निंदितानामपित्वया ॥

⊙ अस्माकं दूषणं नास्ति नीतिशास्त्रे तथोदितं ॥ १०८ ॥

नदूष्यंते महात्मानो दुर्जनानां कटूक्तिभिः ॥

काकमुखा शुचिक्षेपैर्होरः किमलिनो भवेत् ॥ १०९ ॥

अर्थ—आता, पाजनादिकावरून किंवा, आपत्कालीक पाणिज्यवृत्तीवरून किंवा पक्तीवरून दूषण देऊन आमच्या वर्गास्य सारस्वत-कोंकणेंडकशाण्वी ब्राह्मणाची निंदा यद्यपी चित्तपावनादिकांनीं-केली, तथापी, प्रदर्शित केलेल्या सर्व शास्त्राधारावरून, व नीतीशास्त्रा-प्रमाणें, आमच्या सारस्वतांस, काहीं एक दूषण लागू होत नाही. कारण, याविषयीं दृष्टात सागतो. तो असार्की, कावळ्याने, आपल्या अपवित्र-मुखानें यद्यपी वारंवार हिऱ्याला, स्पर्श केला तथापी त्या स्पर्श-च्या योगानें तो हिरामलीन, किंवा अपवित्र होत नाही. जसें तो हिरा अपवित्र होत नाही की; त्याप्रमाणें यद्यपी चित्तपावनादिकांनीं केवळ द्वेषबुद्धीनेच, आमच्या सारस्वतांची निंदा केली; तथापी त्या निंदेच्या योगानें सारस्वत काहीं दोषी होत नाहीत; कारण,

मलोत्सर्गजेंद्रस्य मूर्धिकाकः करोति चेत् ॥

कुलानुरूपं तत्तस्य योगजोगज एव सः ॥ ११० ॥

अधः करोपि यद्रत्नं मूर्ध्ना धारयते तृणं ॥

दोषस्तस्यैव जलधेरत्नं रत्नं तृणं तृणं ॥ १११ ॥

अर्थ—असें आहे की, कावळ्यानें मिहती पेशा मोठा, असें मनात

आणून, हत्तीच्यामस्तकावर मलोत्सर्ग (हगला) केला; लणून कावळा हत्तीपेक्षा मोठाझाला; असेंनाहीं, तर, त्याजें आपल्यादुष्ट-स्वभावे करून हत्तीच्यामस्तकावर. जोमलोत्सर्गकेला, तोत्याच्या कुलाप्रमाणेंकेला. लणून गज नीच, आणि कावळा श्रेष्ठ, असें नाहीं; तर याविपर्यादृष्टांतपाहां; रत्नहें, अमोलीकअसून, समुद्र त्यार-त्नास, खालीकरितो, (बुडवीतो) आणि नृणजे आहे तें, म-स्तकावरधारणकरितो, लणजे बुडवीतनाहीं, तर पाण्यावर तरते. लणून हांदोप त्यापदार्याचानाहीं, तर, समुद्राचा आहे. कारण, वास्तवीकरितानें, पाहिले असतां, रत्नाला, आणि तृणाला किती अंतर आहे? तस्मात्, असेंहे, अमोलीक रत्नअसून, समुद्रत्यास-खालीटाकून, तृण वर धारणकरितो, लणून रत्नाची योग्यता, तृ-णास येइलकाय? कधींयेणारनाहीं. आतां रत्नबुडविण्याचासमुद्राचा-स्वाभावीकगुण आहे. आणि ज्ञानीं जे आहेत ते यापदार्याच्या उंच नीचत्वाविपर्यां, सहजचपरिक्षाकरितात. त्याप्रमाणे चित्तपाव-नानीं नानाप्रकारच्याशंकाघेऊन यद्यपी सारस्वतान्तरदूषण स्यापून निंदाकेली; तथापीहा चित्तपावनादिकांचा, मुळचा स्वभावआहे. याविप-र्यां सातवें प्रकरण पाहावे. आतां, यास्वभावानें, तुझीं (ल०) चित्त० आमची निंदाकेलीलणून, सारस्वतनीच, आणि चित्तपावनश्रेष्ठ, असे कधींच होणारनाहीं. आतां चित्तपावनांच्या मनासमात्रभासतअसेल, तर आसो ! कारण.

हेपक्षिन्नागतस्त्वंकुतइहसरसस्तत्किचद्वौर्विशालं ॥

किंवद्भ्राम्नीपिवाढंतदतिशठमहापापमाश्रूहिमिथ्या ॥

इत्थंकूपोदरस्थःशपदितठगतंदुंदुरोराजहंसं ॥

नीचःप्रायःशठार्थोभवतिहिविपयानापरायेनदृष्टाः ११२

अर्थ—असं आहे कीं, राजहसास बेडूकविचारितें कीं, हेपक्षा! तूं कोठून आल्यास, तें साग! तेंव्हां राजहस क्षणतो, भीसरोवरपासून आलों. तरते सरोवरकेवढे मोठें आहे! राजहस. तें मोठे आहे. बेडूक क्षणतें कीं, मादयाघरापेसा मोठें आहे! रा० होय. बेडूक क्षणतें. हेदुष्टबुधे, राजहसा! तूखोटेंबोळूनको, याप्रमाणें विहिरींत वासकरणारा बेडूक राजहसाची निर्मसना करिताशाला. सा राश, इतकाच कीं, ज्याणें, काहींच पाहिलें नाहीं, त्यास, सर्व मिथ्याचभासत असतें, आणि सर्व जगात मोठा व श्रेष्ठ काहींती मीच, असें त्याचे मनात घाटलें. त्याप्रमाणें याचित्तपावनाच्या मनासवाटून, त्यागवनि, हेसारस्वताची निंदा करीत असतील तर असोत.

त्वचेन्नोचजनानुरागरभसादस्मासुमंदादरः ॥

कानोमानदमानहानिरमिताभूःकित्वदेकःप्रभुः ॥

गुंजापुंजपरंपरापरिचयाद्भिच्छीजनैरुज्झितं ॥

मुक्तादामनधामधारयतिकिकंठेकुरंगीदृशः ॥११३॥

○ इत्थंहिनीतिशास्त्रेपुनीतिरुक्तामनीपिभिः ॥

○ ततो नकापिहानिर्नोदूपितानामपित्वया ॥११४॥

○ गुणत्वेनोच्यतेयद्युष्माभिःसकलंचयत् ॥

○ भवताचरितंमेघदोपत्वेनैवभासते ॥ ११५ ॥

○ इतिचेत्तवज्ञासेततमोमयमतिस्ततः ॥ ;

अधर्मधर्ममितियामन्यसेतमसावृता ॥

सर्गार्थान्विपरीताश्च्युतिःसापार्थतामसी ॥

○ इत्थं हि भगवती सावृतापार्थतायै च्यते ॥११६॥

अर्थ—रत्ने असें झणतात कीं, तूजर, नीचजनावर पितळेकरीत आलावरील, आदर कर्मी केला, झणून त्यांत आमची, हानी काय होणार आहे? कांहीं एक नाही, कारण नूं एकच प्रभू नाहीतर तुजसारखें कित्रहुनातुजहून उत्तम असें अनेक प्रभू आहेत. पाहा! भिल्लिणी ज्या आहेत त्या नानाप्रकारचे गुण्यांचे, अलंकार ग्रहणकरितात. आणि मुक्ताफलें टाकित्यात, झणून, अन्य ज्या राजस्त्रीया, त्या, हीं, मुक्तापालें कठामध्ये धारण करीत नाहीत काय? यद्यपी भिल्लिणीनी मुक्ताफलांचा त्यागकेला, तथापी तींच मुक्ताफलें, योग्य स्त्रीयांच्या कंठामध्ये, पावतात, व तेथेंच तींशोभलीं जातात. याप्रमाणें “नीतीशास्त्रोक्तयचन” आहेत. तस्मात् चित्तपावनहो ! यद्यपी नानाप्रकारच्या दुरुस्तीनीं दूषणेदेऊन सरस्वत कोंकणें हे ब्राह्मण नव्हे, असे जरी झणटलें, तथापी, यासारखतांच्या विप्रत्वाविषयी सिद्धांत करणारे, विद्वज्जन काशीपासून रामेश्वरापर्यंत, अनेक सांपडतील, व सांपडतात. यास्तव चित्तपावनादिकांनीं जरी आमची निंदा केली तथापी दर्शविलेल्या या सर्व शास्त्राधारावरून, आमची कांहींएक हानी होत नाही. कारण हा चित्तपावनादिकांचा स्वाभाविकगुण आहे. आतां, गुणत्वेकरून जें तुमचे वर्णन मी केले तें तुह्यास, (चित्तपावनास) दोषत्वानें केले असें मनांत भासत असेल, तर ते योग्यच आहे. कारण, तमीवृत्तीचागुण तसाच आहे. याविषयी प्रमाण असें आहे कीं, कृष्ण, अर्जुनाप्रत झणतात कीं, हे अर्जुना ! अधर्मास धर्मान्याची जी बुद्धी व सर्वोर्थांवर निपरीत मानणें अशी जी, बुद्धी ती तमीगुणानें युक्त आहे झणूनती तामशी बुद्धी असें, झणतात. याप्रमाणें गीतावचन आहे. आणि, चित्तपावनादिकांचें बोलणें तर, यावाक्यास अनुकूल होऊन आहे, कारण

(भात्मवत्सर्वभूतानां) तसे तुमचा (चित्तपावनादिकांचा) बोल-
ण्याचा भावार्थ दिसतो. याचें कारण ?

गुणिनिगुणज्ञोरमतेनागुणशीलोपिगुणिनिपरितोषः॥

अलिरेतिवनात्कमलंनदुर्दुरस्तेकवासोपि ॥११७॥

गुणागुणज्ञेषुगुणीभवंतितेनिर्गुणंप्राप्यभवंतिदोषाः॥

सुस्वादुतोयाःप्रवहंतिनद्यःसमुद्रमासाद्यभवंत्यपेयाः ॥

११८ ॥ गुणायंतेदोषाःसुजनवदनेदुर्जनमुखेगुणादो

पायंतेद्वयमिदमभूद्विस्मयपदं ॥ महान्मेघःक्षारंपिवति

कुरुतेवारिमधुरंफणीपीत्वाक्षीरंवमतिगरलंदुः सहतरं

॥ ११९ ॥ अश्वःशस्त्रंशास्त्रंवीणावाणीनिरश्वनरीच ॥

पुरुषविशेषंप्राप्ताभवंतियोग्याअयोग्याश्च ॥ १२० ॥

⊙ इत्यादिनीतिशास्त्रोक्तबहुवाक्यानुसारतः ॥

⊙ तवनिर्गुणतातत्रकेवलंकारणंभवेत् ॥ १२१ ॥

अर्थ—असें आहे कीं, जो गुणी पुरुष असतो, तो, गुणवान् पुरु-
षाजवळ रममाण होतो. आणि, निर्गुणी पुरुषापासीं, यद्यपी
गुणवान् पुरुषाचे, सानिध्य आहे, तथापी, त्यागुणवान् पुरुषास पा-
हून, निर्गुणी पुरुषाच्या मनास, आनंद होत नाही. पाहा ? यास
दृष्टांत असा आहे कीं, भ्रमर जो आहे तो, कमलांचे गुण ग्रहणक-
रण्याच्या इच्छेनें, वनापासून, तलावाच्या जवळ येऊन, त्यातल्यावां-
तील, कमलावरबसून, त्याचागुणग्रहणकरितो. आणि ज्यात-
ल्यांत कमल आहे, त्याच तलावांत वेडूकही, वासकरिते,
परंतु; ते निर्गुणी असल्याकारणाने, त्याकमलांतील गुणांचे ग्र-

हणकरीत नाही. आणि त्यागुणापासून त्यावेदूकाला आनंद ही होतनाहीं. सारांशकाय ? जोनिर्गुणी असतो, तो गुणज्ञास जाणतूनसून उलट त्याची निर्बच्छनामात्रकरण्यास तत्पर असतो. ११७ आणि जेगुण आहेत, ते, गुणी पुरुषाप्रत पावले असतां, गुर्णाचहोतात. आणि तेचगुण, निर्गुणी पुरुषाप्रत गेले. असतां दोषप्राय होतात. पाहा ? मोठमोठयानद्या, चांगल्या, स्वादिष्ट, मधूर, उदकानें, भरलेल्या असतात. परंतु ; क्षारोदकानें भरलेल्या महासमुद्राप्रतगेल्या असतां, ती त्यांचा मधूरगुण नाहीसा होऊन, क्षारोदकी होतात, (खारट) ११८ आतां, गुण किंवा दोष हे, सुजन किंवा दुर्जनपांचे मुखींगेले असतां, तेत्यांच्या स्वभावाप्रमाणें होतात. क्षणजे यदपी गुण आहेत, तथापी दुर्जनाचें मुखींते दोषहोतात. आणि यदपी दोष आहेत, तथापी सुजनाचेंमुखीं तें गुण होतात. तर तेकसे ? असें हाणाल, तर, पाहा ? समुद्राचें उदक क्षार (खारट) आहे, परंतु; सुजन जो मेघ त्याक्षारोदकातें प्राशनकरीतो. नंतर, तेंचक्षारोदक, वर्षाद्रतूमध्यें, मधूरहोऊन, पृथ्वीवरपडतें. आणि दूध हें स्वतांमधूर असून, दुर्जनजोसर्प, त्याच्या मुखाप्रत गेलें आसतां, मधूरत्वजावून तें विपहोतें. याप्रमाणें दुर्जनाचास्वभाव असतो. ११९ त्याचप्रमाणे, घोडा, शस्त्र, शस्त्र, बीणा, वाणी, नर, आणि नारी, याइतक्यावस्तु ज्या रितीच्या पुरुषाप्रत असतील, त्या, त्यापुरुषाच्यास्वभावाप्रमाणें, योग्य किंवा अयोग्यहोतात. क्षणजे, योग्यपुरुषाजवळ असल्या तर योग्यहोतात. आणि अयोग्यपुरुषाजवळ असतीलतर अयोग्यहोतात. याप्रमाणें दुर्जनसंगतीची महिमा आहे. १२० याप्रमाणें " नीतीशास्त्राहे " यास्तव कल्याणेशूनुवा ! जेंकाहीं, अपण जगन्भिन्न पत्रद्वारेंकरून बोलला ! तें यानीतीशास्त्रास अनुसरून आहे. कारण, यासर्ववाक्यां-

वरून व तुमच्याच न्यायावरूनही, तुमचें निर्गुणत्वसिद्धहोतें. पांत संशय नाही.

आतां मी जे कांहीं लिहिलें तें तुमच्याचित्तपावनादिकांस कधीं इष्ट होणार नाहीं, कारण असें आहे कीं.

उपदेशोहिमूर्खाणांप्रकोपायनशांतये ॥

पयःपानंभुजंगानांकेवलंविपचर्धनं ॥ १२२ ॥

अर्थ—मूर्खजनास उपदेशकेला असतां, क्रोधउत्पन्न होतो. परंतु; उपदेशाच्या योगानें ते शानताधरीतनाहोंत. पाहा! दूध हें चागलें असून, सर्पास पाजीले असतां, दुधाच्यायोगानें केवळ विषाचीवृद्धी-होती, परंतु; विषाची शानतीहोतनाहीं. याप्रमाणें “नितीशास्त्र-आहे.” तसें तुमच्यालोक्यांस (चित्तपावनादिकांस) कितीजरी उपदेशानुरूप शास्त्राधार सांगितलें, तथापी तुमच्या मनाची शांत-ता होतचनाहीं. कारण.

अज्ञःसुखमाराध्यःसुखतरमाराध्यतेविशेषज्ञः ॥

ज्ञानलवटुर्विदग्धंभ्रत्सापित्तनरंनरंजयति ॥ १२३ ॥

अर्थ—असें आहे कीं, अतीअज्ञपुरुषास, एक सुखप्राप्तीहोती, किंवा, अती सुजास एक सुखप्राप्तिहोती, आतां अर्धवट पुरुषास, (ल०) केवळ अज्ञहीनव्हे, किंवा, सूजही नाहीं, अशाप्रकाच्या पु-रुषास, सुखप्राप्ति फोंडून ? आणि, अशाअर्धकड्या पुरुषाचें शांत-वन करण्याविषयीं, साक्षात् सर्वांचा पितामह जो ब्रह्मदेव, तोही स मर्ध होत नाहीं. कारण त्याचे, स्वाभावीक गुण आहेत. याप्र-माणें, “नितीशास्त्रआहे” तस्मात् या सर्व शास्त्राधारावरून, चित्तपा-वनादिकांचें, ज्ञानवनकरण्याविषयीं, महत्प्रयत्न केला, तथापी, क-ल्याणेशू आदिकरून सर्व चित्तपावनादिकांचें शांतवन विन्युक्त

होत नाही. कारण, चित्तपावनादिकाचे, हे स्वाभाविकगूण आहेत. तर, अशा पुढपाचे शातयनहोत नाही, याविषयी दुसरे आधार आहेत.

लभेतसिकतासुतैलमपियत्नतःपीडयन् ॥

पिवेच्चमृगतृष्णिकासुसलिलंपिपासार्दितः ॥

कदाचिदपिपर्यटनशशविपाणमासादयेत् ॥

नतुप्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् ॥ १२४ ॥

प्रसह्यमणिमुत्तरेन्मकरवत्कदंष्ट्रांकुरात् ॥

समुद्रमपिसंतरेत्सतमूर्धिमालाकुलं ॥

भुजंगमपिकोपितांशिरसिपुष्पवत्धारयेत् ॥

नतुप्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् ॥ १२५ ॥

अर्थ—ते असे की, पाहा, प्रयत्नेकरून रतीचे तेल काढतापेइल. तसेच ताहान ज्यासलागली त्यास मृगजळापासून उदकही प्राप्त होइल. कदाचित्, पर्यटनकेले असतां, शशाचे शिंगहीमिळेल. तसेच सर्पासभित्ती दाखविणारा, असा जोमगर, आणि त्यामगराच्या, मुखापासून, कर्धाननिघणारा, असा जरीमणि आहे, तथापी तो प्रयत्ने करून मिळेल. आणि, महानसमुद्र वायुच्यायोगाने, यद्यपी लुप्ताने, पूरित आहे, तथापी त्यांत तरतां येईल. आता, महादुष्ट असून विपकारक जो भुजंग (सर्प) तो यद्यपी क्रोधाने युक्त झाला तथापी मत्र तत्राच्या योगाने पुष्पाप्रमाणे मस्तकावर धारणकरिता येईल. साराशकाय, अघटीत (असाध्य) असेजरी विषय आहेत; तथापी प्रयत्नाच्या योगाने प्राप्त होतील. परंतु; मूर्खजनाच्या, मनाचे समाधानकरितां येणार नाही. याप्रमाणे " नीतीशास्त्र आहे "

तस्मात् चित्तपावनादिकहो ! तुल्लो यावरील नचनाच्या चवथ्या
चरणाप्रमाणे जर शंका घेऊ लागले, तर तुमचे समाधान कसे
होईल ! होणार नाही. कारण,

निमित्तमुद्दिश्यहियःप्रकुप्पतिध्रुवंसतस्यापगमेप्रसि
ध्यति ॥ अकारणद्वेषिमनोस्ति यस्यवाक्यंजनारस्तं
परितोपइष्यते ॥ १२६ ॥

- ① नीतिशास्त्रानुरीत्यात्वत्पक्षेदोषो भवेत्ध्रुवं ॥
- ② कदाप्यकीर्तनीयत्वादप्युच्यंतेनतेमया ॥ १२७ ॥
- ③ परंतुदेशाचारत्वरूपेणस्वीकृतामया ॥
- ④ विज्ञानार्थप्रकाशंतेकेचिद्वीपामयातव ॥ १२८ ॥
- ⑤ अन्येपिदोषावतितेसर्वत्रलवतराः ॥
- ⑥ कीदृशाइतिपृच्छायांसमाधानमधोभूणु ॥ १२९ ॥
- ⑦ दोषश्चकरहाटेपुविषेणान्यस्यमारणं ॥
- ⑧ चित्तपावनपूर्वपुलांगलाकर्पणादिकाः ॥ १३० ॥
- ⑨ अतो नो भवतां चैवपंक्तिरेकाकथं भवेत् ॥
- ⑩ तस्मात्कुतर्करूपेणशंकांनोकुरुनोकुरु ॥ १३१ ॥
- ⑪ अतो नपंक्तित्यागोनोविप्राणामपिद्वेषणं ॥
- ⑫ अदृष्टमन्यविप्रेषुभिन्नमाचरणादिकं ॥ १३२ ॥
- ⑬ नास्मात्सुकेवलेष्वस्ति कित्वन्येष्वपिदृश्यते ॥
- ⑭ देशाचारस्ततःशिष्टाचारत्वादपितस्यच ॥ १३३ ॥
- ⑮ भिन्नस्याचरणस्यापिधर्मताशिष्टसंमता ॥

ॐ नानाविचित्रदेशस्थस्वामिमाहात्म्यतोयथा ॥ १३४ ॥

ॐ नानादेशीयविप्रेपुयुक्तमस्मासुनस्तथा ॥

अर्थ.—असें आहेकी, निमिताच्या उद्देशावरून, जो रागावतो, त्याचाराग शिवटास जातो; आणि त्याचे समाधान ही करितां येते. परंतु; निमितावांचून, केवळ द्वेषानेंच, भांडण्याचें मत ज्याचें असतें; त्याचें समाधान लोक कसें करतील? पाप्रमाणें नीतिशास्त्र आहे. आणि त्या नीतिशास्त्राप्रमाणेंच तुमच्या, (चित्तपावनादिकांच्या) दोषाची गणना होऊन या चवथ्याचरणाच्या दोषास, चित्तपावनादीक निश्चयेंकरूनच पात्र होतात्. आणि हे दोष वर्णनकरण्यासही अयोग्य असेही आहेत. परंतु; मीं ते देशाचार रूपांनै ग्रहण केले. अस्तु देशाचार रूपाप्रमाणें समजून प्रकाशितकां केले? (छापलेकां?) झणून शका कराल. तर हे तुमच्या (चित्तपावनादिकांच्या) शाप-नार्थ छापविले आहेत. आणली या चित्तपावन कराड्यादिकांचें, अन्य-दोष सर्वत्रठीकाणीं आहेत. ते कसे आहेत झणाल तर सांगतों श्रवणकरा, कराड्यांचे दोष असे आहेतकी, विष प्रयोगेंकरून, अन्यास (सत्यात्र ब्राह्मणास मारणें) आणि याविषयींचा विस्तार आठव्या प्रकरणांत पाहा? तसेंच चित्तपावनामध्ये, लागलाकर्षण (नांगर-स्वतांधरणें) आणिखि यच्चि दुसरे दोष सातव्याप्रकरणांत पाहा? तस्मात्, असे हे महानुमहान् दोष, यांच्या (स०) चित० ठीकाणीं असण्याचे प्रत्यक्षलेंकरून सर्वत्राक्षणमात्रांस दिसतात् असें असून, चित्तपावनादिकांची आणि सारस्वतांची एक पंगत होइल कसे? सर्वथा होणार नाही. तस्मात् कल्पानेच्छुनुवा! अशाया कुतर्क रूपशका घेऊन ब्रह्मद्वेषादोषास मात्र पात्र होऊनका. आतांचित्तपावनाची आणि सारस्वतांची एक पंगत होत नाही. हेंठिकच आहे! परंतु; अन्यब्राह्मणाची आणि सारस्वतांची एक पंगत कां नाही! झणून

शका कराव. परतु, या शंकेचे समाधान पूर्वीच विस्तारानें सांगितलें आहे त्याचा विचार करावा तस्मात् या पक्षिशब्दावस्व न्नाहणत्यास किंवा पट्टकर्माधिकारारा, काहींएक वापक नाही. आणि हीमहा केरळ यद्यमिधूनवन् अस्तून अप्रयोजक आहे हें खरें किंवा खोटें याचा विचारकरूनपाहा ? क्षणजे समजेल. कारण, अशायात्रज्ञद्वेषानें कोणत्यायोनीप्रत जाल ? याचा निश्चय नाही.

भद्रभद्रमितिक्षूयाद्भद्रमित्येववादयेत् ॥

शुष्कवैरविवादचनकुर्यात्केनचित्तह ॥ १३५ ॥

अर्थ.—तस्मात् कल्याणेच्छूहो ! जो तुलास वादकरणें असेल तो शास्त्ररीतीनें दृढ, व, निश्चय लेंकरून सम्यग्यात असेल, व ज्यानादापासून पक्ष सिद्धीप्रत पावेल, अशापुक्तीनें वादका आधि धर्मशास्त्रातही याच प्रमाणें सांगितलें आहे. तेंअसै कीं, सत्य असेलतेच योलाजे, व वादकरा-
न, तर तो सपरीतीनेच करावा. परतु; शुष्कवैरानें, किंवा फुचोदानें कोणाचोही निदा करण्यात प्रवृत्त होऊनये याप्रमाणें धर्मशास्त्रही अहें तर, याधर्मशास्त्राप्रमाणें वादकरून आपला पक्ष, सिद्धकरून घेण्यास समर्थका कारण ईश्वरानें उत्तमप्रकारची नरतनू दिली असून तीकसी आहे त्याविषयी प्रमाण सांगतों

मानुष्यनहिलभ्यतेपदयुगानाहस्ततो नोमुखा ॥

नोगत्यानचकर्मणानवपुपानोहारपुष्पादिभिः ॥

किंतूकिमंधुरापरोपकरणदानंयशःपौरुषं ॥

चातुर्यसकलेष्टतातिगुणवत्केनाप्यहोलभ्यते ॥ १३६ ॥

मानुष्येसतिदुर्लभापुरुषतापुंस्त्वेपुनर्विप्रता ॥

विप्रत्वेवहुविद्यताहिसुलभाविद्यावतोर्धज्ञता ॥

अर्थज्ञस्यसमस्तशास्त्रपटुतातत्रापिलोकज्ञता ॥

लोकस्यास्यसमस्तशास्त्रविदुषोधर्मासतिदुर्लभा १ ३ ६ ॥

⊙ इतिनीतिसमालोच्यदीयतेद्योत्तरःकथं ॥

⊙ अस्तुतत्रापिसत्यत्वंनास्त्यहोपंडितादयः ॥

⊙ इदमयोग्यंभवतामस्तिनास्तिविलोकय ॥ १ ३ ७ ॥

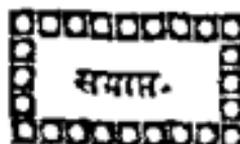
अर्थ—पाहा! हे मनुष्यत्व प्राप्त होतं, तर, परंतु; हस्तपादादिकेकरून किंवा मुखाने, किंवा चालण्याने, कर्मेकरून, चांगले सुट्ट किंवा गौरवपाने, किंवा शरीराने, किंवा हार, फुलें, इत्यादीक अलंकारानां, हे मनुष्यत्व प्राप्तहोते, असे नाही. तर, असे आहे की, परोपकारी जी भाषणें, तसेंच, शरीरानेही परोपकारकरितो, यानें यज्ञसंपादन करण्याने, कि० पराक्रमाने, कि० चातुर्याने, तसेंच, सर्वांचें अहितना इच्छिता हिताचीइच्छा करण्याने, आणि सर्वांवरार इष्टेवण्याने, अशाया सर्वगुणानीं युक्तजो पुरुष; त्यासच मनुष्यत्व प्राप्तहोते, क्षणजे हेगुण ज्यापुरुषाच्याआर्गी असतात, त्याचपुरुषाला मनुष्य असे क्षणतात. आणि तो सर्वांस मान्यही असतो. विना चांगला सुरेख अवयवानीं धष्टपुष्ट, आणि मोठें एकनाम ठेऊवेतलें क्षणून तीयामनुष्यत्वास योग्यहोतो, असे नाही. कारण असे आहेकी, हीनरतनू प्राप्तहोण्यास, फारच प्रयास लागतात, आणि ही अतिदुर्लभ असून पदपी प्राप्त शाली, तथापी पुरुषत्व प्राप्त होणें हेंही कठीन आहे, अस्तु तेंहीप्राप्त शालें, तथापी त्यात द्विजत्व प्राप्त होणे हें कठीन; कर्मे करून तेंही प्राप्तशाले, तथापी, विद्वत्ता प्राप्तहोणें, आणि त्याविद्वत्तेमध्ये अर्थज्ञता प्राप्त होणे हेंही दुर्लभ, त्यात अर्थज्ञअसून, सर्व शास्त्रांत कुशलत्वयेणे हेंअती दुर्लभ, कुशल असून, चातुर्यता प्राप्तहोणें हें सर्वांत दुर्लभ, असे हें चातुर्यही असून संपस्त शास्त्र जाणणारा, बुद्धीमान्आहे, असे क्षणून घेणे, हेसर्व दुर्लभातूनदुर्लभ, याप्रमाणें “ नितीशास्त्रांत ” उत्तरोत्तर दुर्लभ पक्ष आहेत. तस्मात् कल्याणेच्छुहो! या इतक्याप्रकारानीं हीनरतनू दुर्लभअसून, त्यांततुज्जी सांप्रत

द्विज असेही झणून घेत असून धर्माधर्माच्या ठीकाणी निचारहीकरिता, आणि तुझांस लोक शास्त्रज्ञ, असेही झणतात. याप्रमाणे (यावरोल्ल नितीशास्त्राप्रमाणे) काहीं गुणतुमच्या भगभूतही असून, त्यांत कल्याणेच्छू ! असें हें सर्वगुणांत, श्रेष्ठ गुणकारक नामही धारण करून घेत असून. अशायाकुतकार्त्तनें उत्तर फसेंहोदेता ? अहो ! कल्याणेच्छूदीकपडीतहो ! तुमच्या उत्तरांत काहींतरी सत्यत्व असून अर्थतरी आहेकाय ? आरंभापासूनच शशाविषाणंन्यायाप्रमाणे, आपला पत्त सिद्ध करू पाहता !! अशायाकुपुक्तीनें पक्ष कोठें सिद्ध होतो काय ? व अशापर्यंत शालेला आहेकाय ! तस्मात् अशायापिशाचरूपशका घेऊन जे तुलीं सारस्वतावरावर भाडता; हेतुझास अयोग्य आहेकिवा नाही याचा स्वत्यचित्ताने विचार करा नाहीतर (नादिकागतमपिकुटिल्लनभवतिमल्लशुन.पुण्ड) यावचनाप्रमाणे मात्र करूनका.

आतां मी जें हें उपदेशानुरूप भाषटालिहिलें आहे झणून तुमच्या मनास चित्तपां० क्रोध येईलच, परंतु; क्रोधआल्यास, चारदुरुत्तरे बोलू, परंतु तुलीं आपला मुळचास्वभाव सोडा. आणि शास्त्र रितीनें भाडण्यास सिद्धव्हा. केवळ एकाच विस्तानें मयूर होण्याची इच्छा करूनका. कारण व्यासादिकांनीं जीं काहीं धर्मशास्त्रें व पुराणेंकरून ठेविलीं, तां केवळ यामनुष्यांसाठीच असून, हीतकारक आहेत. तर त्या धर्म शास्त्रांचा परित्यागकरून केवळ दंतकथा घेऊन भाडण्यास समर्थ होऊनका.

इतिकेप्योपाह्नाराणसूनुलदमणविरचिते ॥

श्रीमद्दशप्रकरणेवृत्त्यादिपंक्तिभेददर्शितनामचतुर्थप्रकरणंसमाप्तं ॥

प्रकरण पांचवे.

- ⊗ श्रीरामचरणं त्वा सर्वसिद्धिप्रदायकं ॥
- ⊗ व्यवहारप्रकरणं पंचमं क्रियते मया ॥ १ ॥
- ⊗ शुद्धकौंकणविप्रत्वे प्रमाणं दर्शितं च यत् ॥
- ⊗ दृष्ट्वा तदा पूर्वपक्षीकश्चिदित्यमुवाच ह ॥ २ ॥

अर्थ.—आतां, सर्व विद्याची शांती होऊन, सर्व सिद्धिप्रदायक जो रामचंद्र त्याच्या चरणाप्रत नमस्कार करून, व्यवहारनामक या पाचव्या प्रकरणास मी आरंभ करितो. आणि, वार्दीच्या मनाची शांती होण्यास्तव शुद्ध कुकोण देशांत राहणारे जे सारस्वत कौंकर्ण (शाण्णवी) ब्राह्मण यांच्या विप्रत्वाविषयी, शक्यानुसार, पौडश हेत्वानुस्य जे सस्कार, त्यास अनुकूल भूत, जीसप्रमाणे, तीं सर्व प्रगट केलीं, परंतु तीं प्रमाणें पाहून, यादीजे चित्तपावनादिक, व त्यांतील कोणीएक पुनः शका करिता ज्ञात्य. ती अरीक्षां,

- ⊗ अहोशाण्णविजातीयाजनाः शृणुतमद्वचः ॥
- ⊗ प्रमाणसिद्धं भवतां ब्राह्मण्यं विद्यते यदि ॥ ३ ॥
- ⊗ व्यवहारः कथं न स्यात् ब्राह्मणा ब्राह्मणा इति ॥
- ⊗ यदस्ति तस्य तत्त्वेन व्यवहारोस्ति भूतले ॥ ४ ॥
- ⊗ ब्राह्मणा ब्राह्मणा इत्यं व्यवहारोपयाहितः ॥
- ⊗ कौंकणाः शाण्णवी इत्यं व्यवहारोस्ति वस्तथा ॥ ५ ॥
- ⊗ केयूपमिति पृच्छायां ब्राह्मणा इति नोच्यते ॥

⊙ किंताहिब्राह्मणादत्थंभवद्भिरपिवाच्यते ॥ ६ ॥

⊙ इत्थंस्ववचनेनापिसमस्तव्यवहारतः ॥

⊙ कौंकणत्ववचःसिद्धंब्राह्मण्यनंकदाचन ॥ ७ ॥

⊙ भवद्भिरायहेणाद्यब्राह्मणाइतिभाष्यते ॥

⊙ तदप्रयोजकंस्वान्यवचनानाधिरोधतः ॥ ८ ॥

अर्थ.—अहो ! शाण्णवीय जातिस्थलोकहो ! माझे वचन ऐका ? सर्व शाखाधारदाखवून, शाण्णवी लौकाचें, ब्राह्मण्य सिद्ध आहे, असें, जर तुझीं लणता, तर तुमच्यामध्ये, हे ब्राह्मण; असा व्यवहार का, नाही ? आणि, या जगाततर, ब्राह्मण, ब्राह्मण, असा खरोखर व्यवहार आहे. असून, जर तुम्हास कोणीं विचारिले असता, आर्ही, श्रेणवी, कौंकर्णे, वारदेसकर, कुडाळेकर सारखे, असे तुझीं लणता, परतु; आर्ही ब्राह्मण; असाखरोखर व्यवहार दाखरीत नसून, साप्रत आर्ही ब्राह्मण आर्ही, लणून तुझीं, का बरेवाद करिता ? तस्मात्, या तुमच्याच भाषणावरून, कौंकर्णे, व शाण्णवी इत्यादीक व्यवहारच सिद्ध होतो, परतु; ब्राह्मण असा व्यवहार तुमच्या ठिकाणीं सिद्ध होत नाही. असें असून; जर, तुझीं आप्रहानें ओढातान करून आर्ही ब्राह्मण अर्हो ! असें जर, तुझीं लणून घेता, तर, तें निन्कारण असून अन्यवचनास विरोध येतो. तो कसा लणाल ? तर,

⊙ ब्राह्मणाइतिवानास्तिव्यवहारःकदाप्यतः ॥

भवतांब्राह्मणपदेशक्यत्वंनैवयुज्यते ॥ ९ ॥

शक्तिग्रहंब्याकरणोपमानकोशाप्तवाक्याद्व्यवहार
तश्च ॥ वाक्यस्यशेषाद्विवृतेर्बदंतिसानिध्यतःसि-
द्धपदस्यवृद्धाः ॥ १० ॥

- * इत्युक्तेव्यवहारोपिहेतुःशक्तिग्रहोमतः ॥
 व्यवहारंविहायान्यत्कोशव्याकरणादिकं ॥ ११ ॥
 भवत्सुब्राह्मणपदंशक्तिग्राहकमस्तिन ॥
 व्यवहारश्चनास्त्येवततःशक्तिग्रहःकथं ॥ १२ ॥
 स्वाभाविकोहिसंबंधःशक्तिरित्येवभण्यते ॥
 नतुचिंतामणिप्रोक्ताशब्दादस्मादयंसदा ॥ १३ ॥
 अर्थोद्देश्यदृतिच्छात्मसंकेतःशक्तिरुच्यते ॥
 गंगाशब्दादयंस्त्रोतस्तीरंप्रत्येस्त्वितिछया ॥ १४ ॥
 गंगाशब्दस्यप्रयोगाच्छक्तिर्लाक्षणिकीभवेत् ॥
 * एतच्चव्यासराजैर्द्रैर्विस्तृतंतर्कतांडवे ॥ १५ ॥
 व्यक्तेजांतिविशिष्टायाः शक्यत्वेपिलघुत्वतः॥
 प्रथमोपस्थितत्वाच्चशक्तिज्ञानस्यहेतुता ॥ १६ ॥
 जात्यंशएवविज्ञेयःप्राभाकरमतेपिवा ॥
 आतंत्यव्यभिचाराभ्याव्यक्तौशक्तिग्रहोनहि ॥ १७ ॥
 जातिरेवततःशक्यालक्ष्याव्यक्तिस्तुजातियुक् ॥
 आक्षेपलभ्यावासास्यादितिभाट्टमतेपिवा ॥ १८ ॥
 जात्याकृतिविशिष्टात्तुपदार्थोव्यक्तिरिष्यते ॥
 * इतिनैस्याइकाद्युक्तपक्षांगीकरणोपिवा ॥ १९ ॥
 वाच्याव्यक्तयएवास्युःप्रत्येकंजातिपूर्वकं ॥
 तेपुतेपुचशब्देपुप्रवृत्तेर्हेतुरुच्यते ॥ २० ॥

⊙ इत्थंहितत्ववायुकरीत्यंगीकरणोपिवा ॥

शक्तिग्रहेखिलेवृद्धव्यवहारस्त्वपेक्ष्यते ॥ २१ ॥

अतःशक्तिग्राहकस्यव्यवहारस्यसर्वदा ॥

⊙ अभावतःकौंकणानाब्राह्मणत्वनसिध्यति ॥२२ ॥

अर्थ—असे आहे की, तुलीब्राह्मण झणून लोकव्यवहार नसल्या-
कारणाने, ब्राह्मणशब्दहा तुलास लागतनाहीं. कारण, अमुकअ-
र्थी, (अमुकटीकाणी) अमूकशब्दाची शक्तीआहे, असे समजण्या
विषयी, कारणे पुष्कळ आहेत, त्याचा प्रकारसागती. तो अ-
साकी, व्याकरण, उपमान, कोश, भाष्यवाक्य, व्यवहार, वाक्य-
शेष, व्याख्यान, सिद्धपदाचे सानिध्य, इतकीं कारणे आहेत,
झणून “ ज्ञानवृद्धसांगतान् ” तर, या इतक्याकारणापैकीं, जो
व्यवहार, तो खेरीजकस्न, व्याकरण कोशवगैरे, तुलास ब्राह्मण
झणण्याविषयी, संभवत नाहीत. आता, मुख्यकारणजो व्यवहार,
तोही, तुलाविषयी संभवतनाहीं. तर तुलास ब्राह्मण, कसेंझणावे ?
झणवत् नाही. कारण, शक्तीनाहीं. तर, शक्तीझणजे असे आहे
की, शब्दाच्या अर्थाशी, जो खरासंबंध असतो, त्याला शक्तीझण-
तात्. आतां, चिनामणीप्रथांतीन् प्रकार काहींशक्तीनव्हे. तर,
तो असाआहे की, अमूकशब्दापासून, अमूक अर्थ, असा बोधहो-
ण्याविषयी, जो सकेत, त्याला शक्तीझणावी. आता, गगाशब्दा-
पासून, तीराचा बोधश्च्छिणाराने, प्रयोग केलेला, गगाशब्दास, ती,
रार्थी जी शक्ती, तिला लाक्षणिकी झणावी. आणि हाजोप्रकार-
सांगितला तो, “ तर्कनांडमग्रथामध्ये व्यासराजेंद्रनामकपुरुषाने ”
विस्तारेंकस्न, सांगितला आहे. आता, जात्याकृतिविशिष्ट व्यक्ती-
च, शब्दाचा अर्थ अंगीकार करणारी आहे, तथापी, व्यक्तीपेक्षा,

जातीस अर्थ लक्षणप्यानै लाघवअसून व्यक्तीपेक्षां जातिचेद्धान प्रथमता पाहिजे, कारण, शक्तिज्ञान, शब्द बोधाप्रत कारण आहे. तर “ प्राभाकर ” मती, शब्दाचाअर्थ जातीच, लणा-
वी. १७ आतां “ भट्टमताप्रमाणे ” जातहीच शब्दाची शक्यार्थ-
आहे. आतां व्यक्तिलभ, जी आहे ती लक्षणाने होईल अथवा, आक्षे-
पाने, जातीविशिष्ट व्यक्तिलभ होईल. १८-१९-२० तस्मात्-
अशाया, तत्ववादीनीं सांगितलेल्याप्रकारावरून, तुमचे ब्राह्मणत्व
सिद्ध होतनाहीं. कारण, शक्तिज्ञानहोण्याविषयी, व्यवहारच, मुख्य
कारणहोय तर, तो व्यवहार तुमच्यामध्ये, नसल्याकारणाने, ब्राह्मण-
त्व सिद्ध होतनाहीं. २१-२२-

ॐ अस्तुवाव्यवहारोपिभवतांब्राह्मणाइति ॥

तथापिविप्रतावोनसोन्यथाप्पुपपद्यते ॥ २३ ॥

अपस्यार्थीप्रत्ययांतोब्रह्मापत्यस्यवाचकः ॥

अयंब्राह्मणशब्दश्चनरूढःकितुयैगिकः ॥२४ ॥

ब्राह्मणोब्रह्मणोपत्यमित्यंहिमुकुटोक्तिः ॥

अन्यार्थस्त्वस्यवर्णेपुचतुर्ष्वपिहिसंभवेत् ॥२५ ॥

ब्राह्मणोस्यमुखमासीद्वाहूराजन्यःरुतः ॥

ऊरूतदस्ययद्वैश्यःपद्भ्यांशूद्रोअजायत ॥२६ ॥

ॐ इत्यमस्तिश्रुतिर्वह्मापत्यतास्त्वखिलेष्टतः ॥

नैवशक्यश्चरूढिचक्षमांयोगस्यवाधने ॥ २७ ॥

रूढिर्लब्धात्मिकायोगंवाधतेतत्त्वलब्धिका ॥

तत्रैवचात्मलाभोस्याद्यत्रनावयवार्थता ॥ २८ ॥

यथावृक्षेष्वकर्णस्यरूढिर्योगस्तुनोभवेत् ॥
 सत्सुत्ववयवार्थेषुततएवोपपत्तितः ॥ २९ ॥
 अर्थापत्तिःपरिक्षीणानक्षमाशक्तिकल्पने ॥
 योगिकःप्रोक्षणीशब्दोनिर्मध्यपदमप्यतं ॥३० ॥

- ॐ इत्थंहिकथितं ब्रह्ममीमांसायाविचारय ॥
 अक्षरैरेवबुध्यन्तेसमुदायप्रसिद्धिषु ॥ ३१ ॥
 अर्थज्ञागोपसंहारादित्तराविप्ररूप्यते ॥
 असत्सुत्ववयवार्थेषुयोन्यत्रार्थेषुप्रयुज्यते ॥ ३२ ॥
 तत्रानन्यगतित्वेनसमुदायःप्रसिध्यति ॥
 भवेतांयदिवृक्षस्यवाजिकर्णौकथंचन ॥ ३३ ॥
 अदृष्टःसमुदायस्यकःशक्तिजातुकल्पयेत् ॥
 ॐ इतिवार्तिकवाक्यानि सावधानं विचिंतय ॥३४ ॥
 तद्ब्रह्मणशब्दोयंयोगिकोऽस्त्वितिचिंतय ॥
 अतोऽज्ञानेनविप्रत्वमेषांसिध्येत्कथंचन ॥ ३५ ॥
 यद्वाब्रह्मणशब्दोयमेषुंशिष्यत्वंपूर्वकैः ॥
 धर्मब्रह्मणसंबंधपूतेषुविमतेषुच ॥ ३६ ॥
 गगायांघोषइत्यादौगंगासंबंधितोरके ॥
 गंगाशब्दइवज्ञेयस्त्वयालाक्षणिकस्त्विति ॥३७ ॥
 यथाश्रुतीवान्यमसिधिनुहोस्यत्रतंडुले ॥
 तदधीनस्त्वतोघान्यशब्दोपुकोभवेत्तथा ॥ ३८ ॥

- ⊗ ब्राह्मणादिति शब्दोपिनित्यं विप्रवशस्तथा ॥
 ⊗ कौकणोऽपि सित्वं स्यादतः सिधेन्न विप्रता ॥ ३९ ॥
 ⊗ तस्मादनेन विप्रत्वं भवतां नैव सिद्ध्यति ॥
 ⊗ ब्राह्मणत्वव्यवहृतिरादितो नोपलभ्यते ॥ ४० ॥
 ⊗ अन्यथा ह्युपपद्येतस्युष्मासु भवत्यपि ॥
 ⊗ अतः कथं ब्राह्मणत्वं भवतां वदताधुना ॥ ४१ ॥

अर्थ.—आतां तुलास ब्राह्मण लणून व्यवहार आहे, असे लणाल तर, जो काहीं, सरोसर व्यवहार, तो, तुमच्या ठिकाणीं संभवतुं नाहीं, तर ब्राह्मण असा व्यवहार, तुलास काहीं दुसऱ्यारितीनें, प्राप्त झाल्य असेल? कारण, ब्रह्मशब्दापासून, अपत्य, (पुत्र किंवा गोत्रज्ञ,) या अर्थी, प्रयय होऊन, ब्राह्मणशब्द निष्पन्न झाल्य असेल, तर, तो ब्राह्मणशब्द स्वार्थ नव्हे; तर यौगिक आहे. आतां, ब्रह्माचा अपत्य जो आहे, तो, ब्राह्मणच आहे, असें "मुकुटाने" सांगितले आहे. याचाच दुसरा अर्थ असा आहेकी, ब्रह्मशब्दहा चारिवर्णांस संभवदुक्तीक, होइल. तर, तो कसा! त्याविषयी, सांगतां. ब्रह्माचे (ईश्वराचे) मुलच, ब्राह्मण होवे झाले क्षत्रियलोक ब्रह्माचे भूज होते झाले. ईश्वरचे, ब्रह्माचे ऊर, (तगळ्या) होते झाले. आणि शूद्रहें, ब्रह्माच्या पायापासून उत्पन्न झाले. याप्रमाणे ("श्रुतिमताप्रमाणे") ब्राह्मणशब्दापासून ब्रह्माचे, अपत्य, असें सांगितले आहे, परंतु; योगाला (अवयवार्थ) रुढीस (समुदायार्थ) बाध करण्याविषयी समर्थ होतुं नाहीं. परंतु; जेथें, ज्या रुढीच्यायोगानें, निवक्षितार्थ सिद्धीप्रत पावेल, व जेथें योगार्थ संभवत नाहीं, तीरुढीमात्र योगाला बाधक करील, जसें, अश्वकर्ण शब्द

(वृक्ष) द्व्यर्थी रूढ आहे, येथे योगार्थं संभवत नाही, जर, अवयवार्थं संभवत, तर; त्याणेच निर्वाह होत असतां, रूढीचे जनपे-
 ज्ञातां, अर्थापत्ती, याविषयी, प्रमाणकल्पार्थे. परंतु; तेंही, संभवत
 नाही, कारण, तीलीण ज्ञान्यामुळे, शक्ती, कल्पनेविषयी, समर्थ
 होत नाही पाहा ! प्रोसणीशब्द (यज्ञपात्र) हा आपल्या अवयव
 व्युत्पत्तीनेच, अर्थ काढीत असून, यौगीक आहे. आणि याप्रमाणेच
 वेदांत शाखांत सांगितलेला ब्रह्मशब्दाचा अर्थ आहे. त्याचा
 विचार कर. जेथे, अक्षरापासूनच, निरक्षितार्थ सिद्ध होत आहे,
 व जेथे, अवयवार्थ संभवत नाही, तेथे दुसरी गत नसल्यामुळे,
 समुदायार्थ (रूढपर्य) झणावा. वृक्षास अश्व, आणि कर्ण, असे
 संभवे शक्य नाही; परंतु; संभवते, ज्याशब्दाच्या शक्तीविषयी ज्ञान नाही,
 असा जो, अश्वकर्णशब्द याची शक्ती, कोणत्या अर्थी कोणपुस्य
 कल्पे ? याप्रकारे करून "वार्तिकवाक्याचा" अर्थ आहे. तो सा-
 वध होऊन, विचार कर. ३२-३३-३४-३५-३६-३७ या-
 प्रमाणे, ब्रह्मशब्द हा यौगीक आहे, यावरून यादाण्वी लोकांस,
 अज्ञानत्वेकरून ब्राह्मणत्व पदाकदाचित्, सिद्ध होईल. अथवा,
 कोकशे ऊर्फ शाण्वी लोकांस; ब्राह्मणशब्द हा लाक्षणिक आहे,
 असें झटले तरी चालेल. कारण, ब्राह्मणाचे सिन्धुहाणून, तुह्यास
 ब्राह्मण झणतात ! आणि ब्राह्मणलोकांशी, शाण्वी, लोकांचा
 गुरुशिष्य सक्थ आहे. जसे, गंगेचाट्याची घोष, (गीराज्जी लोकां-
 चा खेडेगांव) परंतु; येथे, गंगाशब्दाचा अर्थ, तीर हाणून समजावे.
 तर, गंगाशब्द लाक्षणिक झणतात. जसें श्रुतीमध्ये (धान्यमसि,)
 तू धान्य आहेस, हाणजे तू धान्याचे स्वाधीन आहेस, असा अर्थ
 होतो ! तसे तुह्मी ब्राह्मण आहे ! हाणजे; ब्राह्मणाचे आधीन आहेत. तर;
 शाण्वी लोकांस स्वतासिद्ध ब्राह्मण, असा व्यवहार नसल्याकारणाने,
 तुमचे ब्राह्मणत्व सिद्ध होत नाही. तस्मात् हा सर्वव्यवहार तुमच्यां-

मध्ये नसून, तुहीं ब्राह्मण क्षणकीता, हे कसे ? आता ते तुम्हीच सागा. ,३८-३९-

- ⊗ इत्यादिपूर्वपदयुक्तयुक्त्यादूपधितंतदा ॥
- ⊗ अस्त्वत्रापिसमाधानंशृणुध्वंहिमयोच्यते ॥ ४२ ॥
- ⊗ अनयोनयसंकाशोहृदयान्नापसर्पति ॥
- ⊗ इतीदमभवद्दृष्टमयानानाप्रकारतः ॥ ४३ ॥
- ⊗ बोधितस्यापितेदुष्टावासनानापगच्छति ॥
- ⊗ अयःपिंडइवोत्तरेखलानांहृयेक्षणात् ॥ ४४ ॥
- ⊗ पतिताएवनेक्ष्यतेगुणास्तोयकणाइव ॥
- ⊗ इदंसित्त्वमभूदद्यासित्त्वस्वानुभवादिति ॥ ४५ ॥
- ⊗ ब्राह्मणव्यवहारो नो भवतापद्गतोयतः ॥
- ⊗ चातकश्चानुमानेनजलंप्रार्थयतेंबुदात् ॥ ४६ ॥
- ⊗ सस्वोदरतयासर्वाक्षावयंत्यंबूनामही ॥
- ⊗ तथात्वत्कृतशंकायाप्रोच्यंतेबहुलान्यपि ॥ ४७ ॥
- ⊗ उत्तराणिमयेदानींशृणुतानिसमस्तशः ॥
- ⊗ विप्रशब्दव्यवहृतिर्ब्राह्मणत्वेनकारणं ॥ ४८ ॥
- ⊗ किंतुपट्कर्मवत्त्वादिब्राह्मणत्वेप्रयोजकं ॥
- ⊗ अस्मासुचतदास्तीतिसित्त्वाब्राह्मणताहिनः ॥ ४९ ॥
- ॥ अन्यथाविप्रादिपदव्यवहारस्यसत्वतः ॥
- ⊗ अश्वश्वोदकपूर्वाणांस्यात्ब्राह्मण्यंभवन्मते ॥ ५० ॥

भय - या प्रमोदकस्त्र, पूर्ण पक्षकार्णी (चिन्तपावनादिकां
 मुख्य जो काहीं शास्त्रिणाविणारा, त्यां, व्यवहारावरून पूर्वपक्ष
 केरा आणि याचप्रमाणें, कल्याणेरुद्ध्या लिहिण्याचा भावार्थ
 ही, दिसतो कारण, मागे जगमित्र नामक पत्रात त्यां, आपण
 तर्क दर्शविला होता, तो पाहून, मोठे आश्चर्य, वाटल्याकारणानें,
 सपूर्ण शका, तर्कावरूनच दाखविली आहे अस्तु याचिन्तपावनादि
 कार्णी, व्यवहारावरून यदापी, या सारस्वत कोकणें, (शास्त्रां)
 ब्राह्मणाविषयीं दूषण दिलें, तथापी त्यांचें समाधान भी सांगतो तें
 एका ४५ तें असेंकीं प्रारब्धकर्म चालू असता, (विनाशकाले
 विपरीतवृद्धि) या, निती सारखा भासणारा जो अनय (दुष्टस्व
 भाव तो, याचिन्तपावनादिकांच्या अंत करणापासून निघून,
 जातच नाही आणि, हे मां प्रयत्न पाहीलें तथापी, नानाप्रकार
 च्या दुष्टवास्तना त्यासर्व चिन्तपावनादिकांच्या त्दयापासून दूरच
 होत नाहींत, यदापी त्या लोकांस, शिष्टांनीं, नानाप्रकारेंकरून उय
 देश केला, तथापी ज्याप्रमाणें, तापविलेला भय पिड, (लोक-
 डाचागोत्रा) पावर पाणीं पडलें असता, जसें अदृश्य होऊन,
 लोकांच्या नदरेस, पडत नाहींकीं, व्याप्रमाणें, शिष्टांनीं, हरएक
 प्रयत्ने करून त्यांच्या मनास बोध केला, तथापी तो तैयल्या तैथेच,
 नाशाप्रत पावतो हेंही अनेकयुक्तीवरून निश्चय केला अस्तु,
 चातक (पत्नी) हा आपल्या धोरणानें, जलाविषयीं वाऱ्यावरून,
 मेघाची प्रार्थना करितो, आणि त्या प्रार्थनेच्या योगानें, मेघ आपल्या
 उदारनेंकरून सर्व पृथ्वीजसी भिजवून टाकीतो, त्याप्रमाणें, चिन्त
 पावनादिकांनीं केलेल्या शकेंचें समाधान, भी दृष्टात युक्त शास्त्राधार
 देऊन, करितो तें लक्षदेऊन एका आतां, ब्राह्मण, ब्राह्मण,
 खणून जोकाहीं, लोकामध्यें, व्यवहार आहे, तो मानणव येण्यावि-

पर्यां कारण नव्हे. तर; षट्कर्मच (यजन, याजन, अध्यापन, अभ्ययन, दान, भाणि प्रतिग्रह,) हेंच मुख्य ब्राह्मणत्वाविषयी कारण होय. आणि हें षट्कर्माधिकारत्व, प्रयत्नपूर्वकहन, तर आम-
 चाठिकाणीं (सारस्वतांच्या) सिद्ध होतेंच आहे. आतां हे षट्कर्माधिकार व
 आक्षास आहे! असें तुह्मीं क्षणाल, (चित्तपावनादिक) तर, ब्राह्मण
 व्यवहार असल्यामुळे, तुह्मीं अश्वब्राह्मण, किंवा शुनक (श्वान)
 किंवा उदकब्राह्मण, असावेत्. अश्वब्राह्मण क्षणण्याचें कारणकाय?
 तर, घोड्यांलाही ब्राह्मण असा व्यवहार आहे, त्याविषयीं प्रमाण
 सांगतो.

पुरासपत्नाहरयोविचेरुःखेचराःकिल ॥

गंधर्वेभ्यःसमुत्पन्नासदास्वच्छंदचारिणः ॥ ५१ ॥

वीक्ष्यशक्रोजगादेदंशालिहोत्रमहामुनिं ॥

छिंदेपक्षानमीपांत्वंयथास्युवाहनानिमे ॥ ५२ ॥

इपीकास्त्रेणसोहोपांपक्षांस्तत्प्रीतयेभिनत् ॥

अथागत्यभुवंराज्ञांगत्यवाहनतांहयाः ॥ ५३ ॥

ब्राह्मणक्षत्रियविशांशूद्राणांचैवलक्षणैः ॥

ज्ञेयाहयोत्तमास्तेपुपूर्वैःपूर्वशुभावहं ॥ ५४ ॥

अर्थ —तीं असीकीं, घोडेजे आहेत, त्यांस, पूर्वी पक्षहोते (पक्ष)
 आणि, ते गंधर्वांपासून उत्पन्न झाले. याकारणानें, ते मोठमोठे बलाडव
 असून त्या बलाच्या योगानें, सर्वांस त्रास देऊन, आकाशात संचार
 करीत होते. तेव्हां, इंद्रानें सर्वांस त्रास होतो, असें अवलोकन,
 करून, आपणास तर हे, अग्निक, आणि यांस कोणत्यारितीने
 जिंकावे; असें तो आपल्या मनांत चिंताक्रांत होऊन, “शालीहोत्र”

या नामाचा एका ऋषीस शरणजावून, त्याप्रत बोलता शाला. तें असेंकी, हे माहाराज ऋषिश्रेष्ठा ! हे घोडे, मोठे उन्मत्त, होऊन, आतापल्या पक्षांच्या योगानें सर्व लोकांस, त्रास देतात; तर; आपण याचें हे पततोडून, हेमात्रे वाहन होतील असें करानें, यामकारे करून इंद्र त्याऋषीची प्रार्थना करीताशाला. तेव्हां त्याशाली-होत्रनामक ऋषीनि, इंद्राशीं मैत्री होण्यास्तव, एक दर्भाची काढी, अभिमंत्रण करून, त्या सर्व घोड्यांचे पक्ष छेदन करीता शाला. नंतरते सर्नघोडे शक्तिहीन होऊन, या मृत्यु लोकाच्या ठायीं येवून, ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य, आणि शूद्र, यालक्षणें करून राजांची वाहनें होते शाले. त्यामध्यें उत्तरोत्तर श्रेष्ठ होय.

प्रायेणब्राह्मणःशुक्लःक्षत्रियोलोहितःस्मृतः ॥

वैश्यःपीतःसवर्णःस्यात्कृष्णवर्णश्चतुर्धकः ॥५५॥

विवेकीसघृणोविप्रस्तेजस्वीक्षत्रियोवली ॥

दुष्टभावस्तथावैश्यःशूद्रोनिःसत्वकातरः ॥ ५६ ॥

अर्थ.—आणि त्यांचीं लक्षणें असेंकी, स्वभावेंकरून जो शुक्ल, (सफेद) तो ब्राह्मण असें जाणावें. आणि लोहित, (तांबडा) तो क्षत्रिय, पीत, (पिवळा) तो वैश्य, आणि कृष्ण, (काळा) तो शूद्र. याम्रमाणें, त्यांच्या वर्णावरून जाती जाणाव्या. आता, त्याचीं दुसरीं लक्षणें, असीं आहेतकी, विचारयान, आणि सदयादी गुणानीं लक्ष, जो अश्व (घोडा) तो ब्राह्मण. तेजस्वी, आणि बडवान्, तो क्षत्रिय, दुष्ट स्वभावाचा तो वैश्य. आणि, निर्बल असून भित्रा तो शूद्र. याम्रमाणें यांचीं लक्षणें जाणावीं. आतां याची योजना कोट कोठें करावी तीसांगतां.

ब्राह्मणाःक्षेमकृत्येषुसिद्धिगच्छंतिवाजिनः ॥

क्षत्रियायुत्थकार्येषुवैश्याद्रव्यार्जनेतथा ॥ ५७ ॥
 शूद्राश्चान्येषुकार्येषुज्ञास्वैववाजिनस्तथा ॥
 आरुहेद्युक्तकार्येषुयद्दृच्छेच्छाश्वतीश्रियं ॥ ५८ ॥

अर्थ.—ती असीकीं, शुभकृत्यांत, ब्राह्मण युद्धांत क्षत्रिय,
 श्वसुपादन करण्यांत वैश्य. आणि इतर.कार्यांत शूद्र, याप्रमाणे
 ज्यांस कल्याणाची इच्छा असेल, त्यांना या अनुक्रमें करून अश्व
 रोहण करावे.

पुष्पगंधःसदाविप्रःक्षत्रियोगरुंगंधकः ॥
 घृतगंधोभवेद्वैश्यामनिमोदश्चतुर्थकः ॥ ५९ ॥
 ब्राह्मणंभक्तिदानेनसोमेनक्षत्रियंतथा ॥
 वैश्यंशाब्देनदंडेनशूद्रंदंडेनवाहयेत् ॥ ६० ॥

⊗ इत्थंहिशालिहोत्रेक्तिश्वानांविप्रताभवेत् ॥

⊗ भवत्पक्षेचमत्पक्षेपट्कर्मप्राहितत्वतः ॥ ६१ ॥

अर्थ.—आणि दुसरें, असें आहेकीं, पुष्पाप्रमाणे, ज्यांचे अंगास
 सुगंध येतो तो ब्राह्मण. अगरुप्रमाणे गंधयेणारा तो क्षत्रिय.
 तुषाप्रमाणे गंधयेणारा तो वैश्य. आणि सार्वकाल मत्स्यासारखा
 गंध ज्यास तो शूद्र. असे जाणावे. तसेच ब्राह्मणाप्रतु भक्तीपूर्वक-
 दानेंकरून क्षत्रियाप्रत, सोमयागें करून, वैश्याप्रत, शब्द दंडेकर-
 रून, आणि शूद्राप्रत, केवळ दंडेकरूनच वाहावे. या प्रमाणें,
 “शालिहोत्र ऋषीर्वचन” आहे. तर; यावचनावरून ब्राह्मणत्वाचा
 व्यवहार घोड्यांवर ही सभवती. क्षणून तुमच्या (चित्तपाव०) व्यवहाररूप
 शकेवरून घोड्यांवरही ब्राह्मण असा व्यवहार आहे; असें सिद्ध
 होते. तस्मात्, ब्राह्मणत्व हें घोड्यांवर गेल्याकारणानें आमच्या

भिन्नानीं जो शकर तो सुदर अलकारानीं युक्त असें एक नैश्याचै
रूप धारण करून त्या वसलेल्या मऱ्या समोर (देवांसमोर) पवर्त
होता झाला. आणि त्या चिंताक्रांत वसलेल्या देवास पाहून त्यांस
विचारू लागला. हे देवहो ! तुझी कोणया कारणास्तय शोक करीत
वसण आहा ! तें सागा ? तेव्हां ते देव रत्नादिकांच्या उत्पत्ती विषयी,
जी काहीं चिंता करीत होलाते, ती त्यास सांगते झाले. तेव्हां
“शकरानीं त्यादेवांस पुनः प्रथम केला.

अपेक्षितानिस्तनानियुग्माभिःकोटिशानिभो ॥

तानिसवांगिरस्तनानिदास्यामिसुमहास्यापि ॥७१॥

तच्छ्रुत्वाप्रीतहृदयाःप्रोचुर्वैश्यवरप्रभो ॥

मौलेरर्हागिरस्तनानिदीयतांभवताक्षणान् ॥७२॥

अर्थ.—तो असाकी, हे देवहो ! तुलास कोणया रत्नाची इच्छा
आहे ती सागा ? तीं मीं देतो. याप्रकारें करून “शकराचैवचन”
ऐकिल्या वर, ते सर्वदेव हर्षयुक्तहोऊन, शकराप्रत भाषण करीता-
त. तें असेकी, हेवैश्यवरप्रभो ! जर तू आलास रत्नें देतोस,
तर मस्तकाच्या ठिकाणी. धारणकरण्यास योग्य, असी रत्नें दे ?

दृत्युक्तेःसरत्नानिअनर्घ्याणिमहांतिच ॥

दर्शयित्वालक्षणानात्तेपांवरकुंप्रचक्रमे ॥ ७३ ॥

॥ वैश्यवर्यंउवाच ॥ वलोनामाभवल्लीमान्दानवेंद्रोम

हावलः ॥ लोकत्रयाधिपत्यंचसंप्राप्यसुमहानभूत्

॥ ७४ ॥ तस्यास्तिवज्रंदशनाश्रमुक्तास्तथाचरकंखलु

पद्मरागः ॥ रोमाणिवेडूयंभित्तिप्रसिद्धंप्रवालमासीत्पि

शितंमहार्हं ॥ ७५ ॥

अर्थ—याप्रकारेंकरून त्यादेवांचें भाषण ऐकल्यावर, मोठ मोठीं अमोल्या रत्नें, त्यादेवांस दाखवून, त्यांचीं लक्षणें तो वैश्यवर्ग सांगताशाळा. तींअसीर्की, पूर्वी, स्वर्ग, मृत्यु, पाताळ, पातीनीं लोकांस, अधिकारी, बलनामेंकरून दानवाचा राजा, असता शाळा. आणि त्या-राक्षसापासून यासर्व रत्नांची उत्पत्ती होती झाली. ती असीर्की, त्या बलनामराक्षसाच्या अस्थ्या, (हाडें) तीं वज्रें (हिटे) आणि दांत, जे होते ते मोती, आणि रक्तें, पद्मराग, (रत्नविशेष) आणि त्याचे केश, ते वैडूर्य (रत्नविशेष) आणि त्याचे मांस ते, प्रवाल, (पोवळें) तसेंच.

नेत्रंमहानीलमभूत्प्रशस्तं पित्तचंगास्त्वत्तरत्नमासीत् ॥

आसीत्कफस्तस्यचपुष्परागोमेदश्चगोमेदकतामवा

प ॥ ७६ ॥

अर्थ—त्याचीनेत्रं, (दोळे) ते नील, आणि त्याचेपित्त तें, गान्ध-
स्त्वत् (पाच) आणि त्याचा कफ, तो, पुष्पराग, आणि त्याचा
मेद, (घातू) तो गोमेदिक, याप्रमाणें यारत्नांची उत्पत्ती, त्या
बलनामक दैत्याच्या अंगापासून झाली. आतां, त्यांचे वर्ण सांगतों.

वज्रमुक्ताफलेविश्रौनृपैमाणिक्यविद्रुमौ ॥

सपुष्परागौवैडूर्यौतुगोमेदकविदूरजौ ॥ ७७ ॥

इद्रनीलंमरकतंशूद्रंरत्नविदोविदुः ॥

⊗ इत्युक्तेब्राह्मणत्वंस्यात्त्वत्पक्षेवज्रमुक्तयोः ॥ ७८ ॥

⊗ इत्थंहिसत्तरत्नानांस्यात्ब्राह्मण्यंभवन्पते ॥

⊗ परंतुविस्तारभयात्सर्वमत्रनदर्शितं ॥ ७९ ॥

⊗ तस्माद्विप्रादिकपदव्यवहारोऽप्रयोजकः ॥

ॐ मनुष्यत्वेविप्रपदव्यवहारत्वमीरितं ॥

ॐ प्रयोजकं ब्राह्मणत्वमिति चेदुच्यते भृशु ॥ ८० ॥

अर्थ—नैं असैकीं, हिरा, आणि मोनीं, या दोनरत्नास ब्राह्मण अमी सजाआहे. तसेंच, मागेक आणि प्रवाल, यास क्षत्रिय, पुष्पराग, गोमेद, आणि वैदूर्य, या तीनरत्नास वैश्य असै लग्णतात्-त्याच प्रमाणे, नीळ, आणि मरकत, या दोनरत्नास, शूद्र, अमी संजानाणावी. याप्रकारे कहन " शप्तशालीलैत शंकराने " वैश्यरूपकहन सर्वरत्नाचे भेद व उत्पत्ती, व वर्णादीकहन लक्षणें सांगेनर्त. आणि, या पूर्वदक्षकारांच्या, (चिन्तपात्रनादिकांच्या) वेग्याप्रमाणे, " या शंकराच्या वचनावकहन " ब्रह्मास, आणि मोपासही, ब्राह्मण, असा व्यवहार सिद्ध होतो. आणि याच प्रकारेकहन बाकीच्या सात रत्नालाही शास्त्रीया व्यवहारे कहन ना लगल सिद्ध होतें. परंतु; प्रथमृद्धी, भयास्तन सर्व येवें न दाखविता, फक्त उदाहरणार्थ किंचित् भाग दाखविला. आणि या सर्व वचनावरून व्यवहाररूप शकिस, व्यभिचार येत असल्या कारणाने, व्यवहार नाही, लग्णून सारस्वनकौकणे उर्फ शाग्णवी हे ब्राह्मण नव्हे, लग्णून जी काहीं शका घेणें, ती, केवळ, अयोग्य असून, अप्रयोजक आहे. अस्त, आतां, रत्नाविपर्यांब्राह्मणत्वदारानून, व्यवहाररूप शका ही, अप्रयोजक आहे, लग्णून, जें सपिंगितलें; तें खरें, परंतु; या मनुष्यत्वास ब्राह्मणत्व व्यवहार हा, प्रयोजक असून, तो तुमच्या वर्गस्थ लोकान (जेणव्यात) कां, नाही! असै लग्णून पुन' शका घ्याल, तर, त्याशक्रेच्या समाधानाविपर्यां निर्णय सागतो; तो ऐका.

ॐ निखिलेष्वपि चास्मासु ब्राह्मणत्वे प्रयोजकं ॥

ॐ मनुष्यत्वेविप्रपदव्यवहार्यत्वमस्ति हि ॥ ८१ ॥

स्वयंकरोतिकर्माणिस्वयंतत्फलमश्नुते ॥

स्वयंभ्रमतिसंसारस्वयंतस्माद्विमुच्यते ॥ २५१ ॥

⊗ इतिज्ञात्वाप्रेरितोन्वैरपित्वंमावदानृतं ॥

क्षत्रियंचैवसर्पंचब्राह्मणंचवहुश्रुतं ॥ २५२ ॥

नावमन्येतवैभूष्णुःकृशानपिकदाचन ॥

एतन्नयंहिपुरुषंनिदंहेदवमानितं ॥ २५३ ॥

तस्मादेतन्नयंनित्यंनावमन्येतबुद्धिमान् ॥

भद्रंभद्रमितिब्रूयान्द्रमिद्येववावदेत् ॥ २५४ ॥

शुष्कवैरंविवादचनकुर्यात्केनचित्सह ॥

⊗ इतिशृणुमनोरुक्तीस्तथाकुरुयथामनः ॥ २५५ ॥

⊗ तदेवंब्राह्मणाइत्यंव्यवहारःप्रदर्शितः ॥

⊗ तेनचब्राह्मणत्वन्नसित्थेदित्यपिसाधितं ॥ २५६ ॥

⊗ तदेवंब्राह्मणत्वेनःप्रमाणत्रितयंस्फुटं ॥

⊗ भाषितंव्यवहारोपिब्राह्मणाइतिदर्शितः ॥ २५७ ॥

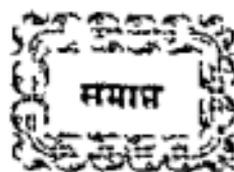
⊗ तस्मात्कौकणविप्राणांविप्रत्वेनास्तिदूपणं ॥

⊗ अतःसित्थंब्राह्मणत्वंनिर्वाधंकिलसर्वदा ॥ २५८ ॥

अर्थ.—असे आहेकी, ज्या वचनाचायोगाने नरक प्राप्ती न होईल ते वचन बोलवे असे आहे. ते अवलोकनकरून ज्याभाषणात धर्म असेल तेच बोल. कारण, या नरतनूत आपणच कर्म करितो व त्याचे फल आपणच भोगितो. ससारात आपणच भ्रमण करितो व आपणच त्यासारापासून मुक्त होतो. असे जाणून जरी दुराच्यानी प्रेरणा केली असेल तथापि खोठे बोलू नका. आणि श्रीमंताने ब्राह्मण, सर्प, आणि क्षत्रिय, हे तिथे यशपी रुद्र शाले आहेत

नथापी त्याची निंदा करूनये. आणि या तिघांची निंदा जो करि-
ता तो व्यवहारच नाश पावतो. तस्मात् बुद्धिमत्तांनी सर्वथा या ति-
घांची निंदा करूनये. वाद किंवा वैर संपादन करणे झाल्यास जा-
वादापासून पक्ष सिद्ध होईल तोच वाद करावा त्यावाचून केवळ
द्वेषाने वैर संपादन करूनये असा ही 'मनुची धर्मे' आहेत तर-
ती उत्तमप्रकारे करून श्रवण केल्यावर त्या मनुवचनाप्रमाणे वाद
करण्याची बुद्धी धारण करा. आता या सर्वा शास्त्रानुसंगत्याव-
रून कौकणे ऊर्फ सारस्वताविषयी केलेला ब्राह्मणत्वानुरूप जो काही
व्यवहार तो सर्व प्रघट केला. आणि या व्यवहाराविषयी पूर्वीच
तीन प्रमाणे दाखविली व भाषणावरून ही ब्राह्मण असा व्यवहार
दाखविला, आणि या सर्व मुक्तीवरून सारस्वत कौकणे ऊर्फ द्वा-
पत्तरी लोकांस ब्राह्मणत्वानुरूप जो काही खरा व्यवहार तो निश्चये
करून सदासर्वकाल सिद्धहोतो व आहे. याचे उत्तमप्रकारे करून चित्त
करा. आणि भ्रमाच्या योगाने व्याप्तजी काही मने तीं शास्त्री प्रत त्या -
आणि ही जो काही सर्व शास्त्राधारानुरूप जो व्यवहार तो सर्व
चिन्तापानादिकाच्या समाधानाकरिताच दाखविला. आणि या सर्व
व्यवहारावरून वादाच्या मनाची पूर्ण त्रापी होईल.

इतिकेग्योपाहू नारायणसून लक्ष्मण विरचिते
श्रीमद्भगवत्प्रकरणे ब्राह्मणव्यवहारप्रदर्शननाम पंचम
प्रकरण समाप्त श्री गोपाल कृष्णार्पणं भवतु.

प्रकरण साहाय्ये.

ॐ श्रीमज्जगद्दृश्विष्णुत्रैलोक्याधिपतिप्रभु ॥

ॐ नत्वापठंमाधवोक्तिखंडनारव्यमधोच्यते ॥ १ ॥

अर्थ—आता, श्रीमज्जगद्दृश्विष्णुत्रैलोक्याचा स्वामी, असा प्रभु जो विष्णु, व्याप्त नमस्कार करून, माधवोक्तीचे खंडन नामक, हे साहाय्य प्रकरण सांगतो. आता, या साहाय्या प्रकरणात, श्लोकबद्ध भाषण फार न घेता, फक्त प्रमाणे मात्र संस्कृत घेऊन, बाकीसर्वा भाषण, प्राकृत भाषेतच घेतले आहे. कारण संस्कृतातच बौलगे केली असते, परंतु ; यात बहुलपतेची, गरज फारच असल्याकारणाने, प्रथमवृद्धीभयास्तव फक्त एकेच भाषेत धावेचन करितो

आता, सारस्वतकोरुणे (शाण्वती) ब्राह्मणाविषयी, चित्तपावनादिकानीं, जीर्णा, दूषणे दिलीहोतीं, ती सर्वा, शकयानुसार, श्रुति स्मृत्योक्त प्रमाणादिकाच्या आधारावरून, निराकरण केरी. तथापि वार्दाच्या मनाची शांती नहोता, रत्नागिरी नगरात राहणारा, कल्याणेच्छु यानावाच्या एका चित्तपावनाने, माधवकृत शतप्रश्नकव्यल्पिका लघून एका अर्काचीन, प्रथमच नामघेऊन, सारस्वत ३ कर्मी, असे सिद्ध करण्याविषयी, त्याकादबरींतील मदोमधचे ४ श्लोक, निवडून ता० २९ माहे नोवेबर सन् १८६९ चें जगामित्र नामक पत्रात छापून प्रसिद्ध केले होते परंतु; शालीवाहनशकाच्या १३ व्या शतकात, तुंगभद्रानदीच्याकाठिं पपानामकक्षेत्रात उत्पन्न झालेला जो विदारण्यमाधव तो निराळा. कारण त्याविदारण्यमाधवाचा जन्मशक, व त्याची वंशपरंपराही सापडति. आणि त्याच्या

जन्मास ९०० शैवपांवर संख्या दिसत असून तो अद्वैत मतप्रती-
पादन करण्यांत तत्पर होता. असें त्याच्या प्रयावस्न दिसते.
आणि या कल्याणेशून, प्रसिद्धकेलेल्या लतीकेवस्न पाहिले असतां,
हीलतिका शालीवाहम शके १६१२ तं रचिले, असें त्यालतीकेवस्न
सिद्ध होते. असें असून पाल्तीकेचा कर्ता अद्वैत खडणकरण्यात तत्प-
रहोता, असें त्याच लतीकेवस्न स्पष्टीकरण होत असल्याकारणाने हील-
तिका विद्यारण्य माधवाची नव्हे, असें सिद्धहोते. तस्मात् पाल्तीकेचाक-
र्ता केवळ जातीभेद विवेकसार कर्त्याचा जेष्ठधू असें झणण्यास
काहींच बाधक दिसतनाहीं. कारण, जातीभेद विवेकसारकर्त्या-
नेही, या भारस्वतांविषयीं, धर्मारण्य ग्रंथाचें नामधेऊन, एक स्व
कपोल कल्पित वानय लिहिले आहे परंतु ; धर्मारण्य झणून स्कंद-
पुराणांन" एक ग्रंथ आहे, तो अथ पासून इतीपर्यंत तपासून पाहि-
ल्या असतां या विवेकसार कर्त्याचें स्वोक्ती वाक्य, त्या* धर्मारण्यात सांप-
डत नाही. त्याचप्रमाणें या लतीकेच्या कर्त्यानें, माधवाचें नामधेतलें आहे.
परंतु ; माधवानें जे ग्रंथ केले, (स०) कालमाधव, निदानमाधव,
माधववृत्ती, शंकरविजय, पंचदशी, ब्रह्मगीता, सर्वदर्शनसंग्रह,
विद्यारण्यकालज्ञान, न्यायमाला, पराशरमाधवीय, व भाष्यादी,
अनेक प्रपरचिले आहेत, परंतु त्या ग्रंथांत, लतीका, असीं अक्षरे
कोठेंच दिसतनाहीं, इतकेंच नाही, तर या प्रतीची रचना, विद्यार-
ण्यमाधवाच्या कोणत्याही ग्रंथांत नाही. एतावता पाल्तीकेचा
कर्ता केवळ ब्रह्मद्वेषीच होता, असें झणण्यास काहींच बाधक दिसत
नाहीं. आतां हा द्वेषी आहे किंवा नाही तें याच्या कवितेवस्नच पाहा.

* धर्मारण्यग्रंथाविषयीं संकोच वाटत असेल तर हा ग्रंथ कैलासवासी
शेट रामदास हीराचंद, याची विधवा देवकुवरबाई झणून या मुंबईत
आहे. तो तीनपासीं जाऊन आवश्य असेल त्यानीं नाचून पाहवा.

गौडदेशेवसन्विप्राःश्रुतिस्मृतिपरायणाः ॥

इष्टापूर्तादिकर्तारःपट्कर्मनिस्ताःसदा ॥ २ ॥

दुर्भिक्षमभवत्तस्मिन्वृष्टिनाशाब्दहूनसमान् ॥

मृतास्तुब्रह्मलोकादेशाद्देशांतरंगताः ॥ ३ ॥

अत्राभावेतुतेविप्रामत्स्यभक्षणतत्पराः ॥

महायज्ञाश्रमत्स्येनब्राह्मणाश्चक्रुन्वहं ॥ ४ ॥

अर्थ.—पूर्वगौडदेशांमध्ये, वेदशास्त्रसंपन्न, घाट, बिहीर, देवान्ये इयादीक, धर्मार्थब्रांधणारे, आणि सार्वकाल, यज्ञनादि पट्कर्म (पत्तन, यात्तन, अभ्ययन, अभ्यापन दान, आणि प्रतिग्रह,) करणारे असे, ब्राह्मण राहू होते. नंतर त्या गौडदेशांमध्ये, पर्जन्य नसल्या-कारणाने, कांहीं लोक मरण पावले, व कांहीं लोक देशांतरास गेले, अन्न नसल्याकारणाने, मत्स्याच्या मांसाने, महायज्ञादिक कळून उदर निर्वाह करिते झाले. ४.

एवंद्वादशवर्षाणिलोकास्तुबहुपीडिताः ॥

प्राप्तेत्रयोदशेवर्षेसुवृषिःसमजायत ॥ ५ ॥

सुभिक्षं चैवसर्वत्रधान्यवृत्तिरभूत्तदा ॥

लोकेर्निद्याभवन्विप्रामत्स्यभक्षणकारणात् ॥ ६ ॥

पश्चात्तापेनसंयुक्ताऋषींश्चशरणंययुः ॥

प्रायश्चित्तंददुस्तेवैज्ञातिस्तेपांपृथक्कृता ॥ ७ ॥

यजनाध्ययनंतेपांदानमेवतृतीयकं ॥

१. नाचकहो ? हें प्रकरणवाचतेवेळीं, यामाध्वानें दिलेल्या यज्ञ, याशब्दावर लक्ष द्यावे.

कर्मत्रयाधिकारंतुशणव्याख्यांददुस्तदा ॥ ८ ॥

स्नानसंख्यादिकंकर्मपंचयज्ञाश्चनित्यशः ॥

कर्माप्येतानिकुर्वीतत्रीणिकर्माणिवर्जयेत् ॥ ९ ॥

प्रतिग्रहोध्यापनंहियाजनंचतृतीयकं ॥

वर्जयेत्तसदात्रीणिकन्यापाणिग्रहंविना ॥ १० ॥

अर्थ — याप्रकारेकरून, बारावेंपर्यंत, पर्जन्य, नसल्याकारणाने, लोक गहून पिडीत झाले. नंतर तेराव्यावर्षी, पर्जन्यपडून, धान्या दिवाची, वृद्धी होतीशाली. मग ज्याब्राह्मणांनी, मन्मथक्षण केले होते, त्याब्राह्मणाची, लोक निंदा करू लागले. तेन्हा, त्याब्राह्मणास, पश्चान्नापहोउन, ते ऋषीला शरणगेले. नंतर, त्या ऋषींनी, त्याब्राह्मणास, प्रापश्चित्तदिलें आणि त्याची जात पृथक् करून, त्यास शोभवी, असे नाम दिलें. आणि घवन, दान, आणि अध्ययन अभीही तीन कर्मे दिलीं. छान सव्या पंचमहायज्ञ, आणि वगींतीनकर्म, हीं सार्वकाल करावीं आणि कन्यादानखेरीज करून, दान, धान्यापन, आणि प्रतिग्रह, हीं तीनकर्म, वर्जकरावीं. अने या कल्पणेश्चूने दिलेल्या माधव स्वरूपोत्पत्ती वरून दिसले. अर्मा, यावरून यामाधवाचे चार, आभार मानले, पाहिजेत. कारण, गौडदेशात राहणारेब्राह्मण पट्कीं अहेत असे यामाधवाच्याच वे रज्यावरून सिद्ध होते. १० अस्तु, हें सारसताचे पुण्यच झटले तराचाले अतो; हापाधव त्यादुर्भिक्षकाळीं, कोटच्या गांधी होता व हारेशाण्या! दुर्भिक्षकाळीं आत्मसरक्षणार्थ, भक्षाभक्षण केले असता, मुळीच दीपनाही, असे " पातवल्कपारीऋषींच्यास्तुति " म तावरून सिद्धहोते. तशात, तेंही, शशविषाणवत्, कडू केले असते, पानु, हापाधव सट " गौडदेशी, " असे हणत असून, पुट

यज्ञार्चं नां वेतो, तरः; यामाधवाच्या स्योक्तीवरून, - इतकेंच सिद्ध होते कीं, यामाधवाच्या, व त्याप्रायश्चित्त देणाऱ्या ऋषींलाही, श्रुति स्मृत्यादिक धर्मशास्त्रार्चें ज्ञान मुळींच नहोतें, असें लक्षणप्यास, कां- हींच सशय दिसतू नाहीं. कारण, स्मृतींत असें लटलें आहेकीं,

आर्यावर्तःपुण्यभूमिर्मध्यविंध्यहिमालयोः ॥-

सरस्वतीद्विपद्वत्योर्देवनद्योर्यदंतरं ॥ ११ ॥

तस्मिन्देशेयआचारःपारंपर्यक्रमागतः ॥

वर्णानांसांतरालानांससदाचारउच्यते ॥ १२ ॥

कृष्णसारस्तुचरतिमृगोयत्रस्वभावतः ॥

सज्ञेषोपज्ञियोदेशोऽश्लेच्छदेशस्त्वतःपरः ॥

⊙ इत्थंमनुस्मृतावस्तिविरपष्टंप्रविचार्यतां ॥ १३ ॥

अर्थ.—हिमाचल व विंध्यचल या दोनपर्वतांमधील, - जो देश त्यास आर्यावर्त हेंनांव आहे. व त्याचदोनदेशांज पुण्यभूमी लण- तातू तमेंच सरस्वती आणि द्विपद्वती, या दोननद्यांमधील देशांजही पुण्यभूमी असें लक्षणतातू. व या पुण्यभूमीदेशांमध्ये, परंपरेनें चाल- त आलेल्या जो आचार, तो, तेथील लोकांस सदाचार आहे. आणि ज्यादेशांत, कृष्णसारमृग सचार करितो, तोदेश पक्षीय, (यज्ञासउत्तम) आणि ज्यादेशांत, कृष्णसारनाहीं, तो श्लेच्छदेश, असें जाणाने. याप्रमाणें, “मनुस्मृतींत” व “वाल्मीकीरामायणांत” सांगितलें आहे. तस्मान् याधर्म शास्त्राप्रमाणें, देशभेद अवलोकन केले असता सारस्वतदोपी, असें सिद्ध होतू नाहीं, त्यांत दुसरें असें आहे कीं.

विंध्यस्योत्तरभागेतुखादन्मांसंनदोपभाक् ॥

इत्थंस्मृत्यंतरेवाक्यंविचार्यहिपंडित ॥ १४ ॥

अर्थ—विध्यपर्वताच्या उच्चरभागी, (गोडदेशान,) राहाणाऱ्या लोकांनी, पचपी, मास भक्षण केलें, तथापी ते दोषी होत नाहीन् याप्रमाणे स्मृयतर वचन आहे हेपेडीता कल्पाणेकडूनूवा । याचा विचारकर

विद्वज्जनवाचकहो । असो हीं धर्मशास्त्रानुमोदीत स्मृतींजक्ये उघड असता, गौडदेशातील, सारस्वत उफ शाण्वी ब्राह्मण दोषी कर्तारो सभयतील २ तशात, दोषी, असें कडूक केलें असर्ने, पण तें केव्हा, २ जर या लतिकेच्याकर्त्याने, यावाक्याची रचना केली नसती, तर हातर स्पष्ट लिहितो कीं, 'नुमिक्षमभवत्सस्मि टिनाशाब्दहूनूसान् ॥ अन्नाभावेनुनेविप्रा असें झणतो तरहा दोषका, ॥ असो यावचनावस्न इतकेच सिद्ध होतें कीं, यालतिकेचा कर्ता केवळ आपमतेलवा असून अज्ञानी होता, असें सिद्ध होतें तर तेंका, झणाल' तर सागतो, जरया लतिकेचाकर्ता, सूनूअसता तर, यापुढें लिहिलेल्या प्रमाणाचा विचार केल्यावाचून सार म्बन दोषी, असें लिहिलेच नसतें ज्याअर्थी त्याणें याप्रमाणाचा विचार केला नाही, त्याअर्थी तो धर्मशास्त्र व्यातिरिक्त होता, असें सिद्ध होतें हेत्वात्पील प्रमाणावस्न प्रयत्न दिसेल

प्राणात्ययेतथाश्रात्येप्रोक्षितद्विजकाम्यया ॥

देवान्पितृन्समभ्यर्च्यंखादन्मासनदोषभाक् ॥

ॐ इतिश्रीयाज्ञवल्क्यस्यवचनगृणुसुदर ॥ १५ ॥

प्रोक्षितभक्षयेन्मासब्राह्मणानाचकाम्यया ॥

यथाविधिनियुक्तस्तुप्राणानामेवचात्यये ॥ १६ ॥

प्राणस्यान्नमिदसर्वप्रजापतिरकल्पयत् ॥

स्थावरजगमचैवसर्वप्राणस्यभोजनं ॥ १७ ॥

देवान्पितृश्चार्चयित्वाखादन्मासनदोषभाक् ॥

● इत्थमनुस्मृतावस्तिविस्पष्टप्रविचार्यता ॥ १८ ॥

अर्थ — तैअतेकीं, प्राणसकटीं (नभक्षणकेलें भसता प्राणजाणार) अशाप्रसर्गीं, श्राद्धकार्कीं, देव व पितर, याची पूजाकरून, ब्राह्मणांनीं काम्यनें करून, प्रोक्षितमास भक्षण केलें असता, भक्षणाच्या योगानें ब्राह्मण दोषी होत नाहींत आणि ज्याकार्कीं, ब्राह्मणास, मास भक्षणकरण्याची कामना (इच्छा) होत्ये, त्याकार्कीं, अथवा, प्राणसकटीं, यथाविधीनें प्रोक्षणकरून, नंतर भक्षण करावें कारण प्रोक्षणावाचून भक्षणकरूनयें तस्मात् प्रोक्षण करून नियमाने भक्षणकरावें आता, येथें कोणीं शंकाघेतील, ती असी कीं, मनुष्याचें भक्ष अन्नअसून, मासभक्षणहें, अवोद्य आहे, असें हणतील, तर असे, आहे कीं, शरीरातर्गत जीप्राण, त्यास भक्षणीय असे हे स्थावर (अन्न) जगम (पश्चादि) पदार्थ, ब्रह्मदेवाने उत्पन्न केलें आहेत तस्मान् हे सर्वपदार्थ भक्षणकरावे, परंतु, मासभक्षणहें, नियमावाचून (न०) प्रोक्षणकरून, देव पितरास अर्पण केल्यावाचून भक्षण करूनयें तर, देवपितरास अर्पणकरून, आपण भक्षणकरावें हणजे मासभक्षण अन्यदोष लागतूनाही याप्रमाणें "मनुस्मृतींत" व "याज्ञवल्क्यस्मृतींतही," सांगितलें आहे, त्याचा विचारकरावा याप्रमाणें सबळ प्रमाणें असून त्यात ती (माहापताश्वमत्स्येनब्राह्मणाश्चक्रुन्बह) असें लिहित असून सारस्वत ऊर्फ शाण्वती हे दोषी कसें बरे ठरतील ? अस्तु, पक्षातरानें, तेंही कवूल केलें, तथापि, ती स्पष्टलिहिती ते असें कीं, "प्रायश्चित्तान्दुस्तेवैजातिसौपाप्रथकरुत" तर, विद्वत्जनवाचकहो !

हे याचें मतलबी लिहिणे नव्हे काय? -अस्तु, पाहा; प्रथमता तो माधव "पश्चात्तापेनसंयुक्तः" असे लिहितो. तर या पश्चात्ताप पत्थीकडे, प्रायश्चित्तची कोणते आहे! य कोण याधर्मशास्त्रात आहे! वास्तवीक रितीने, खोटापश्चात्ताप होऊन, जरते सारस्वत ब्राह्मण ऋषींस शरण गेले, आणि त्या ऋषींनी, जर प्रायश्चित्त दिलें, तर, पूर्वोक्त दोषराहिलाकाय! असो याप्रमाणें प्रायश्चित्तदेऊन, शुद्ध मान्यावर, त्यांचीं तीनकर्में कापून घेतात, असें मी कोणत्याही मान्य ग्रंथान, (स०) " मनु, " व्यासबल्क्य; पराशर, अत्री, गौतम, शांडिल्य, इत्यादी, पाहोन ऋषींनी केलेल्यास्मृत्या व निर्णयसिंधू, हेमाद्री, कालमाधव, स्मृतिमुक्तावली, व स्मृतिकौमुभ," इत्यादि जे मान्यग्रंथ, ते सर्व मी या प्रायश्चित्ताच्या शास्त्राधाराविपर्यां अथ, पामून इती पर्यंत, सपासून पाहिलें पंतु; या माधवाच्या लिण्याप्रमाणें लिहिणें यावरील ग्रंथापैकी, कोणत्याही ग्रंथातसांपडत नाहीं; इतकेंच नाहीं, तर, हाशास्त्रार्थ, कोणी विद्वानपदीतल्योफानी, अद्यापर्यंत ऐकीलाही नसेल असें मलाकाढतें. असो, आतां घालति. केच्याकार्यानें व त्यावर पूर्ण विश्वास ठेऊन सारस्वत श्रीकर्मी, झणपाच्या चितपावनामी, आपल्या मनाची मात्र खात्री करूनघेतली असेल तर अरो.

अस्तु, आतां दुर्भिक्षकाळी - सारस्वतानी प्रोक्षित मांस भक्षण केल्याबद्दल त्यामिनाची ऋषींनी, व याचित्तपावनाची, सारस्वतउर्फ शाण्वती ब्राह्मणाची तीनकर्में घेतलीं, - हिगोट मी कबुल करितों पंतु; हे खाली लिहितों, यांचीं कितोकर्में घेतलीं, किंवा घेण्याचीं आहेत, कसे काय! ते सांग्. याविपर्यां मी किंचित् - शास्त्राधार करारुपानें दर्शवितों.

अत्रैवोदाहरंतीममितिहासपुरातनं ॥

वृषादर्वेश्वसवादसप्तर्षीणाचभारत ॥ १९ ॥,

कश्यपोर्विवसिष्ठश्वभरद्वाजोथगौतमः ॥

विश्वामित्रोजमदग्निःसाध्वार्चैवाव्यरुधती ॥२०॥

सर्वेपामेवतेपातुचडाभूत्परिचारका ॥

शूद्रःपशुसखश्चैवतस्याभर्तावभूवह ॥ २१ ॥

तेचसर्वेत्पस्यतःपुराचेरुर्महींमिमा ॥

समाधिनाजिगीपतोब्रह्मलोकसनातन ॥ २२ ॥

अर्थ.—भिष्मद्वगतात् हेभारत वृषादर्वीराजाचा, आणि सप्तऋषी
चा, (अ०) कश्यप, अग्नी, भरद्वाज, विश्वामित्र, गौतम, वसिष्ठ,
आणि अरुधती, याचा सवाद शाला, त्याविषयीचा इतिहास सांगतो
१९—२०—२१—आता हेजे, सप्तऋषी सांगितले, ते सर्व तपश्चर्ये
करून समाधिस्थ व स्वशक्तिने सनातन जो ब्रह्मलोक त्याप्रत जिंकि
त होसाते, या पृथ्वीप्रत सचार करिते शाले २२

अथाभवदनावृष्टिःकदाचिन्महतीनृप ॥

ठच्छूद्राणोह्यभूत्तत्रसर्वलोकःक्षुधान्वितः ॥ २३ ॥

ततोनिरन्नकालोकाजीवरक्षाचिकीर्षतः ॥

मृतकुमारमादायठच्छूद्राणास्तदापचन् ॥२४॥

दृष्ट्वाराजावृषादर्विःप्रोवाचेदवचस्तदा ॥

अर्थ —नंतर कोणी एके समयी मोठी अनावृष्टी होऊन, घायी
रपती नसल्या कारणाने, सर्वलोकास, प्राण संरक्षण करण्या विषयीचें
सकट प्राप्तशाले नंतर, बुभूक्षीत हो साते, अन्नसंरक्षणकरण्याच्या
हेतूने, मृत्युप्रत पावलेल्या एका कुमाराचें मृत आणून, त्याचा पाक
करिते शाले नंतर त्या कुमाराचा पाककरण्याचा समयपाहून,

॥ वृषादर्विखाच ॥ प्रतिग्रहोत्राह्वणानांसृष्टावृत्तिरार्नि
दिता ॥ तस्मात्प्रतिग्रहंमत्तो गृहीध्वं मुनिसत्तमाः ॥ २५ ॥
वरान्ग्रामान्ब्रीहियवानूरसांश्ररत्नादिकंकाचनगांचये
नूः ॥ एतत्सर्वतदहंवोददामिमास्मानक्षंभक्षयध्वंशवं
हि ॥ २६ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ राजप्रतिग्रहोस्माकंम
ध्वास्वादोविपोषमः ॥ अग्राह्यमाणंकस्मात्तंत्रकुरूपेनः
प्रलोभनं ॥ २७ ॥

अर्थ—वृषादर्वि राजा बोलता शाल्य, तैं असेंकीं, ब्राह्मणास,
प्रतिग्रहहा, अर्निद्य असून, मुख्यत्वे कस्मिन् यानेच उदर पोषणकरावे,
असे सांगितलें आहे. तस्मात् तुझास मी चांगलें ग्राम, भान,
घय, गुडादिकरस, रत्नें, सोनें, भूर्मा गार्द, इत्यादीक देतो, हीं
घेऊन उदरपोषण करावे, परंतु, हे प्रेतमांस भक्षणकस्मिका. याप्र-
माणें वृषादर्वी राजाचें भाषण श्रवणकस्मिन्, ते सर्वे ऋषीं झणतान्,
तैं असेंकीं, राजा पासून प्रतिग्रह घेणें हे आह्मास इष्ट नसून निपतुल्य
आहे. तस्मात्, अग्राह्य प्रतिग्रह घेण्याविषयीं, नू आह्मास कोण-
त्या कारणास्तव लोभ दाखविनोस आतां तू झणसीलकीं, राजापासून
प्रतिग्रह कौं, घेउनये तर सागतों.

दशसूनासमश्चक्रीदशचक्रीसमो ध्वजी ॥

दशध्वजीसमावेद्यादशवेद्यासमो नृपः ॥ २८ ॥

दशसूनासहस्त्राणियोवाहयतिसौनिकः ॥

नेनतुल्यो भवेद्राजाघोरस्तस्य प्रतिग्रहः ॥ २९ ॥

अर्थ.—तैं असेंकीं, दशसूना (ज० दाहा प्राणी हिंसाकरणाच्या
पुरुषाशीं सम एक चक्री, (कुंभार किंवा कारक करणात्)

अशापा दाहांशीं सम एकध्वजी, (तेली अथवा सदाचरणाचें
 टोंग दाळाविणारा दांभीक) अशा दाहांशीं सम एक वेश्या,
 (कलावंतीण) आणि यादाहवेश्यांशींसम एकनृप; (राजा) असून
 हे उत्तरोत्तर दोषी आहेत, दुसरे असें आहेकीं, पुरुषाने १००००
 पशू हिंसा केल्याअसतां, जितक्या दोषास पात्रहोतो, त्या तितक्या
 दोषाशींसम एक राजा आहे. तस्मात् राजप्रतीग्रह हा आलास
 इष्टनाहीं. कारण राजप्रतिग्रह हा घोर असून नरकपाती आहे.
 आतां, तूळणसीलकीं, मांस भक्षणानें नरकास जात नाहींकाय ?
 तर त्याविषयीं प्रमाण सांगतो.

वसिष्ठोभगवानाहस्वर्गलोकंसगच्छति ॥

योभक्षयित्वामांसानिपश्चादपिनिवर्तते ॥ ३० ॥

अर्थ.—वसिष्ठऋषी लणतात्, जोपुरुष प्रथमता कारणानें, मांस
 भक्षणकरून, नंतर त्याचा त्यागकरितो, तो स्वर्गाप्रत जातो. याप्र-
 माणे विस्तारकरून, “इतिहास समुच्चयग्रंथामध्ये” “वसिष्ठादिन्द्र-
 पीनीं” सांगितलें आहे. ते पाहार्चें. यास दुसरें प्रमाण.

श्वमांसमिच्छन्नातोऽतुंधर्माधर्मविचक्षणः ॥

प्राणानांपरिरक्षार्थवामदेवोनलितवान् ॥ ३१ ॥

क्षुधार्तश्चात्तुमभ्यागाद्विश्वामित्रःश्वजाघनीं ॥

चंडालहस्तादादायधर्माधर्मविचक्षणः ॥

⊙ इत्थमाहमनुःपूर्वसावधानंविचार्यतां ॥ ३२ ॥

अर्थ.—ते असेकीं, “वामदेव” आणि “विश्वामित्र” हेउभय
 तां धर्माधर्म (ल०) धर्मकोणता व अधर्मकोणता हें यद्यपी ते जाण-
 नारे होते; तथापी ज्याकाली, अतीशय क्षुधेने पिडीत होऊन,

प्राणोः कर्णकाल प्रातश्चाला, त्याफाली, प्राण संरक्षणार्थ चाडालाच्या हस्तापासून कुठ्याचें मांस घेऊन उभयतांनीं भक्षणकेले, परंतु; प्राण सरसणाच्या पुण्यानें मांसभक्षण जन्यदोषास ते पात्र झालेनाहीत. यामुळे "मनुस्मृत्यांत" मनुनें पूर्वीं घागितलें आहे. ते स्वस्य चित्ताने अक्लोकन करावे. आणि याच प्रमाणें, "महाभारतांत," व "मत्स्यपुराणांत" ही पा प्रतिची अनेक वचनें आहेत परंतु; विस्तार भभास्तव दोनच प्रयातील उदाहरणार्थ दाखविलें आहेत या वाक्याचाविचारकलन, सारस्वत ऊर्फशाण्वी ब्राह्मणास लागू केलेल्या माधवाच्या कायद्या प्रमाणें, या शास्त्राची कितीकरीं घेतलीं ? व कोणते नामाभिधान ठेविलें आहे ! किनाहेकरीं झुयच, कसे वाप ? ते सांगा. कारण, जर त्यासतक्र-पीची, वात्रन, अद्यापन, प्रतिप्रहादीक तीनकरीं कापलीं नाहीत तर सारस्वताचीं तीन करीं, निश्चयलेंकलनच मनीं नाहीत, हे लक्षा त ठेवा. कारण, वाप पटूकरीं असून, मुलगा तीनकरीं, असें जोणत्याही शास्त्रात नाही. आता चित्तपाननादीकरीं लिहिल्या द्वेषनामक शास्त्रात असेल, तर मात्र, त्याच्या सिद्धाता विषयीं भीं समर्थनाही कारण द्वेष या रोगावर, उपचारच नाहीत, याविषयी चवथें प्रकरण पाहा.

एवच तापपर्यायिकाय ? यालतिकेच्या कर्णाने त्यासतक्रपीच्या कर्माचा विचार केलानसून जरते पटूकरींच आहेत, तर; सारस्वत ऊर्फशाण्वरी, ब्राह्मणा विषयीं जोमजकूर लिहिला तो केवळ द्वेषानेच लिहिला असून, अक्षरशा लोटा आहे असें प्रणव्यास कोणीकरीं, अनमानकारावे ! कारण शास्त्रेंही टीपीमात्रास, लागू आहे असें असून जर त्यासतक्रपीस बाधकरीतनाही, तर केवळ सारस्वताच्या द्वेष नेच लिहिले आहे असें सिद्धहोते. पाहा ! यामात्राची द्वेषवृत्ती

दाखवितो ! तीअसीनीं, याकादंबरींत अनेक लोकांची निंदा असून नूतनतर आहेच, दुसरे असे आहेकीं, कगडे, चित्तपावन, व देवछये, पातीघांविषयीं इत्थभूत वर्णन असून त्यांत प्रायश्चित्ते दील्याविषयीं, त्याक्षेत्राचें नाम, व प्रायश्चित्त देणाऱ्या ब्राह्मणाची सख्या व त्यांची नामें, इत्यादिक, विषय स्पष्ट लिहिले आहेत. आणि यासारखतां विषयीं सर्व गुप्तच लिहिती. (नाव, गाय, संख्या इत्यादि काहीएक विषय लिहित नाहीं) तर याच्या लिहिण्यावरून हा सारस्वतांचा वद्द द्वेषीच होता असेंसिद्ध होतें. आणि याची द्वेषबुद्धी खरी आहे किंवा नाही, याविषयीची सात्री, हें प्रकरण सपूर्ण वाचून पाहिल्याच्याअंती होईल. यांत संशय नाही.

असे आतां भीक्षणजे सारस्वतांनीं दुर्भिक्षकार्या मरुत लाऊन निर्वाह केल्यानाहीं असे क्षणतूनाहीं, तर याचित्तपावनादिकांची द्वेषबुद्धी ही सर्व माझ्या विद्वग्जन प्रीय वाचकांस श्रुत हीण्यासाठीं सप्रमाणे देऊन स्वल्पांत दाखवितो.

आतां याकादंबरीच्या लिहिण्यावरून सारस्वतांनीं अनापृष्टीत मत्स्यभक्षणकेले, इतकेंच दिसतें, तरते यासारखतऋषींनीं कोणत्याविधीने खाले हेंसिद्ध होतनाहीं. तथापि न्याचेच बोलण्यावरून सारस्वत दोषीआहेत असे सिद्ध होत नाही. परंतु पक्षातराने येथे कोणी शकाघेनाले, तर तीशका नघ्यावी, याहेतूस्तव, त्यांनीं मरुत भक्षण केलेआविधी सांगतो.

पुरारुतयुगस्यांतेह्यासीद्राममहामते ॥

तिरूहूतोमहादेशोदेवैःसेव्यश्चनिस्यशः ॥ ३३ ॥

कश्चित्कालेतुतद्देशेदुर्भिक्षमभवन्महत् ॥

वरुणात्सर्वलोकेपुत्रनावृष्टिरभूत्तदा ॥ ३४ ॥

अर्थ.—तोअसानीं, हेमहामतेरामा ! पूर्वी कृतयुगाच्या अंती देवानीं शेषीत, असानो तिरुहूत (त्रिहोत्र) नामकदेश असताशाल्य. आणि सर्वदेशांमध्ये वरुणापासून, अनावृष्टीछाली क्षणजे पर्जन्य नसल्याकारणाने, सर्वठिकाणीं दुर्भिक्षकाल प्राप्तशाला.

तद्देशेपूर्वकालेतुसुधापानंकरोतिसः ॥

कालेदुर्भिक्षसंप्राप्तेअन्नाहारंचकारह ॥ ३५ ॥

तदन्नमभवत्हीनंतदाचिंतापरोभवत् ॥

कोद्रवाद्येश्वदुष्टान्नैःप्राणरक्षांचकारह ॥ ३६ ॥

तदन्नहीनमभवत्कंदमूलफलेच्छया ॥

वनंजग्मुश्चतेसर्वेप्राणरक्षानिमित्तकं ॥ ३७ ॥

तत्रापिहीनमभवत्प्राणरक्षोदकेच्छया ॥

दूरदेशेचजग्मुस्तेसर्वेप्राणाहितेच्छया ॥ ३८ ॥

तत्पानंहीनमभवत् वृक्षच्छायांचजग्मिरे ॥

अर्थ.—आणि त्यादेशांत पूर्वी सर्वलोक सुधापान (स०) भग्न प्राप्त करित होते. परंतु; दुर्भिक्षकाल प्राप्तशाल्याकारणाने, अन्न भक्षण करू लागले. आणि ते अन्न, काहीं दिवस भक्षण केले, परंतु; अन्नही मिळना तेव्हा, कोद्रु भक्षणकरू लागले. काहीं दिवसांनीं कोद्रुही संपले, त्यासपर्यंत, वनांतजावून, कंदमूलादिक पदार्थ भक्षणकरिते शाले. नंतर तेही संपल्यावर, प्राणसंरक्षण व्हावा, येतदर्य, उदकाच्याइच्छेनें दूर देशाप्रत गमन करिते शाले. व तेथें काहीं दिवसांनीं उदकही संपलें, त्याकालीं वृक्षच्छायेप्रत गेले.

तत्रापिसूर्यरश्मीभिर्दहन्यमपुरंगताः ॥ ३९ ॥

तत्रसर्वेजनारामतृणाहारंचचक्रिरे ॥

तत्तृणंहीनमभवत्पत्राहारंचकारह ॥ ४० ॥

तदापश्वादितत्रैवतृणहीनंभवत्तदा ॥

अर्थ.—आणि वृक्षच्छायेप्रत गेल्यानंतर, काहीं दिवसानीं सूर्य किरणाच्या, योगाने, काहीं लोक दहनहोत्ताते, यमपुराप्रत गेले (मरणपावले) नंतर काहीं अवसिष्ठ राहिलेले लोक, तृण भक्षणकरु लागले. नंतर काहीं दिवसानीं तृणही संपले, तेव्हां लोक, पाने, भक्षू लागले. त्याकालीं सर्वपशूस देखील तृणमिळतेनासें झाले.

तृणंसर्वलयंयातंशुष्कंधनमिवाग्निना ॥ ४१ ॥

तदातत्रमहाघोरं दुर्भिक्षमभवन्महत् ॥

तदायज्ञादिकाःसर्वेलयंयातानसंशयः ॥ ४२ ॥

श्रुतिस्मृत्यादिकंसर्वकर्मकांडादिकंमहत् ॥

कर्मनित्यादिकंयच्चहाराधीनमभूत्तदा ॥ ४३ ॥

अर्थ.—आणि सुकलेले फाट, अग्निच्या योगे करून जसें नष्ट होतें, त्याप्रमाणें, तें सर्वतृण नष्टझालें. तेव्हां मोठें भयंकर दुर्भिक्ष प्राप्त होऊन, त्या भयंकर दुर्भिक्षाच्या योगाने, यज्ञादिक ज्याक्रिया त्या सर्व लयाप्रत गेल्या. आणि श्रुति स्मृत्यादिक, जे कर्मकांड (नित्यकर्मादिक) तेही आहारनसल्यामुळे, नाशाप्रत पावतें झाले.

अथसर्वेपिलोकाश्चतद्देशात्प्राद्रवन्किल ॥

दिग्भ्यस्तान्प्रद्रुतान्दृष्ट्वा मुनिःसारस्वतस्तदा ॥ ४४ ॥

गमनायमतिचक्रेसरस्वत्याःसकाशतः ॥

तदाकाशात्तुविप्रेद्रुगंभीरंवाक्यमब्रवीत् ॥ ४५ ॥

भोद्विजेन्द्रशृणुष्वेदंवचनंपरमाद्भुतं ॥

त्वदग्रेपतितंमत्स्यंत्वंभुक्षस्वद्विजोत्तम ॥ ४६ ॥

तेनत्वंदेहंरक्षस्वदेहात्सर्वंभविष्यति ॥

तद्देहाध्ययनादीनित्वंकुरुष्वमहामते ॥ ४७ ॥

तटाद्रंद्रादिदेवानांकुरुष्वमस्वसत्क्रियां ॥

यज्ञभागंतदादेहीदेवेष्वद्रादिकेष्वपि ॥ ४८ ॥

अर्थ.—नतर त्यादेशातील ऋष्यादींक सर्वगोक पळू लागले, तेव्हा त्यास पाहून, सारस्वत ऋषीही, सरस्वतीच्या तीरापासून जाण्याविषयी, उद्युक्त झाला. त्याकारण, आकाशामध्ये मोठा गभीर शब्द उचलवता झाला. तो असाव्हो, हे द्विजश्रेष्ठा ! हें आमचें, वचन ऐक, आणि तुझ्या अग्रभागी जमेल्या पडला आहे, तो तू भक्षण करून, आपला देह सरक्षण कर. आता तू क्षणसील, मस्य भक्षणहें, अयोग्य असून तें वसे मी आचरण कर असे क्षणसील तर श्रयण कर असे आहेती, प्राणसरक्षणाच्या योगानें सर्वसाधून येई. परंतु, प्राणगेल्यावर काहींच साधन होणार नाही. याकारणास्तव, तुझ्या पृथ्वीत पडलेला मस्यतू भक्षणकरून देहाचे रक्षण कर. आणि देहसरक्षण केल्यावर, अध्यापनादिक कर्मेकरून, इत्यादि देवांप्रति, यजनकरून सर्व इत्यादिदेवांस यज्ञभाग अर्पण कर.

तदातुप्यंतिदेवास्तेडंद्राद्याःपरमाहताः ॥

वृष्टिकरोतिडंद्रोपिदेवैःसर्वैरनेकगः ॥ ४९ ॥

तदाक्षेत्रादिकेसर्वेत्युद्भवत्यन्नमेवच ॥

तृणादिपशुवाहारादिसंभवंतिममाज्ञया ॥ ५० ॥

अर्थ.—सगले, तेंगेंकरून, (त्याआनंदेंकरून) सर्व इत्यादिदेव

संतुष्ट होतील. आणि, त्या आनंदाच्या योगाने, पृथ्वीवर चांगली पर्जन्यवृष्टी करतील. नंतर पर्जन्याच्या योगाने, सर्वधान्यैः उत्पन्न होतील. व पश्चादिकांचे भक्षण जे तृण तेही उत्पन्न होईल.

अन्नाद्भवन्तिभूतानिपर्जन्यादन्नसंभवः ॥

यज्ञाद्भवतिपर्जन्योयज्ञःकर्मसमुद्भवः ॥ ५१ ॥

तस्मात्सर्वगतंब्रह्मनित्यंयज्ञेप्रतिष्ठितं ॥

नित्यंयज्ञादिकानूस्वानूत्वंकुरुष्वद्विजोत्तम ॥ ५२ ॥

तेनत्वंप्राप्स्यसेविप्रमंगलत्वंदिनेदिने ॥

तस्माद्विप्रेंद्रवर्येंद्रशृणुभेपरभंवचः ॥ ५३ ॥

त्वदग्रेपतितंमत्स्यंत्वंभुंक्षस्वमहामते ॥

त्वंभुंक्ष्यसिचेद्विप्रमत्स्याहारंद्विजोत्तम ॥ ५४ ॥

तेनसर्वेलयंयांतिमूलच्छेदेयथापरः ॥

लयंयास्यतिविप्रेंद्रमत्स्यात्सर्वंभविष्यति ॥

अर्थ—आणि असे आहेकीं, अन्नापासून, सर्व भूते (प्राणी) उत्पन्न होतात. पर्जन्यापासून अन्न उत्पन्न होते. आणि यज्ञापासून, पर्जन्यपडतो. कर्मने यज्ञ होतो. तस्मात् सर्व जगहें ब्रह्मच असून, असे हे ब्रह्म यज्ञाच्या योगेकरून प्राप्तहीते. लणून हेब्राह्मणश्रेष्ठा ! तू नित्य यज्ञकर, हर्षणे दिवस दिवसाच्याठाई कल्याण पावतील. या प्रमाणे सर्व प्रकार आहेत. तर हें माझे मंगलदायक वचन ऐक. तैः असेकीं, तुझ्या अन्नभागीं पडलेल्या मत्स्य तू भक्षणकर. आणि जरहा, मत्स्य तू भक्षण केलास नाहीतर मुलच्छेद झाल्यावर वृक्ष जसा सर्वा नाशास पावतो. त्याप्रमाणे तुझ्या प्राणाच्या नाश झाल्यावर, सर्व देशाचा नाश होईल. आणि

जरहा मन्त्र्य भक्षण करसील तर; तुझे प्राण सरक्षण होऊन, सर्व लोकांचे व वेद शास्त्र पुराणादिकांचे ही रक्षण होईल.

श्रुत्वाऽशरीरवाणींतामुनिःसारस्वतस्तदा ॥ ५५ ॥

॥सारस्वतउवाच ॥ कस्त्वंवदसिकोदेवकिजानामिपुरं

परं ॥कस्मादागतमाख्याहियथातत्थ्यंमहामते ॥५६ ॥

श्रीरामउवाच ॥ भोद्विजेंद्रभृणुष्वेदंवचनंपरमाहुतं ॥

रामंमादेहरक्षायैविद्वित्यत्रागतंपरं ॥ ५७ ॥

त्वदग्रेपतितंमत्स्यंत्वंसेवस्वयथातथं ॥

तेनत्वद्देहरक्षस्वदेहात्सर्वंभविष्यति ॥ ५८ ॥

देहादेदादिनष्टंचभविष्यतिनसंशयः ॥

तस्मात्त्वदग्रेपतितंहतमत्स्यंद्विजोत्तम ॥ ५९ ॥

अर्थ.—आणि याप्रकारे करून, आकाशातून शालेल्या शब्दातें श्रवणकरून, "सारस्वतमुनीं" विचारिता शाला. तें असेंकीं, दृष्टीस गोचर नहोतां, गभीर शब्द करणारा, असा तू कोण आहेस? हेकाही मलासमजतनाही. याकारितां तू कोण आहेस तें मला साग. याप्रमाणें सारस्वताचें भाषण श्रवणकरून, उत्तरदेताशाला. तें असेंकीं, हेब्राह्मण श्रेष्ठा, रामजो ह्मणतात तोमीच आहे. आणि तुझ्या देहाचें सरक्षण करण्याकरिताच मी यें प्रवर्तणाली आहे असें जाण. आणि माझ्या वचनाप्रमाणें तुझ्या आयुर्भागी पडलेल्या

१ सुभिक्षता शाल्यावर त्या वेदाच्या योगानें उदर निर्वाह करतील.

२ ह्मणजे, तूजर रक्षण केलेस नाहींत तर नाशच होईल. (नाहींसे होतील.)

मस्य भक्षणकरून, देहाचें संरक्षण कर. जर देहसंरक्षण केले तर, त्या देहाच्या योगानें सर्व साधून येतील, परंतु देह नष्ट झाल्यावर सर्वच नष्ट होतील, यांत संशय नाही. तस्मात् तुझ्या अग्रभागीं मरणाप्रत पावलेल्या मत्स्य नू भक्षणकर.

॥ द्विज उवाच ॥ रामरामजगन्नाथभक्तकल्पतरोप्रभो ॥

हतमत्स्यं त्वया दत्तं तं भुंक्ष्यामि तवाज्ञया ॥ ६० ॥

कथां विधिः किमाचारो तन्मत्स्यस्य च वैहरे ॥

॥ राम उवाच ॥ लक्षणं तत्प्रवक्ष्यामि तस्याहारस्य सत्तम

॥ ६१ ॥ तच्छृणुष्व द्विजेंद्रेशयथा तत्स्थं सुदुर्लभं ॥

वर्षे वा दशमे मासे अष्टमे सप्तमे पिवा ॥ ६२ ॥

पंचमे वापि विप्रेंद्रमत्स्याहारं तु कारयेत् ॥

सौम्ये भौमे हि सोमे वामंदवारे विशेषतः ॥

आनयेत् त्वतमत्स्यं च गृह्णीयाद् द्विजसत्तम ॥ ६३ ॥

अर्थ—याप्रमाणें करून, रामाचें भाषण ऐकिल्यावर, सारस्वत ऋषी लणतोर्की, हेमगाच्यानाया ! भक्तांचें मनोरथ पूर्ण करणाऱ्या ! हेरामा ! तूं दिलास असा जो हामृतमत्स्य, तो, मीं तुझ्या आज्ञेवरून भक्षण करितो; परंतु, यामत्स्य भक्षणाचा विधि व आचार कसा आहे? तो, मलासांग याप्रमाणें सारस्वताचें बोलणें ऐकून, राम उत्तर देता-
त्. तें असें कीं, हे सारस्वत ऋषी श्रेष्ठा एकावर्षानें, किंवा १० महि-
न्यानीं अथवा, ८ महिन्यानीं, किंवा ६ महिन्यानीं, किंवा ५ महिन्या-
नीं तरी मत्स्य भक्षण करावा. आणि, बुधवारी, किंवा, मंगळवारी,
किंवा सोमवारी किंवा मंदवारी, मरणाप्रत पावलेल्या मत्स्य गृहण
करावा.

कस्मिन्कालेपिविप्रेन्द्रअवधोमत्स्यंमृतंयदि ॥

तदानीयद्विजैत्रेशाविपिदृष्टेनकर्मणा ॥ ६४ ॥

आनीयदिवसेमत्स्यंप्रागणेभानुसंयुते ॥

स्थाप्योदकेनसंप्रोक्ष्यउल्मुकंस्पर्शयेत्तटा ॥ ६५ ॥

तृस्यभागंपृथक्कृत्वातैलपक्वतुकारयेत् ॥

स्थंडिलंकारयेत्तत्रस्थाप्याग्निगृह्यवद्यथा ॥ ६६ ॥

वरुणायेतिमंत्रेणदशमत्स्याहुतिंचरेत् ॥

तच्छेषंद्विजवर्येणसेवयेद्भक्तिमादरात् ॥ ६७ ॥

अर्थ—हेत्रालणश्रेष्ठा! कोणत्याही कालीं समुद्रात, मरणाप्रत पावलेन मस्य असैल, तर तो आणून, आगणात टेवावा, आणि यथाविधिने स्थाप्योदकेऊन, प्रोक्षणविधिने प्रोक्षण करावा. आणि प्रोक्षणकेल्यावर अग्निस्पर्शकरावा. आणि मन्याचे, पृथक् पृथक् तुकडे करून, तैलात पकू करावे (तळावे.) नंतर स्थंडिलघालून, अग्नि प्रदत्तकरावा. आणि “तन्त्रायाभि०” या मंत्रास “वरु णाय” अर्ची अक्षरे लावून, यामंत्राने, त्यामस्याच्या दाहा आहुत्या त्या प्रदत्त केलेल्या अर्घ्यात दाढ्या.—आणि अर्पणकरून, जोशेष भाग राहिला असैल, तो, द्विजानीं (स०) ब्राह्मण, क्षत्रिय, आणि वैश्य, यातीघर्णीं आदरेंकरून भक्तिनें गृहणकरावा.

नसेवयतिमूढात्स्यमत्स्याहारंद्विजोत्तम ॥

द्विजाधमःसविज्ञेयोसत्यंसत्यमयोदित ॥ ६८ ॥

यदाविध्युक्तमार्गेणमयोक्तेनचसत्तम ॥

त्वदग्रेपतितमत्स्यत्वंभुक्षस्वमहामते ॥ ६९ ॥

॥ सूत उवाच ॥ एवंतस्यवरंदत्वारामेणतद्विजस्यच ॥

जगामस्वेच्छयारामोरमेशोद्विजसत्तम ॥ ७० ॥

तदातदाज्ञयातत्रवेदविध्युक्तमार्गतः ॥

कृत्वाहोमंतुतत्शेषंगृहीत्वातद्विजेनवै ॥ ७१ ॥

अर्थ—आणि, जो द्विज, मत्स्यशेष, शेरन करीत नाही की तो केवळ द्विजात अधम, (हीन) आहे असे जाणवें. तस्मात्, हे सारस्वतमुनि ! तुला मी जो भक्षणविधी सांगितली, त्याविधीने मत्स्य भक्षणकरून आपला प्राण संरक्षणकर. या प्रमाणे राम सारस्वत ऋषीप्रत बोलताशाला. आता हीच कथा सूत शौनकादि ऋषीप्रत हाणतात की, याप्रमाणे “राम” त्या सारस्वत ऋषीप्रत बोलून, आयल्या स्वस्थानाप्रत गेल्यावर, रामाजें प्रमाणे “न्यासाग्न्यतमुनीनि,” ती मत्स्यआणून, वेद विध्युक्त मार्गांनी (वेदातसांगितल्याप्रमाणे) हवनकरून, अत्रशिष्ट जो भाग (होमशेष) ती, आपण भक्षणकरिताशाला.

तेनप्राणादिकान्सर्वानुरक्षयित्वातदाज्ञया ॥

तदावेदादियज्ञादीनुरक्षयित्वायथातथं ॥ ७२ ॥

तदाइन्द्रादिदेवादीन्यज्ञभागंददौतदा ॥

वृष्टयश्चभविष्यंतिसर्वदेशेयथापुरा ॥ ७३ ॥

○ इत्थमाहपुरासूतसंहितायांविचित्यतां ॥

○ तथामहाभारतस्यगदापर्वाणिकेपिच ॥

○ अस्तिस्वकीयवृत्तांतःसावधानेनचित्यता ॥ ७४ ॥

अर्थ—याप्रमाणें त्या सारस्वत ऋषीश्रेष्ठानें होमशेषजो मस्य, तो भक्षणकरून, सर्वांचे प्राणसरसणास्तव यज्ञ भाग इत्यादि देवांस देता झाला.—आणि त्या हाविर्भागाव्यायोगानें, इन्द्रादीदेव, सतुष्ट होऊन ज्याप्रमाणें पूर्वी (सुभिक्षतेत) वृष्टीकरीत होते कीं, त्याच प्रमाणें, पुनः सर्व देशात पर्जन्यवृष्टी करिते झाले. याप्रमाणें, “सूनसहितेभध्वे ” “सूतपुराणीक,” यानी, “शौनकादीऋषीं प्रत ” हीकथा विस्तारेंकरून कथन केलीआहे. त्याच प्रमाणें, “महाभारतानर्गतगदापर्वांत” हीं स्वकीयलोकाचा) सारस्वत कों कर्गे उर्फ शाण्वती, ब्राह्मणाचा सविस्तारें करून वृचात लीहिला आहे. तरतो स्वस्थचित्तैकरून यावरील दोनी प्रयाचें अवलोकनानुरूप वितन करावें. तेंणेंकरून कल्याणेचूरुवुवा ! तुझीं माधवाचें नाव- घेऊन जीं स्वकपोलवाक्यें उापून प्रसिद्धकेलीं, तीं, केवळ द्वेषानेंच केरीं किंवा नाही याचे किंचिन् शानहोईल.

अहो ! कल्याणेचूझारी चित्तपागनादिकहो ! अशाया दुरूक्ती रूपानुसार द्वेषकेल्यानें, न्याय सिद्धहोतो काय ? आणि नूतन एक प्रथरचून त्यास महानपंडिताचें नावदिल्लें झणून, त्यास कोणी प्राची न प्रयअसें झगतील काय ! आतां एसादी अरुण्यपंडितासारखाअ सून शार्पेंकरून कुबुद्धीच जर असेल, तरतो, याकल्याणेचूरुनेदि लेल्या द्वेषरूपानुभूत स्वकपोल कादवरीला मानदेईल. विना जो एराअसून याचेअर्गीपाडित्यसक्ती आहे, तो, अशाया द्वेषरूपन्याया

१. याश्लोकाच्यापुढें सुनृष्टी झाल्यावर सारस्वत कोंकणें उर्फ शाण्वती ब्राह्मणास, सर्वऋषी शरणआल्यावरून सारस्वतानें त्यासर्ग ऋषींस वेदाध्ययन सांगितलें असें असून तीं गुरुकिरीचीं वाक्यें असल्याकारणानें, तींसर्व दाहवि प्रकरणात घेतलीं आहेत तीं पा हारीं. तेंणेंकरूनउत्तल झालेल्या भ्रमाचा नाश तींअसें करून होईल.

स अवलोकनही करणार नाहीतू कल्याणेच्छूनुवा ! हें आपण भद्रत्ये करून लक्षांत ठेवा.

विद्वज्जनवाचकहो ! देवाज्ञा असून, दुर्भिक्षकार्त्ती, वेदविधुक्तमार्गानें, यज्ञकरून, आत्मसंरक्षणार्थ, अवशिष्ट जो होमशेष, तो, कोणत्याही, ब्राह्मणांनी, गृहणकेला असतां, त्या गृहणाच्या योगानें, त्या गृहणकरणान्या ब्राह्मणांची जात निराळी होऊन, ती अपल्या कर्मापासून भट्टहोतोफाय ? आतां, यज्ञकरून होमशेष भक्षण केल्याबद्दल तौ ब्राह्मण भट्टहोऊन, जातीपासून व्यतिरिक्त होतो असें जर सर्व विद्वज्जन पंडितांचे मत असेल, तर त्यासर्वविद्वज्जनपंडीतांनीं उत्तमप्रकारचे मान्यग्रंथांतील शास्त्रार्थदेऊन जीमतें असतील तीं प्रगटकरावीं. तैणेकरून मीं सर्वविद्वानांचा फार आभारी होईन. आतां वेदशास्त्राप्रमाणें झटलें असतां, ब्राह्मणांनीं यज्ञअवश्पमेव करावा. आणि यज्ञकरून होमशेष जोराहिला असेल, तो, आदरेकरून ब्राह्मणांनीं भक्षणकरावा. असे असून, सांप्रतकालपर्यंत, वेदान्तेप्रमाणें भक्षण करीत आले. परंतु वेदान्तामान्यकरून त्या ब्राह्मणांनीं शेषभाग भक्षणकेल्याबद्दल ते ब्राह्मण दोषी, किंवा त्रीकर्मी, किंवा, अकर्मी झाले, किंवा त्या ब्राह्मणांची जातच निराळ केली, असे कोणत्याच मान्यग्रंथांत आढळत नाही. इतकेंच नव्हे, तर, अद्यापर्यंत कोणत्याच विद्वानांचें विरुद्धकारक मतही दिसत नाही. असें, असून, केवळ द्वेषबुद्धीनें एकनूतन ग्रंथरचून त्याग्रंथांत पाहिजेतसीं, स्वकपोल कल्पित वाक्ये लिहिलीं असतां तौ मान्यग्रंथ असें समजावे फाय ? आतां जर तो मान्य झणावा तर, वेदशास्त्रादिकांवर व्यभिचारत्वएतें. तर, यांत कोणतें खरं मानावें ? आतां, वेदशास्त्र खोटे मानून, सर्वविद्वज्जनपंडित माधवाची कादंबरीच, ररी, असें झणण्याविषयी जर ते सर्व उत्सुक होतील, तर, तेंथे माझा न इलाज आहे. त्यांत विद्वज्जन जर वेदशास्त्र खोटे, असें झणतील, तर, माझे लिहिणे

तरी खरें कशावरून ? अस्तू एवच नाना प्रकारच्या युक्तीनें मन तरंग उदविले असता ही, कल्याणेच्छू नामधारक, पुरुषाने, प्रदर्शित केलेला जो माधव तो, केवळ सारस्वतऊर्फ शाण्वती ब्राह्मणाचाच द्वेषी, होता असें नाही. तर वेदशास्त्राचा ही द्वेषी आहे. अस्तू मार्गन्यासादीक अनेक महर्षी होऊन गेले परंतु; याप्रकारचा शास्त्रा धर कोणीच केला नाही, इतकेंच नव्हे, तर, लिहून देखील ठेव लानाहीं. ही त्या सर्व महर्षींची मोठी चुकच सटली तरी चालेल नाहीबरे ! किंवा याचित्तपावनादिकानीं त्यास्वकपोल वाक्याचा अर्थ भिन्नकेला असत, तर मात्रनकले. व्याता भिन्नकेला, असें जर लागते तर तोमाधव काय सांगतो तें पाहा !

महायज्ञाश्रमत्स्येनब्राह्मणाश्रक्रुरन्वहं ॥

⊙ इत्थंयुष्माकिनाग्रथेमाधवेनसमीरितं ॥

⊙ अतःकथंभवेद्भोवोविप्राणांबदपंडित ॥ ७५ ॥

शाण्वीशाखाणांस) कोणत्याधर्मशास्त्रानुमोदीत न्यायावरून लागूके-
ल तो स्वस्थचित्तानें विचारकरून सांग.

बिद्वज्जन पंडीतहो ! यामाधवाच्याच लिहीण्यावरून, हा खरोखर
सारस्वतांचा, पैरी वं वेदविरुद्ध होतां; किंवा नाही ? याचा शुधांतः
करणानें न्यापकवरून पाहा ! आतां या चित्तपावनादिकानीं हा एकच
स्वकपोल कल्पित ग्रंथ रचला असें नाही, तर, ज्याज्याग्रथांत यानीं
(चित्तपावनानीं) स्वकपोल कल्पित वाक्यें लिहिलीं आहेत तीं सर्व कर्म
करून याच प्रकरणांमध्ये, सर्ववाचकांसमोर प्रगटकरीतो. तेणेंकरून सर्व
बिद्वज्जन वाचकांच्या मनाचीखात्री होईल, यात संशयनाहीं अस्तु
आता या चित्तपावनादिकानीं माधवाच्या लतिकेवरून सारस्वतउर्फ
शाण्वी हे ब्राह्मणनव्हे, किंवातीनकर्मी, अथवा अकर्मी झटले
झणून, सारस्वत तीनकर्मी किंवा, अकर्मी, होतात असे नाही. आता
चित्तपावनादिकानीं आपापल्या मनाची मात्र खात्री करून घेतली
असेल तर असोत. एवच तात्पर्यार्थकाय ! द्वेष करून जर हे सार-
स्वताची निंदा करूं लागले; तर त्याद्वेषात कोणता उपायचालतो ?
चालत नाही. आणि याद्वेषापुढें वेदशास्त्रदेखील कुठीत होऊन
जातें (वेदशास्त्रालाही जडपडतें) असो आतां; बिद्वज्जनवाचकहो !

१ शोणवी झणण्याचें कारणकाय ! असेलणाल, तर या
शोणवी पदाचाविस्तार व याचेकारण, यापुस्तकाच्या १ प्रकरणात
पाहा ? आणि शोणवी हा शब्द केवळ गौडातच आहे असें नाही.
तर द्राविडातही अनेक लोकांस आहे. तर त्या शोणवीयापदावरून
ते कितीकर्मी व त्या द्राविडादीकांस शोणवीपद हे कोणत्याकारणास्तव
प्राप्त झालें. याचा सिद्धांत करा ? आणि कर्नाटक देशात शोणई,
शानभाग, इत्यादिक पर्याय हे कुळकर्णी जो असेल त्याला झणतात,
व त्याणें स्वर्गस्थ झाल्यावर त्याच्या मुलांस ही (शानभागर, मगा,
अंण्णा, तमा, अळिया.) असें झणतात.

अशाया ऋषी श्रेष्ठ सारस्वतानैरुतयुग हे यज्ञार्चे असून त्यांत दुर्भिक्ष-
 कार्ळी, वेदशास्त्रादिकांच्या संरक्षणार्थ व आत्मसंरक्षणार्थही देवाञ्जेवरून
 वेदभिष्णुक्त मार्गाने यज्ञकरून होमशेष भक्षकेत्यानदल, सारस्वत
 तीनकर्मी, असे जर चित्तपावनादिकांचे मत असेल, तर, सांप्रत
 (६०) पांच दाहावपां मार्गे दुर्भिक्षनसून वेदाज्ञा किंवा देवाज्ञाही
 नसतां कर्त्तव्य वने सांगितलेला असून, प्रत्यक्ष-पशूमारून त्याच्या
 मासाने यज्ञ करून, शेषभाग गृहणकेला असतां तेमात्र जातीपासून
 भिन्न नहोतां घट्टकर्मिंच राहतात् काय! चित्तपावनादिकहो! तारूने
 मारूमारूने हाहा या क्षणीप्रमाणे कां बरेवर्तनकरितां.

मित्रहो, ! दोष व कायदा झटला असतां, सर्व ब्राह्मणास सा-
 रसाच असतो. कारण दोषापासून एक पतित होतो व एक शु-
 द्ध राहतो असे नाही. तर, तो सर्वत्रठिकाणीं दोषदायकच
 आहे. पाहा! याकालियुगात हिंसायज्ञहा प्रत्यक्ष वर्जसांगितलेला
 असून तो प्रत्यक्ष यांच्यामध्ये (देशस्यांत) करितात् तर, यालतिके-
 च्या कर्त्याने सारस्वतांत जागूकेलेल्या शाखाधाराप्रमाणे या सर्वांस,
 क्षणजे देशस्थादिकांस व हिव्यांस, तौलवांस वकेग्ली इत्यादिक
 ब्राह्मणांस कर्मही क्षणावेत् काय! आतां मी क्षणजे त्या सर्व
 ब्राह्मणांच्या द्वेषाने लिहितो किंवा वेद शास्त्र व्यतिरिक्त होऊन
 भाषण करितो असें नाही. तर वेदशास्त्रांत प्रतिपादित जीं या-
 वये असतील तींच येथे सर्ववाचकांच्या ज्ञापनार्थ, व द्वेषदायकजे
 चित्तपावनादीक, त्यांच्या मनाच्या शांतार्थे काहीं वाक्ये दाखवितो.
 तीं सर्व वाचकांनी उत्तम प्रकारे करून अव लोकन करावीं!

तपःपरंरुतयुगेत्रेतायांज्ञानमुत्तमं ॥

हापरेयज्ञमेवाहुर्दानमेवकलौयुगे ॥

ॐ इत्थंपराशरमुनेर्वचनंहृदिचिंत्यतां ॥ ७६ ॥

अर्थ.— ती असीर्की, कृतयुगामध्ये तपस्या, त्रेतायुगामध्ये ज्ञान, द्वापारयुगामध्ये, यज्ञ, आणि कलियुगामध्ये दान, ही चारकर्म चारयुगांमध्ये उक्तसांगितली आहेत. याप्रमाणे कलियुगाचे स्मृतिकर्ते जे पराशरऋषी " यांनी यावचनाचे स्पष्टीकरण केले आहे. त्याचे चिंतन करा. आतां या पराशरवचनावरून यज्ञहा द्वापारयुगाचा धर्म आहे असे सिद्ध होते. आणि तो तर यांचामध्ये (स०) देशस्थादिकांमध्ये प्रत्यक्ष चालतो तर या पराशरवचनावरून सांप्रत यज्ञ करून होमशेष भक्षण करणाऱ्या ब्राह्मणास कर्माहं क्षणावेत् काय ? आतां येथे शंका उत्पन्न होती तीअसी कीं.

अग्नीषोमीयंपशुमालभेतमितिश्रुतिः ॥

यावेदविहिताहिसानसाहिसैतिभावनात् ॥

श्रुतिस्मृतिविरोधेतुश्रुतिरेवगरीयसी ॥ ७७ ॥

धर्मजिज्ञासमानानांप्रमाणंपरमंश्रुतिः ॥

यज्ञार्थपशवःसृष्टाःस्वयमेवस्वयंभुवा ॥ ७८ ॥

यज्ञस्यभूतैस्वस्यतस्माद्यज्ञैवधोऽवधः ॥

हिसात्ववैदिकायातुतयानर्थोध्रुवंभवेत् ॥ ७९ ॥

वेदोक्तयाहिसयातुनैवानर्थःकथंचन ॥

⊙ इत्थंमनुरमृतावस्तितथाभाप्यादिकेष्वपि ॥

⊙ अस्तिप्रमाणंप्रत्यक्षंस्वस्थेनहृदिचिंतय ॥ ८० ॥

अर्थ— वेदहा आनादी असून, वेदांत जी हिंसा करावी क्षणून सांगितली, त्याविधीने हिंसा केली असतां, तीहिंसा हीत् नाही (हिंसाज्जन्यदोषलागतूनाही) आतां श्रुति स्मृति मध्ये विरोधयेईल तर श्रुतिमताप्रमाणेंच बर्तावे. कारण स्मृती पैक्षां श्रुति बरिष्ठ (अधिक)

आहे. तस्मात् धर्म जाणणारानीं, श्रुतीन् प्रमाण मानून वतावे. असें आहे लक्षण वेदोक्त हिंसा याकरीत वर्ण सांगितली नाही. आणि "ब्रह्मदेवाने" पशूंचे उत्पन्नकेले, ते केवळ यज्ञासाठीच आहेत लक्षण यज्ञामध्ये यद्यपि पशूंचा वधकेला, तथापी तोवध होत नाही. (तज्जन्यदोष लागतनाहीं) आणि दुसरे असें आहे की, वेदोक्त हिंसाकेली असता, दोषतर लागत नसून उलट पुण्याची वृद्धी होते. आणि वेदोक्त हिंसा हिजर न करील तर पुण्याचा नाशहोऊन मोठे अनर्थ उत्पन्न होतात. याप्रमाणे "ब्रह्मसूत्रभाष्यां" "वेदान" व "मन्वादिस्मृतीं" ही सर्वग्रंथीस मान्य असता निर्णय सांगितला आहे. तस्मात् या अनेक वचनावरून उत्पन्न झालेल्या शक्येस समाधान असें होतेंकी, बहुग्रंथीमतानें वेदप्रमाण, असून स्मृतिपेक्षा श्रुतिपरिष्ठ असल्याकारणानें याकरीत प्रत्यक्ष हिंसा करावी. आणि त्या केलेल्या हिंसेच्या मासानें यज्ञ करावा आणि तो केला असता, तज्जन्य दोष लागत नाही, आणि यायज्ञाविषयी अनेक प्रमाणे ही असून सर्वमान्य असल्या कारणानें हिंसायज्ञ करावा असें चित्तपावनादिकापैकीच एक शास्त्री या वचनाचा आधार सांगता शाला. तो ररा परतु; या सर्व वचनावरून चित्तपावनादिकाचा पक्ष सिद्ध होत नाही. इतकेंच नव्हे; तर, कल्याणेचूने दिलेल्या माधनाच्या लतिकेस दोषयेऊन ती लतिका खोटी असें सिद्ध होऊन गणेशशास्त्रादिकांनीं बोललेल्या बोलण्यास खोटी व्यभिचार येतो. कारण मस्याच्या मार्तेकरून वेदाविधुक्त मार्गानें यज्ञकरून होमशेष गृहण केल्याबद्दल १३ व्यापरीं त्यास प्रायश्चित्त देऊन त्याची ३ फर्मे करून घेतली असें त्या माधनाच्या स्वकपोल फादंबरी वरून चित्तपावनादिका, शण्णरी ऊर्फ सारस्वत ब्राह्मणाचा बद्ध द्वेषकरून लागले, इतकेंच नाही, तर, कल्याणेचू नामक पुढ्यानें आपला पक्ष सिद्ध

करण्यास्तव त्या कादरींतील काहीं वाक्यास सप्रमाणत्व देऊन ता० २९ माहे नवेंबर सन १८६९चे जगन्मित्र नामक पत्रातछापून प्रख्यात केलीं. व त्यावाक्याचा अर्थ पाहिला असतायद्यपि यज्ञकेला, तथापि ३ कर्म जातात् असे स्पष्ट दिसते. तर, आता (ज०) याकरीत दूर्भिक्ष नसून यज्ञकेला असता यामाधवाच्या वाक्याप्रमाणें, वाकीराहिलेल्या तीनकर्मांचा व्यापार सांप्रत यज्ञकरणान्या ब्राह्मणावर घडतो काय ? त्यात तोही घडलाअसता पण तो केव्हा ? जरहे चित्तपावनादिक, यज्ञ केल्यास दोषनाहीं हाणते, किंवा श्रुतिस्मृति सरी असे मानते तर कदाचित् घडेल. हे तर केला असता ब्राह्मणांचीं कर्मच जातात् असे लणतात् तर या कल्याणेच्छूच्या व त्यामाधवाच्याच न्यायावरून सांप्रत पशूपज्ञ करून होम शेष भक्षणकरणारास (देशस्थादिकास) पट्टकर्मिं असे कोणयाआधारावरून हाणावे ? एवच या कल्याणेच्छूदिक चित्तपावनाच्याच न्यायावरून हे (चित्त०) केवळ ब्रह्मद्वेषी असून वेद विरुद्ध आहेत असे लणण्यास काहींच वाधक दिसत नाही. अस्तु एवच माझ्या बोलण्याचा भावार्थ वर्जाधिपयीच असल्या कारणाने प्रथमता तोषिष्य दाखवितों.

तपःपरंरुतयुगेत्रेतायांज्ञानमुच्यते ॥

द्वापरेयज्ञमेवाहुर्दानमेकंकलयुगे ॥ ८१ ॥

वेदःस्मृतिःसदाचारःस्वस्थचप्रियमात्मनः ॥

एतच्चतुर्विधंप्राहुःसाक्षात्वर्मस्यलक्षणं ॥ ८२ ॥

श्रुतिस्तुवेदोविज्ञेयोधर्मशास्त्रंतुवैस्मृतिः ॥

उभावपिहितौधर्मौसन्धगुक्तौमनीषिभिः ॥ ८३ ॥

⊗ इत्थंमनुस्मृतावस्तिप्रविचारयपंडित ॥

' अर्थ—दोवरील वाक्याचा अर्थ मागे प्रदर्शितकेलेल्या पराशरव-

चना प्रमाणेच आहे. परंतु; सारांशकाय? या "मनुवचना" वरूनही यज्ञ हा द्वापाग्न्याचा धर्म आहे, असे सिद्ध होते. स्मृतिपेक्षा, श्रुतिवरिष्ठ आहे म्हणून जें सांगितलें, तें खरेंच आहे परंतु, वेद, शास्त्र, सदाचार, (सर्वां लोकांस मान्य असा आचार) आणि ज्या कर्मकल्पन आपणें कल्याणहोतें अथवा जें आपणास प्रीय तें. याप्रमाणेंकल्पन धर्मांचीं चार लक्षणें आहेत. न्याय श्रुति (ल०) वेद, स्मृति (ल०) मन्वादिकांचीं धर्मशास्त्रें त्यांतजो धर्म सांगितला तो आचरण केल्यानें जनांचें हितहोतें असे पंडितांनींसांगितलें आहे याप्रमाणें "मनुस्मृतीत" सांगितलें आहे न्यायाविचारकरावा.

यन्नदृष्टंचवेदैस्तुतद्दृष्टंस्मृतिभिःशुभे ॥

उभाभ्यांयन्नदृष्टंहितपुराणेषुगीयते ॥

ॐ इत्यंहेनारदमुनेर्वचनेंहृदिचिंत्यतां ॥ ८४ ॥

अर्थ—आता वेदच सांगण्याचाहोता परंतु, धर्मशास्त्र, व पुराणसांगण्याचें कारण काय? असें कोणीं क्षणतील; तर असें आहे कीं, जें श्रुतिनें पाहिलेंनाहीं तें स्मृतीतआहे. आणि जें श्रुति स्मृतीत नाहीं तें पुराणात आहे. एवच तात्पर्यार्थकाय! श्रुति, स्मृति, व पुराण, या तिहींतही एकापेक्षा एकविशेष आहे असें "नारदाचें वचन आहे "तस्मात् यातिहीत ही विशेष असल्याकारणानें तोप्रदर्शित करण्याकरितां यावाक्याची येथें योजना केली. आणि धर्म छटलाअसतां यालाच क्षणतात् तस्मात् धर्म अंगीकार करणारांनीं केवळ एकच आधार धरूनये.

श्रुतिस्मृतिर्हिविप्राणांचक्षुपीपरमेमते ॥

काणःस्तत्रैकयाहीनोदाभ्यामंधःप्रकीर्तितः॥८५॥

शिष्टाचारःस्मृतिर्वेदास्त्रिविधधर्मलक्षणं ॥

⊙ इत्थंहिकर्मसिद्धांतेमुनिवाक्यंविचिंत्यतां ॥८६॥

अर्थ.—कारणः श्रुति स्मृती द्वादोही ब्राह्मणमात्रांचीं नैत्रं आहेत्. आणि यांतून (श्रुतिस्मृतींतून) जर एक नसेल तर त्यासकाणा ह्मणावा. आतां दोही नसतील तर त्यास अथ ह्मणावा तस्मात् ब्राह्मणगांमध्ये शिष्टाचार व श्रुति स्मृति याप्रकारे करून धर्माचीं मुख्य तीन लक्षणें आहेत् याप्रमाणे “कर्मसिद्धांतग्रंथांमध्ये” धर्माचीं लक्षणें विस्तारें करून सांगितलीं आहेत् तर ह्या कलीयुगात यज्ञ करण्याविषयीं हीं सर्व प्रमाणें काय सांगतात तीं पाहा.

नाकृत्वाप्राणिनांहिसांमांसमुत्पद्यतेकचिद् ॥

नचप्राणिवधःस्वर्ग्यस्तस्मान्मांसंविवर्जयेत्॥८७॥

योऽहिसकानिभूतानिहिनस्त्यात्मसुखेच्छया ॥

सजीवंश्चमृतश्चैवनकचित्सुखमेधते ॥

⊙ इत्थंस्वायंभुवेनोक्तंविस्पष्टंप्रविचार्यतां ॥ ८८ ॥

अर्थ— तीं असीकीं, प्राण्याचा वधकेल्यावांचून मांस उत्पन्न होत नसून प्राण्याचा वध केला असतां स्वर्ग प्राप्ति होत नाहीं. तस्मात् मासाचा त्याग करावा (वधकरूनयें) आणि जो पुरुष आपणास सुख होण्याच्या इच्छेनें प्राण्याची हिंसाकरितो (पशूमारतो,) तो पुरुष जीवंतपर्णी व मेल्यावर ही सुख पावत नाहीं. असें आहे ह्मणून प्राण्याचा वध करूनयें या प्रमाणें करून “स्वायंभूमनुनें” सांगितलें आहे तें उत्तम प्रकारें करून अवलोकन करावें.

मत्रान्वैयोजयित्वा तु इहामुत्र च कर्मसु ॥
 तथा विश्वभुगिन्द्रस्तु यज्ञप्रावतं यत्प्रभुः ॥ ८९ ॥
 दैवतैस्सहसहस्रमवसाधनसवृतः ॥
 तस्याश्वमेधे वितते समाजग्मुमं हर्षयः ॥ ९० ॥
 यद्द्वियात्मका देवा यज्ञभागभुजस्तुते ॥
 तान्यजतितदा देवाः ऋत्वादिपुभवति ये ॥ ९१ ॥
 अध्वर्युं प्रैपकाले तु व्युत्थिता ऋपयस्तथा ॥
 महर्षयश्च तान्दृष्ट्वा दीनान्पशुगणास्तदा ॥ ९२ ॥
 विश्वभुजते त्वपृच्छन्कथयज्ञविधिस्तव ॥
 अधर्मात्रलवानेपहिंसाधर्मं सयातव ॥ ९३ ॥
 नवः पशुविधिस्त्विष्टस्तव यज्ञे सुरोत्तम ॥
 अधमोऽधर्मात्तापप्रारब्धः पशुभिस्त्वया ॥ ९४ ॥
 नायधमो ह्यधमो यनहिंसाधर्म उच्यते ॥
 आगमेन भवान्धर्मप्रकरोतु यदीच्छति ॥ ९५ ॥
 विधिदृष्टेन यज्ञे न धमेणाव्यसनेन तु ॥
 यज्ञवीजैः सुरश्रेष्ठनिवर्गपरिमोषितैः ॥

ॐ इत्यमत्स्यपुराणे पिवतंते ब्रह्मवत्तर ॥ ३६ ॥

अर्थ- आणि याचपक्षा विषयी दुसरी काही प्रमाणे असा
 व्याहृत् की पुर्वी त्रैलोक्य राजसमर्थ इह ऐहिक व पारत्रिक यासबक
 र्माविषयी वेदमंत्राची योजना करून लोकात प्रथमतः यज्ञकर्माची
 प्रवृत्तिकरिता शाला आणि यज्ञाचे सर्वसाधनार्नामुक्त तो इह, स

वंदेनर्तासहस्रतमान यज्ञ करीत असतां, त्याइंद्राचे विशाल यज्ञांत-
 चोहीकडून मोठमोठे ऋषी आले. आणि तेदेव त्याकाली य-
 जार्थ बोलावून तेथे आले असतां, ते प्रतिकल्याचे आरंभी ई-
 द्राचे साहाय्य करणारे देव असतात ते त्यादेवाचे यजन करतात
 नंतर अर्घ्युने प्रेषोच्चार करण्याचे समयी ते सर्वमहर्षीउटले आणि
 आर्तस्वराने ओरडणाऱ्या त्या पशूच्या समुद्रायास पाहून ते द-
 यालू ऋषी, त्याकाली त्रैलोक्यपराजइंद्रास विचारू लागले कीं,
 हेइंद्रा! हा तुझे यज्ञाचा विधिकसा आहे. हे देवोचमाइंद्रा. यातुद्रया
 यज्ञांत धर्माच्या इच्छेने ही दीन पशूची हिंसा चालली आहे हा
 महा बलिष्ठ अधर्मआहे; तस्मात् पशु मारण्याचा हाविधि तुझे यज्ञांत
 आम्हास इष्टनाही कारण, हे इंद्रा! त्वां धर्माच्या नाशार्थ पशूमास्तून
 हा अधर्म आरंभला आहेस तर हा काही धर्मनसून अधर्मच आहे.
 कारण शास्त्रांत हिंसित धर्म असे क्षणत् नाहीत्. तस्मात् तूधर्म
 करण्यास इच्छीत असशील तर वेदाच्या प्रमाणाने धर्माचे आचरण
 कर हेदेवश्रेष्ठा! ज्याधर्मांत इतरांस दुःख नाही अशा शास्त्रविधिपुक्त
 यज्ञाचे विधीने धर्म, अर्थ, व काम, यांचे साधनास कारण अशा
 यज्ञोपयोगी धान्यांचे बीजानीं यज्ञकर. यामकारे कसून “मत्स्य-
 पुराणांत” पूर्वे सर्वा महर्षींनी सांगितले आहे याचाविचार करा.
 आणि या “मत्स्यपुराणोक्ति”वरून कर्लांत हिंसायज्ञ करूनये असे
 सिद्धहोते आणि याचयज्ञा विषयी व्यासवचनही आहे.

यद्ग्राणभक्षोविहितःसुरायास्तथापशोरालभनंनहिंसा॥

एवंव्यवायःप्रजयानरत्याइमंविशुर्धनविदुःस्वधर्म ॥

ॐ इत्थंश्रीमद्भागवतपुराणोक्तंविचार्यतां ॥ ९७ ॥

अर्थ—ते असेकीं, अवघाणेकसून (घाराच्यायोगे कसून) नसें-

सुरेचें पान सांगितलें ततें यज्ञात पशूचें आळ्वन करावें (ओवाळून त्याच्याहृदयाला स्पर्शकरून सोडावा.) परंतु; नहिंसयन् लणजे मारूनयें याप्रमाणें "श्रीमद्रागवतां" सांगितलें आहे त्याचा विचार करा.

असूर्यानामतेलोकाअंधेनतमसावृताः ॥

तास्तेप्रेस्यापिगच्छंतियेकेचात्महनोजनाः ॥

⊙ इत्थंवाजसनीयायासांहितायांविचारय ॥ ९८ ॥

अहिंसापरमोधर्मोह्याहिंसापरमंतपः

अहिंसापरमंसत्यमहिंसापरमार्जवं ॥ ९९ ॥

अहिंसापरमोयज्ञस्तथाहिंसापरंश्रुतं ॥

अहिंसासर्वभूतानांयथामातायथापिता ॥

⊙ इत्यमस्तीतिहासादौतद्भवद्भिर्विलोकयतां १०० ॥

निहतस्यपशोर्यज्ञेस्वर्गंप्राप्तिर्यदीप्यते ॥

स्वपितायजमानेनकिंतुतस्मान्नहन्यते ॥

⊙ इत्थंविष्णुपुराणस्यवचनंप्रविचार्यता ॥ १०१ ॥

पशुश्चेन्निहतःस्वर्गज्योतिष्टोमेगमिष्यति ॥

स्वपितायजमानेनतत्रकस्मान्नहन्यते ॥

⊙ इत्थंवृहस्पतिःप्राहसावधानेनचित्यतां ॥१०२ ॥

अर्थ—आणि आत्माची हत्या करणाऱ्या पुढ्यास उत्तमगती प्राप्त नहोता ज्यालोकीं सूर्य नाही (अघातानें व्यापीत जो लोक) तो त्यास प्राप्तहोतो. याप्रमाणें "वाजसनीयसहितें" व "इशावाशोप निषदांढी" निस्तरें करून सांगितलें आहे परंतु; विस्तारभयास्तव

एकच वाक्य प्रदर्शित केलें. आतां दुसरें अतें आहे कीं, हिंसे सारखा अन्य कोणताच दोष नाही. आणि अहिंसेसारखें पुण्य दुसरें नाही. पाहा ! धर्म, तपस्या, सत्य, आर्जव, यज्ञ, श्रुत, हीं सर्व अहिंसेच्या योगानेंच प्राप्त होतात तस्मात् सर्व प्राण्यास अहिंसे सारखा माता पिता दुसरा कोणीच नाही, तस्मात् सर्वप्रकारे-कून प्राण्याचें संरक्षण अहिंसा करिते. याप्रमाणें “ इतिहासादि ग्रंथांन ” सांगितलें आहे तें पाह्य. आणि सांप्रत, प्रत्यक्ष पशुहिंसा करणारांस किती कर्मांचा अधिकार आहे त्याचा सिद्धांत करा. आतां यज्ञामध्ये पशु मारिला असता त्या मारलेल्या पशूस स्वर्ग लोक प्राप्त होतो हणून जें पूर्वी सांगितलें तें खरें परतु ; यज्ञ करणारा जो यज्ञमान तो आपल्या बापास कांमारित नाही ? नास्तवीक पाहा! यज्ञांत पशु मारिला असतां जर त्यापशूस स्वर्ग प्राप्ति होते तर आपल्या बापासही यज्ञांत मारावा तें कून बापासही उत्तम गति प्राप्त होईल. याप्रमाणें “ विष्णुपुराणांत ” व “ वृहस्पतीनेही ” सांगितलें आहे. त्याचाविचार करावा.

⊙ केवलं स्मृतिवाक्यं न श्रुतिवाक्यं च वर्तते ॥

⊙ भवतां ज्ञापनार्थाय किंचिदत्र वदाम्यहं ॥ १०५ ॥

अर्थ—आतां या यज्ञाविषयी केवल स्मृतिवाक्यच आहे असे नाही, तर श्रुतींत देखील वर्जाविषयी अनेक वचने आहेत परंतु, विस्तार भयास्तव तुमच्या (चित्तपावनादिकांच्या) ज्ञापनार्थ काहीं वचने दाखवितों.

पुरुषं वै देवाः पशुमालभंत. तस्मादालब्धान्मेव उदक्रामत्सोऽश्वं प्राविशत्तस्मादश्वो मेध्योऽभवत्थेन मुत्क्रांत मेधमत्पार्जत, सकिंपुरुषाभवत्तेऽश्वमालभं

त. सोऽश्वादालब्धादुदक्रामत्सगां प्राविशत्तस्मात् गौ
 मध्योभवदथैनमुत्क्रांतमेधमत्यार्जत, सगौरमृगो भव-
 त्तेगामालभंत. सगौरालब्धादुदक्रामत्सोऽविंप्रावि-
 शत्तस्मादविर्मध्योभवदथैनमुत्क्रांतमेधमत्यार्जत, सग-
 वयोभवत्तेऽविमालभंत. सोऽवेरालब्धादुदक्रामत्सोऽ
 जंप्राविशत्तस्मादजोमेध्योभवदथैनमुत्क्रांतमेधमत्यार्ज-
 त, सउष्ट्रो भवत्सोऽजेज्योक्तमामिवारमत. तस्मा-
 द्देप एतेषां पशूनांप्रयुक्ततमो यदजस्तेऽजमालभंत.
 सोऽजादालब्धादुदक्रामत्सद्गमांप्राविशत्तस्मादियंमेध्या
 भवदथैनमुत्क्रांतमेधमत्यार्जत, सशरभो भवत्त एव-
 उत्क्रांतमेधा अमेध्याः पशवस्तस्मादितेषां नाशनीयात्.

॥ १०६ ॥

अर्थ—तीं असी कीं, कोणिककालीं, देवानीं यज्ञाकरितां मनुष्य
 मारिला. त्यामारलेल्या मनुष्यात यज्ञोपयोगी जो पवित्राश होता तो,
 घोड्याच्या शरीरामध्ये गेला. लपून तो कुत्सित झाला. सबब मनु-
 ष्याचा त्यागकरून यज्ञार्थ घोडामारिला. नंतर त्या घोड्यापासून तो
 पवित्राश निघून बैराच्या देहात गेला. लपून त्याघोड्याचा त्यागक-
 रून पवित्राशपुक्त जो बैल त्यास यज्ञार्थ मारिला. नंतर त्यातूनही तो
 पवित्राश निघून मेंढ्यात गेला लपून त्या बैराचा त्याग करून,
 मेंढ्यात मारिला. मग त्या मेंढ्यातूनही तोहविर्भाग (पवित्राश) ग-
 व्यन गेला. सबब त्यामेंढ्याचा त्यागकरून गसा मारिला. नंतर तो-
 हविर्भाग (पवित्राश) बोकडात प्रवेश करिता झाला. नंतर तोंगवा

अमेध्य (अपवित्र) शाल्या कारणाने गव्याचा त्यागकरून बोकडमारिला. परंतु; इतर पशू पेशांबोकडांमध्ये ती अंश बहुतवेळ राहिल्या लणून सर्व पशूंत बोकड श्रेष्ठ आहे. नंतर तोहविर्भाग (पवित्रांश) बोकडापासून उंटामध्ये, गेला. त्याकाली त्या बोकडाचा त्यागकरून, उट मारिला. त्यावेळी तो पवित्रांश जो हविर्भाग तो पृथ्वीत गेला. त्याकाली पृथ्वीमेध्य (पवित्र) शाली. पुनः तोहविर्भाग शरभांत गेला. नंतर त्याचाही त्यागकेला. याप्रमाणे सर्व पशूतून तो हविर्भाग (पवित्रांश) निघून गेल्यामुळे सर्व पशु अमेध्य (अपवित्र) आहेत असे जाणून त्यांच्या मांसाने यज्ञकरून शेषभाग भक्षण करूनये असे “ ऋग्वेदांमध्ये ऐतरेयब्राह्मण म्हणून बौ प्रथ ” त्यांत ही बरील वचने स्पष्ट सांगितली आहेत त्याचे स्वस्थचित्ताने अवलोकन करून चिंतन करावे. एवंच. तात्पर्यार्थकाय? प्रदर्शित केलेल्या सर्व शास्त्राधारावरून विचार केला असता कळीत पशु हिंसाकरून यज्ञ करावा असे सिद्ध होत नाही. असे असून या सर्व वचनाकडे न पाहता हे (देशस्थादिक) प्रत्यक्ष पशु हिंसाकरून यज्ञ करितात. तर या “ माध्याच्या ” कायदाप्रमाणे सांप्रत यज्ञकरून पशु मांसाचा जो शेषभाग तो गृहण करणारांत कर्माई लणावेत् काय ? यांत कर्माई लणावे असे नंतर चित्तपावनादिकाचे मत असेल तर पूर्वी सारस्वत कोंकणे ऊर्फ शण्णवी ब्राह्मणा विषयी ” स्वकेपोल कादंबरीतील काही वचने घेऊन जो दोष दिला त्यावर तिळां जुळी द्या आणि असेच होईल तें जाण. तस्मात् आमच्या पक्षावर (“ सारस्वतांवर ”) जसी दृष्टी ठेवली आहे, त्याचप्रमाणे तुमच्या पक्षावर लणजे सांप्रतच्या मानाने “ देशस्थादिकांवरही ” दृष्टी द्या. कारण “ आत्मवत्सर्वभूतानियः पश्यतिस पश्यति ” असे आहे की प्राणि मात्रास आत्मवत् मानणारा जो पुरुष आहे तोच ज्ञानी व त्यालाच पाहणारा

असें हणतात्. तर हें " गीतावचन " स्मरून यावचना प्रमाणेंच उभय पक्षावर दृष्टी द्या. आतां ते " देशस्थादिक " वेदशास्त्रप्रमाणें वर्ततात् असें हणाल तर शास्त्रांत असें आहे कीं.

मधुपर्कचयज्ञेचपितृदैवतकर्माणि ॥

अत्रेवपशवोहिंस्यानान्यत्रेत्यत्रवन्मनुः ॥ १०७ ॥

एष्वयंपुपशून्हींसन्वेदतत्त्वार्थविद्विजः ॥

आत्मानंचपशुंचैवगमयत्युत्तमांगतिं ॥

ॐ इत्यंमनुस्मृतावस्तिसावधानंविचार्यतां ॥ १०७ ॥

अर्थ—मधुपर्कांत, यज्ञांत, पितृकर्मांत, (श्राद्धांत) किंवा देव कर्मांत, पशु हिंसा करावी, अन्यकर्मांत करू नये याप्रमाणें " मनुस्मृतींत " सांगितलें आहे. आणि या चार ठिकाणीं पशु हिंसा जो करितो तो उत्तम लोकास जातो व तो पशूही त्याच लोकास पावतो असें आहे. आणि यास दुसरें प्रमाण.

मातारुद्राणांदुहितावसूनांस्वसादित्यानाममृतस्यना

र्भाः ॥ प्रनुवोचंचिकितुपेजनायामागामनागामदि

तिवधिष्ठा इतिपोत्वोमुत्सृजतेत्युत्सृक्षन्नामांसोम

धुपर्कोभवतिभवतीतिश्रुतिः ॥ १०८ ॥

अर्थ.—"मातारुद्राणां०" हा मंत्र हणून मधुपर्कांत पशु तोड्या. हणजे मधुपर्क यथासांग होतो. याप्रमाणें "भाष्यत्याप नगृह्यसूत्रांत" सांगितलें आहे. यास दुसरें प्रमाण.

ऐणरौरववारहशशैर्मसैर्यथाक्रमं ॥

मासवृत्त्याभितृप्यंतिदत्तैरिहपितामहः ॥

⊙ इत्थंहियाज्ञवल्क्यस्यस्मृतिवाक्यविचिंत्यतां १०९
रोखेणचतृप्यंतिमासान्पंचदशैवतु ॥

व्याघ्रसिंघस्यमांशेनतृप्तिर्द्वादशवार्षिकी ॥११०॥

अर्थ.—रेण, रुह, वराह, व्याघ्र, सिंघ, आणि समा, या च्या मासानीं यथानुक्रमानें श्राद्ध करावें तेंणेंकरून पितृदेवता ज्या आहेत त्या तृप्त होतात. असे "याज्ञवल्क्यस्मृतीं" "व मनु-स्मृतीं" ही विस्तारें करून सांगितलें आहे परंतु ; विस्तार भयास्तम दोनच प्रमाणें दाखविलीं. न्याचा विचार करावा. आता यावरील सर्व वचनावरून (ल०) "याज्ञवल्क्य," "आश्वलायन," आणि "मनु" या तीघाच्या वचनावरून, मधुयकांत, पितृयज्ञांत, व श्राद्धांत, या तीन ठिकाणीं मासानेच यज्ञ करावा असे स्पष्ट होतें. तर या तीन ठिकाणीं नसून केवळ यज्ञातच हिंसा करितात हे कसे? तस्मात् या तुमच्या (दिशस्थादिकांच्या) वर्तणुकीवरून तुर्ही शास्त्राप्रमाणें वर्तता असे सिद्ध होतें काय ? सिद्ध होत नाहीं असे लक्षावें तर पूर्वपक्षकाराकडून येथें शका उत्पन्न होती, ती असी का,

अग्निहोत्रंगवालंभंसंन्यासंपलपैतृकं ॥

देवराच्चसुतोत्पत्तिःकलोपंचविवर्जयेत् ॥ १११ ॥

विधवायांप्रजोत्पत्तोदेवरस्यनियोजनं ॥

मांसदानंतथाश्राद्धेवानप्रस्थाश्रमस्तथा ॥११२॥

इमान्वर्मानूकलियुगेवर्जानाहुर्मनीषिणः ॥

⊙ इत्थानिर्णयसिंघ्वादौनिर्णीतमवधायंतां ॥ ११३ ॥

अर्थ.—या तीन यज्ञांत पशु हिंसा करावी लक्षणून जें सांगितलें, तें खरें परंतु; याकलींत, अग्निहोत्र, गवालभ, संन्यास, श्राद्धांत

मांस भाणणे, दिरापासून, पुत्रउत्पन्नकरून घेणे, मिळूनही पांच वर्ग कल्पियुगांत वर्ग सांगितली आहेत. तसाच, वानप्रस्थाश्रम हाही वर्ग सांगितला आहे. याप्रमाणे हे वरील धर्म कळीत वर्ग करावेत असे "निर्णयसिद्ध्यादिकनिबंधांत" सांगितले आहेत ते वाचून पाहा. आणि या वचनावरून या तीन टिकाणी तर हिंसा वर्ग करावी असे सिद्ध होते. आणि या वचनांत अग्निहोत्र आणि संन्यास हे वर्ग सांगितले झणून येथे कोणी शंका घेतील, तर असे आहे की,

यावद्वर्णविभागोस्तियावद्देदःप्रवर्तते ॥

संन्यासंचाग्निहोत्रंचतावत्कुर्यात्कलौयुगे ॥

⊙ इत्थंनिर्णयसिद्धीहीतथोक्तस्मृतिदर्पणे ॥ ११४ ॥

अर्थ.—या कल्पियुगामध्ये नावत्कालपर्यंत वर्ण संकर झाला नाही (निरनिराळे वर्ण आहेत) वजावाकालपर्यंत वेद मष्ट झाला नाही, तावत्कालपर्यंत, संन्यास आणि अग्निहोत्र हींदोही गृहण करावी. असे असल्याकारणाने आलेल्या शक्येचें समाधान निर्वाचपणे करून होते. एवंचतात्पर्यार्थ काय ? या वरील वचनावरून मधुपर्कांत आणि पितृयज्ञांत कळीत हिंसा वर्ग करावी असे असल्याकारणाने येथे शंका घेण्याची जरूरी दिसत नाही. ते सरे परंतु; "श्रुतिस्मृतिविरोधेत् श्रुतिरेवगरीपसी." स्मृतिपेक्षां श्रुतिवरिष्ठ असल्याकारणाने धर्म जाणणारांनी श्रुतिप्रमाणेच धर्तावे झणून जे पूर्वी सांगितले त्यास विरोध येतो कारण श्रुतिही मधुपर्कांत पशु आलंभनकरावा झणून सांगत असून स्मृती करून नये झणून सांगिते व त्या स्मृतिवरून करितही नाहीत तर हे न करण्याचे कारण पाहिले असतां श्रुतिपेक्षां स्मृतिच वरिष्ठ दिसत आहे. तस्मात् पूर्वोक्त

वचनावर व्यभिचारत्वयेते. आतां स्मृतिही केवळं मधुपर्काविषयीं आणि पितृयज्ञाविषयींच विरुद्ध आहे असें नाहीं तर जोतिष्टोमाविषयीं ही विरोधकारकच आहे. तें या खालीं प्रदर्शित केलेल्यावचनावरून पाहा लणजे स्पष्ट दिसेल.

समुद्रयातुःस्वीकारःकमंडलुविदारणं ॥

द्विजानामसवर्णासुकन्यासूपयमस्तथा ॥ ११५ ॥

देवरात्रसुतोत्पत्तिर्मधुपर्केपशोर्वधः ॥

मांसदानंतथाश्रात्वेवानप्रस्थाश्रमस्तथा ॥ ११६ ॥

दत्ताक्षतायाकन्यायाःपुनर्दानंपरस्यच ॥

दीर्घकालं ब्रह्मचर्यनरमेधाश्वमेधकौ ॥ ११७ ॥

महाप्रस्थानगमनंगोमेधश्चतथामखः ॥

इमान्धर्मान्कलियुगेवज्यांनाहुर्मनीषिणः ॥ ११८ ॥

⊙ इत्थंबृहन्नारदीयपुराणमवलोक्यतां ॥

सौत्रामण्यादियज्ञोपिसराद्यात्रग्रहस्तथा ॥ ११९ ॥

मद्यभक्षाद्यमावाद्यागमस्यतुनमानत ॥

⊙ इत्थंनिर्णयसिधौहिस्थितंसम्यक्विचार्यतां १२० ॥

उद्वयापुनरुद्वाहंजेष्टांशंगोवधःस्तथा ॥

कलौपंचनकुर्वीतभ्रातृजायांकमंडलुं ॥

⊙ इत्थमादित्यपौराणवचनंप्रविचार्यतां ॥ १२१ ॥

अर्थ.—तीं असीं कीं, समुद्रांतून गमन करणाराचा स्वीकार करून घेणे कमंडलूचे विदारण, आणि द्विजानीं असवर्णांतील कन्येशीं

तुमच्याच ("चित्तपावनादिकांच्याच") न्यायावरून सिद्ध होईल. आतां आपला पक्ष सिद्धकरण्याकरितां नोललेल्या वचनास सत्यत्व आणण्याची इच्छा धराल तर तुमच्या ठिकाणीं ("चित्तपावनादि०") स्वोक्ति व्यभिचार येतो त्याचें चिंतन करा. आणि वेद शास्त्रांस मान्य करून ते (देशस्यादिक, व तुळवे, हीवी, केरळी) चालतात असें जर तुमचें (चित्तपावनादि०) मत असेल तर वेदांत व शास्त्रांत ज्यांच्या ठिकाणीं जीती कृती करावी झणून सांगितली ती करण्यास प्रवर्त व्हा. आणि

यःशास्त्रविधिमुत्सृज्यवर्ततेकामकारतः ॥

नससिद्धिमवाप्नोतिनसुखंनपरांगतिं ॥

तस्माच्छास्त्रंप्रमाणंतेकार्याकार्यव्यवस्थितौ १२६

अर्थ—शास्त्रोक्त विधीटाकून आपल्या इच्छे प्रमाणें वागणाऱ्या पुरुषास कार्य सिद्धि किंवा सुख अथवा उत्तमगति कधीही प्राप्त होणार नाही. आणि जो शास्त्राप्रमाणें वर्ततो त्यास सर्वही साधून येतें असें आहे. तस्मान् कार्या कार्य व्यवस्थेविषयीं शास्त्र प्रमाण मानून वागावें याप्रमाणें "गीर्णेत" सांगितलें आहे. तर या गीतेच्या वचनाप्रमाणें, सारस्वताविषयीं प्रदर्शित केलेला जो माधनाचा कायदा तो पाकलीत (ल०) पाच दाह वर्षां मागे जोतिष्टोमादिक ववाज-पेयादिक यज्ञकरून होमशेष भक्षण केलेल्या ब्राह्मणास लागू होती किंवा नाही तो पाहा. कारण सारस्वत ऋषींनीं, दुर्भिक्षकाळांत, देवातेवरून, त्यांत यज्ञकरून होम शेष भक्षण केल्याबद्दल तीन कर्मे कापून घेतलीं झणून जें लिहिलें, तर त्याच लिहिण्यावरून सामतकाळीं दुर्भिक्ष नसून किंवा देवाबाही नसून शेषभाग गृहण करणारांस बाकि राहिलेल्या तीन कर्माचातरी अधिकार आहे काय?

याचा सिद्धांत करा. आतां “ देशस्थादिकांनीं ” यज्ञकल्न होम शेष जें पशु मांस तें भक्षण केले असतां त्यांचीं कर्मे जात नाहींत, किंवा, त्यांच्या घट्कर्मांस बाधक येत नाहीं, असें जर तुमचें (चि-
त्तपावनादिकांचें) मत असेल तर, माझेही तुलांस (चिन्तपावना-
दिकांस) तेच उत्तर आहे असें समजा कारण.

यत्रोभयोःसमोदोषःपरिहारोपिवासमः ॥

नैकःपर्यनुयोक्तव्यस्तादृगर्थविचारणे ॥ १२७ ॥

⊗ इत्यंहितर्कभाषादौसंप्रोक्तमवधार्यतां ॥

⊗ शंकामाकुर्वतःसभ्यपरिहारस्यचद्वयोः ॥ १२८ ॥

अर्थ—दोष येईल तर उभय ठिकाणीं सारखाच, येऊन जाईल तर सारखाच जाईल. असें “ तर्कभाषेतील ” वचन आहे. तर या तर्क भाषेच्या वचनाप्रमाणें उभय ठिकाणीं लक्षणें गौडांत, व द्वाविडांत, ही दोषापत्ति सारखाच भासती तस्मात् “ कव्यानेच्छु दिक्सभ्यचिन्तपावनहो ! उभयठिकाणींही दोषाचा व्यापार सार-
खाच भासत असल्या कारणानें. याप्रतीच्या कुतर्क शंका करूं नका.

⊗ अस्मद्गर्गेपियादृष्टिःसात्वत्पक्षेपिदीयतां ॥

मातृवत्परदारांश्चपरद्रव्याणिलोष्ठवत् ॥ १२९ ॥

आत्मवत्सर्वभूतानियःपश्यतिसपश्यति ॥

⊗ इतिचाणारव्यनीत्युकेस्तद्वन्मामवलोकय ॥ १३० ॥

अर्थ—आणि जसी आमच्या वर्गस्थलोकांवर (सारस्वतकोंकणे-
ऊर्फ शाण्णवीद्वाह्मणावर) दृष्टी दिली आहे त्याप्रमाणें आपल्या पक्षावर (ल०) सांप्रतच्या मानावरून देशस्थादिकांवर दृष्टीचा-
कारण असें आहे कीं, दुसऱ्याचे स्त्रीस माते प्रमाणें मानणें दुसऱ्या-

चें घन मृत्तिकेप्रमाणें मानणें, आणि सर्व प्राणिमात्रास आमखतू मानणारा जो पुरुष त्यालाच पाहणारा असें झणतात याप्रमाणें "नीति-शास्त्रोक्तवचन" आहे तर त्या वचनाप्रमाणें आमच्या पक्षार दृष्टीचा कारण असें आहे कीं,

ऋतेपततिसभाप्यंस्त्रेतायास्पर्शनेनतु ॥

द्वापरेभक्षणेतस्यकलौपततिकमंणा ॥ १३१ ॥

ऋतेतत्क्षणिकःशापस्त्रेतायादशाभिर्दिनैः ॥

मासेनद्वापरेज्ञेयःकलौसवत्सरेणतुः ॥ १३२ ॥

युगेयुगेपुयेधर्मांस्तेपुधर्मेपुयेद्विजाः ॥

तेपाणिदानकर्तव्यायुगरूपादिजोत्तमाः ॥

ॐ इत्थंपराशरवचःसावधानेनचित्यता ॥ १३३ ॥

अर्थ—ऋतयुगामध्ये पतित पुरुषांशीं भाषण कें अतता भाषण करणारा पुरुष पतित होत होता, त्रेतायुगात पापी पुरुषाचा स्पर्श झाला झणजे तो स्पर्श करणारा पतित, द्वापारात पतितान्न भक्षणानें पतित आणि याकलीत पापकरणारा पुरुषमात्र पतित होतो आणि ऋतयुगात शापाचें फल शाप देण्याबरोबर प्राप्त होत होत त्रेतायुगात शाप दिव्या दिवसापासून दाहव्यादिवशीं दिसू लागले द्वापारात, माहेव्यानें दिसू लागले आणि याकलीत शापदिलेव्या दिवसापासून एका वर्षानें फलदिसतें याप्रमाणें धर्माच्या कनिष्ठ कनिष्ठ गति होत चालल्या याकारणास्तव पृथक् पृथक् युगांत द्विजदे पृथक् पृथक् धर्म आचरण करू लागले झणून त्याची निद्रा सर्वथा करू नये याप्रकारें

१ पाप याविषयीं तर बाहुल्येची जरूरीच नाही कारण जे विद्वान् झणवीतात तेच प्रथमता आपल्या हिंदुधर्मास कटाखून नातात मग अनिदानाची काप कथा ?

करून " पराशराचें वचन " आहे तें पाहा नंतर शाण्णवीऊर्फ सारस्वत ब्राह्मणाची निंदा करण्यास प्रवृत्त व्हा.

आतां हे सर्वप्रकार " कल्याणेच्छूवुवास " ठाडक असून " गणेशशास्त्राच्या " बोलण्यास सत्यत्व आणण्याच्या इच्छेनें नकळत्याचे रूप घेऊन तारीक २९ माहे नोवेंबर १८६९ चे जगन्नित्र नामक वर्तमानपत्रांत काहींमजकूर प्रदर्शित केला. तो असाकों " जर शेणवीहे ब्राह्मण असते तर, पंचराविडांमध्ये, गौडांमध्ये, निदान शूद्रजातीमध्ये तरी वृत्तीचीं कर्मे त्यांनीं चालविलीं असतीं " असें तो कल्याणेच्छू नामधारक लिहितो. तर या याच्या लिहिण्यावरून हा किती विद्वान समजावा ! कारण हाच प्रथमतः झणतो ते असे कीं; " शिवच्छत्रपतिमहाराजांच्या " समोर झालेल्या ठराव व त्यातील जीं नकळ. व त्यानकळेंतील सारांश असें स्पष्ट तो त्याच्या प्रथम पत्रांत लिहितअसून तोच पुनः निदान गौडांत तरी वृत्ती चालविली असती? असें झणतो तर या याच्याच लिहिण्यावरून " शिवच्छत्रपतिमहाराजांच्या " समोर झालेल्या ठरावाची नकळ कल्याणेच्छूने निखालत पाहिलीच नाही. इतकेंच नव्हे तर; श्रवण देखील केली नाही असे झणण्यास काहींच बाधक दिसत नाही कारण जर त्याणें तीं नकळ अवलोकन केली असती तर त्या नकळेंतील शेवटल्या मजकुराकडे पाहिलें नसतें काय ? किंवा त्यावेळेंस भूल पडली असेल तर नजाणो, किंवा द्वेषानें दुर्लक्ष केले असेल तरमात्र नकळे.—

असो आतां ती सपूर्ण नकळ मजपाशीं (६०) लक्ष्मण नारायण केणी शास्त्री या० आहे परंतु विस्तार भयास्तव सर्व येथे न दाखवितां शेवटल्या थोडासा मजकूर " कल्याणेच्छूच्या " बापनार्थ दाखवितों आणि ही सर्व नकळ पाहण्याची असेल तर त्यास ती दाखविली जाईल.

श्री शिवच्छत्रपती महाराज यांच्या सनोर झालेल्या
ठरावाच्या नकलेंतील सारांश.

या नकलेच्या ठरावांत मुख्य जे पंडित होते त्यांची याद.

श्रीक्षेत्र वाराणासीहून.

श्रीशृंगेरी मठाहून.

१ " गुणाकरपंडित "

१ " गोपालाचार्य "

१ " पुरुषोत्तमरामपंडित "

१ " ध्वंरुट पंडित "

१ " नारायणदास पंडित "

१ " वेण्णिराम पंडित "

१ " गोविंदाचार्य पंडित "

१ " श्रीनिवास पंडित "

१ " गोपिनाथ पंडित "

१ " माधवाचार्य "

९

१०

९

या वरील पंडितांस "धावदेव भट्ट आवले" यांचा प्रश्न. तो असा
की, शेणवी यांस घट्कर्माचा अधिकार आहे; आणि परमांस नाही
याचा अर्थ काय? मग वरील पंडितांनीं दोहीं स्थळींहून दशविध
ब्राह्मणाच्या वंश परपरेविषयीं सद्बुद्धिखंडांत मूलकथा आहेत ह्मणून
त्या शृंगेरीमठाहून आणविल्या त्यांत सविस्तर ब्राह्मणाचें आचरण
व दोष तपशील येणेंप्रमाणें.

यामकरें दशविध ब्राह्मणाचें
कुलआहे. यामध्ये जेष्ठगौड कारण
वेदशास्त्र संपन्न श्रीवाराणशी पूर्वदि-
शीविद्याजन्मतप्रस्थलींपुराणउत्पन्न
याज्ञकरिता बडोलपणा येथे. दुसरे
शाविडजे धाकटे जेष्ठेनाहून विद्या-
भ्यास प्राप्त यामकरें ह्मणून कनिष्ठव.
पंचगौडामध्ये विचार आणि शावि-
डामध्ये आचार हे दोनीं ही पुरातन चालत आले असतात आणि

"पंचगौडदेश" "शाविडदेश"

१ मुख्यगौड १ मुख्यशाविड

१ फान्पकुब्ज १ महाराष्ट्र.

१ मैथिल. १ तैलगा.

१ सारस्वत. १ कर्माटकी.

१ फनोज. १ गुर्जर.

—

—

—

९

१०

९

आचार हे दोनीं ही पुरातन चालत आले असतात आणि

“श्रीपरशुरामावतार” क्षत्रियकुली सहस्रार्जुन महाब्राह्मजन्म होऊन व्यभिचार वर्तणूक सर्व क्षत्रिय कळू लागले तेव्हां परशुरामाने एकवीसवेळा निःक्षत्रिय पृथ्वीकरून सुमंत पंचक क्षेत्री रुधिराच्या नदीमध्ये तिलोदक मातेचे आज्ञेस्तव यज्ञकेला उपरांतीक क्षत्रियकुल सव्हार आपणापासून घडला, य ब्रह्महत्यादि पातकेही झाली, लणोन बहुत पश्चात्ताप झाला आणि पृथ्वीचे राजे आपल्या घरास आले आणि आपणास राज्य काय करावे ? आपण ब्राह्मण तपकरीत असावे भूमी भार उतरून स्वस्थ असावे असा विचारकरून संपूर्ण पृथ्वी ब्राह्मणास दान दिली. आणि आपणास राहवयास जागा पाहिजे ; तेव्हां समुद्रापासून १४ कोस रुंदी व ७४ गाव लांबी असी जागा घेऊन तेथे ब्राह्मणाची स्थापना केली.

पुढे मसूरीचे नदीपासून आंकलेश्वर पंचमहाल कुडाळ मसूरीचे नदीपर्यंत आपणास राहण्या करितां स्थान ठेविले. मीजे हर्यल तर्फे पेडणे येथे राहिले आणि अश्वमेध यज्ञास प्रारंभ करून दोपाचा नाशव्हावा एतदर्थ साहित्यकरून यज्ञास आरंभ केला. त्या यज्ञास मुख्य गौडब्राह्मण पाहिजेत तेव्हां गौड देशांतून सारस्वतब्राह्मणत्रिवर्ग “त्रिहोत्रीपुरनामक” क्षेत्र आहे तेथून दश गोत्री आश्वलायनशाखा ऋग्वेदी आणून स्थापन केले मसूरीचे नदीपासून आंकलेश्वरपर्यंत हा देश सारस्वत ब्राह्मणास दिला. आणि सारस्वतांमध्ये मुख्य “शिवशर्मा,” “विष्णुशर्मा,” “देवशर्मा,” त्रिमोत्री वत्स, कौडिण्य, कौशिक, हे तीन गोत्री मुख्य ब्राह्मण, यांचे संबंधी भारद्वाजादिक सप्तगोत्री येणे प्रमाणे दशगोत्री सारस्वत ब्राह्मण यांस स्थान देऊन केळोसी, कुश-स्तुली, तर्फे साठी नजीक गोमांतक हे स्थान त्रिवर्गांस देऊन मसूरीपासून आंकलेश्वरपर्यंत वारदेस यांस दिले फिल्ल पृच्छापड-

लौ, ती अशीर्की, शेणवी हणण्याचें कारण काय ? उतर वा हणानीं कारकुनी रोजगार करून कालक्षेप केला यास शेणवीअथ वा, पन असें हणवें ही पुरातन सद्दात्रीखडी कथा आहे.

यावर परभाची उत्तची आहे. त्यावर वाचदिव भट्ट यास वाळीत घालून पक्तिवेगळे केल्यावर सदरील भट्टांस सकट प्राप्त होऊन समस्तविद्वज्जनास शरण गेले. नंतर त्या सर्भेतील विद्वानांनीं आज्ञा केली कीं, श्रीक्षेत्रकाशीस जावून “श्रीगौडाचार्यस्वामी सारस्वत” यास शरण गेले असता ते तुह्यास मुक्त करतील असे भट्टाठले यास सांगून श्रीक्षेत्रीं रवाना केले इत्यादिविषय व यापुढें आणखी थोडासा मजकूर असून नंतर पठिताच्या सद्दा आहेत परंतु, विस्तार भयास्तव नकलेंतील सर्व विषय न घेता सारांशमात्र घेवला आहे तो उत्तमप्रकारें करून अवलोकन करा कारण “कल्याणेच्छूनें” जगन्नित्रपत्रांत सारस्वत ऊर्फ शेणवी लोकाची काहीं निंदा लिहीली होती आता या नकलेचें अवलोकन करून त्याणें जो मजकूर लिहिला तो केवळ द्वेषानेंच लिहीला किंवा नाहीं तें पाहा आणि या चित्तपावनादिकांनीं करण्याच्या द्वेषाची गणना करा. आता दुसरें असें आहे कीं ‘गनिदान शूद्रात तरी वृत्तिचीं कर्म चालविलीं असतीं’ हणून जें लिहिलें ते खरें परंतु, शूद्रा पासून प्रतिग्रह किंवा शूद्राचे घरीं ऋत्विजपणा न चालविला लणून, ब्राह्मण आपल्या कर्मापासून मुक्तो असे कोणत्याही शास्त्रात नाहीं आता चित्तपावनादिकांच्या मनास शूद्राचा प्रतिग्रह आणि शूद्राचा ऋत्विजपणा न चालविला असता ब्राह्मण

१ सद्दात्रीखड, यात शेणवी हणण्याचे कारण या पुस्तकाच्या प्रथम प्रकरणांत प्रदर्शित केलें आहे. तें पाहावें

कर्मापासून भ्रष्ट होतात असे जर वाटत असेल तर या प्रतिग्रहा विषयी किंचित शास्त्राधार लिहिता तो अयशोक्न करा. आणि तो खरा असल्यास मान्यकरून द्वेषकरण्याची बुद्धी सोडा; आणि तो खोटा असल्यास हताळ लावून खोडून टाका.—

कश्यपोत्रिर्वसिष्ठश्चभरद्वाजोथगौतमः ॥

विश्वामित्रो जमदग्निःसाध्वीचैवाप्यरुंधती १ ३ ३ ॥

एतान्दृष्ट्वा वृषादर्विःप्रोवाचेदं वचःस्तदा ॥

प्रतिग्रहो ब्राह्मणानां सृष्टावृत्तिरनिदिता ॥ १ ३ ४ ॥

तस्मात्प्रतिग्रहं मत्तो गृह्णीध्वं मुनिसत्तमाः ॥

॥ ऋषय ऊचुः ॥ राजप्रतिग्रहोऽस्माकं मध्वास्वादो वि

पोषमः ॥ १ ३ ५ ॥ अग्राह्यमाणं कस्मात्त्वं कुरुपे नः प्रलोभ

नं ॥ यो राजः प्रतिगृह्णाति लुब्धस्योच्छास्त्रवर्तिनः १ ३ ६ ॥

स पर्यायेण याती मान्तरकानेकविंशतिम् ॥

प्रतिग्रहस्तु क्रियते शूद्रादप्यंतजन्मतः ॥

⊗ इत्थं मनुस्मृतावस्तिवर्ततेपिसमुच्चये ॥ १ ३ ७ ॥

अर्थ.—तो असा की, कश्यप, भन्नि, भरद्वाज, विश्वामि-
त्र, गौतम, जमदग्नि, वसिष्ठ, आणि अरुंधति, या ऋषींप्रत
पाहून वृषादर्वि राजा हणतो, हे ब्राह्मणहो ! ब्राह्मणास उदर-
पोषण करण्याविषयी प्रतिग्रह हा उक्त आहे. तस्मात् तुम्ही मजपा-
सून प्रतिग्रह वेऊन उदरपोषण करावें. याप्रमाणें त्या ऋषिश्रेष्ठानी
राजाचें भाषण श्रवणकरून ते सर्व ऋषी राजाप्रत हणतात हे
राजा ! यद्यपि प्रतिग्रह हा अमृता प्रमाणें आहे तथापि राजप्रतिग्रह हा

आह्लास विद्याप्रमाणे आहे. आणि जो लोभाने राजापासून प्रतिग्रह घेतो तो पर्यायेंकरून एकत्रीत नरकांप्रतजातो. आणि शूद्रापासून अथवा अत्यजापासून प्रतिग्रह घेतल्या असतां ही त्याचप्रमाणे (बरोलफलाप्रमाणेच.) फळ आहे. याप्रमाणे "मनुस्मृती-न," व "अनेहाससमुच्चय" ग्रंथांत ही सांगितले आहे. ते पाहावे.

प्रतिग्रहसमर्थापिप्रसंगंतत्रवर्जयेत् ॥

प्रतिग्रहेणह्यस्याशुब्राह्मतेजःप्रशाम्यति ॥१३८॥

राजान्नतेज आदत्तेशूद्रान्नब्रह्मवर्चसं ॥

आयुःसुवर्णकारान्नयशश्चर्मावकर्तिनः ॥ १३९ ॥

कारुकान्नप्रजाहंतिवलंनिर्णेजकस्यच ॥

गणानंगणिकान्नचलोकेभ्यःपरिक्रंतति ॥१४०॥

यावतःसस्पृशेदंगैर्ब्राह्मणान्शूद्रयाजकः ॥

तावतानभवेद्वातुःफलंदानस्यपौर्तिकं ॥ १४१ ॥

वेदविच्चापिविप्रोऽस्यलोभात्कृत्वाप्रतिग्रहं ॥

विनाशं व्रजतिक्षिप्रमामपात्रमिवांभसि ॥

○ इत्थंमनुस्मृतावस्तिविस्पष्टंप्रविचार्यतां ॥ १४२ ॥

अर्थ.—आणि, प्रतिग्रह करण्याचा अधिकार यद्यपि आहे तथापि प्रतिग्रहाविपर्यी प्रसंगाची योजनाकरून प्रतिग्रह करावा. कारण अयोग्य प्रतिग्रहाच्या योगाने वक्ष्यमाण प्रकारहीतो. तस्मात् प्रसंग वर्ज्य करावा. ह्यणजे ब्राह्मतेज शात होईल. पाहा! असे आहे की, राजाचे भद्रग्रहणकेळ्याने ते जाचा नाश होतो. शूद्रान्नग्रहणा-
ने ब्रह्मवर्चसनाश होतो, सोनगराच्या अन्नग्रहणाचे आयुष्य.

चा नाश होतो. आणि चर्मकाराच्या (चांभाराच्या) अन्न गृहणाने कीर्तिचा नाश होतो याप्रमाणे आहे. आणि गणान्न (पांच दाह) असामी एकत्र ठिकाणी मिळून अन्न करितात ते) आणि वैश्वेकडील (कलावतिणीकडील) अन्न जे गृहणकरितात त्याचे अन्यपुण्यकर्माजित जे स्वर्गादिकलोक ते सर्व नाशाप्रत पावतात ह्मणजे या दोन अन्नाच्या योगाने स्वर्गलोकापासून ही भ्रष्ट होतात असे आहे. आणि शूद्रयाजक (शूद्राचाठपाथ्याय) तो जितक्या ब्राह्मणांस आपल्या अगाने स्पर्शकरोल त्या तितक्या ब्राह्मणांस दान दिले असतां दानदेणान्या पुरुषास त्या दानापासून फल प्राप्त होत नाही. पहा! यद्यपि मोठा वेदवेत्ता पुरुष असून अशा पुरुषापासून (वरीलपुरुषापासून) दान घेतले असतां ज्याप्रमाणे चागले सुरेख मातीचे भाडे केले तथापि ते भाजल्यावाचून पाण्यांत टाकिले असतां नाशाप्रत पावते त्याप्रमाणे त्याची (वेदवेद्यापुरुषाची) व्यवस्था होती याप्रमाणे "मनुस्मृतिंत" सांगितले आहे त्याचा विचार कराना. पास दुसरी प्रमाणे.

अमृतंत्राह्मणस्यान्नंक्षत्रियान्नंपयःस्मृतं ॥

वैश्यस्यत्वन्नमेवान्नंशूद्रान्नंरुधिरंस्मृतं ॥ १४३ ॥

आमंशूद्रस्यशूद्रान्नंपक्वमुच्छिष्टमुच्यते ॥

तस्मादामंचपक्वंचशूद्रस्यपरिवर्जयेत् ॥ १४४ ॥

योऽसत्प्रतिग्रह्याहीनित्यंयश्चप्रतिग्रही ॥

ग्रहसूचकदूतौचपितृकार्येषुवर्जयेत् ॥

⊙ इत्थंपराशरमुनेर्वचनंप्रविचार्यतां ॥ १४५ ॥

आवाह्यकादेवलकानाक्षत्राग्रामयाजकाः ॥

एतेब्राह्मणचांडालामहापथिकपंचमः ॥

⊙ इत्यंहिभारतेराजधर्मेप्यस्तिविलोक्यतां ॥ ११६ ॥

तिलधेनुगंजोवाजीप्रेतान्नमजिनंमणिः ॥

सुराभिःसूयमानाचघोराःसतप्रतिग्रहाः ॥ ११७ ॥

⊙ इतिरामायणेप्युक्तंथाग्रंथातरेपुच ॥

⊙ तस्मादेतत्पदायांश्चप्रयत्नेनविवर्जयेत् ॥ ११८ ॥

अर्थ.—तीं असीं कीं, ब्राह्मणाकडील अन्न हें अमृताप्रमाणें जाणावें. क्षत्रियाकडील दुधाप्रमाणें, वैश्याकडील, जेंअन्न त्यास अन्न होच सव्वाजाणावी. आणि शूद्रान रक्ताप्रमाणें आहे याप्रमाणें चारीवर्णांकडील अन्न वर्णपरत्वेकस्सन कनिष्ठ आहेत. तर येथे-कोणी शंका घेतील ती असीं कीं, आर्मी शूद्राकडील अन्न घेत नाही. आमन्न घेतों. असें असल्याकारणानें आमन्नास (सिध्यास) दोष नाही असें ह्मणतील, तर त्या आमन्नाविषयीं प्रमाण ऐका. तें असें कीं, शूद्राकडील जें आमन्न (सिधा) त्यास शूद्रान्न असें ह्मणावें आणि पक्ष्मालेजें जें अन्न असेल तें उच्चिष्ठ (उटें) असें जाणावें तस्मात् शूद्राकडील यादोहीं प्रकारच्या अन्नाचा त्यागकरावा. कारण यादोहीं अन्नाच्या योगानें ब्राह्मणदोषी होतो. आणि वाईट प्रतिग्रहाचे (अयोग्याकडील) ग्रहण करणारा, व नित्यच प्रतिग्रहकस्सन राहणारा,ग्रहसूचक (पंचागपाहून ग्रहसागणारा,) आणि दूतकर्मकरणारा, याप्रमाणें हे चार अस्तीं श्राद्धकर्मानं विनरस्थानीं योग्य नाहीत. (वर्ज्य करावे) याप्रमाणें “वृहत्यादाशरस्मृतींत” सांगितलें आहे तें पाहावें. आणि आवाहक देवक, नक्षत्र व ग्रहणसागून उपजीविकाकरणारा आणि ग्रामोपाध्याय हेचारअस्तीं व पाचवा महापथिक हे ब्राह्मण असून चंडाल तुल्य आहेत

याप्रमाणें "महाभारतांतर्गत राजधर्माभ्ये" सांगितलें आहे ते पाहावे. आणि तिल, घेनु, हत्ती, घोडा, प्रेतान्न, चर्म, मणी, (रत्न) आणि उभयतोमुखी (ह्र०) गाय हे सातप्रतिग्रह घोर आहेत (भयकर असून नरकदेणारे) आहेत. याप्रमाणें " रामायणात " व अन्यग्रथातही या (ह्र०) परंपदांशित केलेल्याच प्रकारचीं अनेक वचनें आहेत तस्मात् या सर्व पदार्थांचा घोर असल्या कारणानें प्रतिग्रह ब्राह्मणांनी यत्नेकरून वर्ज करावा. असे आहे. आणि असा हा घोरप्रतिग्रह ब्राह्मणांनी अग्राह्य (घेतला नाही) केला झणून त्या ब्राह्मणाच्या कर्मास, किंवा त्याच्या विप्रत्वास, काहीएक बाधक नाही. तस्मात् " कल्याणेच्छुवुवा " ! आपण या सर्व प्रमाणाचा शोध केल्याचाचून आमच्या वर्गस्थ लोकाविषयीं (सारस्वत ऊर्फ कोंकणे ह्र० शाण्वती ब्राह्मणाविषयीं जगन्भित्तपत्रात कुचोदानुरूप जो काहीं बाणसोडला, तो अस्मदीय वर्गस्थलोकास, (सारस्वतास) लागू न होता तुमच्याच वर्गस्थलोकास (साम्राज्याच्या मानावरून देशस्थादिकास) लागू होत असून शूद्रप्रतिग्रहाच्या योगानें ते सर्व देशस्थादिक शास्त्रमर्मादिवरून आपापल्या ब्राह्मणत्वानुरूप पट्कर्माधिकारत्वापासून भट्ट होतात किंवा नाहीत तें प्रथमतः अवलोकन करून नंतर शोणवी ऊर्फ सारस्वत ब्राह्मणाच्या विप्रत्वाविषयीं किंवा कर्माविषयीं सिद्धांत करण्यास प्रवर्तव्हा ! आता ब्राह्मणांनी शूद्राचेघरीं वृत्तीचीं कर्मे चालविलीं नाहीत झणून तो ब्राह्मण आपल्या कर्मापासून भट्ट होतो असें नाही. किंवा शूद्राचेघरीं वृत्ती चालविली झणून तो ब्राह्मण कर्माहू होतो असेंही नाही आता काहीं लोक नूतन द्विजत्वाच्या योगानें व सत्ताधीशही होऊन गेल्या कारणानें आपली सत्ता ब्राह्मणावर चालवून त्याब्राह्मणाप्रत वेद पढून तो वेदशूद्रास पदवू लागले आणि सारस्वत पदवीत नाहीत झणून सारस्वत ऊर्फ शोणवी तीनकर्मा आहेत झणून जी शका घेणें

ती केवळ अयोग्य असून दुर्वाच्य आहे. कारण, शूद्राचेघरी वृत्ती न चालविणारे व शूद्रप्रतिग्रहही न घेणारे श्रेणवी ऊर्ध्व सारस्वताखेरीज अनेक ब्राह्मण आहेत लक्षणून ते ! ब्राह्मण नव्हे किंवा कर्मात न्यून असं लक्षणता घेत नाही. पाहा आतां देशस्थादिकहे ! गुर्जरादिक ब्राह्मणाच्या किंवा रामानुजाच्या घरी ऋत्विजपणादिक चालवीत नाहीत लक्षणून देशस्थादिक ब्राह्मण नव्हे असं सिद्ध होतं ! तस्मात् एका ब्राह्मणाने दुसऱ्या ब्राह्मणाचेघरी जाऊन वृत्ती चालविली नाही किंवा दान घेतलं नाही लक्षणून तो त्रिकर्मा असं कोणयाही शास्त्रात नसून प्रगातही नाही. एवच तात्पर्यार्थकाय ! शूद्रापासून किंवा चितपावनादिकापासून प्रतिग्रह घेतला नाही अथवा यांचेघरी ऋत्विजपणा चालविण नाही लक्षणून कोणयाही ब्राह्मणाच्या ब्राह्मण वास किंवा पट्कर्माधिकारत्वास काहीं एक बाधक नाही. आता बाधकच आहे असं जर चितपावनादिकांचे मत असेल तर जसी आमच्यापक्षावर कल्याणेशूद्रादिक चितपावनांनी दृष्टी ठेविली आहे त्याच प्रमाणे त्यांनी आपल्या पक्षावर (साप्रतच्या मानावरून देशस्थादिकापर) दृष्टीधावी—त्यावाचून केवळ सारस्वतावर दृष्टीठेऊन द्वेष करण्यानिपर्या जी बुद्धी धरणे ती केवळ अयोग्य असून अनिर्वाच्य आहे. कारण व्यास सगळ प्रमाणे सापडत नाहीत त्यांनी अशा द्वा दुर्वाच्य शक्ती किंवा नूतन रचलेली कादवरी इत्यादि विषय घेऊन भाडावे आणि जो खरा पंडित असेल तो त्या कुतर्काने भाडण्यास कधी प्रवृत्त होणार नाही एवच या सर्व युक्तिवरून अथवा शिटानुमतानवरून पाहिले असता द्वा लतीकेचा कर्ता केवळ जाती भेद विवेकसार कर्त्याचा जेष्ठ वनू असं लक्षणण्यास काहींच सशय नाही. कारण त्यानेही सारस्वताविपर्या धर्मारण्य ग्रथाचा आधार देऊन १ श्लोक लिहिला आहे तो असा की;

“सूर्यवंशश्चक्षत्रश्चापिताभवतियोनरः ॥”

“मातायाब्राह्मणीनारीशेणवैज्ञातिरुच्यते ॥”

अर्थ.—जोनर सूर्यवंशी क्षत्रिय पिता होतो जी माता ब्राह्मणी नारी होते असें झणून पुढे असें झणतो की “शेणवै ज्ञातिरुच्यते” परंतु या श्लोकांत प्रथमता जो आणि जी असें जे संवधी शब्द आल आहेत त्यांचे दर्शक शब्द कोणते ? तसेच दुसऱ्याचरणांत कर्ता-कोणता ? याविषयी कांहीं तरी विचार करावयाचा होता ? परंतु; तसेतो फोटून करील. सरासरीने क्षत्रिय ब्राह्मणी आणि शेणवै हे तीन शब्द एकत्र करण्याचा प्रयत्न केल्याआहे शिवाय संस्कृताचे ज्ञान मुळींच नाही असें त्या श्लोकावरूनच सिद्ध होतें. आणि याची खात्री करून घेण्याची असेल तर याच परीं दुसरा एक श्लोक आहे तो असाकीं “कैवर्तकस्य भिल्लस्य पिता भवतीयोनरः मातायागोलकीनारी पालाशत्रातिरुच्यते” एवंच तात्पर्यार्थ पाहूं गेला असातां हे श्लोक नूतनअसून खोटे आहेत असे सर्व विद्वज्जनांच्या मनांस आरें असेलच असेल. परंतु; असे हे शीघ्रकवी आपलें कवित्व महा “व्यासप्रणीत स्कंदपुराणांत” टाकलून देण्यास पाहत होते परंतु; बुद्धिचातुर्य फार ज्ञान्याकारणाने फसले. आणि ह्या सृष्टींत हा एक विषय फार चांगला आहे तो असाकीं मोठा धूर्त आणि लबाड, लोक जो कांहीं महान व्युभू रचूं पाहतो परंतु; काकतालन्याय होऊन त्यांमध्ये त्याचे खरें स्वरूप दृष्टीस पडण्यास काहींना कांहींतरी छिद्र राहतेंच राहते. एवंच तात्पर्यार्थ काय ? “मीजातोचांगला शेंवूट माझ्या नांकाळ्य” वालणीप्रमाणें त्या श्लोक-कार्याचें स्वरूप ज्ञान दिशते.

याचक्रहो ! ह्या विवेकसारकर्यानिं सारस्वतांविषयीं केवळ श्लोक

मात्र लिहिल्या आहे असें नाहीं तर त्याणें दुसरी एक मसालेदार गव्य शोकली आहे ती पाहा, जा० वि० वे० पु० ४४, ४४ त्यांत तो असें झणतो कीं, “सुमारे ३०० वर्षांवर कर्नाटक प्रांतांत रामराजा राज्य करित असतां एका शेणव्यास संन्यास घेतला. हें त्या प्रांतांतील संन्याशांनी पाहून आपली राभा केली, तेंसमयीं तेथें सुमारे २०० संन्यासी जमले होते. त्या प्रत्येकांनें शेणव्यास संन्यास धारणकरण्यास काहींशास्त्राधार आहे कीं नाहीं याविषयीं वचनें काढून त्या रामराजासमोर ती निवाडा आणून शेणव्यास संन्यास घेण्यास अधिकार नसतां त्याणें तो घेतला झणून १०००० होऊन त्या संन्यास धारण करणाऱ्या शेणव्यास पांसून दंड घेऊन त्याच्या करवीं संन्यास सोडविल्या इ० या गोष्टींचा संरेपणा दाखविण्या करितां हा संन्याशांनीं काढलेला शास्त्राधाराचा कागद कोल्हापुरांत शकराचार्याच्या मठांत आहे. असें झणतो तर याच्या ह्या लिहिण्या वरूनच हाखोटा असें सिद्ध होतें कारण असें आहे कीं, “ भद्रं भद्रमिनिवृषा उद्रमिष्वेववावदेन् ” कोणत्याही विषयावर लिहिणे किंवा बोलणे झाल्यास भद्र किंवा निश्चय असेल तेंच बोलावें असें शास्त्र आहे. तर या विवेकसार कर्त्यांचें लिहिणें तर केवळ सशयार्थीच भासतें त्यांत शुक्तिरजत न्यायाप्रमाणें तें ही कबूल कोलें असतें परंतु; हातर त्यासभेंत २०० संन्याशी जमले होते असें झणतो तर ह्या विवेक सार कर्त्यांस कर्नाटक प्रांत कोणत्यादिशेस आहे? याचे ज्ञान मुळींच नाहीं असें झणण्यास काहींच बाधक दिसत नाहीं कारण सर्व कर्नाटक प्रांतांत सत्यगीध, घ्यासराप, फळमार, भादमार, भिमनकटे, उस्तराजी, आर्काट, भंडारकेरी, सुब्रह्मण्यी, कण्णापूर, पुत्ते, सीळर, सौदे, काणूर, पेजावर भुवनेद्र, पूर्णप्रन्न, कपळे, शृंगेरी, मिळून हे १२ मठ असून

गुरु शिष्यां समेत ३८ संन्यासी आहेत याशिवाय कर्नाटकांत दुसरे मोक्षाश्रमी देखील संन्यासी नाहींत तर १६२ संन्याशी विवेक सार कर्त्यांनीं कोठून पाठविले असतील ते असोत. तथापि तेही कबूल केलें परंतु; रामराजा समोर आणून १०००० होत दंडकस्त्र त्या-
करवीं संन्यास सोडविल्या असें झणतो तर द्याच्या हा खोटेपणा सर्व माझ्या प्रिय वाचकांस श्रुत होण्याकरितां लुद रामराज्याच्या गादी-
वर बसणारा रामराजाचा प्रपौत्र जो “बालमार्तांड त्यागें अस्मदीय वर्गस्यलोक (सारस्वत कोंकणे ऊर्फ शाण्णवी ब्राह्मण) यांचे जे “ श्रीमत्सुमतींद्रतीर्थ ” व “ श्रीमद्भुवनेंद्रतीर्थ ” श्री स्वामी यांस स्वभावे कस्त्र लिहिलेले विनंतीपत्र पाहा.

१३७ नंत्रेवनीं

श्रीपद्मनाभोविजयतेतमां

स्वस्ति श्रीमन्निखिलविद्याप्सरस्सहचरीकाम्नापातं
विद्यासुधादुग्धतिंधुभ्यो निरंतरव्रत्तानंदानुभवावि-
प्लुताशेषविषयरसनिस्सारभूयेभ्योपुतसिद्धानुक्रो-
शागरिमकारितसुजनाभ्युपपत्तिकौतूहलेभ्यो निग-
मकल्पानोकहनिवहकुसुमरसनिर्गुरविभ्रमभृद्दृचः
संदर्भसंहर्षितसमस्तसंख्यावत्समाजेभ्यो नैसर्गिक
भक्तिभूमसंमार्जितनारायणकरुणासृतास्वादसुहिते-
भ्यः श्रीमद्विबुधेन्द्रतीर्थश्रीपादलात्रवरश्रीमत्सुमतीं
इतीर्थश्रीपादेभ्यः—

प्रणामांजलि पुर स्तरंयंचि महीभृदभिजन जन्मना श्री पदानाभ
दास वचि बालमार्तांड वर्म कुल शेखरेण प्रणीयमानेयं विज्ञापना-
भवनारायण स्मरणभेषज निरस्त निश्शेष विपदामयो यौष्माकीणानुकं

पादोद्द्वे तयोधित कुदाठ तस्य मंगरीकरतोपि भवाद्दगा नुग्रह
 लाभ मभिलाषुकथाय जन स्तुरामिहास्ते यदत्रभवतःअस्मद्गुनिर-
 तरा गत समस्त कल्याण प्रदान जागृक्यस्य पिण्ड नदाख्य नगर
 मधिवसतः श्रीमद्वैकटाचल्यते मंगरतो नारायस्यण स्थिरप्रतिष्ठादिकार्य
 मुदिश्या तिश्र रापुरस्तर सादिक्षन् तत्र भगवता स्थिरप्रतिष्ठादि क-
 रण समुचित स्थलनिर्णयार्थं तदनुगुण साहाय्य करणार्थंच अस्मदोपा
 माये पिण्डलनदी नगरस्थे पत्रिका मुनेना ज्ञा प्रेषित चरेव इतः
 परमाये त्रिषःपते मंगवतः समाराधनादि कार्पेणु कृता दराएव वर्ता-
 महे श्लोकः श्रीवैकटादिनायस्य करुणा कल्पवृद्धरो ॥ मूयादाकल्प-
 मस्माक सर्वाभीष्टफलप्रदा ॥ इंगहायन आश्विन बहुद सप्तम्यां
 त्रिरित मित ॥

श्री

शिका

१९५ नंवेरेवनी

श्रीपद्मनाभो विजयते ॥

स्वास्ति श्रीमन्निखिलविद्याप्सरस्मत्तर्गीकाम्नायां
 तविद्यामुधादुग्धोसंधुभ्यो निरतरत्रभानंदानुभवा
 विरुताशेषत्रिपपरसनित्ताभूयेभ्योपुतासिद्धानु-
 क्रोशागरिमकारितसु तनाभ्युपपत्तिकौतूहलेभ्यो
 निगमकव्यानोकहनिवरकुसुमरसानिर्गुरविभ्रमभृद्वचः
 सदर्भसंहर्षितसमस्तमंख्यावत्समाजेभ्यो नैसर्गिक
 भक्तिभूमसंमार्जितनारायणकरुणाश्रुतास्वादसुहिते-
 भ्यः श्रीमत्सुमतींद्रतीर्थश्रीपादछात्रवरश्रीमद्भुवनं
 द्रतीर्थश्रीपादेभ्यः

प्रणामांजलि पुरस्तरं वंचि महिभृदभिजन जन्मना श्री पद्मना-
 भदास वालमार्ताड बर्म कुल शैलरेण प्रणीयमानेयं विज्ञापना. भव-
 न्नारायण स्मरणभेषज निरस्त निश्शेष विपदामयो यौष्माकीणानुकंपा
 दोहद समेधित कुशल सस्य गंजरीकश्तोपि भवाटशा नुप्रहल्यन
 मभिलापुकश्चायं जनः सुखमिहास्ते यदत्रभवद्भिः अस्मत्कुल निरं-
 तरा नंत समस्त कल्याण -प्रदान जागर्कस्य श्रीमद्वैकटाचलपते
 भगवतो नारायणस्य देवतायतन निर्मितेः समाप्तप्रायत्वादिदानीं नि-
 श्चित एवसमये प्रतिष्ठादिकार्यं मुदिश्य प्रेषितांपत्रिकामवलोक्य महान्-
 संतोषोजातः ॥ तत्र भवद्भिः प्रेषिताआचार्य प्रभृतयश्चात्रागताएव
 एतत् क्षेत्राशुपयुक्त प्रदेशस्य अनंतनारायणं पुरमितिनामधेयनि-
 श्चित श्रीव्यास रघुपति प्रीत्यर्थं ऊर्णावाससारममेकं निष्कभूयणमपि
 दत्वातेपिपुष्पत्समीपे संप्रेषिताएव; श्रीवैकटाचलपति स्वामिंकार्यणिनि
 ष्प्रत्युहं निर्वोढुं तत्रभवतां प्रत्येकं धुरीणत्वात् अस्मिन्निश्चित लग्नएव
 भगवतः प्रतिष्ठांकृत्या अस्मन्मनोरथपूर्ति करिष्यथेत्याशास्महे किंच
 देवतायतन देवपूजक वैदिकादिजननिवासोचितस्य निश्चितपूर्वस्य
 स्थलस्य यथोचितं दानपत्रांस्त्रिरीकृत्य प्रेषयितुं आमात्यप्रत्याज्ञाप्रदानात्
 तत्पत्रमविलंबेन तत्रागमिष्यतिच सर्वदा युष्मदनुग्रह मभ्यर्थयामः
 परितापिहायन ज्येष्ठशुद्धाष्टम्यां लिखितमिदं. श्लोकः। श्री वैकटा-
 त्रिनाथस्यकरुणाकल्पवल्लरी ॥ भूयादाकल्पमस्माकं सर्वाभीष्टफलप्रदा ॥
 श्री पद्मनाभोविंजयतितमां ॥ श्री.

१९५ नंवर रेवती

सदरील नकलेचें भाषांतर.

श्री पद्मनाभो विनयते.

या खाली त्यांचामाना.

श्री मत्सुमतींद्रतीर्थ श्री पादस्वामींणांचे शिष्यश्रेष्ठजे श्रीमद्भु-
वनेंद्रतीर्थ श्रीपादयांप्रत

राजकुलोत्पन्न श्रीपद्मनाभ याचादास जो वालमातांड याची
प्रणाम पूर्वक विज्ञापना. आपल्या नारायण स्मरण रूप औपघानें
दूर झाला आहे समस्तनिपत्तिरोग जाचा असा व तुमचा
कृपानुरूप जो काही दोहद (शाडाला फुलें फळें येण्याविषयीं जो
मत्साला घालितात तो) तेणेंकस्न, वृद्धीप्रत पावलेलें जें कल्याणरूप
धान्य त्याची भजरीरूप असा आणि यापुढें ही आपल्या सारख्यां
पासून अनुग्रह मिळण्याची इच्छा करणारा असाजो हाजन
(आर्त्ती) येथें सुख रूप आहे विशेष. जें तुझीं आमच्या कुलाचें
कल्याण करण्याविषयीं निरंतर जागरूक असणारा जो श्रीमद्वैक
टाचलपति भगवान्नारायण जो त्याचें देवालय बांधण्याचें काम समाप्त
होऊन प्रतिष्ठेच्या उद्देशानें प्रेषित जें आज्ञापत्र तें अगलोकनकस्न
परमानंद झाला आणि तुझीं पाठविलेले आचार्य ही येथें आलेच
आहेत. आणि व्याखेनास “अनंत नारायणपूर” हें नाम निश्चय
कस्न “श्री व्यासरघुपति” प्रीत्यर्थ व आपणासह महावद्यांसमेत
एक पदक व कंठी देऊन त्या आचार्यांस आपणाकडे पाठवून
दिले आहेत श्रीवैकटाचलपतीचीं कार्ये निर्विघ्नपणानें तडीस नेण्या-
विषयीं तुमच्यामध्यें प्रयेकाकडे मुख्यत्व आहेच. याकरितां निश्चय
केलेल्याच मुहूर्ती भगवंताची प्रतिष्ठाकस्न आमचें मनोरथ पूर्ण

कराल अशी आशा आहे आणि देवालय देवपूजक तसेच वैदिकादि जन यांच्या निवासाविषयी पूर्वी निश्चय केलेल्या स्थळाचे यथायोग्य दान पत्र लिहून पाठविण्याविषयी आमात्यास आज्ञा केली आहे ते लवकरच आपणाकडे येईल. जेष्ठ शुद्ध ८ मीच्या दिवशी लिहिले.

श्री पद्मनाभो विजयतेतमां,

या पत्रांची अस्सह्यवरहुकूमनकल, शिवयासुद्धांलक्ष्मण नारायण केणी शास्त्री यांजकडे कर्नाटकाहून आली आहे ती पाहण्याची इच्छा असेल तर लवकरचालीत ९९ नम्राचे घरी सदरील शास्त्री यांस भेटावे हणजे ती दाखविली जाईल.

आतां हींविनंती पत्रें दाखविण्याचें कारण हेंचकीं “विवेकसार कर्त्यानिं” शाण्णवी ब्राह्मणाच्या संन्याशांस रामराजानें १०००० होन दंडकस्न सन्यास सोडविला, हणून जे लिहीलें ते खरोस्तर आहे किंवा खोटें आहे, तें याप्रदर्शित केलेल्या नकले वरून पाहा. आतां त्याणें तें खऱ्या स्वभावेकस्न लिहिलें असी कोणी शका घेतील तर ती शंका घेणारांस माझी काहीं सूचना आहे. असें पाहा ! जर या विवेकसार कर्त्यांचें लिहिणें खरें असतें तर त्याच रामराजाने त्या सारस्वत कोंकणे उर्फ शैणवी ब्राह्मणांच्या संन्याशांस श्रीपाद हे नाम देऊन महावस्त्रादिक समर्पण करून प्रणामांजलिपुट केले असतें काय ? आतां शाण्णवी उर्फ कोंकणे हे ब्राह्मण नव्हे असे जर त्या रामराजाच्या मनांत असतें तर त्या रामराजानें वैदीक या शब्दाचा उच्चार करून दानपत्रें करून दिलीं असतींकाय ? कर्थांच दिखी नसतीं हें जातीभेद विवेकसार कर्त्यानिं भ्रतलें करून लक्षांत ठेवावे. कारण,

तावद्गर्जतिशास्त्राणिजंबूकाविपिनेयथा ॥

नगर्जतिमहाशक्तियांवद्देदातकेसरी ॥

अर्थ —असें आहेकी जाव कालपर्यंत सिंह गर्जना कोल्हानी ऐकिली नाही ताव कालपर्यंत जंबूक गर्जना करतील तेंच खरे, ह्याप्रमाणें विवेक सार कर्मांचे व चित्तपावनादिकांचेही स्वरूपज्ञान दिसतें कारण जर तो विवेकसार पुस्तककर्ता खऱ्या स्वभावानें सर्वांची निंदा गिहिता, तर ता आपलें नाव काच्छपवून ठेवितो ? त्यावरूनच त्याचें स्वरूप पाहा अस्तु आता या चित्तपावनांनीं देवळ कादवरी मात्र रचिली असे नाही तर आपला दोष छठपवून श्रेष्ठपणा दाखविण्याकरिता महान् प्रयात स्वकपोल कल्पित वाक्येंकरून टकळली आहेत तीं पाहा.

कौकणाश्वित्तपूर्णांस्तेचित्तपावनसज्ञकाः ॥

ब्राह्मणेपुचसर्वेपुयतस्तेउत्तमामताः ॥

एतेपावशजाःसर्वेविज्ञेयाब्राह्मणाःखलु ॥

माध्यादिनाश्वदेशस्थागौडद्राविडगुर्जराः ॥

कर्नाटातेलगाद्यापिचित्तपूर्णस्यवशजाः ॥

अतश्चित्तस्यपूर्णयोनिद्यात्तस्यक्षयोभवेत् ॥

अर्थ —कौकणास्थास चित्तपावन हे नाम प्राप्त झाले आणि हेच सर्व ब्राह्मणास श्रेष्ठ असून सर्व ब्राह्मण जे आहेत ते निश्चय करून पाचें वंशज जाणवें ते कोणकोण ? असें ह्याप्रमाणे तर सांगतो माध्यदिना, देशस्थ, गौड, द्राविड, गुर्जर, कर्नाटक, तैलगा, हे अद्यपर्यंत चित्तपावनाचे वंशज, आहेत ह्याप्रमाणे चित्तपावन सर्वांत श्रेष्ठ असल्याकारणानें चित्तपावनाची निंदा करील त्याचा कुलक्षय होईल याप्रकारेंकरून “गृह्यसारांशर म्चरित” काहीं स्वकपोल कल्पित वाक्यें करून टकळून दिली आहेत आणि याचप्रमाणे

अनेक ग्रंथांत टकलून दिली असतील व गाळली ही असतील असे लक्षणप्यास काहीच बाधक नाही. कारण स्मृतींतच ज्यापेक्षां स्वफौल वाक्ये तर अन्यपुराणांत लिहीलीं नसतील हे कशावरून सांगाने ? वाचकहो ! या शाण्याने हे नूतन श्लोक त्यास्मृतींत टकलून देतेवेळीं चित्तपावनाच्या पूर्वी ब्राह्मण होते किंवा नव्हते याचा काही तरी विचार करावयाचा होता ! पण ते कोठून करतील. कारण,

मर्कटस्यमदिरापानंतन्मध्यवृश्चिकदंडान

यावचनाप्रमाणें लक्षणप्यास काही संशय नाही. कारण आदींच वानर त्यांत मद्यमाशन, त्या मद्यमाशनांत जर बिचू चावल्या मग त्याचे पराक्रम काय विचारावयाचे ? त्याप्रमाणेंच यावरील श्लोकांचा भावार्थ दिसतो. वाचकहो ! आतां हे श्लोक पराशराने लिहिले आहेत असे जर लक्षांत तर, पराशरऋषी हे केवळ अज्ञानी होते असे सिद्ध होऊन व्यास वाक्यांत व्यभिचारत्व प्राप्तहोते कारण ब्राह्मणादशधाः प्रोक्तापंचगौडाश्च द्राविडाः यावाक्यांत केवळ गौड आणि द्राविड मिळून हे दशविध ब्राह्मणच अनादि सिद्ध दिसतात. असे असून आमंत्रणास न आल्यामुळे परशुरामानें कैवर्तकांस (६०) कौब्द्यांस ब्राह्मण्य देऊन स्मशान भूमीत पवित्र केले झणून चित्तपावन असे लक्षणतात् याप्रमाणें संख्याखंडात स्पष्ट सांगितले आहे तर त्या पराशरानें यासद्यादि खडाचा विचार केल्यावांचूनच ते श्लोक या आपल्या स्मृतीत लिहिलेत काय ?

असो एवंच तात्पर्यार्थ काय ? या द्वेष्टे लोकानीं सरस्वत कांकणे ऊर्फ शाण्वती ब्राह्मणाची निंदा करण्या विषयीं जितके स्वफौल कल्पित ग्रंथ दाखविले होते ते सर्व यथानुक्रमे करून. सशास्त्रोक्त प्रमाणांच्या आधारा वरून निराकरण केले आहेत. आतां ते (माधवादिक) स्वफौलकल्पित खरो खर आहेत किंवा नाहीं हे सर्व

विद्वज्जनवाचकाच्या ध्यानात येण्या करिता ते सर्व स्वरूपोत्कृष्ट श्लोक याप्रकरणात प्रदर्शित करून त्यास निराकरणार्ह (योग्य) प्रमाणही प्रदर्शित केली आहेत. तर तीं सर्व विद्वज्जन वाचकांनीं एकवार अवगोचन करून यात जो काहीं सयासत्यतेचा विचार करणें असेल तो सर्व वाचकांनीं आपापल्या शुधात, करणानुरूप निस्पृहतेनें करून पाहिल्यावर हे चित्तपावनादिक सारस्वत ऊर्फ शाण्णवी ब्राह्मणाविपर्यां केवळ द्वेषानेच लढतात किंवा नाहीं तें प्रयत्नपूर्वक करून दिसण्यात येईल आता सारस्वत कौकणे उर्फ शाण्णवी ब्राह्मणाची निंदा चित्तपावनादिकांनीं केली लणून सारस्वत निंद्य आहेत असें नाहीं कारण

नदूष्यतेमहात्मानोदुर्जनानाकटूक्तिभिः ॥

काकमुखाशुचिक्षेपेहीरः किमलिनो भवेत् ॥

अर्थ—असें आहे कीं कावळ्यानें आपल्या अपवित्र मुखें करून वारवार हिऱ्याला स्पर्श केला लणून त्यास्पर्शाच्या योगानें हिरा अपवित्र होतो काय ? जसें तो हिरा अपवित्र होत नाहीं तसे याचि चित्तपावनांनीं सारस्वताचीं हरेक प्रकारें करून निंदा केली लणून त्यानिंदेच्यायोगानें सारस्वत निंद्य झाले असें नाहीं कारण

नि.सारस्यपदार्थस्यप्रायेणाडवरोमहान् ॥

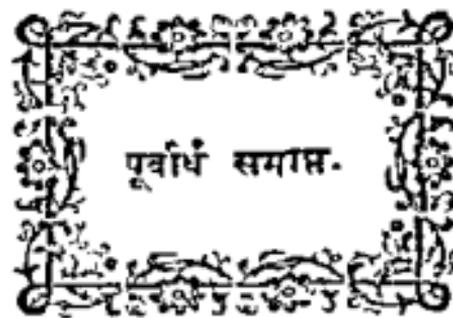
नसुवर्णेध्वनिस्तादृग्यादृक्कास्येभिजायते ॥

⊙ इत्यासित्थमभूद्यत्त्ववागाडवरमातनोः ॥

अर्थ—असें आहे कीं ज्या पदार्थांत सार नाहीं तो पदार्थ बहुत करून मोठी ध्वनी करित असतो पाहा ! स्वर्ण ही धातू सर्व धातूंत श्रेष्ठ असून वाजविणी असता ध्वनी देत नाहीं आता काश हें सर्व

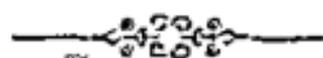
धातूत हलकें (नीच) असून वाजविण्या बरोबर ज्याप्रमाणें भोठी-
धनीं करीतें कीं त्याप्रमाणे या चित्तपावनादिकांचें स्वरूप ज्ञान दिसतें.
यांचें कारण उत्तरार्धात पाहा.

इतिकेण्योपाह्नारायणसूनुलक्ष्मणविरचिते श्री
मद्दशप्रकरणेमाधवोक्तिखंडं नाम पष्ठप्रकरणं समा
प्तं श्रीरामचंद्राय नमः ॥

अथोत्तरार्ध प्रारंभः ॥

प्रकरण सातवें.

- ⊙ इंद्रायैरिसौरिमनंगतातरामाग्रियंमाधवमच्युतं च ॥
- ⊙ विभुंसुरेशंभवपाशमोचकंकुर्वेनतितंनरकाभियार्ति
- ⊙ अथाचित्पावनोत्पत्तिवर्णनाख्यंतुसप्तमं ॥
- ⊙ कथ्यतेहिप्रकरणंसर्वग्रंथान्विचार्यं च ॥ २ ॥

अर्थ.—इंद्राचे शत्रू जे दैत्य यांचा शत्रू मदनाचा पिता वलरामाचा कनिष्ठवधू लक्ष्मीचा पति कर्षाहीच्युत (पतित) नहोणारा सर्व देवांचा ही स्वामी आणि भवसमुद्रा पासून सोडविणारा नरकासुराचा शत्रू असा प्रमुजो भगवान् कृष्ण त्याप्रत नमस्कार करून सर्व ग्रंथा-पलोकनाने चित्तपावनो त्यात्तिचें वर्णन नामक हें सातवें प्रकरण सांगतो. २

- ब्राह्मणानांततोपृथ्वीदानंदत्वायथाविधि ॥
- नदीनांनिर्मितक्षेत्रंशूर्पाकारकमुत्तमं ॥ ३ ॥
- वैतरण्यादक्षिणेतुसुब्रह्मण्याच्चउत्तरे ॥
- सह्यात्सागरपर्यंतंशूर्पाकारंव्यवस्थितं ॥ ४ ॥
- शतयोजनदीर्घतुविस्तृतंत्रीणियोजनं ॥
- भागवंभिलितापृथ्वीसमुद्रात्सुखहेतुना ॥ ५ ॥
- क्षेत्रंजवाधिकंचासीत्सर्वतीर्थान्वितंतदा ॥
- विमलंनिर्मलंचैवस्वादिस्तोर्थमुत्तमं ॥ ६ ॥

हरिहरेश्वरंतीर्थमुक्तेश्वरस्तथैवच ॥

बालुकेशोमहाश्रेष्ठोवाणगंगासरस्वती ॥ ७ ॥

तस्यास्तुदक्षिणेभागेकुशस्थलिंरदाहता ॥

मठग्रामंस्तथाचान्धेगोमाद्रिश्याप्सुदाहतः ॥ ७ ॥

तत्रेवस्थापितंतीर्थगोरक्षंचकुमारिजं ॥

रामकुडंकुडमलंचप्राचोसिद्धगुणोपमं ॥ ९ ॥

एवंक्षेत्रंमहादेविभागंवेणविनिर्मितं ॥

तन्मध्येतुरुतीवासःपर्वतेचतुरंगके ॥ १० ॥

आत्वार्यचैवयज्ञार्थमंत्रिताःसर्वब्राह्मणाः ॥

नागताऋषयःलर्वकुक्षोभूद्गार्गवोमुनिः ॥ ११ ॥

अर्थ—परशुरामानें सर्व क्षत्रिय मारिल्यावर हस्तगत झालेली पृथ्वी
नाजणास दान देऊन दान दिलेल्या पृथ्वीवर आपण कसे राहनें?
असे मनात आणून वैतरणी नदीच्या दक्षिण भागां आणि सुन्नल-
ण्याच्या उत्तरेस शूर्पाकार (सुपासाररें) सुंदर क्षेत्र उत्पन्न केलें तें
असें की, सहास्रीपासून समुद्रापर्यंत १४ कोस रुदि आणि चारशे
कोस त्या शूर्पाक याप्रमाणे भार्गवास (परशुरामास) समुद्रापासून
भूमीमिळाली. तीभूमी काशीक्षेत्रापेक्षा अधिक पवित्र झाली, का-
रण त्याभूमीवर परशुरामानें सर्व तीर्थे आणून स्थापिलीं. तीं असीं
कीं विलम, निर्मल, लदिर, हरिहरेश्वर, मुक्तेश्वर, बालुकेश्वर,
वाणगंगा, सरस्वती, तीच्या दक्षिणभागां कुशस्थली (कुडाल)
मठग्राम (माडगाव) गौर्यांचल, (गौमातक,) त्यागौमातकीं गौरक्ष
नामक तीर्थाची स्थापना केली तसेंच रामकुड, कुडमल, शर-
पार्वतीप्रत क्षणती हेपार्वती! याप्रकारेंकस्न सर्व देव व तीर्थे याणीं

युक्त अर्तें परशुरामाणें क्षेत्र निर्माण केलें. आणि त्या क्षेत्रात, पर्व-
ताच्या ठिकाणी परशुरामाणें वासकेला. नंतर श्राद्धार्थ, व यज्ञार्थ
सर्वे न्नाणणास आमंत्रण केलें, परंतु ते न्नाणण आले नाहींत.
नंतर तो परशुराम कोपापमान होऊन ज्ञानास गेला.

सूर्योदयेतुस्नानार्थगतःसागरदर्शने ॥

चितास्थानेतुसहसाह्यागतांश्चददर्शसः ॥ १२ ॥

काजातिःकथधर्मश्चकस्थानेचैववासनं ॥

कथयध्वंचसंस्थाप्येकारणंतस्यविद्यते ॥ १३ ॥

॥ कैवर्तकाञ्चुः ॥ ज्ञातिपृच्छसिहेरामज्ञातिःकैवर्त

कीतिच ॥ सिंधुतीरेरुतोवासीव्याधधर्मेविशारदाः १४

तेपांपाटिकुलंश्रुत्वापवित्रमकरोत्तदा ॥

ब्राह्मण्यंचततोदत्त्वासर्वविद्यासुलक्षणं ॥ १५ ॥

चितास्थानेपवित्रत्वाच्चित्पावनउदाहृतः ॥

अर्थ—परशुरामाजोतो सूर्योदयी, सागराप्रत ज्ञानार्थ गेला असता
त्याणें तेथे चितास्थानी (स्मशानभूर्माप्रत) अकस्मात् काहीं पुरुष
आलेले अवलोकून त्यास तो विचारिता झाला. तुमची जात काय,
धर्म कोणता, व तुम्हीं कोणत्या ठिकाणी राहता व येथें येण्याचें कारण
काय ते सर्वे सविस्तारें कळून सांगा. याप्रमाणें “परशुरामाचें”
भाषण श्रवणकळून ते सर्वे कैवर्तक बोलते झाले. ते असेंकीं, हे
परशुरामा ! तू आमची ज्ञाति विचारितोस तर आमची ज्ञाति कैवर्तक
(कोळी) समुद्रतीरीं आहीं राहतीं आणि आमचा व्याधधर्म (ज्ञाने
घालून मासेवगैरे मारण्याचा) आहे. याप्रकारेंकळून कुलांसमेत
सर्वे वृत्तांत त्या कैवर्तकांनीं (कोळ्यांनीं) सांगितला, आणि त्या

कैवर्तकानीं सांगितलेला तो सर्ववृत्तांत "परशुरामाने" श्रवण करून त्यांचे कुळ पवित्रकेले. आणि त्या कैवर्तकांस सर्व विद्यायुक्त ब्राह्मण्यदेऊन चितास्थानीं (स्मशानभूमीत) पवित्र केले लणून, त्या कैवर्तकांस, चित्तपावन हें नांव दिले.

चतुर्दशगोत्रकुलंस्थापितंचातुरंगके ॥ १६ ॥

सर्वेचगौरवर्णास्तेसुनेत्राश्चसुदर्शनाः ॥

सर्वविद्यानुकूलाश्चभागीवस्यप्रसादतः ॥ १७ ॥

धनधान्यसमृत्त्याश्चयूयंभवतसर्वदा ॥

यदाकदावायुष्माकंविपत्तिर्जायतेभुवि ॥ १८ ॥

तदाहूयतिमांसर्वेसमवेताःसुखातये ॥

आगत्याहंतदाविप्रावःकार्यसाधयेक्षणात् ॥ १९ ॥

इतिदत्त्वावरंतेभ्योजामदृश्यःरूपानिधिः ॥

गोकर्णप्रययोरामोमहाबलदिदृक्षया ॥ २० ॥

महाबलेशंसंपूज्यविधिवद्भृगुनंदनः ॥

किंचित्कालंसचोवासगोकर्णेश्वरसंनिधौ ॥ २१ ॥

गतेतुभागवैरामेतत्क्षेत्रस्थाद्विजातयः ॥

धनधान्यसमृत्तार्थाःसमवेताःकदाचन ॥ २२ ॥

अर्थ—आणि त्या कैवर्तकांस, काश्यप, शांडिल्य, वासिष्ठ, विष्णुवर्धन, कौंडिण्य, निचुंदन, भारद्वाज, गार्ग्य, कपि, जामदग्न्य, वत्स, वाभ्रव्य, कौशिक, अत्रि, इत्यादिकहीं चौदा गोत्रे व

१ चित्तपावन. साप्रतकालपर्यं हेंच नांव प्रख्यात आहे. परंतु ते ("कैवर्तक") यानामाच्या परित्याग करण्याकरिता कौकणस्थ आहो, असें ही लणवून घेतात. २ हीं गोत्रे चित्तपावनादिकांच्या गोत्र प्रपरमजरीतून घेतली आहेत.

उपनामंही देऊन चातुरंग परीतावर त्यांची स्थापना केली. आणि न्यास सांगितले की, माडयाप्रसादकरून (भार्गवाच्या) तुझी (केवर्तक जे चित्तपावन) सर्व गौरवणेंकरून युक्त व चक्रासारखे (घारे) चांगले टोळे, चांगल्यारूपाने युक्त तसेच सर्व विद्या, धन धान्य इत्यादिक गुणेंकरून समृद्ध असे व्हाल. आणि यदा कदाचित् जर तुझ्यास विपत्ति प्राप्त होईल, तर तुझी सर्प एकत्र होऊन, माझे चिंतन करा, छणजे तक्षणी येऊन तुझ्यावर आलेली विपत्ती दूर करून, तुमचे सर्व कार्य साधून देयिन. याप्रकारे करून त्या परशुरामाने "नूतनकेलेल्यावा- ह्यगास" पर देऊन नंतर तो "परशुराम" "माहाबलेश्वराच्या दर्शनाकरितां गोकर्णक्षेत्राप्रत जाता झाला" याप्रकारेकरून "परशुरामाने" परदेऊन गोकर्णक्षेत्री गेल्यावर हे नूतन केलेले सर्प ब्राह्मण धन धान्याच्या योगाने समृद्धहोताते कीणीएकेसमयी एक न ठिकारणी मिळते झाले.

गतेबहुदिनेदेविस्वकार्यरुतवान्स्थितः ॥

कुचोद्यंचैवमादापस्वामिबुद्धिपरीक्षणात् ॥ २३ ॥

रामवाक्यपरीक्षार्थमत्रयामासुरंजसा ॥

मीलितानांचयुष्माकमाहूतिर्मयदाभवेत् ॥ २४ ॥

तदागच्छामीतिपुराभार्गवोप्युक्तवान्बलु ॥

तत्सत्यमनृतंवेतिपरीक्षांकुर्महेवयं ॥ २५ ॥

इतिसर्वेसमालोच्यरामेत्युच्यैःप्रचुक्रुशुः ॥

अर्थ.—शंकर पार्वतीप्रत सांगतात् हेदेवी ! रामाने गोकर्णेश्वरास जावून पुष्कळ दिवस गेल्यावर, ते सर्व ब्राह्मण (नूतन केलेले) कुबुद्धीधरून स्वामिबुद्धीची परीक्षा करण्याकरिता लगने परशुरामाने दिलेल्या ब्राह्मणानुष्प वाक्याची परीक्षा करावी पाहतेने ते सर्व एक

मसलत करिते झाले ती असीर्की, तुझीं सर्व एकत्र मिळून ज्याका-
 र्हीं माझे (परशुरामाचें) स्मरण कराल त्यासमयीं मी येऊन तुमचें
 संकट दूर करीन याप्रकारेंकरून परशुरामानें सांगितलें आहे तर
 तें त्याचें सांगणें खरें किंवा खोटें ? याची परिक्षा पाहूं झणून ते
 सर्व नूतनविप्र एकत्र होऊन हे परशुराम ! या शब्देंकरून मोठ्यानें
 ओरडूं लागले.

आक्रंदितंतदातेपांश्रुत्वारामःरूपानिधिः ॥ २६ ॥

प्रादुरासीत्पुरोभागेदेवर्षिर्भागवस्स्वयम्॥श्रीरामउ०

किमर्थंक्रंदितंविप्राभवाद्भिर्मीलितैरिह ॥ २७ ॥

किंदुःखंभवतामथनाशयाम्यचिरादिहं ॥

स्कंद.उ.इतितस्यवचःश्रुत्वाप्रत्यूचुस्तेभयान्विताः२८।

नकिंचिदपिसंप्राप्तंदुःखंत्वत्कृपयाविभो ॥

जल्पितंभवतांसत्यमनृतंवेतिशंकितैः ॥ २९ ॥

केवलंतुपरीक्षार्थंक्रंदितंमीलितैर्विभो ॥

इतितेपांवचःश्रुत्वाक्रोधसंरकलोचनः ॥ ३० ॥

निर्दहद्विबनेत्रान्यामालोकयतभूसुरान् ॥

शशापतानृतदाविप्रान्जमदशिकुमारकः ॥३१॥

अर्थ.—तेव्हां त्यांचें तें ओरडणें श्रवण करून दयासमुद्रजो
 परशुराम, तो त्या नूतन केलेल्या ब्राह्मणाच्या पुढ्यांत प्रगट होऊन
 त्यांस विचारूं लागला, हेब्राह्मणहो ! तुझीं सर्व एकत्र होऊन
 माझे स्मरण जें केले तुझांस कोणतें दुःख प्राप्त झालें तें मला सांगा,
 झणजे त्या दुःखाचा मी नाश करीन. याप्रमाणें परशुरामाचें भाषण
 श्रवण करून तेब्राह्मण भयाभीत होतात परशुरामाप्रत बोलतें झाले.

तै अतेंकीं, हे प्रभो परशुरामा ! तुझ्या रूपेच्या योगानें आज्ञांस काहींच दुःख नाही, परंतु; आहीं तुझे स्मरण करण्याचें कारण हेंच कीं, तूं जें पूर्वीं आज्ञास सांगितलेंस तें सरे किंवा खोटे तें पाहण्या करितांच सर्वे एकत्र होऊन हाक मारिली. शिवाय काहींच दुःख नाही. याप्रकारें कसून त्यानूतन केलेल्या ब्राह्मणाचें भाषण श्रवण कसून परशुराम क्रोधानें नेत्र आरक्त कसून त्यांकडे अवलोकन करीत होताता त्या नूतन सर्व ब्राह्मणास शाप देता शाला.

शापंचप्राप्यतेतस्यकुत्सिताश्वदरिद्रिणः ॥

सेवासवंत्रकर्तारद्दंनिश्चयभाषणं ॥ ३२ ॥

कन्याविक्रयकाराश्वपुण्यविक्रयकारिणः ॥

शस्वैत्यंभार्गवोरामोमहेंद्रंतपसेययो ॥ ३३ ॥

गतेतुभार्गविरामेतरक्षेत्रस्थाद्विजातयः ॥

शापयस्ताःसदुःखार्ताःशूद्रप्रायास्तदाभवन् ३४ ॥

इतिहासमिमंदेवितवाग्रेकथितमया ॥

चित्पावनस्यचोत्पत्तेरिदंचैवतुकारणं ॥ ३५ ॥

सह्याद्रेश्चतलेग्रामेचित्तपोळननामतः ॥

तत्रैवस्थापिताविप्रायावचंद्रदिवाकरो ॥ ३६ ॥

● इत्थंसह्याद्रिस्वंडस्यवचनानिनिशम्यतां ॥

अर्थ.—तो असाकीं, तुझीं निंदा आणि दरिद्री व्हाल. तसेच केलेल्या पुण्याचा विक्रय करणारे कन्येचा विक्रय करणारे असे सर्व तुझीं व्हाल. याप्रमाणें त्यासर्व नूतन केलेल्या ब्राह्मणास शाप देऊन नंतर तो परशुराम महेंद्र पर्वतप्रान्त, नगस्या, यस्स्यकृत्वा, चाता, चारत,

याप्रमाणे शाप देऊन परशुरामाने महेंद्र पर्वतावर गेल्यानंतर त्या शूर्पाकारक क्षेत्रांत नूतन करून स्थापित केलेले जै ब्राह्मण ते सर्व शापग्रस्त होःसाते शूद्रप्राय होऊन दुःखाने पिडीत झाले. हेदेवी ! याप्रकारे करून सर्व जोकांहीं खरा वृचांत होता तो तुजपाशीं सांगितला. आणि सद्वात्रीच्या खाली जै जित्तपोळन (चित्तपोषण) नामक ग्राम आहे त्यामध्ये हे पावसंद्र दिवाकर आहे तीं पर्यंत राहतील. याप्रमाणे "स्कंदपुराणांतर्गत सद्वात्रीखंडांत" सांगितले आहे ते उत्तमप्रकारे करून अवलोकन करा. कारण, चित्तपावनास राज्य शाल्यापासून तर सद्वात्रीखंड कोणत्याहि भिक्षुकापाशीं भटळण्यांत आले नव्हते परंतु महत्पयज्ञाने सद्वात्री खंडाच्या ६ प्रत्या मजकडे (लक्ष्मण० शा०) आल्या आहेत तर त्या पांच प्रतीतून शोधून सर्व प्रियवाचकांच्या ज्ञापनार्थ ह्या चित्तपावनांची सविस्तर उतती दाखविली आहे. तर या व्यास वाक्यांवरून चित्तपावन लोकांच्या ब्राह्मण्याची तुलना करा.

आतां रत्नागिरी नगरांत राहणाऱ्या "कल्याणेच्छू" नामक पुरुषाने "पंचगौडांतर्गत शाण्णवी ऊर्फ सारस्वत ब्राह्मणाच्या" विप्रत्वास दूपण देण्याविषयी, "माधवरुत शतमंत्रकल्पलतिका" यानावांची एक स्वकपोल कल्पित कादंबरी रचून त्या कादंबरीस महान पंडितांचें नामाभिधान ठेऊन त्यांतील काही वाक्यांस सप्रमाणत्व देऊन तीं वाक्ये ता० २९ भाहे नवेंबर १८६९चे जगन्निभ्र नामक वर्तमानपत्रांत छापून प्रसिद्ध केली होती परंतु; "कल्याणेच्छूने" त्या स्वकपोल कल्पित वाक्यांस सप्रमाणत्व देऊन सारस्वत कोंकणे ऊर्फ शाण्णवी हे तीन कर्मी हणतेंनेळीं त्या कादंबरींत आपल्या जाती निषयी (चित्तपावना-विषयी) काय वृत्तांत आहे त्याचा किंचितरी विचार करावयाचा होला! पण तो तसें कोठून करील? कारण रामापासून उत्तम शाप वज्रसंपादन केलें असून अशाप्रसंगीं त्यावजाचा उपयोग न करील तर त्याशापाचा काय उपयोग. वाचकहो! हे चित्तपावनादिक सारस्वतांची निंदा करी-

तात हें काहीं आश्चर्य नव्हे. कारण देवीसम असून सर्व जगाचें पालन पोषण करणारा असा जो राम, याचित्तपावनादिकांचा कर्ता असून तशा त्या रामाची निंदा करण्यास हे मार्गे हटले नाहींत तर सारस्वतांचि निंदा कोळून वरें केल्याचाचून राहतील. असो हें तरी एक आश्चर्यच आहे.

आतां मी लणजे या चित्तपावनाच्या निंदेनें लिहितो असें नाहीं तर त्या “कल्याणेच्छूनें” सारस्वतांच्या दूषणार्थ प्रदर्शित केलेला जो माधव तोच या चित्तपावनाविपर्यो काय सांगतो तें पाहा.

सहास्यपश्चिमेविप्राःसकुटंवाश्रतुर्दश ॥ ३७ ॥

वेदवेदांगसंपन्नाःपुत्रपौत्रादेसंयुताः ॥

रक्षितेष्वग्निहोत्रेषुष्टापूतेषुचैवहि ॥ ३८ ॥

शिष्योविद्यांप्रयच्छत्सुअन्नदानादिकंतया ॥

एवंनिवासंकुर्वत्सुअकस्माद्देवयोगतः ॥ ३९ ॥

नीत्वासागरमध्यस्थैर्ल्लेच्छैर्वंरकादिभिः ॥

बहून्यवदान्यतातीनितेभ्योजाताचसंततिः ॥ ४० ॥

तत्संपर्काच्चसंपातास्तद्रूपाःपुत्रपौत्रकाः ॥

उद्वाह्यतेनविधिनादंपत्यानिपरस्परं ॥ ४१ ॥

अभवन्पतिताःसर्वेसंसर्गेद्वीपवासिनः ॥

कालेनकिपतारामोजातःपरशुपूर्वकः ॥ ४२ ॥

प्रतापइतिविख्यातोशककतांतुचापरः ॥

विप्रोसौसर्ववर्मज्ञोज्ञानीपरमधार्मिकः ॥ ४३ ॥

सर्वशास्त्रेषुनिपुणःसर्ववेदप्रपाठकः ॥

प्रियकृत्सवंलोकानांज्ञात्वाशरणमाययुः ॥ ४४ ॥

तेनविप्रेणसर्वेषांप्रायश्चित्तयथोदितं ॥

उपनामान्यभ्रपट् (६०) स्युर्गोत्राणिभुवनानिच ॥ ४५

दत्त्वैषांचित्तशुद्धिस्तुयस्मात्परशुरामतः ॥

चित्तशुद्धिःकृतातेनतस्मात्तेचित्तपावनाः ॥ ४६ ॥

अर्थ.—सद्माद्रीच्या पश्चिमेस चौदा ब्राह्मण वेदशास्त्रतंपन्न सकु-
ट्टुंब पुत्र पौत्रां सहित राहत असत. ते अग्निहोत्रें व यज्ञ कर्मही
करीत असत, तलाव, विहीर, घाट, नगैरे धर्मार्थ बांधीत असत.
शिष्यांस विद्या पढवीत असत. व अन्नदानादिक ही करीत
असत. याप्रकारें करून राहत असतां दैवयोगानें अकस्मात समुद्र
वासी चर्वर आदिकरून म्लेंच्छांही त्यांस (चरीलब्राह्मण क्षणविणारां-
स) नेंले. पुष्कळ वर्षे झाली आणि त्यांपासून (६०) म्लेंच्छांपा-
सूनच संतती झाली. आणि त्यांच्याच संपर्कामुळे पुत्र पौत्र त्यांसारखेच
शाले. लभें विधि प्रमाणें होत नसत तेणेंकरून सारे द्विपवास्यांच्या
संगतीनें पतित शाले. नंतर काहीं काळें करून परशुरामदाला-
प्रताप राम क्षणून जो शककर्ता प्रसिद्ध आहे तो निराळा. तो
ब्राह्मण सर्व धर्म जाणणारा ज्ञानी मोठा धार्मिक सर्व शास्त्रांत व वे-
दांत निपुण असा होता. तो सर्व लोकांचें प्रिय करणारा असें जाणून
पतित झालेले (चि०) त्यास शरण गेले. तेव्हां त्याणें (परशुरामा-
नें) सर्वांस यथोक्त प्रायःश्चित्त देऊन ६० उपनारें व चौदागोत्रें
दिलीं. परशुरामापासून त्यांच्या चित्ताची शुद्धता झाली क्षणून ते
चित्तपावन असी संज्ञा शाली.

१ सद्माद्रीखंडाच्या ८२ व्या अध्यायावरून पाहीलें असतां चित्ता-
स्थानीं पवित्र केले क्षणून चित्तपावनही संज्ञा प्राप्त शाली.

शाखायुग्मंचसंस्थाप्यशाकलांतैतरीयकां ॥
 निपित्थकर्मनिरतामत्स्यभक्षणतत्पराः ॥ ४७ ॥
 कन्याविक्रयकाराश्वडंद्रियाणामनिग्रहात् ॥
 कलभापिपालनाच्चकर्कलाख्याःप्रकीर्तिताः ४८ ॥
 चित्तपावनज्ञातिस्थोभेदश्चपरिकीर्तितः ॥
 त्रेतायांकुणपोत्पन्नाभूताःपरशुरामतः ॥ ४९ ॥
 विप्राभुवनसंख्याश्रतव्याख्यासहस्रखंडके ॥
 ब्रह्मचर्येणातिष्ठेयुर्द्विजाःसर्वेबहून्समान् ॥ ५० ॥
 ब्रह्मचर्यप्रभावेणमोक्षमार्गमवाप्नुयुः ॥
 अस्मिन्कलियुगेप्राप्ताइतिमिथ्याभिवादनं ५१
 इंद्रगोत्रेपूपनामान्यघपट्हिभवंतिच ॥
 प्रतारणार्थलोकेषुकथांप्रोचुःपुरातनौ ॥ ५२ ॥
 अमूलकंतुतत्सर्वमिथ्येवचप्रशंसनं ॥
 अर्धदुभ्यःकुटुंबेभ्यःपाष्टिसंख्यान्यवीजवन् ५३ ॥
 अभवंश्चतदाभिन्नभिन्नस्थाननिवासिनः ॥
 चित्तपावनज्ञातिस्थोभेदश्चैवतृतीयकः ॥ ५४ ॥
 किलवंतस्तुविज्ञेयःसोपिनिन्दःप्रकीर्तितः ॥
 प्रवरैक्यात्सप्रवरभेदश्चैवचतुर्थकः ॥ ५५ ॥
 दशाब्धिप्रमितेशाकेततःशुक्तिमवाप्नुयुः ॥
 इतिश्रीमाधवीपेशतप्रश्नकल्पलताया ॥
 चित्तपावनकिलवंतसप्रवरोत्तत्तिप्रश्नोष्टमः ॥ ५६ ॥

अर्थ—तैत्तिरीयक आणि शाकल अशा दोन शाखा स्थापून चित्तशुद्धि त्याणे (ल०) परशुरामाने केली याकारणास्तव चित्तपावन. असी संज्ञा प्राप्त झाली आणि ते निषिद्ध कर्म करणारे व मत्स्य मांस भक्षण करण्यांत तत्पर इंद्रिये स्वाधीन नसल्या करणाने कन्याविक्रय करणारे असे होत. बदके आदिकरून मधूरभाषण करणारे पक्षि पाळीत असत ज्ञानोक्त कर्कल नामातें पावले. चित्तपावन शार्तीतील हा एक भेद सांगितला आहे. त्रेतायुगांत परशुरामाने प्रेतांपासून चौदा ब्राह्मण उमज केले व त्यांचे वर्णन सद्भात्री खंडांत आहे. ते सारे ब्राह्मण ब्रह्मचर्य वृत्ताने पुष्कळ वर्षे राहिले आणि ब्रह्मचर्य वृत्ताच्या सामर्थ्याने भोक्तास गेले, तेच या कल्पियुगांत १४ गोत्रांचे व ६० कुलांचे उमज झाले हे बोलणें खोटे आहे. ठकविण्यासाठी पुरातन ज्ञानून कया त्यांणी सांगितली त्याला आधार नाही. आणि ते सर्व खोटे. जेव्हां १४ कुटुंबांपासून ६० झाली तेव्हां तीं निरनिराळ्या ठिकाणी जावून राहिलीं. चित्तपावन शार्तीतील तिसरा भेद किलवंत ज्ञानून जो आहे. तोही निबळटला आहे. संप्रवरांत विवाहशाल्या कारणाने संप्रवर असा एक चौथा भेद झाला. त्यापासून (ल०) त्या दोघांपासून शक्ये ४१० त शुद्ध झाले. याप्रमाणे माधवकृतशतप्रश्नकल्पलतिके मधील, चित्तपावन, किलवंत, संप्रवर, यांच्या उत्पत्ती विषयी प्रश्न आठवा ८ आतां या माधवाच्या शतप्रश्न कल्पलतिकेवरून चित्तपावनाचा श्रेष्ठपणा सर्व विद्वज्जन यांचकांच्याघ्यानीं आलाच असेल. आतां या लतिकेच्या कर्त्याने चित्तपावनाचा दोष दृष्टविण्याकरितां कतिपाह एक खवाडी लिहिली आहे, ती सर्व विद्वज्जनयाचकांच्या घ्यानीं येण्याकरितां येथें दाखवितो ती स्वस्थ चित्ताने अवलोकन करून पाहा. ती असी की, या लतिकेतील आठव्या प्रश्नाच्या ६ व्या श्लोकावरून

असें दित्तण्यांत येतें कीं काहीं कालें कस्मि परशुराम झाला. आणि या चित्तपावनाची शुद्धता ४१० त झाली असें तो माधव स्पष्ट लिहितो. तर त्यामाधाच्या लिहिण्यावरून असी शंका उत्पन्न होती कीं, परशुरामावतार हा रुतयुगाच्या अंतीचा असून तो या चित्तपावनास प्रायःचित्त देऊन शुद्ध करण्या करितांच ४१० दाहा मध्ये अवतार गृहण करूं त्यागला काय? गृहण केला असें जर झणावें तर चित्तपावना हे रामापेक्षां पूर्वीचि असें सिद्ध होतें आतां रामा पेक्षां पूर्वीचि आहेत असें जर झणावें! तर व्यास वाक्यांत व्यभिचारल येतें! तें असें कीं, परशुरामाने चित्तास्थानी (स्मशानभूमीप्रत) आलेल्या कैवर्तकांस (कोळ्यांस) कुल गोत्रादिक विचारून नंतर त्यांस ब्राह्मणत्व दिलें याप्रमाणें "स्कंदपुराणांतर्गत सव्याद्री खंडाच्या ८१ व्या अध्यायांत ही कथा आहे. आणि या व्यास वचनावरून परशुराम चित्तपावनापेक्षां पूर्वीचा आहे असें झणण्यास कांहीं संशय नाही. आतां या चित्तपावनास दिलेल्या वर दानाप्रमाणें पुनःतो याची शुद्धता करण्यास आला असें जर झणावें तर या नूतन विप्रानीं कुडुद्धीने त्या परशुरामाची निंदा केव्हा कारणानें त्याच वेळेंत शाप दिला असी कथा उघड असून तोच यांस (चित्तपावनांस) शुद्धकरण्याविषयी पुनः अवतार धारण करील असें कोणत्याही विद्वानाच्या मनांत किंचित्तकी भासणें होतें काय? भासणें होतें, असें कदाचित् कसूल केलें असतें पण तें केव्हां जर परशुराम ४१० दाहामध्ये असता तर कदाचित् होईल. हा माधव तर ४१० मध्ये शुद्ध झाले असें झणतो. तर असें पाहा! कालिची ४९७२ वर्षे गेली तर इतक्या वर्षांत परशुरामानें अवतार घेतला नसून ४१० मध्ये मात्र घेतला काय! घेतला असें जर झणावें, तर त्याविषयीं ग्रंथाधार कांहींच नाही. एवंच पाल्कीकेचा कर्ता मोठा सिद्ध कवी होता, असें सिद्ध होतें. कारण, मागे, व्यासादिक अनेक

महर्षीं होऊन गेले परंतु; याप्रतिची रचना कोणत्याही महर्षींनी केली नाही ही त्यांची मोठी चुकच झटली तरी चालेल नाही बरे! असो आतां गणेशशास्त्राने पोलीस कोर्टांत प्रतिबेवर शपथ घेऊन “ भिस्तर सार्जंट अटकिन्सन ” याणीं पुनः तपासल्यावर त्यांचे द्वितीय प्रभोत्तरांत असें झणतो कीं “ ब्राह्मणाचे चार वर्ग असून त्यांस ब्राह्मण हीच सत्ता आहे. दुसरे मांस मस्य खातात आहोती खात नाही. असे ते गणेश शास्त्री सांगतात. तर त्या गणेश-शास्त्राच्या व कल्याणेच्छ्याही ज्ञापनार्थ कल्याणेच्छूनें प्रदर्शित केलेल्याच लतिकेतील एक श्लोक लिहितो तो सर्व वाचकांनीं उत्तम प्रकारे कळून अवलोकन करावा. तो असा कीं,

निपित्थकर्मनिरतामत्स्यभक्षणतत्पराः ॥

कन्याविक्रयकाराश्च इंद्रियाणामनिग्रहात् ॥५७॥

कलभापीपालनाच्चकर्कलाख्याःप्रकीर्तिताः ॥

अर्थ—निपित्थकर्म करण्यांत रत व मत्स्य मांस भक्षणकरण्यांत तत्पर इंद्रिये स्वाधीन नसल्या कारणाने कन्या विक्रय करणारे. इत्यादिक विशेषणें त्या विद्यान्या माधवानें या चित्तपावनास दिलीं असून आहोती खात नाही! झणून सांगण्याचें शास्त्रीमुनांस योग्य वाटलें काय ? किंवा त्याप्रतंगीं या वाक्याची याद राहिली नसेल नाही बरे ! असो आतां शास्त्रीमुनांस याद राहिली नाही हे कांहीं आश्चर्य नव्हे; तर कल्याणेच्छूस याद राहिली नाही हेंच मोठें आश्चर्य झटलें पाहिजे ; कारण चित्तपावनाविषयीचा प्रश्न < असून सारस्वता-विषयीं प्रश्न १३ वा आहे. तर आठव्या प्रश्नाचा विचार केल्या-वांचून एकाएकीं जा वेळेस तेराव्या प्रश्नीं गेले तेव्हां हे मोठे आश्चर्यच होय. त्यांत सारस्वतांनीं दुर्भिक्षात पत्रकळून शेषभाग गृहण

केल्यासदल "कल्याणेच्छुने" त्याच्या दूपणार्थ स्मृतीतोंच काही चरण दाखविले आहेत परंतु ती माधव या सारस्वताविषयी इतके तरी कडु करितो कीं ! "महायज्ञाथमत्स्येनब्राह्मणाथक्रुत्नह" आणि या चित्तपावनादिकाविषयी काहीच विधि सांगत नसून केवळ खातात इत्याचेंच स्पष्टीकरण करितो. तर वाचकहो ! अतां विचार करून पाहा ! यज्ञकरून राख्यास दोष जास्ती किंवा यज्ञावाचूनच खाल्यास दोष जास्ती ? आतां यज्ञावाचून फक्त काम्यने करून मत्स्य राख्यास दोष जास्ती असे जर वाचकांचें मत असेठ तर या भाधव वाक्याप्रमाणें चित्तपावनाच्या पर्तीस भोजन करणाऱ्या देशाद्यादिकांस वाकिच्या तीन कर्मांचा तरी अधिकार आहे काय ? तस्मात् वाचकहो ! "याकल्याणेच्छुने" किंवा त्या गणेशशास्त्राप्रमाणें तरी आर्षी खात नाहीं झणून भर कोडतात त्यांस बोलते वेळीं यामाधोक्तिचा काही तरी विचार करावयाचा होता. पण तीं विचार कोठून नरे करील. कारण तीं जर त्यावाक्याचा विचार करिता तर त्याचा पक्ष सिद्ध कोठून होयल मित्रहो ! अशा या दुर्बाच्या बोलण्यानें व प्रयत्नात असून आर्षी खात नाहीं झटलें झणून पक्ष सिद्ध होतो काय ! असो आता त्या "कल्याणेच्छुने" गणेशशास्त्राच्या बोलण्यास सत्यत्व आणून आपला (चित्तपावनाचा) पक्ष सिद्ध करण्यास्तव, सारस्वताच्या दूपणार्थ ता० २९ माहे नवेबर १८६९ चे जगन्मित्र नामक वर्तमान पत्रात याज्ञवल्क्यादिक स्मृतीतील काही वाक्यांचा पावचरण काही अर्था चरण व काही ठिकाणीं २-२-असरे दाखविलें आहेत तीं अशीं कीं-

मत्स्यांश्चकामतो जग्ध्वासोपवासरुथहंवसेत् ॥

जग्ध्वा मासमभक्ष्यंतुसप्तशान्दयवान्पिवेत् ॥५०॥

अर्थ-काम्यने करून मत्स्य भक्षण केले असतां तीन उपोषणे

करावीं व सात दिवस यवभक्षण करावे हाणजे मत्स्य भक्षण अन्य दोष लागत नाही. याप्रमाणे या वचनाचा अर्थ दिसतो. तो खरा. परंतु “कल्याणेच्छूने” ही बरील वचने प्रदर्शित करिते दे-
ळी त्यापुढील वाक्ये कां बरे सोडलीं. कारण असे आहे कीं,

पलांडुंविडूराहंचलत्राकंग्रामकुक्कुटं ॥

लशुनंगृजनंचैवजग्ध्वाचांद्रायणंचरेत् ॥ ५८ ॥

लशुनंगृजनंचैवपलांडुकवकानिच ॥

अभक्ष्याणिद्विजातीनाममेध्यप्रभवानिच ॥ ५९ ॥

छत्राकंविडूराहंचलशुनंग्रामकुक्कुटं ॥

पलांडुंगृजनंचैवमत्याजग्ध्वापतेद्विजः ॥ ६० ॥

अमत्यैतानिपड्जग्ध्वाकच्छंसांतपनंचरेत् ॥

यतिचांद्रायणंवापिशेषेपूपवसेदहः ॥

⊗ इत्थंमनुस्मृतावास्तियाज्ञवल्क्यस्मृतावपि ॥ ६१ ॥

⊗ तथाचअन्यग्रंथेषुसमूहोवर्ततेवहुः ॥

⊗ परंतुविस्तरभयात्स्वल्पेणैवात्रदर्शितं ॥ ६३ ॥

अर्थ—कांदा, ग्रामडुकर, आळावीं, कोंबडीं, लसूण, गाजर, इत्यादिक पदार्थ भक्षण केले असतां चांद्रायण प्रायःश्वित ध्यावे. आणि हे पदार्थ द्विजांत, अमेध्य (अपवित्र) असे सांगितले असून एखादि औषधादिक उपचारें करून किंवा नकळतेपणाने भक्षण केले असतां सांतपन प्रायःश्वित ध्यावे. याप्रमाणे “मनुस्मृतांत” व

१ गाजर—याचि योग्यता रानडुकर व कोंबडी यांवरानर आहे. आणि हे गाजर व कांदे देशस्थादिकांत क्षणभर नसतील तर चालत नाही. तर त्यांत विप्रत्व कोंठून तें पाहा.

“याज्ञवल्क्यस्मृतीं” व अन्यग्रंथांतही अनेक वचनांचा समूह आहे परंतु विस्तार भयास्तव येथे दोनच ग्रंथांतील प्रमाणे दाखविण्यां आ-
हेत. तर या प्रदर्शित केल्याप्रमाणा प्रमाणें हे सर्गे पदार्थ त्यांच्या
पक्षांत (स०) सांप्रतच्या मानावरून देशस्थादिकांन प्रपत्तनेकरून
चालतात इतकेंच नव्हे तर हिंदुस्थानाच्या या भागांत राहणाऱ्या ब्राह्मण
मात्रांच्या घरी, शोष केल्या असतां सरासरीनें २५ खडी कांदा व
लसूण निघेल असें असून ते सर्गे ब्राह्मण नित्य या पदार्थांच्या भक्षणानें
पतित होत नाहींत काय ! आतां या भक्षणाच्या योगानें ते सर्व
ब्राह्मण आपापल्या कर्मापासून थट होत नाहींत असें जर “ कल्या-
णेच्छूचें ” बोलणे असेल तर माझेही तेंच उत्तर आहे. कारण
वास्तवीक रितिनें पाहिलें असतां कांदा, गाजर, लसूण, वगैरे खाणा-
रास महान दोष सांगितल्या असून त्या दोषाच्या नाशार्थ प्रायःश्चित्तही
आहे तें “कल्याणेच्छूच्या” वाचनार्थ येथे प्रदर्शित करितों, तें स्वस्थ
चिनेंकरून पाहा.

तत्रस्वभावदुष्टलशुनगृजनच्छत्राकविड्वाराह
आमकुक्कुटपलांडूनांप्रत्येकममत्यासरुतृभक्षणे
सतपनं ॥ अभ्यासेयतिचांद्रायणं ॥

मत्यासरुचेचांद्रम् ॥ अभ्यासेतदावृत्तिः ॥

अत्यंताभ्यासेसुरापानसमं ॥ प्रायश्चित्तातेषु

नरूपनयनमेतेषुसर्वत्रामितिप्रायश्चित्तेतुशेखरे ॥६४॥

अर्थ—ते असें कीं, लसूण, कांदा, गाजर, आळांवी, घरदुक्-
न, आणि कोंबडी, हे पदार्थ, अज्ञाननेंकरून एक वार भक्षण
केले असतां सतपन प्रायःश्चित्त घ्यावें, आणि पुष्कळ वेळा भक्षण
केले असतां चांद्रायणप्रायःश्चित्त, मुदाम एकवार भक्षण केल्यास

चाद्रायण आणि मुद्दाम वारवार भक्षण करणारांस चाद्रायणाच्या आवृत्ति कराव्या, आणि फारच दिवस जर अभ्यास असेल तर ते सुगुणानसम (मद्यप्राशन केल्यासारखे समजावे) व्यास प्रायश्चित्तसंगितले ते घेऊन नंतर पुन उपनयन सस्कारकरता याप्रमाणे " प्रायश्चित्तेंदुशेखरातीलवचन " आहे तर या प्रायश्चित्तेंदुशेखरोक्ति प्रमाणे पूर्वोक्त जे ब्राह्मण ते क्षणेक्षणे ही वरील प्रायश्चित्तें घेऊन पुनरुपनयन सस्कार वगैरे कळून घेत असतात काय? आता जर ते क्षणेक्षणे वर प्रदर्शित केलेला विधि करीत असतील तर ते खरोखर ब्राह्मण नाही पक्षा या पदार्थाच्या अत्यताभ्यासाने व कल्याणेच्छूने प्रदर्शित केलेल्या प्रायश्चित्तें दुशेखरोक्तिच्या यायाप्रमाणे ते सर्व शूद्रप्रायच आहेत असे ह्यणण्यास काहीच बाधक नाही, असे असून "कल्याणेच्छुर्नादिक सम्य चित्तपावनानीं" याद्वयल्लय स्मृती" तील वचन दाखविते वेळीं या वरीठ वाक्याचा काहीतरी विचार केला काय? त्यात दुसरे असे आहे की, कल्याणेच्छूने जो शास्त्रार्थ दाखविला तो केवळ कल्याणेच्छूलाच लागत असून याविषयी माधवाचे वचनही आहे ते असे कीं

निपित्थकर्मनिरतामत्स्यभक्षणतत्पराः ॥ -

कन्याविक्रयकाराश्चद्रिद्रियाणामनिग्रहात् ॥

अर्थ—नेषिद्ध कर्म करण्यातरत असून मत्स्य भक्षण करण्यात तपर आणि इद्रिये स्वाधीन नसल्याकारणाने कन्या विक्रय करणारे असत होत याप्रमाणे चित्तपावनाविषयी माधवाचे उक्त वचन असून त्या वचनाकडे न पाहता केवळ द्वेषानेच वाक्यातील आर्धा चरण दाखविला असता त्या दोघास कल्याणेच्छू व त्याचे जातदू या उभयपक्षा वाचून सारस्वत कर्ते येण्य होतील? असा, आता या कन्या विक्रया वरून तरी याचे (कल्या०) द्विनल सिद्ध होते कीं काय ते पहा

कन्याविक्रयिणोमूर्खारहःकिल्बिषकारिणः ॥

पतंतिनरकेघोरेदहंत्यासतमंकुलम् ॥ ६५ ॥

● इत्थंयमस्यवचनंविचारयनिरंतरं ॥

विक्रीयकन्यकांगांचकच्छंसांतपनंचरेत् ॥ ६६ ॥

क्रीताद्रंभ्येणयानारीनसापत्नीविधीयते ॥

नसादैवेनसापित्र्येदासीतांकवयोविदुः ॥ ६७ ॥

● इत्यादिकंशृणुवचःकाश्यपेनप्रभाषितं ॥

नकन्यायाःपिताविद्वान्गृहीयाच्छुल्कमण्वपि ६८

गृह्णंश्शुल्कांहिलोभेनस्यान्नरोपत्यविक्रयी ॥

स्त्रीधनानितुयेमोहादुपजीवंतिवांधवाः ॥ ६९ ॥

नारीयानानिवस्त्रंवातेपापायांस्यधोगतिं ॥

● इत्थंमनुस्मृतावस्तिश्रवणांजलिनापिव ॥ ७० ॥

नारीविक्रयेचांद्रं कन्यापुत्रविक्रयेतद्विगुण ॥

मितिप्रायश्चित्तंदुःशेखरोपि ॥ ७१ ॥

अर्थ—तै असे कीं, कन्येचा विक्रय करणारे जेपुरुष आहेत ते मूर्ख असे समजावे. व एकांत चोखन पाप करणारे जे पुरुष तेही मूर्ख जाणावे आणि ते उभयतांही सात कुलंशी सहीत त्या दोहीं यापाच्या योगाने मोठ्या भयकर नरकांत पडून दग्ध होतात असे "यमाच्चं वचन" आहे. तसेच कन्या, आणि धेनू, यांचा विक्रय केला असता त्या दोघाच्या नाशार्थ "सांतपन प्रायःश्चिन ध्यावे" आणि इव्य देऊन विकत घेतलेली जी स्त्री (कन्या) ती पत्नी, अशी झणवून घेत नसून देवकार्यांत किंवा पितृकर्मांत वर्ज करावी (स०)

पाठभय कर्मांत ती उपयोग नसून ती केवळ दासीप्रमाणे आहे. आणि स्त्री विक्रय केला असतां चांद्रायण, प्रायःश्चित्त सांगितले आहे आणि कन्या अथवा पुत्र विकला असतां तद्विगुण, हाणजे दोनवेळ चांद्रायण प्रायःश्चित्त ध्यावें. याप्रमाणे “ प्रायश्चित्तेंदुश्रेष्ठरांत ” “मनुस्मृतींत” “कश्यपांने” व “पराशरानेही” सांगितले आहे त्याचा स्वस्थ चित्ताने विचार करून पाह्यावा. तस्मान् सभ्य चित्त-पावन हो ! मार्गे प्रदर्शित केलेल्या माधवोक्तिप्रमाणे यावरील वचनोक्त दोपांत तुलां (चित्तपावनादिक) योग्य असून पतित झाले आहा किना नाही याचा विचार करा .

⊙ पापभेदान्प्रवक्ष्यामितथाधोराश्रयातनाः ॥

⊙ मित्रवर्यशृणुष्वेदंपातकंवलवत्तरं ॥ ७२ ॥

सुरापीमळमूत्रेचपिवेद्वर्पायुतंनृपः ॥

तप्तायःपिंडमादायताडयंतिचार्किकराः ॥ ७३ ॥

पिशाचत्वमवाप्नोतित्रस्थित्वायुगाष्टकं ॥

⊙ इत्थंहिशेषधर्मस्यवचनंशृणुसुंदरं ॥ ७४ ॥

पंक्तिभेदीवृथापाकीनित्यंब्राह्मणनिंदकः ॥

आदेशीवेदविक्रेतापंचैतेब्रह्मघातकाः ॥ ७५ ॥

ब्रह्महामद्यपस्तेनस्तथैवगुरुतल्पगः ॥

एतेमहापातकिंनोयश्चतैःसहसंवसेत् ॥ ७६ ॥

अज्ञानान्हुंसुरांपीस्वारेतोविण्मूत्रमेवच ॥

पुनःसंस्कारमर्हतित्रयोवर्णादिजातयः ॥ ७७ ॥

⊙ इत्थंहियाज्ञवल्क्यस्यवचनानिचपश्यतां- ॥

अर्थ—आणि पाप भेदकर्म घोर ज्या यम पातना त्या सर्व सा-
 गतो हे मित्रवर्षादिक सम्य चिन्तापावनादिकही ! त्या श्रवण करा.
 त्या अज्ञा कां सुरापो (मद्यप्राशनकरणारा) जो पुरुष तोमुत्रा मध्ये
 राहून दाहा हजार वर्ष पर्यंत मत्सूत्र प्राशन करितो नंतर त्या
 तूनमाहेर काढून तापलेल्या लोखंडाच्या गोळ्याने यमाचे दूत
 तडन करितात याप्रकार करून आठ युगे पर्यंत यम पातनाभोगि
 ल्यानंतर पुन पिशाच येनी प्राप्त होती याप्रमाणे "शेषधर्मांमर्त्ये"
 सांगितले आहे आणि पतिभेद करणारा, निपच ब्राह्मणाची निं
 दा करणारा, आदेशी, आणि वेदविक्रयकरणारा मिळून हे पाचही
 तन्वघातकी आहेत (स०) बलहयेपासून जे पातक लागते कीं ते
 पाप या पाच असाण्यांच्या माया राहते आणि ब्रह्महत्याकरणारा,
 मद्यप्राशनकरणारा चौर, गुरुपत्नींशीं गमन करणारा आणि याचार
 पुरुषाशीं सक्त निरंतर सग ठेगणारा जो असेल तो मिळून हे पाचही महा
 पातकी जाणवे आणि मद्य, रेत, विष्टा, आणि मूत्र हेच पदार्थ
 ब्रह्म, क्षत्रिय, वैश्य, याणीं अज्ञाने करून प्राश केले असता ते
 प्राशन करणारास पुन संस्कार करावा याप्रमाणे "पात्रवल्कस्थूरी
 त' व अन्यपुराणातही सांगितले आहे. तर हे मद्य चित्तपाव
 नादिकांत रा० या० उ० घ० त प्राशन करितात तर ते प्राशन
 करणारास द्विज तरी क्षणावेत काय ? आणि त्याच्याशीं अन्नोदक
 ठेवणारास कर्मार्ह असे क्षणावेत काय ? कारण अज्ञानपणे करून
 मद्यप्राशन केले असता पुन संस्कार करावा असे शास्त्र आहे तर
 ज्ञाने करून त्यात शास्त्री क्षणविणारेच यापदार्थांचे गृहण करित
 असून त्याच्याशीं हजारो ब्राह्मण अन्नोदक ऋणान सद्य ठेवितात
 तर त्या पतित पुरुषाच्या सासर्गाने जे एरोखर ब्राह्मण तेमात्र पती
 ते हेत नसतीलना ? वगारे ! षट्कर्माधिकान्यानु ! याप्रमाणे ब्राह्म

प्य संरक्षण करणाचा किता सोन्याच्या शार्ङ्गने लिहून तावदानी पेटित ठेवण्या जोगा आहे नव्हे !!

अतो आतां या प्रदर्शित केलेल्याच वचनाप्रमाणें अनेक ऋषींचीं वचने आहेत परंतु विस्तारभयानें उदाहरणार्थ दोन तीन ग्रंथांतीलच दाखविलीं. कारण “कल्याणेच्छूर्ने” नगन्मित्र नामक वर्तमानपत्रांत असें लिहिणें होतें कीं, “शैणवी जर ब्राह्मण असते तर या स्मृति वाक्या वरून पतित शाले असते ” असें तो हणतो तर त्या कल्याणेच्छूर्च्याच त्या सुंदर बोलण्यावरून लतिकेप्रमाणे मत्स्यखाणारांस व मत्स्यप्रशासन करणारांस व कन्या विक्रीदि करणाऱ्या चित्तपावनाच्या ठिकाणीं द्वित्रवतरी सिद्ध होतें काय ? आणि यांच्याशीं अन्नोदक ठेवणारांस कर्माहें हणवित काय ? कारण सारस्वताने दुर्मिस्तांत यज्ञकस्त्र होमशेष भक्षण केल्यावरदळ मोठमोठे स्वकपोल कल्पित ग्रंथ काढून पूर्वा पर संबंध नपाहतां सारस्वतांची निंदा-करूं लागले तर त्याच ग्रंथातील वाक्यावरून या चित्तपावनाच्या सांस्तर्गानें देश-दिकही पतित झालेत किंवा नाहीं ? अतो एवंच तात्पर्यार्थ हाच कीं

विप्रैर्भागवतीवातांगेहेगेहेजनेजने ॥

कारिताकणलोभेनकथासारस्तयोगतः ॥

अर्थ—या श्लोकाप्रमाणें या चित्तपावन लोकांचे वर्तन दिसतें कारण पुराणिक बुवा जे आहेत ते अज्ञानी लोकांत ज्ञान प्राप्ति व्हावी एतदर्थ पुराणांतील नानाप्रकारचे धर्म सांगतात आणि पुराणिक बुवांचीं कर्मे व आचार व धर्म पाहिला असतां तो लिहून पुरेकरतांच येणार नाहीं तसे हे कल्याणेच्छूर् नामधारक सारस्वतांचा दोष दाखवून ते ब्राह्मण नव्हे असें सिद्ध करण्याकरितां भगिरथ प्रयत्न करितात परंतु बुद्धि चातुर्यकारच शाल्यामुळें फसले जातात. अतो आतां या चित्तपावनाची उत्पत्ती व यांचे दोष व यांमध्यें चलन होण्याचीं महापातके

पाहिलीं असतां चांगले भावीक शुद्रादिलोक देखील यांच्या हातून
 दर्भ वेगळे घेण्यास संकोच करतील असे वाटते. कारण जर ते हिंदुधर्म
 चांगल्या रितीने जाणत असतील तर. आतां चित्तपावनादिक
 जर ब्राह्मण नव्हेत तर त्यांत ब्राह्मणही संज्ञा प्राप्त होऊन देशस्था-
 दिकांत कसे मिसळले जातात झणून येथे कोणित् शंका घेतील तर
 असे आहे कीं, आजकाल हातीं पुष्कळ पैसा असून सत्ताधीश जर
 असेल तर तो शुद्र जरी असला तथापि ब्राह्मण त्या द्रव्याच्या लो-
 मानेने शुद्रास ब्राह्मण देखील करू शकतील. कारण फाहा बागीराव
 पेशव्यास जावत्कालपर्यंत चित्तपावन निघ असे समजले नव्हते
 तवपर्यंत सर्व पुराणे सारखीच होती आणि ज्यावेळीस त्याम चित्तपा-
 वन हे सरोवर निघ असे समजून आले त्याबरोबर सद्भात्रीखंडाचा
 पडशाकल्प ब्राह्मणा बरोबर अनेक ऋग्णानसंबंध ठेवण्याकरितां
 हजारो रुपये खर्च करून एक पंगत केली. आतां ब्राह्मणांनीं
 पंगतजर न करावी तर तो राजाच होता फाशीची हुकूम करील तर
 विचारे ब्राह्मण व्यर्थ आपापल्या अल्पापुपांतच नाशामत पावणार
 असें जाणून काहीं ब्राह्मण याच्याशीं (चित्तपावना०) पंगत करूं
 लागले झणून त्या दिवसापासून या चित्तपावनादिकाचे महाम्य वृद्धि-
 प्रवृत्त जाऊन ब्राह्मण झणून घेऊं लागले. आतां हे खरे खोटे कशावस्तु
 समजावे ? असें झणाल तर असें आहे कीं चांगले पढीक असून
 नयातीत जे देशस्थादिक ते या चित्तपावनादिकांस अद्यपर्यंत पितृ-
 कर्मांत आमंत्रण देखील करित नाहींत थावरून खरेपणा समजला
 जातो. असें असून त्या आपल्या (चित्त०) मूळ उत्पत्तिसन पाहतां
 केवळ द्वेषानेच जर हे सारस्वतांची निंदा करू लागले तर त्या
 द्वेषावर कोणता उपाय चालतो ? कारण माझि आई वध्या आहे
 हां क्षणप्रमाणे निरर्थक वाद करणारांपाशीं बोद्धून तरी परिणाम
 आहे काय ? कधीं नाहीं.

अंतर्गतमलोदुष्टस्तीर्थस्नानशतैरपि ॥

नशुद्ध्यतियथाभांडंसुरायादाहितंचसत् ॥

अनयोनयसंकाशोहृदयान्नापसर्पति ॥

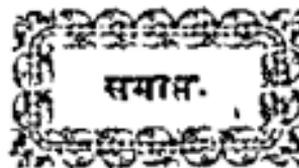
इतीदमभवदुष्टमयानान्प्रकारतः ॥

अर्थ—कारण, ज्याचे हृदयांत पाप आहे (जो दुष्ट) त्याला शतशः तीर्थ स्नान घातले तथापि शुद्ध होत नाही. जसे मद्याचे भांडे अग्नीत जाळिले असताहि शुद्धिस पावत नाही की, तसे. या चित्तपावनादि-कांच्या शांत्यर्थ नानाप्रकारे करून शिष्टानुमताने व शास्त्ररीत्या जरी बोधित केले तथापि यांच्या हृदयापासून जो काही अनय (दुष्टस्वभाव) तो जातच नाही कारण

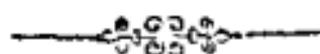
नलिकागतमपिकुटिलंनभवतिसरलंशुनःपुच्छं ॥

कुत्र्याचे श्रेष्ठ नांग्र्या नळ्यांत घातले छणून ते नीट होते काय ! जसे ते नीट होत नाही की तसे या चित्तपावनास कितीजरी बोधित केले तथापि यांचे समाधान झेऊन हे सारस्वतांची निंदा न करतील असे होणेच नाही कारण परशुरामाचे वरदानच तसे आहे. अस्तु आतां हे सर्व प्रकार दाखविण्याचे कारण हेंच की, या चित्तपावनांनी श्रेष्ठपणाचा जो झेंडा लाविला तो या सातव्या प्रकरणाव-स्न अवलोकन करून—या चित्तपावनास द्विजतरी छणण्याचा अधिकार आहे की काय ! याचा सिद्धांत सर्व माझे प्रीय वाचक आपापल्या शुद्धांतःकरणाने करतील अशी आशा करितो.

इतिकेप्योपाह्ननारायणसूनुलक्ष्मणाविरचितेश्रीम
हृशप्रकरणेचित्पावनोत्पत्तिवर्णनं नाम सप्तमप्रकरणं
समाप्तम्

प्रकरण-आठवें.

ॐ श्रीमत्सीताजानिदशलपनारिंघूत्तमंरामं ॥

ॐ नत्वाष्टमंप्रकरणंकाराष्ट्रोत्पत्तिनामकंवक्ष्ये ॥ १ ॥

अर्थ—श्रीमत्सीतापति, रावणाचाशत्रु, रघुकुलामध्ये श्रेष्ठ असा जो रामचंद्र त्याप्रत नमस्कार करून काराष्ट्रोत्पत्ति नामक हें आठवें प्रकरणसागतो.

महादेवविरूपाक्षभक्ताभोष्टप्रदायक ॥

कथयस्वमहादेवकाराष्ट्रब्राह्मणोद्भवं ॥ २ ॥

॥ महादेवउवाच॥ शृणुपुत्रप्रवक्ष्यामिदतिहासंपुरातनं॥

काराष्ट्रनामादेशोस्तिदशयोजनविस्तृतः ॥ ३ ॥

वेदवत्याश्रोत्तेस्तुकोडनासगदक्षिणे ॥

काराष्ट्रनामादेशश्चटुष्टदेशःप्रकीर्तितः ॥ ४ ॥

सर्वलोकाश्चकठिनाटुर्जनाःपापकर्मिणः ॥

तद्देशजाश्चविप्रास्तुकाराष्ट्रइतिनामतः ॥ ५ ॥

पापकर्मस्तानद्याव्याभिचारसमुद्भवाः ॥

स्वरस्यअस्तियोगेनरेतक्षिप्तंविभावकं ॥ ६ ॥

तेनतेपासमुत्पत्तिर्जाताविपापकर्मिणा ॥

तद्देशेमातृकादेवामहादुष्टाकुरूपिणी ॥ ७ ॥

ॐ तस्याःपूजायदद्देचब्राह्मणोवलिदीयते ॥

तेपंक्तिगोत्रजानटाव्रह्महत्यांकरोति च ॥ ८ ॥

अर्थ—हे विरूपाक्षा ! भक्तचि मनोरथ पूर्णकरणाच्या हेमहादेवा ! कन्हाडेब्राह्मणाची उत्पत्तिमलासांग. याप्रकारेकरून स्कंदार्चे भाषण ऐकिल्यावर शंकर लग्नतो हेपुत्रा ! पूर्वीचा इतिहास सांगतो तो श्रवण कर. तो असा की कन्हाड यानामे करून दाहा योजन विस्तिर्ण वेदवती नदीच्या उत्तरभागी, आणि कोयना नदीच्या (कृष्णानदीच्या) दक्षिणभागीदुष्ट देश असता शाल. आणि त्यादेशांत दुर्जन व पापकर्मे करणारे दुष्ट लहयाने युक्त असे लोक राहत असत. आणि त्या देशांमध्ये उत्पन्न झालेले जे ब्राह्मण त्यांस कराटे अशी सत्ता आहे. आणि त्याकन्हाड देशांत राहणारे ब्राह्मण असे आहेत की, नित्य पापकर्म करणारे कठोर, महानट, व्यभिचार करून उत्पन्न झालेले. आणि खराच्या हाडापासून रेतपेक्षेकरून विधवेच्या ठायी उत्पन्न झालेले लणून तेपाप कर्मां आणि त्यांच्या पासून जी सतति शाली ती आपल्या पिंयाचे नांव पावली. आणि त्यांची कुलस्वामिणी महादुष्ट व कुरुपिणी अशी देवी आहे तिच्या हे (कन्हाडे) प्रतिवर्षी पुजेच्या वेळेस ब्राह्मणाचा बळी दत्त असतात लणून ते पक्तिनष्ट (पक्तिस घेण्यास अयोग्य) व ब्रह्महत्या करणारे असे आहेत.

नरुतायेनसाहत्याकुलंतस्यक्षयंत्रजेत् ॥

एवंपुरातयादेव्याबरोदत्तोद्विजान्किल ॥ ९ ॥

तेपांसंसर्गमात्रेणसचैलंस्नानमाचरेत् ॥

तस्यदेशांतरोवायुर्नग्राह्योयोजनत्रयं ॥ १० ॥

केवलंविषमाप्रोतिपातकंअतिदुस्तरं॥स्कंदउ०॥

किंगोत्रंचकथंजातःकिन्नामगृह्णादापि ॥ ११ ॥

कथयस्वमहादेवसर्वमेवयथास्थिताः। ऋ० उ० ॥
 पुरीशमत्रिगोत्रं चर्काशिकं वत्सहारितं ॥ १२ ॥
 शांडिल्यं चैव मांडव्यं देवराजसुदर्शनं ॥
 एवं क्रपिभ्यः प्रातानि गोत्राणि तदनुग्रहान् ॥ १३ ॥
 ब्रह्महत्यां प्रकुर्वति प्रति संवत्सरे ह्यमी ॥
 सर्वं कर्म ब्रह्मिस्थाश्च सर्वधर्मं ब्रह्मिष्ठताः ॥ १४ ॥
 सर्वे ते नगराद्वाहास्तेषां स्पर्शनकारयेत् ॥
 तस्या देव्याः कृतो यज्ञः सर्वत्र विजयप्रदः ॥ १५ ॥
 सा देवी स्य ववो द्विप्रान्त्सर्वांसि दीदं दामिवः ॥
 अद्दे अद्दे दीयतां मां ब्राह्मणश्च सुलक्षणः ॥ १६ ॥
 विशेषं चैव जामाता अथवा भगिनी सुतः ॥

अर्थ—आणि त्या देवने त्यांस (कऱ्हाड्यांस) असा वर दिला आहे की, जर हा बळी दिला नाही तर तुमचा कुलसय होणिल. याप्रमाणे त्यास वर दिला आहे. झणून हे सर्व प्रकारणीं दुष्ट पापी असल्याकारणाने पांचा (कऱ्हाड्यांचा) संसर्ग झाल्य असतां सचेल स्नान करावे. सार काय सांगू यांच्या (कऱ्हाड्यांच्या) दे-
 शावरून जो वारा पेटो तो वाराकोस पर्यंत अपवित्र आहे झणून गृहणकल्पने. आणि केवळ विपदान हे अत्यंत कठीण पाप आहे. याप्रमाणे शंकराचे भाषण श्रवण करून कार्तिक स्वामी झणवो की, हे महादेवा ! याकऱ्हाडदेशांत राहणाऱ्या ब्राह्मणांचे नांव काय ! व गोत्र कोणते व हे झाले कसे हे सर्व कृपाकरून यथा-
 स्थित सांग. याप्रमाणे शंकराचे भाषण श्रवणकरून शंकर झण-

तो, पुरीश, अग्नि, कौशिक, वत्स, हारिण, शांडिल्य, मांडव्य, देवरात्र, आणि सुदर्शन, याप्रमाणे या दाहा ऋषींपासून यांना ही गोत्रे मिळाली आहेत. आणि हे (कऱ्हाडे) प्रतिवर्षी ब्रह्महत्या करित असल्या कारणाने हे अती हीन आहेत. जणून सर्व कर्मांत बहिष्कृत असून (कर्माचा अधिकार नाही) सर्व धर्मांत भ्रष्ट आहेत. आणि यांस नगरांत सर्वथा घेऊ नये. आणि यांचा (कऱ्हाड्यांचा) स्पर्श देखील होऊन देऊ नये. आणि त्या गरदा देवीच्या वरदानाप्रमाणे यज्ञ केला असता यांचा सर्वत्र विजय होतो. आणि त्या गरदादेवीने यांस असे सांगितले आहे की, जर तुमची (कऱ्हाड्यांची) सर्व सिद्धी व्हावी तर प्रतिवर्षी सुलक्षण सर्वा गुणांनी युक्त, असा ब्राह्मण मला द्यावा. त्यांत विशेषे करून जामात (जावर्षी) अथवा भगिनी सुत (भाचा) द्यावा. आतां हे जर नसतील तर त्यांच्या अभावी क्षीणी तरो ब्राह्मण द्यावा. आणि देण्याचे वेळीं विषप्रयोग करावा. याप्रमाणे सांगितले आहे.

तन्मध्यगास्त्रयोविप्राःपद्ययोनामधारकाः ॥ १७ ॥

पदमात्रंतुगायत्रीपारगाःकोकणोस्थिताः ॥

श्राद्धेवामौजीकर्मवामांगल्येवासुकर्मसु ॥ १८ ॥

ह्यागताःपद्ययोविप्राःकार्यनाशोनसंशयः ॥

वर्जयेत्सर्वकार्येषुसर्वधर्मेषुवर्जयेत् ॥ १९ ॥

चांडालब्राह्मणाश्चैवनगृण्हीयाच्चतज्जलं ॥

सुवर्णस्तेषनिस्ताप्रापेपुनरग्रेकुच ॥

शुभकार्येषुसर्वेषुवर्जनीयाःप्रयत्नतः ॥ २० ॥

⊙ इत्थं हि मंजुळारव्यानेसह्याद्रीखंडमध्यगे ॥

ॐ व्यासेनरचितंपूर्वतदेवप्रगटीकृतं ॥ २१ ॥

अर्थ—आतां हे जे कऱ्हाडे सांगितले, त्यांत तीन असानी पद्याना माते धारण करणारे आहेत आणि यांत हें नाम प्राप्त होण्याचे कारण हेचकीं, गायत्री पदमात्राचा पार जाणणारे आहेत. (सर्ग गायत्रीची माहिती नाही) झणून पद्ये. व हे कौकणांत राहिले. आणि हे पद्ये हव्य कव्यांत व सर्व मंगलकार्यांत जर आले असतील तर सर्व कार्यांचा नाश होतो यांत संशय नाही. तस्मान् यांचा सर्व कर्मांत व सर्व धर्मांत परित्याग करावा, आणि यांच्या हाताचे उदक जें आहेत तें चांडाळाच्या उदकाप्रमाणे जाणून त्याग करावा. (कऱ्हाड्यांचे हातून उदक देखील घेऊ नये) आणि हे सदांतर्काल स्वर्गाची चोरी करणारे आहेत व यांस ग्रामांत किंवा नगरांत अथवा शुभ कार्यांत गृहण करू नयेत (पपलें करून वर्ज करावे.) याप्रमाणे "सह्याद्री खंडांत" व "मंत्रुलेश्वरमहात्म्येन" ही व्यासानी सांगितले आहे. तें सर्व विद्वज्जन वाचकांच्या ज्ञापनार्थ अर्थासहित येथें प्रगट केले आहे, तें पाहवें आतां त्या देवीनें पाऋक्षाड्यांत याप्रकारें करून वर देण्याचे कारण काय? असें झणाल तर त्याचें कारण व पांचो मुळउत्पत्ति सांगतो.

पुराकुमद्वितीरेसुमुखोनामकोद्विजः ॥

वेदवेदांगतत्त्वज्ञोमंत्रवर्णपरायणः ॥ २२ ॥

मन्मथचित्तयामासपंचवाणधनुधरं ॥

तस्मात्प्रसन्नोभगवान्मदनोरतिवल्लभः ॥ २३ ॥

वसंतोत्सवनामानंस्वकरस्यमनोहरं ॥

जीवहीनशरीराणांजीवदातारमद्भुतं ॥ २४ ॥

सिद्धगंधर्वसाध्येपुदुर्लभःसर्ववर्णतः ॥

कंदुकंदत्तवान्प्रामद्विजवर्यायतोपणात् ॥ २५ ॥

अर्थ—पूर्वी कुमुद्वती नदीच्यातिरीं वेदवेदांगें जाणणारा व मंत्र वर्णांत तत्पर असा सुमुख या नांम कसून एक ब्राह्मण राहत होता तो पंच बागाणीं सहवर्तमान धनुष्य धारण करणारा जो मदन त्याचें ध्यान करिता झाला. नंतर त्या ध्यानाच्या योगानें रतिपति भगवान्-मदन जो राम तो प्रसन्न होऊन त्या सुमुख ब्राह्मणाकारणें एक सुंदर असून आपल्या करामध्यें निरतर असणारा प्राणहीन पुरुषा स प्राण देणारा आणि सिद्ध गर्भव साध्य इत्यादिक देवगणासही दुर्लभ असा वसंतोत्सव मानक एक चडू देताझाला.

ततश्चांतर्दधेमारःप्रदृष्टस्तापसोत्तमः ॥

प्रणिपत्यविभुंशातंसौदर्यानंदतुंदिलं ॥ २६ ॥

कंदर्पशामलंदिव्यंकोमलंभक्तवल्लभं ॥

अर्थ.—याप्रमाणें तो चेंडू त्या ब्राह्मणाच्या हातीं देऊन राम गुप्त होता झाला. तेव्हा त्या ब्राह्मणानें सर्व जगांत व्यापून असणारा, शाम वर्ण कसून युक्त कोमलाग आहे जाच भक्ताभिगानीं असा जो राम, त्याप्रत नमस्कार कसून स्वस्थ असता झाला.

ततःसमागताकाचित्ब्रह्मवंशसमुद्भवा ॥ २७ ॥

सानारीरूपसंपन्नायुवतीगतभर्तृका ॥

सकेशीकंबुकंठीचसमपीनपयोधरा ॥ २८ ॥

कुलटाविहुलांगिचस्फुटनाभिरुशोदरि ॥

तत्रागत्यमुनींद्रायप्रणिपत्याग्रतःस्थिता ॥ २९ ॥

तांनिरीक्ष्यमहायोगीतवपुत्रोभविष्यति ॥

अर्थ.—त्यासमर्थी त्या ऋषीच्या आश्रमाप्रत ब्राह्मणवशात उत्पन्न झालेली तरुण, रूपवती, विधवा, सकेशा, शलाप्रमाणें आहे कठ

जीवा, मर्त्याकार व पुष्ट आर्हेत स्थने जीवीं मारिणीं स्पष्ट आर्हे
नाभो जिन्वी वशोदराने पुक्त असी एक र्णी येऊन त्या ऋषी
कारणे नमस्कार करून त्याच्या समोर उभी राहवी शक्ती. नंतर
त्या ऋषीने तीस आंगेकून आसीर्वाद देता दान्य. तो असाणी
हे स्त्रिये ! तुला पुत्र होईल.

इत्युक्त्वापुनरालोक्यविस्मिताभूद्विजाग्रणी ॥ ३० ॥

ततःसाविस्मिताभूत्वापुनराहमुनीश्वरं ॥

मुनिवयंभवद्वाक्यममोघं किलतत्त्वतः ॥ ३१ ॥

ममपुत्रोपिचेद्गतुंगरलंकुशलोभवेत् ॥

इतिवाक्यंसमाकर्ण्यमुनिराहस्मिताननः ॥ ३२ ॥

किमर्थगरदोभूयात्तवगर्भंकुभापिते ॥

तंहृतंममनिश्चित्यवक्तुमहंसिभामिनी ॥ ३३ ॥

अर्थ—याप्रमाणे आसीर्वाद देऊन तिजकडे पाहून आश्चर्य करून
लगला. नंतर तीही आश्चर्य पुक्त हो साती त्या ऋषीप्रत भाषण
करिती माली, तें असें की, हेऋषीवर्णा ! तुझे वाक्य हें अमोघ
आहे तरमात्र मया पुत्र होईल परंतु गरल (विष) दाना विदयीं
कुशल (श्रेष्ठ) होईल. याप्रमाणे तीचें तें भाषण ऐकून तोऋषी
किंचित हास्य मुस्र होण्याला ती म्रत बोलता माली. तें असेंकी,
हे कुभापिते ! (नाईट भाषण करण्याचे) स्त्रिये कोणत्या कारणास्तव
तुला विपद पुत्र होईल ? तो सर्भ वृत्तांत मज कारणे सांग.

सापिपूर्वतपःरुत्वागरदांशक्तिमीदयच ॥

मदीयमौरसंपुत्रंदातुं देवीवरंवद ॥ ३४ ॥

इत्युक्त्वास्तामयास्वामिन्देवीहास्यवतीवभौ ॥

मत्प्रीत्यैगरलंदेहितस्मात्पुत्रो भविष्यति ॥ ३५ ॥

तस्यवंशसमृद्धयर्थवत्सरत्रयतः पुनः ॥

मत्प्रीतिकारकं कार्यव्रतं यत्नप्रयत्नतः ॥ ३६ ॥

एवं मत्प्रीतिदकार्यत्वद्दशस्यैर्जनैरपि ॥

अर्थ.—याप्रकारेकस्मिन् त्या ऋषींचें भाषण श्रवण केल्यावर, ती स्त्री त्या ऋषी प्रत गेलती झाली. ते असेकी, हे ऋषी नर्या ! पूर्वी मीं तपस्याकस्मिन् गरदा देवी पाहिली (प्रसन्न झाली) तेव्हा तीजपासी पुत्र होण्याच्या इच्छेनें वर मागितला, त्याकालीं ति देवी हास्यमुखी होऊन बोललीकीं, हे सिये ! जर तुला पुत्राचो इच्छा असेल तर तू मत्प्रीत्यर्थ विपदे स्मरणे तुला पुत्र होईल आणि पुढें त्याचा वंश वाढाना असी जर तू इच्छा करीत असतील तर तीन तीन वर्षांनीं मत्प्रीतिकारक विपदान व्रत कर. आणि याचप्रमाणें 'वंश कृष्यर्थ परपरेने वृत चालावें

इत्युक्तकामुनिशाद्वलंप्रणनामपुनःपुनः ॥

तां दृष्ट्वा विस्मितो भूत्वा देवाज्ञां हि वलीयसी ॥ ३७ ॥

इति मत्वामुनीद्रोपिशिरसाकंपितस्तदा ॥

कंदुकं च गृह्णीत्वाथ समीपस्ये स्वरास्थिनि ॥ ३९ ॥

निःक्षिप्त्वा पुनरादाय तस्य च क्रेतुगोपनं ॥

कंदुकस्पर्शमात्रेण पुमान्जातो दृढागकः ॥ ४० ॥

स्वराब्दसमायुक्तं निरीक्ष्य मुनीश्वरः ॥

प्रेरयामास तारंतुतेन साकस्थलातरे ॥ ४१ ॥

अथ प्रीत्यासंगतयोर्द्वयोरासीदितिस्तदा ॥

ततःपरंतुगर्भोपितयातस्मात्बृतःकिल ॥ १२ ॥

अर्थ—याप्रमाणे बोलून ती स्त्री त्याऋषीप्रत पुनः नमस्कार करिते झाली. नंतर तो ऋषी त्या स्त्रीस पाहून आश्चर्य पुक होऊन देवाज्ञा मोठी असून मान्य आहे असे मनांत आणून मस्तक डोळ्याविता झाला. नंतर तो चेंडू घेऊन समीप भागी एक खराचे हाड होते त्यावर टाकून पुनः तो चेंडू घेऊन गुन कस्त ठेविला. आणि त्या खराच्या हाडास त्या चडुचा स्पर्श होताच मोटा अंगाने सुदृढ असा पुरुष उत्पन्न झाला नंतर त्या पुरुषास खराच्या शब्दाप्रमाणे शब्द उत्पन्न झाला तो पाहून त्या स्त्रियेस सांगितले की, हेस्त्रिये ! तू या पुरुषास घेऊन एकान स्थली जा आणि तुम्ही उभयताही रति विन्यस करत याप्रमाणे त्या ऋषींचे वचन ऐकिल्यावर ती उभयताही रति निगस करिते झाली. नंतर त्या स्त्रियेच्या उदरी त्या पुरुषापासून गर्भ उत्पन्न झाला.

पूर्णतुनवमेमासिविधवागर्भगोलकः ॥

शिशुजांतस्तदारभ्यस्वरसंभवगोलकः ॥ १३ ॥

गरदायाश्वतुष्ट्यर्गगरलव्रतमाचरत् ॥

तस्यवंशेसमुद्भूतागरदाब्राह्मणाधमाः ॥ १४ ॥

गोलकाइतिविख्यातानामत्रयसमन्विताः ॥

श्रौतस्मार्तपरित्याज्याविपदाब्रह्मघातकाः ॥ १५ ॥

महापातकिनस्तेभ्योदत्तकव्यंवृथाभवेत् ॥

आपांकाइतिविख्यातासर्वकर्मवहिष्कृताः ॥ १६ ॥

इतिश्रीस्कांदेसह्याद्रिखंडेउत्तरार्धेशोपधर्मे ॥

रामशौनकसंवादेप्रथमोध्यायः ॥ १७ ॥

अर्थ—आणि तो गर्भ राहून पूर्ण नवमास शाल्यानंतर ति विधवा प्रसूत होऊन पुत्र उत्पन्न झाला. आणि तो खररेताच्या योगाने उत्पन्न झाला लणोन खरसभवगोलक हे नाव प्राप्त झाले. नंतर गरदादेवीच्या वराप्रमाणे गरल (विष) व्रताते आचरण करिता झाला. आणि त्याच्या वशामध्ये जे उत्पन्न झाले ते ब्राह्मणांत अधम असून गोलक या नावें करून प्रख्यात झाले. आणि विष प्रयोगे करून ब्रह्मघात लणजे ब्राह्मणाचावळी देत असल्यामुळे श्रौत स्मार्तादिक शुभकर्मांत वर्ज करावे (शुभकर्मांत कऱ्हाड्यांस येऊ देऊ नयेत) आणि ते अपांक्त असून महापातकी असल्यामुळे, यक्षी यांस (कऱ्हाड्यांस) हव्य कव्यांत आमंत्रण केले असतां ते सर्व व्यर्थ असे समजावे याप्रमाणें “स्कंदपुराणांनर्गत सह्याद्रीखंडाच्यादोषधर्मातील प्रथमाध्यायांत सांगितले आहे तें पाहावे. आतां मी हें कऱ्हाड्याच्या निंदेस्तव येथे प्रगट केले, असी कोणी शका घेतील, तर खरोखर मी हें कऱ्हाड्यांच्या निंदेस्तव प्रगट केले नाहीं. तर या कऱ्हाड्यांनी प्रदर्शित जो श्रेष्ठपणा तो सर्व माझ्या प्रियवाचकांस श्रुत होण्यासाठींच येथे दाखविले आहे. वाचकहो ! आतां या उभय प्रकरणावरून चिन्तपावनांचा आणि कऱ्हाड्यांचा श्रेष्ठपणा सर्वांच्या ध्यानांत आण्य असेलच. कदाचित न आल्यास याकराड्यांविषयी कल्याणेंचरून प्रदर्शित केल्या माधवावरून पाहा.

क्षेत्रेपरशुरामाख्येक्षेत्रंनदीपुराभिधं ॥

ब्राह्मणाःसंतितत्क्षेत्रेश्रौतस्मार्ताक्रियापराः ॥४८॥

वेदवेदांगसंपन्नाःस्वकर्मनिरताःसदा ॥

भृत्यापत्यकलत्रैश्वधनधान्यादिसंयुताः ॥ ४९ ॥

तेपांक्षेत्रेचाधिकारीद्विजःकर्माणिवैदिके ॥

ब्रह्मद्वेषापापकारीनिस्त्रपःपरमःशठः ॥ ५० ॥

निर्दयोव्यभिचारेणत्रष्टोब्राह्मणवंचकः ॥

अज्ञानतश्चविप्रेपुतत्सामीप्यंसदाभवत् ॥ ५१ ॥

ततःकतिपयेवंपैर्निधनंप्रापसाद्विजः ॥

तस्यसामीप्यसंबंधात्ब्राह्मणांऽछरणंययुः ॥ ५२ ॥

यथापूर्वब्राह्मणेश्चज्ञातंसर्ववलात्कृत ॥

यथोक्तेनविधानेनप्रायश्चित्तंचतैःकृतं ॥ ५३ ॥

अर्थ—तो असा की, परशुरामनामक क्षेत्रात नदीपूर यानामाचें एक क्षेत्र आहे. त्याक्षेत्रात श्रीतस्मार्त कर्म करणारे ब्राह्मण होते. ते वेदशास्त्रसंपन्न असून ब्रह्मकर्मांत तर व वचसा मुलें शोक याहीं करून व धन धान्यें करून ही युक्त होते. आणि त्याक्षेत्रात ब्राह्मणाचा द्वेष करणारा पापी निर्लज्ज असा कोणी एक वैदिककर्माधिकारी मोठाशठ ब्राह्मण राहत होता. तो निर्दय आणि व्यभिचारें करून उत्पन्न झालेला, व ब्राह्मणास फसविणारा असा होता. आणि त्यास इतर ब्राह्मण जवळ घेतही असत. त्यावर काहीं चर्षांनी तो ब्राह्मण मरण पावला. त्याला जवळ घेतल्याने त्याचां सहवास ज्याला घडला होता ते ब्राह्मणास शरण गेले. सर्व निरुपायानें घडलें असें ब्राह्मणांनी जाणिलें आणि त्या ब्राह्मणांनी (श्रेष्ठ झालेल्यांनी) यथाविधि प्रायश्चित्त केलें.

करहाटाभिधेक्षेत्रेरुष्णातीरेगतायतः ॥

भिन्नाज्ञातिर्भवत्सावेकरहाटाभिधानतः ॥ ५४ ॥

तेपामध्येचभ्रष्टास्तेपद्ययास्याभवंतिच ॥ . ॥

पंक्तिभेदःपद्ययानाव्यवहारःस्तथापृथक् ॥ ५५ ॥

एकवेदाधिकारस्तुसर्वेषांचैवसर्वदा ॥ ॥

ऋग्वेदमात्रमभ्यस्यसांगोपांगंसूत्रकं ॥ ५६

पद्याख्याचैवमेवंहिऋग्वेदंसभ्यगभ्यसेत् ॥ ॥

स्वस्मिन्नेवपदेवासात्तेपद्यास्तुप्रकीर्तिताः ॥ ५७ ॥

करहाटेतुसत्क्षेत्रेवासात्तुकरहाटकाः ॥

एवंवेदिविधाःप्रोक्ताःपद्याख्याःकरहाटकाः ॥ ५८ ॥

तस्यसामीप्यमात्रेणकरहाहाटाभिधाःस्मृताः ॥

तस्यसामीप्यमात्रेणपद्याख्याअपरेसुताः ॥ ५९ ॥

सर्वंहिशुत्याअभवन्कृतंयत्तेर्महत्तपः ॥

देव्याश्चाराधनंचक्रुदुर्गाख्यावरदाभवत् ॥ ६० ॥

युष्मज्जातिपुमत्तुष्ट्यैब्राह्मणान्पूजयंतिसः ॥

संतत्संपत्तिसंयुक्ताःश्रेष्ठत्वंप्राप्नुवंतिते ॥ ६१ ॥

पंचेंदुनंदप्रमितेशालिवाहनजन्मतः

करहाटाश्चाभविष्यन्पट्कर्मस्वाधिकारिणः ६२ ॥

इतिथ्रीमाधवरुतशतप्रश्नकल्पलतायां ॥

ज्ञातिविवेकेकरहाटपद्योत्पत्तिप्रश्नःसप्तमः ॥ ७ ॥

अर्थ—आणि रुष्णातीर्ती कराड नामक क्षेत्री गेले (जाऊन राहिले) यामुळें करहाट (६०) कऱ्हाडे नामक निराळी ज्ञात शाली. त्या मध्ये जे भट ते पद्ये नामक ज्ञाले. पद्ये अपांक व त्यांचा व्यवहारही निराळा. आणि त्या रवाना एक वेदाचा अधिकार, अंग, उपांग, सूत्रसहीत ऋग्वेदमात्र पढावा. पद्येही असेच (त्याही) ऋग्वेद संपूर्ण झणावा. आपल्याचपदी झणजे देखी राहिले ते पद्ये

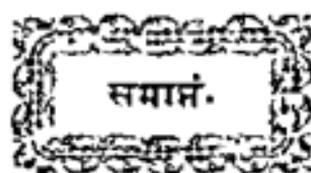
झटले. करहाटनामक चांगल्या क्षेत्रांत राहिल्याने कऱ्हाडे झाले. पद्ये आणि कऱ्हाडे असे जे हे दोन प्रकारचे ब्राह्मण सांगितले ते हे, त्याला जवळ घेतल्याने एक कऱ्हाडे झटले आहेत्. त्यांनी देवीचे आराधन केले व दुर्गानामक देवी वर प्रदान देती झाली. ते असे कीं तुमच्या (कऱ्हाड्यांच्या) ज्ञातींतील ब्राह्मणास माझ्याप्रियर्थे जे पूजतील (बळी देतील) त्यांस सतती आणि संपत्तीही प्राप्त होऊन श्रेष्ठच मिळेल. शालिवाहन शके ९१५ मध्ये पट्टकर्माधिकारी कऱ्हाडे झाले इति माधवशासत्रप्रभकल्पलतिके मधील जाति विवेकांतील कऱ्हाडे व पद्ये यांच्या उत्पत्तिविषयी प्रश्न ७ तवा. आतां या सातव्या प्रश्नाच्या १४ व्या आणि १५ व्या श्लोकावरून कऱ्हाड्यांचा श्रेष्ठपणा झणून जो कांहीं होता तो सर्व वाचकांच्या ध्यानांत उत्तम प्रकारें करून आला असेलच असेल. कारण तो माधव ९१५ मध्ये कऱ्हाडे पट्टकर्माधिकारी झाले असें झणतो तर यावरून (माधवाच्या बोलण्यावरून) कऱ्हाडे हे ९१५ चे पूर्वी शुद्ध असून यांस (कराड्यांस) कोणत्याही कर्माचा अधिकार न होता असे सिद्ध होते. असे असून याच्याशीं अनोदक ठेवणारे जे देश-स्यादिक ते याविषयी किंचिततरी विचार करितात काय ? असो आतां ते करित नाहींत ते ठिकच आहे. परंतु कल्याणेचून तरी याचा विचार करायचा होता ! कारण लोकांचें हीत इच्छिण्याविषयी ह्या जगांत शुद्ध असून श्रेष्ठ कांहींत कल्याणेचूनच राहिले आहेत् तर तशा पुरुषांनीं याप्रकारच्या महा पातकांचा जर विचार केला नाहीं तर कसें होईल ! हं ह ज्याचे डोळ्यांत करांगुळी जाती त्यास वेदना होतातच होतात या झणोवर गेले असतील नाहीं रे !

विद्वग्जनपंडितहो ! अशाएकतरे न्याय करणारे पुरुषास कल्याणेचून हें नाच तरी शोभेल काय ? अरे ! विद्वत्ता नाहीं तर नाहीं

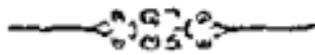
परंतु कल्याणेच्छू या नामाचा तरी साभिमान ठेवावयाचा होता ! पण तो कोठून ठेवील ! कारण ज्याचे मन ब्रह्मद्वेष करण्याकडेच आहे तो आपल्या न्युन्या धिक्याचा विचार कसा बरे ठेवील. त्यात तौही त्या कल्याणेच्छूने ठेविला असता पण तो केव्हा जर परशुरामाने वरदान दिले नसतें तर. हें जर बेट जीकडे जाती तीकडे त्या कल्याणेच्छूला नडतें तर तो विचार करील कोठून ?

असो आता सर्व विद्वग्जन वाचकांस ग्रंथकर्त्याची विनय पूर्वक प्रार्थना हीच की प्रदर्शित केलेल्या सर्व शास्त्रार्थावरून क-
न्हाड्याचे द्विजत्व हें कोणत्या प्रकारचें आहे, हें आपापल्या निस्पृ-
हतानुरूपशुद्धांत.करणानें अवलोकनकरून हे (कन्हाडे भाणि
चित्तपावन) केवळ सारस्वतकोंकणे उर्फ शाण्णवी ब्राह्मणाचा
द्वेष करितात किंवा नाहीं तें या प्रकरणावरून पाहा.

इतिकेण्योपाव्हनारायणसूनुलक्ष्मणविरचिते
श्रीमद्दशप्रकरणेकन्हाडोत्पात्तिकथनंनामअष्टम
प्रकरणंसमाप्तिमगमत्.

प्रकरण नववे.

● प्रणम्यगिरसारामत्रैलोक्याधिपतिप्रभु ॥

● देवस्खोत्पत्तिनामानवमोभागउच्यते ॥ १ ॥

अर्थ—आत्ता त्रैलोक्याचा प्रभू भक्ताभिमान्नी जो राम त्याप्रत नमस्कार करून देवस्खोत्पत्ति नामक हें नवम प्रकरण सांगतो

चित्तपावनज्ञातिस्थोचितळेत्युपनामकः ॥

वासुदेवाभिधोविप्रोधनाद्वच.शालिसयुतः ॥ १ ॥

इष्टापूतादिनेरतोज्ञाननिष्ठोतिथिप्रियः ॥

सहस्रपश्चिमेभागेनिवसन्सर्वदैवाहि ॥ २ ॥

देव्याश्चाराधनचक्रेवेदतत्रोक्तमार्गतः ॥

ब्राह्मणाभोजितानित्यपचभक्षादिभिस्तथा ॥ ३ ॥

अर्थ—ते असे की “ वासुदेव चित्तळे ” या नावाचा (कोणी एक) चित्तपावन ब्राह्मण धनवान होता तो यज्ञ कर्म करण्यात व तलाव, विहीर, घाट, वगैरे धर्मार्थ वधण्यांत तपर असा आणि तो ज्ञानी असून घरास आलेल्याचा सकार वगैरे करण्यात रत असा सहास्रिच्या पश्चिमेस सदा सर्वकाल राहत असत त्याचें वेदतत्रोक्त मार्गें देवांची अराधना केली आणि तो अधिती आदिकरून आलेल्या ब्राह्मणास पचपकान्यानी जेन् घाली

एवद्वादशवर्षाणिकारितपरमतपः ॥

देव्याश्चाराधनेनैववाक्सिर्विप्रापसद्विजः ॥ ५ ॥

क्षेत्रेपरशुरामारुष्येतडागंकृतवान्द्विजः ॥

जलहीनमहामार्गेअरण्येरोद्रभूमिपु ॥ ६ ॥

स्वानयित्वास्वयंविप्रोनिजद्रुष्येणनित्यशः ॥

मृदुत्धारसाक्षेपमागतान्सर्ववर्णकान् ॥ ७ ॥

कारयित्वाश्लेहपूर्वसामदानाभिवादनेः ॥

सत्वादिगुणसंपन्नैर्विप्रादिधनवानपि ॥ ८ ॥

तदाज्ञयाचकाराशुमृदुत्धारणंतदा ॥

मृदुत्धारःसर्वकालंमार्गिणैवकारितः ॥ ९ ॥

अर्थ—याप्रकारेकरून त्या वासुदेव चित्छ्यानने वारावर्षे तपश्च-
यकिली, आणि देवीच्या आराधनेने त्यास वाक्सीद्धि प्राप्त झाली.
परशुराम क्षेत्रांत अरण्यांत स्मशानांत आणि ज्या रस्यापर उदक
नाहीं तेथे तो तलाव फारिता झाल. आणि स्वतांचा पैसा खर्चून
(त्याणें) खणवार्से, आणि ती सामदाम, श्लेह, आर्जव, अशाउपा-
यानी, आलेल्या सर्व वर्णस्थलोकांकडून माती उचलून नेववीत असे
आणि ब्राह्मण आदिकरून सर्व श्रीमंत लोक देवाील मृत्तिका उचलून
लून हेत असत.

देवरुखात्समंताच्चविप्रसंघस्तुचागतः

सर्वेचकरहाटावैवेदशास्त्रविशारदाः ॥

इष्टापूर्तादिकर्तारस्तर्कशास्त्रेषुकौशलः ॥

दृष्टातडागंविस्तीर्णपुण्यस्त्रीभिर्नरैर्युतं ॥ ११ ॥

अर्थ—देवहत्वा कडून कांहीं वेदशास्त्रसंपन्न ब्राह्मण आले ते सर्व
कच्चाडे होते, ते यज्ञ करणारे व तलाव आदिकरून धर्मार्थ बांधणारे

आणि तर्क शास्त्रांत कुठत्र असते होते त्यांनी तो पाहिल्या आणि तेथे चांगल्या वायका जमविल्या.

सर्वेषामुर्ध्निमृद्धारंपश्यन्विस्मयमाप्तवान् ॥

विप्राःप्रोचुःकिमाश्चर्यवदद्वाह्मणसुव्रत ॥ १२ ॥

वयंसर्वंकरिष्यामःप्रत्येकंचैवमेवाहि ॥

तडागान्मृदउत्वारंभवान्कुर्यात्थियत्नतः ॥ १३ ॥

श्रुत्वातद्वाक्यविस्तारंवाग्विवादमकुर्वते ॥

प्रार्थयामासतान्सर्वान्सामदानादिभिर्द्विजः १४ ॥

भयं—आणि पा सनांचे शिरावर मातीची पाटी पाहून आश्चर्य पावून म्हाणाल्यां हे ब्राह्मणा ! आमी ही प्रत्येक असेंच करूं. तज्जानांतून माती तुझी प्रयत्नानें काढावी त्यांचें तें सर्व विषयासक्त भाषण ऐकून त्याची तो ब्राह्मण अनेक प्रकारें करून प्रार्थना करूं लागला.

अनादृत्येवतद्वाक्यंशापंदत्वाद्धिजान्प्रति ॥

युष्मत्पंचौतुभुंजीरन्वदेयुःसहवश्चये ॥ १५ ॥

सहवासंचकुर्वतितेदारिद्र्यमवाप्तयुः ॥

यूयंसर्वंदरिद्रास्युस्तेजोहीनावहिष्कृताः ॥ १६ ॥

भवेयुर्लोकनिद्राश्चयुष्मत्संसर्गकारिणः ॥

देववत्तद्विजशापात्तेदग्धाश्चापित्रहिष्कृताः ॥ १७ ॥

देवरुखप्रदेशाच्चजातास्तेदेवरुखकाः ॥

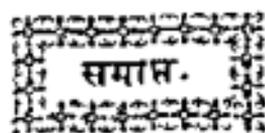
नयंदुशक्रप्रमितेशालिवाहनजन्मतः ॥ १८ ॥

देवरुखाच्चसंजाताचित्तपावनशापतः ॥

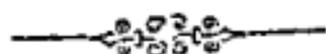
इति० लतायांकरहाटज्ञातिस्छदेवस्वशाप कारणप्रश्नोत्तरमः ॥ ९ ॥

अर्थ—तें मनात न आणून त्या ब्राह्मणाला शाप दिला तो असाकीं, तुमच्या (देवस्वरूपांच्या) पक्षित्त जे जेवतील आणि तुझातीं जे सहवास करतील ते दरिद्री होतील. व तुलीं सर्व दरिद्री, निस्तेज आणि बहिष्कृत व्हाल. आणि तुमचा (देवस्वरूपांचा) ससर्ग जे करतील ते लोकामध्ये निंद्य मानले जातील देवासारखे ते ब्राह्मण शापानें दग्ध व बहिष्कृत झाले. आणि देवस्वरूपां देशात उत्पन्न झाले झणून ते देवस्वरूपां शालिवाहन शकाच्या १४१९ व्या वर्षीं १७ देवस्वरूपां झाले चित्तपावनाच्या शापानें इति० भाष्यकृत शतप्रश्नकल्प ललिकें मधील कन्हाडे ज्ञातींपैकी देवस्वरूपांच्या शापाचें कारणाविषयीं प्रश्न ९ ना. याप्रमाणें ललिकेंमध्ये देवस्वरूपांची उत्पत्ती सांगितली आहे ही सर्व वाचकांनीं स्वस्थचित्तें करून याच्या (यात्रिवर्गांच्या) विपत्तीची तुलना करून पाहावी. कारण हे त्रिवर्ग सर्वांत श्रेष्ठ आहेत झणून सविस्तारें करून त्रिवर्गांची उत्पत्ति दाखविली आहे त्यावरून हे त्रिवर्ग (चित्तपावन, कन्हाडे, आणि देवस्वरूपां) हे किती श्रेष्ठ व किती कर्मांचे अधिकारी तें या उत्तरार्धातील ३ न प्रकरणावरून अवलोकन करा. झणजे तें केलें सर्व विद्वज्जनवाचकांच्या मनाची उत्तम प्रकारे करून खात्री होईल आणि सर्व माझे विद्वज्जन प्रियवाचक या त्रिवर्गांच्या द्विजत्वाविषयीं सिद्धांत करतील अशी आशा करीतों.

इतिकेण्योपाह्वनारायणसूनुलक्ष्मणविरचिते
श्रीमद्दशप्रकरणेदेवस्वोत्पात्तिवर्णननामनवम
प्रकरणं समाप्तं ॥ श्रीरामायनमः—

प्रकरण दाहाव.

- ॐ नत्वाश्रीरामनाथंसकलभयहरंपद्मजेंद्रादिवद्यं ॥
 सद्गुणैःसेव्यमानंदशलपनरिपुंसवलोकप्रकाशं ॥
 ॐ वर्णानांब्राह्मणोयद्गुरुरितिप्रथितंतस्यसंदर्शनाय
 ह्याशासंख्याकमत्रप्रकरणमधुनावक्ष्यतेसुप्रमाणैः।१।

अर्थ—रावैणाचा शत्रू, सर्व ज्याच्या योगेंकस्न प्रकाशीत होतात, सकल भयांचा नाश करणारा, ब्रह्मैन्द्रादिक देव ज्याचें वंदन करितात आणि साधूनी श्रेव्यमान अस, जो श्रीरामनाथ व्याप्त नमस्कार कस्न सर्व वर्णांना गुरू ब्राह्मण असें जें प्रसिद्ध केले आहे तेंच दाखविण्या विषयी उत्तमप्रकारचे शास्त्राधाराच्या आधारावस्न गुरूप्रदर्शन नामक हें दाहावें प्रकरण करितों.

आतां पूर्वोक्त ३ प्रकरणावस्न (अ०) सप्तम, अष्टम, आणि नवम यांवस्न सशास्त्रोक्त बचनानीं या त्रिवर्गियांचे (अ०) चित्तपावन, कऱ्हादे, आणि देवचख्यांचें, द्विजत्वानुरूप जें श्रेष्ठच तें सर्व विद्वग्जन वाचकांच्या लक्षात निश्चयेंकस्न आलेच असेल. कदाचिन् न आल्यास या दाहाव्या प्रकरणांत पाहा झणजे 'फल्याणेच्छूने' दिलेल्या उत्तरावस्न याची (चित्तपावनांची) विद्वत्ता व या चित्तपावनादिकांचा तर्क कितवर आहे तो दिसण्यांत येईल. कारण फल्याणेच्छू नामधारक हे आपल्या ज्ञातार्थूंचे (चित्तपावनादिकांचे) दोषच्छपबून श्रेष्ठच दाखविण्या करितां ता० २७ माहे नवेवर नस १८६९ जगन्निवनामकवर्तमान पत्रांत, आमच्या स्वकीय ज्ञात बांधवानीं

(ल०) सारस्वतार्थी केल्ल्या ६ व्या प्रभाचे उत्तर असे देतात कीं, “ब्राह्मणांचें सर्वांवर गुरुत्व आणि सर्वामध्ये तुला (ल०) सारस्वतउर्फशाण्वी याकरितां चित्तपावनाचें तुलावर (शाण्वी उर्फ सारस्वतांवर) गुरुत्व.” तसेंच ९ व्या प्रभाच्या उत्तरांत “सर्व वर्णांत ब्राह्मण श्रेष्ठ आहेत, चित्तपावन हे ब्राह्मण आहेत, तेव्हां चित्तपावन सारस्वतां पेक्षां श्रेष्ठ. यास प्रमाण काय विचारावें!” असें तो कल्याणेशूनामधारक, झणतो तर वाचकहो! प्रारब्ध कर्म चालू असतां त्याकडे दुर्लक्ष्य करून विनाशकालेविपरीतबुद्धिः यानितीं सारस्वता भासणारा जो अनय (दुष्टस्वभाव) तो या चित्तपावनाच्या अंतःकरणापासून दूर होत नसून तापलेल्या लोखंडाच्या गोळ्यावर पाणी टाकीलें असता ज्याप्रमाणें लोकांच्या नजरेस पडत नसून अदृश्य होतें कीं, त्याप्रमाणे अनेक जरी मान्य ग्रंथ याच्या समोर आहेत तथापि त्याचें अपलोकनही न करितां केवळ माझी आईवंध्या याद्वणी प्रमाणें हे (चित्तपावन) वर्तन करून आपला तर्क लढविण्यास पाहतात परंतु गुरुचे अर्गीं काय गूण असावेत आणि गुरु कोणास झणतात याचा काहीं तरी विचार! अस्तु तो ही पक्षांतरानें अगीकार करून समाधानरूप प्रमाणें सांगतो तीं यतार्थत्वेकरून अवलोकन करा. झणजे त्याप्रमाणात गुरुविषयीं आणि श्रेष्ठत्वा विषयीं जेगूण सांगितले असतील ते या चित्तपावनादिकांच्या अर्गीं आहेत कीं काय याचा विचार करण्यांत घेईल.

असंशयःसंशयाच्छद्गुरुरुक्तोमनीषिभिः ॥ ३ ॥

सम्यक्लक्षणसंपन्नोयद्बुद्ध्यात्सुप्रसन्नधीः ॥

⊙ इतिभारततात्पर्यानिर्णयोक्तंविचार्यतां ॥ ४ ॥

सत्यंदमस्तपोदानमहिंसेंद्रियनिग्रहः ॥

दृश्यंतेयत्रराजेंद्रसश्रेष्ठदतिविश्रुतः ॥ ५ ॥

⊙ इतिहासपुराणादौवाक्यमित्यस्ति सुंदरं ॥

अर्थ—ने असे कीं, आपण सशपरहित असून दुसऱ्याच्याहि स-
 शपाचा छेद करणारा उत्तम लक्षणार्नी युक्त आणि निरंतर सर्वां-
 शोवर प्रसन्नतेनें असणारा जो त्याला गुरू असें ह्मणतात. याप्रमा-
 णे "महाभारततात्पर्य निर्णयोक्तिसंचे" वचन आहे. आता दु-
 सरें असें आहे कीं, सत्य, कामक्रोधादिकाचे दमन, तप, दान,
 आणि इद्रियांचा निग्रह, (स्वाधीन ठेवणे) इतके गूण ज्याच्या अर्गी
 आहेत तोच पुरुष श्रेष्ठ जाणावा, याप्रमाणे "इतिहासादिक" ग्रंथां-
 तील वाक्य आहे. तर या इतक्या गुणातून एक गूण, किंवा श्रेष्ठ-
 त्व या चित्तपावनादिकांच्या अर्गी आहे काय? मित्रवर्षादिकसमस्त
 निद्रग्जनवाचकहो! वर प्रदर्शित केलेल्या सर्व गुणापैकी एकही गुण
 याचिन्तपावनादिकांच्या अर्गी नसून मुखेकहन केवळ श्रेष्ठचमात्र दाख-
 विण्याकरितां यद्वातद् भाषण केले ह्मणून चित्तवपान सारस्वतापेक्षां
 श्रेष्ठ असून गुरू ठरले जातील काय! असो, आतां या "क-
 ल्याणेच्छूच्या" लिहिण्यास (ह०) सर्व वर्णांत ब्राह्मण श्रेष्ठ, चित्तपा-
 वन हे ब्राह्मण, तेव्हां शोणवी उर्फ सारस्वतां पेक्षां चित्तपावन श्रेष्ठ
 यास प्रमाणकाय विचारवें ! "ब्राह्मणादशधाः प्रोक्तापचगौडा-
 चद्राविडाः" हें वचन दाखवून यावाक्याच्या आधाराने मीं असें
 सिद्ध करितों कीं, सर्व वर्ण ह्मणजे ब्रह्म, क्षत्रिय, वैश्य, आणि
 शूद्र, याचार वर्णांत ब्राह्मण श्रेष्ठ, ह्मणून जें सांगितलें ते खरेच
 आहे. परंतु; त्या ब्राह्मणांत (ह०) वरील व्यासोक्ति प्रमाणे पच-
 गौड, किंवा पंचद्राविड, मिळून या दशविध ब्राह्मणांत चित्तपावना-
 ची योजना केली नसून वरील दश विधब्राह्मणा शिवाय चित्तपावन
 हे सर्व वर्णांत श्रेष्ठ होऊन सारस्वतांचे गुरू ठरतील कसे ?

आतां या व्याप्तीवस्त्वन चित्तपावन हे दशविध ब्राह्मणांत नाहीं
 झणून जें लिहिलें ते कोणत्या आधारावस्त्वन खरें मानावें? झणून येथें
 कोणीं शंका घेतील; तर त्या शंकेच्या समाधानार्थ आधार हाच कीं
 “ब्राह्मणादशधाः प्रोक्ता पंचगौडाचद्राविडाः” या वाक्यांत दशवि-
 ध झणून जें सांगितलें ते हेच कीं गौड, सारस्वत, कान्यकुब्ज,
 कनोज, मैत्रायण, द्राविड, महाराष्ट्र, (देशस्थ) तैलंग, कर्नाटक,
 आणि गुर्जर, मिळून हे दशविधच ब्राह्मण मुख्य असून सर्व वर्णां-
 त श्रेष्ठसांगितले आहेत. तस्मात् मुख्य यादशविध ब्राह्मणांत
 चित्तपावन नसल्याकारणाने हे सर्व वर्णांत श्रेष्ठ होत नाहीत. दुसरें
 धर्म आहे कीं वरील दशविध ब्राह्मण हे उत्पन्न कल्प्यापासून त्यांस
 ब्राह्मण हीच संज्ञा आहे. चित्तपावनास जन्मापासून ब्राह्मण ही स-
 ज्ञा नसून सद्ब्राह्मी खडाच्या व शोधधर्माच्या आधाराप्रमाणें याचित्त-
 पावनास कैवर्तक (कोळी मोगेर) अशी संज्ञाअसल्याकारणाने सर्व
 वर्णांत श्रेष्ठ आणि सारस्वतांचे गुरू असे सिद्ध होत नाहीत. आ-
 तां दशविधांस जन्मापासून ब्राह्मण हीच संज्ञा आहे झणून जें सां-
 गितलें त्यास आधार काय? झणून कोणीं शंकाघेतील तर असे
 आहे कीं.

ब्राह्मण्यांब्राह्मणाज्जातोब्राह्मणःसइतिश्रुतिः ॥

याप्रमाणें “निर्णय सिंधूत” “ब्रह्माचेंवचन” आहे तर यावचना-
 वस्त्वन चारि वर्णांचीं उदाहरणें जाणावीं

आतां तिसरें दशविध ब्राह्मणांस शापवर्गेरेनसून चित्तपावनहे
 शापांतच मग्न (बुडलेले) आहेत झणून सर्व वर्णांत श्रेष्ठहोतनाहींत.

आतां चवथें असे कीं दशविध हे आजन्मापासून उत्तम कुळांत
 व उत्तमवंशांत उत्पन्न झालेअसून चित्तपावन हे नीच कुळांत
 (कैवर्तकांत) उत्पन्न झाले या प्रमाणें यांचीउत्पत्ति प्रयांत प्रत्यक्ष

दिसत असल्याकारणानें सर्व वर्गांत दशविध ब्राह्मणा वाचून चित्त-
पावन श्रेष्ठ व गुरू होत नाहींत. वाचकहो ! यासर्वे युक्तिवरून अ-
वगैरे केले असता याचित्तपावनावर श्रेष्ठवाचा किंवा ब्राह्मणवाचा
मुर्छाच असभव येतो असें असून शैणवी फर्ज शारस्वता पक्षा चित्त-
पावनश्रेष्ठ वगुरू झणून सांगण्यास "कल्याणेच्छूना" योग्य वाटलें काय ?
अतो तद्गात पक्षातरानें तैही कबूल केलें असतें पण तें केव्हा, जर
या चित्तपावनामध्ये सन्याशास्त्रम असून तोसन्याशास्त्रमाचा चित्त-
पावन जर सर्वांचा गुरू असें झणते तर कदाचीत सन्यास धर्मावरून
मान्य केलें असतें, परंतु, याचित्तपावनात सन्याशास्त्रमाची मुर्छाच
पद्धत दिसत नाहीं तर हे ब्राह्मण आणि शारस्वताचे गुरू ठरतील क-
से ? आता श्रीमच्छंकराचार्य हे चित्तपावनात सन्यास आहेत ! झ-
णून कोणी शका घेतील तर असें आहे कीं जगद्गुरूच्या नात्यानें श-
कराचार्यांस चित्तपावनाची आपले गुरू झणून घ्यावे. विना चित्तपा-
वनात मुर्छाच आश्रमनाहीं.

आता शंकराचार्य जे आहेत तेचया चित्तपावनादिकाचे सन्याशी
असें जर कबूल करावें तर आजपर्यंत शंकराचार्यांच्या गादीवर चित्त-
पावनाची स्थापना होऊन शंकराचार्यांची गादी कोणी चित्तपावनाचीं
चालविली आहे असें कोणत्याही प्रसंगात कोणीतरी ऐकीलें आहे
काय ? आज हावेळपर्यंत ऐकण्यात एतनाहीं असें असून चित्तपाव-
नासगुरूत्वाचा अधिकार कोठून प्राप्त झाला ? एवंच तात्पर्यार्थे काय.

यस्यकस्यापिचिन्मूलंयेनकेनापिह्यानीतं ॥

यस्मेकस्मेप्रदातव्यंयद्दातद्वाभविष्यति—

या क्षणीं प्रमाणेंचना !!! नागेशाश्रयाकल्याणेच्छुवा ! कायत-
की लढविगत पण !!

असो, आतां शंकराचार्यांच्या नात्यानें तरी चित्तपावन सारस्व-
तांचे गुरू ठरतात काय ? तेही ठरत नाहींत. कारण शंकराचा-
र्यच जर सारस्वतांचे गुरूठरते तर यदाकदाचित् शंकराचार्यांच्या ना-
त्यावरून चित्तपावन सारस्वतांचे गुरू असें पक्षांतरानें कबूल केले
असतें. परंतु ; शंकराचार्यच सारस्वतांचे गुरू ठरत नाहींत तर
चित्तपावन हे सारस्वतांचे गुरू फोडून ठरले जातील. शंकराचार्य
हे जगद्गुरू असून सारस्वतांचे गुरू ठरत नाहींत झणून जें लिहिलें
तें कोणत्या आधारावरून, असें हणाल ; तर त्यास आधार हाच
कीं, शंकराचार्य गौडसारस्वतांचे गुरू असें सिद्ध करितां येणार नाहीं.
झणून जें लिहिलें तें खरेंच आहे. कारण शंकराचार्यांस मुळ
उपदेश गौडां पासून झाला आहे. तर तो शिष्यच आपल्या गुरू
वर सत्ता चालवूं शकेल काय ? आतां शंकराचार्यांचे गुरू गौड
झणून जें हटले त्यास प्रमाण काय ? अशी कोणि शंका घे-
तील तर त्या शंकेच्या समाधानार्थ घोंडासा मजकूर लिहितों तो
असा कीं शंकराचार्य हे महापात्रेस जाण्या करितां मातोश्रीची
आज्ञा घेवून कैरळदेशाहून निघून नर्मदेच्या तीरी व्याघ्रपुरांमध्ये
आले. तेव्हां तेथे गोविंदयती आहेत असें समजल्यावर त्यांचा
शोध काढूनत्यांच्या गुहे पार्शी प्राप्त होते शाले.

आदेशमेकमनुयोक्तुमयं व्यवस्यन् प्रादेशमात्रविवर
प्रतिहारभाजां ॥ तत्रस्थितेन कथितां यमिनांगणेन
गोविंददैशिकगुहांकुतुकीददर्श ॥ ४ ॥ तस्य
प्रपन्नपारितोपदुहोगुहायाः सान्निप्रदाक्षिणपारिक्रमणं
विधाय ॥ द्वारंप्रतिप्रणिपतज्जनतापुरोगंतुष्टावतु
ष्ठहृदयस्तमपास्तशोकं ॥ ५ ॥

दिसत असल्याकारणानें सर्व वर्णांत दशाविध ब्राह्मण वाचून चित्त पावन श्रेष्ठ व गुरू होत नाहींत वाचकहो ! यासर्व युक्तिवरून अग्येकन केले असता याचित्तपावनावर श्रेष्ठवाचा किंवा ब्राह्मणवाचा मुर्झीच असभव येतो असें असून शैणवी फर्क शारस्वता पंथा चित्त पावनश्रेष्ठ वगुरू झणून सांगण्यास "कल्याणेच्छूना" योग्य नाठळें काय? असो तशात पक्षातरानें तेंहा कबूलकेलें असतें पण तें कैव्हा, जर या चित्तपावनामध्ये सयाशास्त्रम असून तोसत्याशास्त्रमाचा चित्त पावन जर सर्वांचा गुरू असें झणते तर कदाचीतू सन्यास धर्मावरून मान्य केले असतें, परंतु, याचित्तपावनात सन्याशाश्रमाची मुर्झीच पद्धत दिसत नाहीं तर हे ब्राह्मण आणि शारस्वताचे गुरू ठरतील कसे? आता श्रीमच्छंकराचार्य हे चित्तपावनात सन्यास आहेत। झणून कोणी शका घेतील तर असें आहे कीं जगद्गुरूच्या नात्यानें शंकराचार्यांस चित्तपावनाची आपले गुरू झणून घ्यावे विना चित्तपावनात मुर्झीच आश्रमनाहीं

आता शंकराचार्य जे आहेत तेचया चित्तपावनादिकाचे सन्याशी असें जर कबूल करों तर आजपर्यंत शंकराचार्यांच्या गादीवर चित्तपावनाची स्थापना होऊन शंकराचार्यांची गादी कोणी चित्तपावनाची चालविली आहे असें कोणत्याही प्रसंगात कोणीतरी ऐकीलें आहे काय? आज हावेळपर्यंत ऐकण्यात एतनाही असें असून चित्तपावनसंगुह्याचा अधिकार कोठून प्राप्त झाला? एवच तापर्यंत काय

यस्यकस्यापिचिन्मूलंयेनकेनापिह्यानीत ॥

यस्मैकस्मैप्रदातव्ययद्वातद्वाभविष्यति—

या झणी प्रमाणेंचना !!! नाकारेशाण्याकल्याणेच्छूवुवा ! कायत के लढविगत पण । ।

असो, आतां शंकराचार्यांच्या नात्यानें तरी चित्तपावन सारस्व-
तांचे गुरू ठरतात काय ? तेही ठरत नाहींत. कारण शंकराचा-
र्यच जर सारस्वतांचे गुरूठरते तर यदाकदाचित् शंकराचार्यांच्या ना-
त्यापस्न चित्तपावन सारस्वतांचे गुरू असें पक्षांतरानें कबूल केलें
असतें. परंतु ; शंकराचार्यच सारस्वतांचे गुरू ठरत नाहींत तर
चित्तपावन हे सारस्वतांचे गुरू कोठून ठरले जातील. शंकराचार्य
हे जगद्गुरू असून सारस्वतांचे गुरू ठरत नाहींत हणून जें लिहिलें
तें कोणत्या आधारावस्न, असें हणाल ; तर त्यास आधार हाच
कीं, शंकराचार्य गौडसारस्वतांचे गुरू असें सिध्द करितां येणार नाहीं.
हणून जें लिहिलें तें खरेंच आहे. कारण शंकराचार्यांस मुळ
उपदेश गौडा पासून शाल्य आहे. तर तो शिष्यच आपल्या गुरू
वर सत्ता चालूं शकेल काय ? आतां शंकराचार्यांचे गुरू गौड
हणून जें हटलें त्यास प्रमाण काय ! असी कोणि शंका घे-
तील तर त्या शंकेच्या समाधानार्थ थोडासा मनकूर लिहितों तो
असा कीं शंकराचार्य हे महायात्रेस जाण्या करितां मातोश्रीची
आज्ञा घेवून केरळदेशाहून निघून नर्मदेच्या तीरी व्याघ्रपुरांमध्ये
आले. तेव्हां तेंच गोविंदयती आहेत असे समजल्यावर त्यांचा
शोध काढूनत्यांच्या गुहे पाशीं प्राप्त होते झाले.

आदेशमेकमनुयोक्तुमयंन्यवस्यन्प्रादेशमात्रविवर
प्रतिहारभाजां ॥ तत्रस्थितेनकथितांयमिनांगणेन
गोविंददैशिकगुहांकुतुकीददर्श ॥ ४ ॥ तस्य
प्रपन्नपारितोपदुहोगुहायाःसन्निप्रदाक्षिणपरिक्रमणं
विधाय ॥ द्वारंप्रतिप्रणिपतज्जनतापुरोगंतुष्टावतु
ष्टहृदयस्तमपास्तशोकं ॥ ५ ॥

अर्थ-तेव्हा शंकराचार्यांच्या मनात असे आले की, आपण गुरुपासून उपदेश घेऊन करवा असा निश्चय करून त्यासमयी त्या अरण्यात (व्याघ्रपुरात) जे योगी राहत होते त्यांनी गोविंदयनी गुरू राहण्याची टीचभर रूढ तोंडाची गुहा दाखविली. ती शंकराचार्य पाहते झाले. नंतर शरण आलेल्या जनास सतोष देणारे जे गोविंदयनी त्यांच्या गृहेस आचार्यांनी तीन प्रदक्षिणा करून द्वारामत येऊन नमस्कार करिते झाले. आणि सतुट होतात त्या सर्व गोगीजनासमक्ष सर्व शिष्यांचा व आपला ही ससार टूर करणारा असा जो गोविंदगुरू त्याची उत्तम प्रकारे करून आचार्य स्तुति करिते शाले.

तमखिलगुणपूर्णव्यासपुत्रस्थशिष्यादधिगतपरमार्थगौडपादान्महर्षेः ॥ अधिजिगमिपुरेपत्रहसंस्था महंत्वाप्रसृमरमहिमानंप्रापमेकातभक्त्या ॥ ६ ॥

अर्थ-तेव्हा सर्व गुण करून पुत्रव्यासपुत्र जे शुक्याचार्य त्याचा शिष्य जो गौडपाद त्यापासून ज्यास परमार्थ प्राप्त झाला आहे आणि ज्याचा मोठेपणा चोहू कडे विस्तृत आहे असा जो गोविंदयनी त्याप्रत आचार्य क्षणतात की मी ब्रह्मनिष्ठ प्रतपावण्याची इच्छा करित होतात एकात भक्तिने आपणामत प्राप्त झाले आहे.

आकर्ण्यशंकरमुनेर्वचनंतदित्थमद्वैतदर्शनसमुत्थमुपात्तहर्षः ॥ सप्राहशंकरसशंकरएवसाक्षाज्जातस्त्वमित्यहमत्रेमिसमाधिदृष्ट्या ॥७॥ तस्योपदर्शितवतश्चरणौगुहायाद्वारेन्यपूजयदुपेत्यसशंकरार्यः ॥
आचार्यइत्युपदिदेशसतत्रतस्मेगोविंदपादगुरवे

सगुर्यतीनां ॥८॥ शंकरःसावित्रैरुपचारैरभ्यतोप
 यदसौगुरुमेनं ॥ ब्रह्मताद्विदितमप्युपालिप्सुःसंप्र
 दायपरिपालनबुद्ध्या ॥ ९ ॥ भक्तिपूर्वकृततत्प
 रिचर्यातोपितोधिकतरंयतिवर्यः ॥ ब्रह्मतामुपदि
 देशचतुर्भिर्वेदशेखरवचोभिरमुष्मै ॥ १० ॥
 सांप्रदायिकपराशरपुत्रप्रोक्तसूत्रमतगत्यनुरोधत् ॥
 शास्त्रगूढहृदयंहिदयालोःकृत्स्नमप्ययमनुत्थसु
 बुद्धिः ॥ ११ ॥

अर्थ—याप्रकारें करून अद्वैत साक्षात्काराने युक्त असे त्या शंकरा-
 चार्यांचें भाषण श्रवण करून हर्ष युक्त होताते जे गोविंदयती
 ते शंकराचार्या प्रत बोलते शाले. हे शंकराचार्य ! तुझी
 साक्षात श्रीशंकर असून मनुष्य अवतार धारण केला आहा,
 हें मीं समार्थयोगानें जाणतआहे. याप्रमाणें बोलून नंतर त्या
 गोविंदयतीनें गुहेच्या द्वारा आपले पाय शंकराचार्यांस दाखविले,—
 तेव्हां शंकराचार्यांनीं जवळ येऊन गोविंदयतीच्या चरणांची पूजा
 केली. तेव्हां सर्व यतींचा गुरू जो गोविंदयती त्याणे त्या शंकरा-
 चार्यांस उपदेश केला. आतां पायांची पूजा करण्याचें कारण
 हेच कीं सर्व लोकांस समजावे एतदर्थ. यद्यपी शंकराचा-
 र्यांनीं उपनिषत्प्रतिद्व आणि अखंडीकर असें जे ब्रह्म तें जाणले
 होते तथापि त्याब्रह्माप्रत पुनः जाण्याच्या इच्छेन नानाप्रकारचे
 विनयानुरूप उपचारें करून त्या गोविंद यतींस प्रसन्न करून घेतला.
 येथे कोणी शका घेतोले जें ब्रह्म एकावेळ जाणिलें तेंच पुनः
 काय जाणावपाचें ? तर त्या शकेचें समाधान असें होतें कीं,

शंकराचार्यांनी ब्रह्मज्ञानाविषयी गुरूच करावा लागतो त्यावांचून केवळ स्तुद्धीच्या योगानेच, ब्रह्मप्राप्ती होत नाही, हे सर्व लोकांस समजाविण्याकरितांच चरणांची पुजा केली. याप्रमाणे शंकराचार्यांनी अत्यंत नम्रतेने गोविंदयतीची पूजा केल्यावर त्या शे-वेने गोविंदयती अत्यंत संतुष्ट होऊन ऋग्वेद, यजुर्वेद, सामवेद, अथर्वणवेद, या चार वेदांचेही उपनिषदोक्त प्रज्ञानब्रह्म, अहंब्रह्मा-रथी, ब्रह्ममसी, आणि अयमात्माब्रह्म, या चार वचने कळून शक-राचार्यांस ब्रह्मभाषाचा उपदेश करिते झाले. याप्रकारे कळून गुरू जे गोविंदयती त्यांनी उपदेश केल्यावर महान बुद्धिमंत जेशंकरा-चार्य हे आपल्या गुरुसंप्रदायांमध्ये उत्पन्न झालेले जे व्यास त्यांनी सांगितलेल्या अथानोब्रह्मजिज्ञासः इत्यादि सुत्रांमध्ये, जे मत (ब्रह्मचिंतनलक्षणं) त्यांच्या मार्गा नुरोधाने परमदयाळ जे व्यास त्यांच्या शास्त्रांतील गूढ अभिप्रायात जाणते झाले. आतां गुरू संप्रदायो-क्त जे व्यास क्षणून सांगितलेल्याविषयी स्पुटार्थ सांगतो.

व्यासःपराशरसुतःकिलसत्यवत्यांतस्यास्मजःशुक

मुनिःप्रथितानुभावः॥तच्छिष्यतामुपगतःकिलगौ

डपादोगोविंदनाथंमितरस्यचशिष्यभूतः ॥ १२ ॥

शुश्रावतस्यनिकटेकिलशास्त्रजालंयश्चातृणोभु

जगसद्भगतस्त्वर्नतात् ॥ शब्दांबुराशिमखिलंस

मयंविधाययश्चाखिलानिभुवनानिविभर्तिमूर्धा ॥

⊙ १३ ॥ शंकरविजयेष्येतदाख्यानंवर्ततेकिल ॥

⊙ तेनश्रेष्ठत्वंमस्माकमास्तिवानास्तिचितय १४ ॥

अर्थ-तो असा कीं, पराशरऋषीचा सुनू सत्यवनीश्या शर्षी व्यास उत्पन्न झाले. व्यासाचा पुत्र शुकऋषी, शुकऋषीचा शिष्य

गौडपादाचार्य, आणि गौडपादाचार्यांचे शिष्य गोविंदयती, या प्रमाणे गुरुपरंपरा आहे. आतां ज्या गोविंदयतीने पाताळंत सर्व पृथ्वीतें मस्तकावर धारणकरणारा जो शेष त्याच्या घरी जाऊन तुझे शास्त्र सर्व पृथ्वीवर प्रवृत्त करीन अशी शेषाजवळ प्रतिज्ञा करून सर्व शब्दशास्त्राचा समुदाय जो ऐकिल्ल होता; तो सर्व गोविंदयती पासून शंकराचार्य उपदेशे करून ऐकता झाला. याप्रमाणे “ शंकरदिग्विजय ” ग्रंथांत ही कथा सांगितली आहे. आणि हा ग्रंथ शंकराचार्यांच्या शिष्यानेच केला आहे, तर त्या ग्रंथावरून श्रेष्ठत्वानुरूप जें गुरुत्व तें या सारस्वतांच्या ठिकाणीं राहून सारस्वत कोंकणे ऊर्फ शैणवी हे चित्तपावना दिकांचे पण जे गुरु ठरताव किंवा नाही तें पाहा. आणि तो ग्रंथ मान्य असल्यास अतः पर गुरुद्रोह करण्याची बुद्धी टाका. आणि याच गुरुविषयी प्राकृत प्रमाणें.—

नारदं उपदेशिला श्रीव्यास, व्यासं उपदेशिलें श्रीशु
कास, ॥ शुकें उपदेशिलें गौडपादास, तंथूनसं
न्यासपद्धती ॥ १५ ॥ संन्यासगुरू गौडपादा
चार्य, तच्छिष्य गोविंदपादपूज्यवर्य ॥ तेणेंकेलें
शिष्यद्वय, विवरणाचार्य आणि शंकर ॥ १६ ॥
आदौ गौडपादाचार्य, दुसरा गोविंदभगवत्पादव
र्य ॥ त्यापासून विवरणाचार्य, आणि मुख्य आचा
र्य श्रीशंकर ॥ १७ ॥ हस्तामलका।

१ गोविंदयती—यांचा शिष्य शंकराचार्य. तेव्हां सारस्वत कोंकणे ऊर्फ शैणवी हे चित्तपावनांचे पणजे गुरु झाले किंवा नाही ते पाहा.

शक्तिसुताचाव्यासजाण, त्यापासुनीशुकपूर्ण ॥
 गौडपादाचार्यसगुण, आचार्यगोविंदपै ॥१८ ॥
 शंकराचार्यअवतरलिया, पुढेंज्ञानबोधनगरिया ॥
 त्याचाशिष्यसित्धगिरिया, ईश्वरतीर्थपुढेंझाला ॥
 ॥ १९ ॥ गुरुचरित्र ॥

वाचकहो ! येवढी प्रमाणें प्रत्यक्षलें करून दृष्टित गोचर होत
 अगून त्यांकडे न पाहतां केवळ द्वेष बुद्धीच धारण करून चित्तपाव-
 न हे सारस्वत गौटाचे गुरु सणून सणण्याचें कल्याणेश्यादिका चि-
 त्तपावनांस योग्य वाटलें काय ? असो, आतां केवळ संन्यासचेंकरून
 मात्र सारस्वत चित्तपावनाचें पणजे गुरु ठरतात इतकेंच नव्हे; तर
 अभ्यासनाकरूनही सारस्वत कौंकणे कर्फे शगणगी हे सर्व ब्राह्म-
 णाचे गुरु ठरतात किंवा नाहीं तें या खाली प्रदर्शित केलेल्या प्र-
 माणावरून पाहा.

अथतस्यामनावृष्ट्यामतीतायांमहर्षयः ॥

अन्वोन्यंपरिपप्रच्छुःपुनःस्वाध्यायकारणात् ॥२० ॥

तेपांक्षुधापरीतानानंष्टावेदाभिधावतां ॥

सर्वेपाभेवराजेंद्रनकश्चित्प्रतिभातवान् ॥ २१ ॥

अथकश्चिद्विद्विस्तेपांसारस्वतमुपेयिवान् ॥

कुर्वाणंशंसितात्मानंस्याध्यायमृपिसत्तमं ॥२२ ॥

सगत्वाचष्टतेभ्यश्चसारस्वतमतिप्रभं ॥

स्वाध्यायममरप्रख्यंकुर्वाणंविजनेवने ॥ २३ ॥

ततःसर्वेसमाजमुस्तत्रराजन्महर्षयः ॥

सारस्वतमुक्तिंश्रेष्ठमिदमूचुःसमागताः ॥ २४ ॥

अस्मानध्यापयस्वेतितानुवाचततोमुनिः ॥

अर्थ—या पुस्तकाच्या ६ व्या प्रकरणांत पूर्वी अनावृष्टी पडली म्हणून जी सांगितली ती अनावृष्टी संपून सुभिक्षता झाल्यावर सर्व ऋषी एकत्र मिळून पुनः वेदाध्ययन करण्याच्या इच्छेने परस्परांमध्ये विचार करू लागले. आणि क्षुधे करून परितृप्त असून वेद नष्ट झाले या कारणास्तव चहूंकडे धावणारे असेजे ते सर्व ऋषी, त्यांतून वेदाध्ययन सांगण्याविषयी कौर्णोच समर्थ होईना, असें झाले. तेव्हां त्या सर्व ब्राह्मणांतून एक ब्राह्मण सारस्वत ऋषीप्रत आला. नंतर त्या सारस्वत ऋषीत ससितात्मा (निश्चय केला आहे) स्वाध्याय करणारा असा पाहून पुनः परत गेला आणि सांगितले की, एकांत वनी एक सारस्वत नामक ऋषी अतीतिजस्वी असून स्वाध्याय करीत बसला आहे. याप्रमाणे त्याचे ते भाषण ऐकिल्यावर ते सर्व ब्राह्मण जेथे तो सारस्वत ऋषी होता त्या स्थानी जाऊन हे ऋषी-वर्या ! तुहीं आलांत वेदाध्ययन सांगारें; असें ते सर्व ऋषी बोलते झाले. तेव्हां त्याचे ते भाषण ऐकून सारस्वत उत्तरदेता झाला ते असें की,

शिष्यत्वमुपगच्छध्वंविधिवत्धिममेत्युत ॥२५॥

तत्राऽब्रुवन्मुनिगणावालस्त्वमसिपुत्रक ॥

सतानाहनमेधर्मो नश्येदितिपुनर्मुनीन् ॥ २६ ॥

योह्यधर्मेणवैब्रूयात्गृहीयाद्योव्यधर्मतः ॥

हीयेतांतावुभौक्षिप्रंस्यातांवावैरिणावुभो ॥२७॥

नहायनैर्नपलितैःनवित्तेनैवबंधुभिः ॥ ७

ऋषयःश्रुक्तिरेधर्मयोऽनूचानःसनोमहान् ॥२८॥

एतच्छ्रुत्वावचस्तस्यमुनयस्तेविधानतः ॥

तस्माद्देवानुप्राप्यपुनर्धर्मप्रचक्रिरे ॥ २९ ॥

पट्टिमुंनिसहस्राणिशिष्यत्वंप्रतिपेदिरे ॥

सारस्वतस्यविप्रर्षेर्वेदस्वाध्यायकारणात् ॥ ३० ॥

मुष्टिमुष्टिततःसर्वेदभांणातेह्युपाहरन् ॥

तस्यासनार्थविप्रर्षेर्वालस्यापिविशेषतः ॥ ३१ ॥

⊙ इत्यंगदापर्ववाक्यमस्तिसंशयनाशकं ॥

अर्थ—यथा विधी तुह्नीं सर्व माझे शिष्य व्हा. तेव्हां ते सर्व ऋषी बोलले कीं, तुह्नीं लहान बालक आहा, आणि आर्हीं सर्व घोर आ-
होंत तर तुमचें शिष्यत्व यथा विधीनें कसें गृहण करावें. याप्रकारें
करून त्या सर्व ऋषींचें भाष श्रवण केल्यावर पुनः सारस्वत त्यां का-
रणें बोलतो यद्यपि मी लहान आहे. तथापी माझा धर्म तुह्नांस
यथाविधी शिष्यत्व केल्यानें नष्ट होणार नाही. आणि दुसरे
असें आहे कीं, जो अधर्मानें (यथाविधिवांचून) शिष्य होतो आणि
गुरू होतो; ते उभयतां गुरुशिष्य नष्ट होताते परस्परेनें नाशा-
प्रत पावतात. तस्मात् यथाविधी तुह्नीं शिष्यत्व करावें. दुसरे
असें आहे कीं, वर्षानीं अथवा 'केशपिकल्यानें किंवा गुप्कळ
द्रव्य असल्यानें पुरुष मोठा होतो असें नाही. तर जो पुरुष विद्वान्
व बुद्धिमान् असून धर्मति जाणणारा असा जो असेल त्यालाच मोठा
असें लणतात्. तस्मात् मी जरी लहान आहे तथापी विद्वान अस-
ल्या कारणानें मनपातून यथाविधी शिष्यत्व गृहण करा. याप्रकारें
करून त्या सारस्वताचें भाषण श्रवण केल्यावर ते सर्व ऋषी यथा-

विधीने त्याचें शिष्यत्व संपादन त्यापासून वेद गृहण करून पुनः धर्माचरण करावयास लागले. याप्रमाणें सारस्वताचें शिष्यत्व ६०००० साठ हजार ऋषींस प्राप्त झालें. आणि त्या सर्व ऋषींनीं तो सारस्वत जरी ल्हान होता तथापि त्यास गुरू करून अध्ययन केले या कारणास्तव त्याच्या आसनाकरीतां एक एक मुटू धर्म आणून दिला; आणि त्याच्या आर्हेत राहते झाले; याप्रमाणें “महाभारतांतील गदापर्वानें” गुरुत्वानुरूप जें श्रेष्ठत्व त्याचा संशय तोडणारीं अनेक वचनें सांगितलीं आहेत. तस्मात् सत्यचित्तपावनादिकहो! या भार-
तोक्तिकरून व मार्गें प्रदर्शित केलेल्या प्रमाणावरून सारस्वत कोंकणे ऊर्फ शाण्वती हे चित्तपावनाचें पणजे गुरू ठरतात किंवा नाही तें पाहा.

वाचकहो! याप्रदर्शित केलेल्या सर्व प्रमाणावरून गुरुत्वाचालेश तरी या चित्तपावनादिकांच्या ठिकाणीं सिद्ध होतो काय ? त्यांत शंकराचार्यांच्या नात्यानें कदाचित् कबूल केले असतें. परंतु शंकरा-
चार्यांला उपदेश मुळींच गौडाचार्यांकडून प्राप्त झाला असून अद्यापर्यंत शंकराचार्यांचें सर्वांवर जरी गुरुत्व चालतें तथापि सारस्वत कोंकणे ऊर्फ शाण्वती ब्राह्मणावर चालत नाही असें हें प्रत्यक्ष “कल्याणेच्छूस” दिसत असून तें नपाहतां केवळ कुतर्क काढून “सर्वांत तुहीं तैव्हां चित्त-
पावनाचें, तुह्मांवर (सारस्वतांवर)गुरुत्व” झणून “कल्याणेच्छूनें” आपल्या जातबंधूच्या (चित्तपावनाच्या) मनाचीमात्र खात्री करून घेत-
ली असेल तर असो, आतां “सारस्वतांपेक्षां श्रेष्ठ यास प्रमाण काय विचारारवें” झणून जें “कल्याणेच्छूनें” लिहिलें, तर त्या श्रेष्ठ-
पणा निपयीं एकवचन आहे,

सत्यंदमस्तपोदानमहिसेंद्रियनियहः ॥

१ साठहजार ऋ० यांत माधव लतिकेंतील ऋषी न हेतसे वाटते. आणि या वक्त्यांचा चित्तपावनांनीं शोधही केला नसेलना !

दृश्यंतेयत्रराजेंद्रसश्रेष्ठइतिविभ्रुतः ॥

अर्थ—मैं असें कीं सय, कामक्रोधादिकाचेंदमन, तप, दान, अहिंसा, आणि इद्रियाचानिग्रह, (स्वाधीनठेवणे) इतके गुण याच्या अर्गी आहेत तो श्रेष्ठ असें सांगितलें आहे. तर या चित्तपावनाच्याठीकार्णी वरील गुणाचा मुळीच असभव येतो. तर तोकसा? झणून प्रश्न कराल. तर पाहा; सत्य यागुणाविषयी तर लिहिणेंच नको. कारण व्यासादिकांचे जे मान्यग्रंथ ते एकीकडेच ठेऊन, अप्रगस्थ असून स्वरूपोल कल्पितकादंबरी वरून सारस्वत त्रिकर्मी असें झणण्याचें हें सर्व वाचकांस माहित आहेच आहे, तर अगा कुतर्काला सत्य झणतात काय? असो आतां दम यावखून चित्तपावन सारस्वतां पेशा श्रेष्ठ असें जर झणायें तरी नसल्येते कारण "कन्याविक्रयकाराश्चरद्वियाणामनिग्रहान्" इतिवै स्वार्थी नसल्या कारणानें कन्या विक्रय कराल याप्रमाणें कल्याणेश्रुतें दाखविलेला माधवच कबूल करितो तर या माधववाक्यावखून इद्रिये दनकरण्याची शक्ति चित्तपावनाच्या अर्गी आहे असें सिद्ध होतें काय?

आता अहिंसेवखून चित्तपावन जर सारस्वतापेक्षां श्रेष्ठ झणावें तथापि दोष येतोच. कारण "व्याधधर्मेशिशाखा" परशुरामापाशीं हे (चित्त०) प्रयत्नकबूल झाले आहेत तें असें कीं आमचा व्याधधर्म (जाळें घालून मासे मारण्याचा) आहे. तर या व्याधधर्मात अहिंसा झणतात काय?

* असो आतां केवळ श्रेष्ठचावखून चित्तपावनाचें सारस्वतांवर गुरूत्व असें जर झणायें तथापि संभवत नाही. कारण "सेवासर्वत्र-

* सर्वांची सेवा एक शूद्र करित असतो. आणि सेवावृत्तिही शूद्रांचून ब्राह्मण करित नसतात. तर त्या शैवेच्या योगानें हे श्रेष्ठ करतें पाहा.

कर्नारइदनिश्चयभाषण ” सर्वांची शेवा करणारे, असे व्हा
ल याप्रकारे करून परशुरामाचे उत्तम वचन आहे. तर सर्वांची शेवा
करणान्या चित्तपावनास सर्ववर्णांत श्रेष्ठ मानले जातील काय?

असो आता वर्ण करून चित्तपावन हे सारस्वतापेक्षा श्रेष्ठ असें
जर झणावे, तथापि श्रेष्ठ होत नाहीत कारण परशुरामाने तुमचीजात
काय? झणून ज्यावेळेस “यास” विचारिले तेव्हा त्या परशुरामा
स “यानीं” असे उत्तर दिले की “ज्ञानिंपृच्छसिहेरामज्ञानि कैव
र्तकीन्निच” हे परशुरामा! आमची ज्ञात जी तू विचारितोस तर
आमीं कैवर्तक (कोळी) आमीं झणून स्वमुखे करूनच हे कवून शाले
आहेत. तर तसे ते कैवर्तक सर्व वर्णांत (ल०) ब्रह्म, क्षत्रिय,
आणि वैश्य, यात श्रेष्ठ असे समजले जातील काय?

याचकडे ! “ कल्याणेच्छूनें, ” प्रदर्शित केलेल्या तर्काप्रमाणेच
तर्क अगोकारून हरेक प्रकारचा तर्क लढविला तथापि त्या तर्काच्या
कोण याही न्यायास चित्तपावन हे योग्य होत नसून सारस्वत कोकणे
ऊर्फ शाण्णवी ब्राह्मणापेक्षा चित्तपावन श्रेष्ठ, यास प्रमाण काय
विचारावे? झणून तर्क प्रदर्शित करितेवेळीं कल्याणेच्छूनें यावरील
तर्काचा काहीं तरी विचार केला काय? कारण यावरील
तर्कावरून श्रेष्ठत्वाचा व्यापार चित्तपावनाच्या ठिकाणीं मुळींच लागू
होत नाही असें असून चित्तपावन सारस्वतापेक्षा श्रेष्ठ होतील कोठून !!
आता पूर्वोक्त श्लोकातील गुण या चित्तपावनाच्या अंगीं नाही, झणून
ते श्रेष्ठ नव्हे असें जें सांगितलें ते ररे, परंतु ते सर्व गुण या सारस्व
ताच्या अगो तरी आहेत काय? झणून कोणि शका घेतील तर
त्या शकेच्या समाधानाविषयीं गुरुत्वानुरूप जीं काहींसप्रमाणें तीं सर्व
पूर्वीं याच प्रकरणात प्रदर्शित केलींआहेत आणि त्या सर्व प्रमाणावरून
सर्व वर्णांचे गुरू सारस्वत असे सिद्ध होतात आता या गुणेंकरून सर्व

मंत्रौपधितपोयोगवलेनजितमन्यवः ॥

यस्मिन्वसंतिविप्राश्चपट्कर्मनिरताःसदा ॥

कुक्कोणदेशगायस्मात्कौकणानामतोभवन् ॥३८॥

● इत्थमाहपुरासूतसंहितायांप्रभाषितं ॥

● अस्यस्फुटावलोकैनसम्यक्बोधोभवेत्खलु ॥३९॥

अर्थ—तें असे कीं गोकर्ण क्षेत्राच्या उत्तरभागीं सप्तयोजन विस्तृत सर्व पापांचें नाशकरणारे एक गोवा नामक (गोमांतक) नगरआहे. जशीं काशी, भीमा, गंगा, गोदावरी, इत्यादि महानद्या आहेत त्याचप्रमाणें कुक्कोण (कुक्काळिअ) देशांत गोवा पुरीमध्ये एक नदी आहे. आणि सूर्यप्रभेनें जसा अंधकार नाशप्रत पावतो तसे त्या गोवा पुरीच्या दर्शन मार्गें करून पूर्वाजित पापांचा नाश होतो. आणि त्या गोवा पुरीमध्ये जी नदी आहे ती प्रत ध्यानकरावे अशी एक वेळ जो मानव इच्छा करितो कीं तो वैकुण्ठलोकाप्रतपावतो. यामार्गें त्यानदीचें महत्त्व आहे. आणि त्या नदीमध्ये बुद्धीमानपुरुष जो स्नान करील त्याची एकवीसकुलें उद्धरून जातील यामध्ये संशय नाहीं. आणि त्या गोवापुरींत जे ब्राह्मण राहतात ते महान् वेद, वेदांगाचेपारंग असून त्याणीं मंत्र, औषधी, तप, आणि योग, यांच्या साधनानें क्रोध जिंकूनटाकित होतात सर्वकाल षट्कर्मांत निरत असे ते सर्व ब्राह्मण आहेत परंतु कुक्कोण (कुक्काळिअ) देशांत राहत असल्या कारणानें त्यांस कौकणे हें नांव प्राप्त झालें आहे. यामार्गें “ सूतसंहितेमध्ये ” सांगितलें आहे याच्या स्फुटावलोकनानें वादींच्यामनास उत्तम बोध होईल. आतां हींप्रमाणें दर्शविण्याचें कारण हेंच कीं ही गोवानामकनगरीच जर इतकी श्रेष्ठ तर त्यांत राहणारे सारस्वत कौकणे

ब्राह्मण ते किती श्रेष्ठ असतील त्याचा सिद्धान्तरा. आतां या सर्वा प्रमाणावरून श्रेष्ठ मानुन्य नें पक्षधर्मन तें यासाम्मनाच्याच टि काणी राहत असल्याकारणानें साम्मनकीरुणे उर्फ द्याग्णवी ब्राह्मण हे सर्वा वर्णांत श्रेष्ठ असून चित्तपावनाचे पगजे गुण ठरतात किंवा नाही तें पूर्वोक्त “शक्रविजय,” “भाग्य,” “गुरुचरित्र” इत्यादिक ग्रंथावरून पाहा. आतां ते ग्रंथ सर्वा मान्य असल्यास गुरुपद माय करून श्रोहसंपादन करण्याची बुद्धी टाका; आणि तें अमान्य असल्यास हर्ताठ लागून बुडजन टाका. क्षणजे तेंचें माझे बोलणें नाही. आता या चित्तपावनार्ना सारस्वताची हरेक प्रकारे करून निंदा केली क्षणून खानिदिस सारस्वत पात्रहोतात असें नाही कारण.

मलोत्सर्गजर्जेद्रस्यमूर्धिकाकःकरोतिचेत् ॥

कुलानुरूपंतत्तस्ययोगजीगजएवसः ॥ १० ॥

अधःकरोपियद्रत्नंमूर्धोधास्यतेतृणं ॥

दोषःस्तस्यैवजलधेरत्नरत्नतृणतृणं ॥ ११ ॥

अर्थ—असें आहेकी, कावळ्यानें मिहतिपेक्षा मोठा, असें मनात आणून हतीच्या मस्तकावर बसून मलोत्सर्ग केला (हगला) क्षणून कावळा हतिपेक्षा श्रेष्ठ झाला असें नाही. आता त्याकावळ्यानें आपल्यादुष्ट स्वभावे करून हतीच्या मस्तकावर जो मलोत्सर्ग केला तो त्याच्या कुलप्रमाणें केला क्षणून गज नीच आणि कावळा श्रेष्ठ असें होणेंच नाही, यासदृशातपाहा खरें अमोलिक असून समुद्र त्या- रत्नास खाली टाकितो (बुडवितो) आणि तृणजें आहे तें आपल्यामस्तकावर धारण करितो क्षणजे बुडवीत नाही (पाण्यावरतरतें) क्षणून हादोषत्यापदार्थाचा नव्हे तर समुद्राचा आहे कारण वास्तवीक पाहिलें

असतां रत्नाला आणि तृणाला किती अंतर आहे? तस्मात् तशा त्या
 अमोलिक रत्नास खालि टाकून तृण मस्तकावरधारण करितो झणून
 रत्नाची योग्यता तृणास येईल काय? आतां आपल्या स्वभावे करून
 समुद्र जसे त्या रत्नासबुडवितो, तसे हे चित्तपावन आपल्या उत्तम
 स्वभावाचे सारस्वतांची निंदा करितात झणून त्या निंदेनें
 सारस्वतर्काकणेकणेशाण्णत्री ब्राह्मण हे नीच आणि चित्तपावनश्रेष्ठ
 असें होणेंच नाहीं. आतां पराची निंदाकरणें, हाचित्तपावनाचा
 स्वभावीक गूण आहे. अशाया उत्तम गुणाविषयीं मी इत्थंभूत
 वर्णन केलें झणून चित्तपावनादिकांस दोषत्वानें भासत असेल
 तर तें योग्यच आहे. कारण.

अधर्मधर्ममितियामन्यसेतमसावृता ॥

सर्वार्थान्विपरीतांश्रुत्विःसापार्थतामसी ॥ ४२ ॥

⊗ इत्थं हि भगवद्गीतावाक्यादेवंमयोच्यते ॥

⊗ ततो न कापि हानिर्नोदूपितानामपित्वया ॥ ४३ ॥

अर्थ—तमोगुणाचा गूणतत्त्वाच आहे याविषयी प्रमाण, कृष्ण अर्जु-
 नास सांगतो हे अर्जुना! अधर्मास धर्म मानण्याची जी बुद्धी ती
 तमोगुणानें युक्त आहे झणून तीला तामसी बुद्धी असें झणतात या-
 प्रमाणें “गतिायचन” आहे. आणि या चित्तपावनाचें बोलणें तर
 यावचनास अनुकूल असून यापकारच्या तामसबुद्धीतें अंगीकारून
 चित्तपावनानीं सारस्वतांस दूपिलें झणून त्यांत आमची (सारस्वतांची)
 काय हानी होणार! काहींच हानी होत नाहीं. आणि ब्रह्मद्वेष
 संपादन करण्याकडे ज्याणें चित्तठेविलें आहे त्यास शिष्टांनीं, नानाप्र-
 कारचे शास्त्रार्थ दाखविले झणून त्याब्रह्मद्वेष करणाराचें समाधान होतें
 काय! होणारच नाहीं. कारण ज्याच्या जो कुबुद्धी असतो त्याचे

हे स्वभाविक गुण असतात आणि यास्वभावाविषयी हरदासदुवांची एक झण ही आहे ती असी की "कडुकारलेतुपांततळिले साखरेंत घोळीलें परंतु कडूतेंकडू" तसे हे "कल्याणेच्छू" केवळ द्वेषानेंच जर सारस्वतांची निंदा करू लागले तर त्या द्वेषावर कोणता उपाय चालतो ! आणि याद्वेषेलोकांचें समाधान तरी कसे होईल ! होणारच नाही. एवंच तात्पर्य हाच की "हंमरेगां पन तुमकु रांड करेगा" या झणी प्रमाणेंच जर हे "कल्याणेच्छूादिक चित्तपावन" वर्तन करू लागले तर त्या वर्तनावरून त्यांची (चित्त०) विद्वत्ताबुल्य जी काही योग्यताही किती असेल ती सर्व विद्वज्जन पंडितांच्या मनास प्रत्यक्षनेकसरून दिसून येईलच येईल यांत शंका नाही; कारण पहा व्यासादिक भनेक महर्षींनीं जीं धर्मशास्त्रे करून ठेविलीं तीं केवळ अज्ञानी पुरुषांच्या ज्ञानप्राप्त्यर्थ असून धर्मिटांस हितोपकारक आहेत. तर तशा त्या महान् धर्म शास्त्रांकडे दुर्लक्ष करून केवळ नूतन रचलेल्या कादंबरीच्या श्लोक्तिवरून सारस्वत ऊर्फ शाण्वती हे ब्राह्मण नव्हे, व ते तीनकर्मी, सारस्वतां पेशां चित्तपावन श्रेष्ठ झणून झणते वेळीं "कल्याणेच्छूनें" पूर्वोक्त ग्रंथाचा ("शांकरविजय, भारत, सहाय्यदीप्यंड, गुह्यचरित्र, मन्वादिक सर्व स्मृतींचा") काही तरी विचार केल्याकाय ! आतां या सर्व ग्रंथाचा विचार केल्यावांचूनच जर त्या "कल्याणेच्छूनें" आमच्या स्वकीय बंधुजनांस (सारस्वतांस) उत्तर दिलें असेल तर तो केवळ सारस्वत कौंकर्णे ऊर्फ शाण्वती ब्राह्मणाचा मात्र द्वेषी होता, असें नाही तर वेदशास्त्राचाही बाह्य असून आपमतलबी होता असें झणण्यास काहींच संशय नाही. आणि अशाया कुबुधिलोकांनीं नाना प्रकारचे नूतन ग्रंथ रचून त्याभन्वयें गुरुग्रोहाकडे नपाहतां केवळ द्वेषानेंच सारस्वतां पेशां चित्तपावन श्रेष्ठ यास प्रमाण काय विचारावें" झटलें झणून सारस्वतांपिशां चित्तपावन श्रेष्ठ असे सिद्ध होत नसून

याविधर्थां कोणत्याही मान्यग्रंथाचा आधार नसतां सिष्टानुमतही दिस-
ण्यांत येत नाहीं असें असून गुरुत्वानुरूप जें श्रेष्ठत्व तें या चित्तपाव-
नादिकांच्या ठिकाणीं कोठून प्राप्त झालें असेल तें असो. एवंच तात्पर्य
हैचकीं मनसोइच्छ कांहींतरी बोलवें, मग तें कोठेकां पडेना ! !

⊗ श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तत्रचनानांचसंग्रहात् ॥

⊗ दशप्रकरणारव्योयग्रंधोवैरचितोमया ॥

⊗ अस्यरफुटावलोकेनसम्यक्वोधोभवेत्खलु ॥

अर्थ—असो आतां हे सर्व प्रकार माझ्या विद्वज्जनप्रीयवाचकांस श्रुत
होण्या करितां, श्रुति, स्मृति, आणि पुराणें, या तिहींत ही सांगितलेल्या
प्रमाणाच्या संग्रहानें हा एक दशप्रकरण नामक ग्रंथ म्या रचला
आहे. तर या ग्रंथांत प्रदर्शित केलेल्या संपूर्ण शास्त्राधारांचे एकवार
अवलोकन केलें असतां पदूर्ध्वत्वानुरूप जें पक्ष धर्मत्व, तें विमत
याच पक्षावर (सारस्वत कोंकणेरूप शाण्णवी) ब्राह्मणावर राहून सर्व
दगांचे गुरू सारस्वत असून चित्तपावनादिकांचे पणजेगुरू ठरतात
किंवा नाहीं तें सर्व वाचकांनीं आपापल्या शुद्धांतः करणानें निर्णय
करून पाहिल्यावर सर्व वाचकांच्या मनाची उत्तमताची होऊन सर्वोद
बोती प्राप्त होईल अशी आशा करितों.

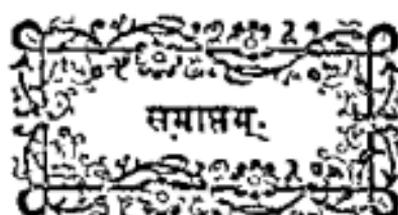
इतिकेण्योपाह्ननारायणसूनुलक्ष्मणविरचितेश्रीम
मदशप्रकरणेगुरूत्वसिद्धकृतंनामदशमप्रकरणंसमा
प्तम् ॥ श्रीसारस्वत्सार्पणमस्तू ॥

रामग्रहाश्वचंद्रप्रमिते, शाकेसहस्यमासिगुरौ ॥

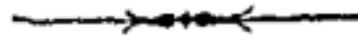
मुंबापूर्वांनिर्णयसागर, यंत्रिकितसिताष्टम्यां ॥

हैं पुस्तक शके १७९३ पीप्य शुद्ध अष्टमी या दिवशीं निर्णय-
सागर छापलास्यांत छापून प्रसिद्ध केले आहे.

इसवी सन १८७२

आश्रयदात्यांचीं नावे.

नावें.	प्रति.	नावें.	प्रति.
श्रीमत्परमहंस परिव्राजकाचार्य वर्षत्वादानेकगुणसपन्नश्री- काशीमठसत्यानश्रीमद्भूयने इतीर्थश्रीपादस्वामी	१०	११ रामकृष्ण गोविंद केणी शास्त्री.	१
श्रीमत्परमहंस परिव्राजकाचार्य वर्षत्वादानेकगुणसपन्न श्री- गोकर्ण मठाधीश श्रीमत्पूर्ण प्रज्ञतीर्थश्रीपादवडेर व श्री- मन्पूर्वनामतीर्थ श्रीपादव- डेर स्वामी	८	११ भिकू हरभट्टजी सुखठा- णेकर	१
श्रीमत्परमहंस परिव्राजकाचार्य वर्षत्वादानेकगुणसपन्न श्री- मच्छिवानंद सरस्वती स्वामी मठ कवळे	७	११ घन शाम यशवत भट्टजी सुखठाणेकर.	१
मुवई.		११ भास्कर येशवत भट्टजी सुखठाणेकर.	१
श्रीमद्यज्ञनादि पट्टकर्म नि- रत वे० शा० रा० रा० रामचंद्र जगन्नाथाचार्य . . .	१	११ कृष्णा गोविंदभट्टकडें . . .	१
११ लक्ष्मण हरभट्टजी सुखठा- णेकर पुरोहित.	१	११ रामचंद्र विठ्ठल शास्त्री . . .	१
११ भिकू महादेव भट्टजी देऊ ळकर पुरोहित.	१	गौनाहाणप्रतिपालक स्वधर्म- रक्षक रा० रा० डाकर भाऊ दाजी.	६
		११ बाबु रामचंद्र परव	९
		११ जगन्नाथ आत्माराम वा. गळे.	२
		११ नारायण वासुदेव दाभो- लकर	२
		११ भोरोबा सुंदर मोर्ने	१
		११ सदाशिव गोपाळ श्री- धरपई.	१
		११ निलकंठ नारायण	१

नावें.	प्रति.	नावें.	प्रति.
गौ० रा० रा० मंगेश पुरु-		॥ दादोबा सराराम.	१
पोत्तम बोणझे.....	१	॥ आनदराव कृष्णराव....	१
॥ काशीनाथ पाडुरग परब.	१	॥ निष्णुगणेश रागणेकर..	१
॥ नारायण कैरोबा भेंडे ..	१	॥ सखाराम अनदराव धोंडे.	१
॥ गणपत रामचद्रा....	१	॥ लक्ष्मण नारायण.....	१
॥ भावु कृष्णा मिश्रु....	१	॥ लक्ष्मणकृष्णादळवी. . .	१
॥ नारायण सदाशिव पडित.	१	॥ महादेव लक्ष्मण नायिक...	१
॥ विठ्ठल अनत म्हाडदोळ-		॥ त्र्यंबकरामचद्र तेलग ..	१
कर.	१	॥	१
॥ नारायण गोविंद परे. . .	१	॥ पुडलीक अनतपे	१
॥ जनार्दन पुरुषोत्तम ना-		॥ आत्माराम सगूणसुकेशेन्द्र.	१
यिक	१	॥ बापूपाडुरंगखोटे	१
॥ विठोबा गोविंद राजाप्यक्ष.	१	॥ मोरोबा हरी कोटणीस ..	१
॥ शाताराम नारायण वकील.	१	॥ दानोधर केदाव प्रभू दे-	
॥ रामचद्र गोविंद राजा-		साई.	१
ध्यक्ष	१	॥ गोपाळ वल्लाळ आजगा-	
॥ दत्तात्रयरामचद्रनाडकर्णी.	२	वकर.	१
॥ धन.शामनिलकठनाडक-		॥ रामचद्र सखाराम राजा-	
र्णी.	१	ध्यक्ष	१
॥ पुरुषोत्तम सखाराम वुर्दे.	१	॥ अनत महादेव गांवसकर.	१
॥ लक्ष्मणविनोबाकामत ..	१	॥ अनदराव पाडुरग	१
॥ भवानीविश्वनायकानाविंदे.	१	॥ लक्ष्मीनारायणरामभाडारी.	१
॥ रामचद्र बाळाराम शेणवी.	१	॥ विनायकपाडुरंगसजगिरी..	१
॥ माधव चक्रोबा	१	॥ विठोबाश्रीनिवास	१
॥ सूर्याजी सदाशिव महाभ्ये.	१	॥ भिकूरनछोडदळवी.....	१
॥ गोविंदरावव्यकोबाकर्णीक.	१		

नामं.	प्रति.	नामं.	प्रति.
गौ० रा० रा० मल्लनाथ बाबु.		॥ विश्वनाथ लाडकीवालाड.	१
राव	१	शहापूर.	
॥ रामचंद्र नारायण	१	श्री० वे० रा० रा० विठ्ठल.	
॥ स्वामिनारायणकेशवमांडारी	१	महद्विचाराभट्टपुरीहित	१
॥ नारायण विश्राम दळवी	१	पुणे.	
॥ विष्णुधनःशामबकील	१	श्री० वे० रा० रा० जना.	
॥ नारायण पांडुरंग शेणई	१	टनाचार्य बळे	१
॥ शंकर अनंत भेंडे	१	गौ० रा० रा० विनायकराम	
॥ शिवरामकेशवमांडारी	१	बापुजी भांडारकर	१
॥ पांडुरंग मोरोबा	१	नाशीक.	
॥ आप्पाजीनारायणवैद्य	१	श्री० वे० रा० रा० बाबादि-	
॥ आनंदराव दामोदर वा-		सीत विन् यज्ञेश्वरादि सीत	
गळे	१	इयाटे	१
॥ बाळाजी विश्वनाथ दाम-		पंढरपूर.	
लकर	१	गौ० रा० रा० विश्वनाथ नारा-	
॥ सदाशिव रघुनाथ देसाई	१	यण परुळेकर	१
॥ गणेश त्रिवक्क जोशी	१	इलकी.	
॥ लक्ष्मण फटवा शेणवी	१	श्री० वे० शा० रा० रा०	
॥ भिकू साजवा	१	भिमाचार्य मुंबई कालेजांती-	
॥ रामचंद्र काशीनाथ परब	१	ल संस्कृत मास्तर	१
॥ शामराव विठ्ठल	१	पैगिणी	
॥ वैकटपती	१	गौ० रा० रा० वैकटपती देसाई	१
श्रीक्षेत्र काशी.		दिवेश्वर	
गौ० स्व० रा० रा० आनंत		श्री० वे० शा० रा० रा०	
केशव कामत	१	श्रीधर रामचंद्राचार्य	१
दंदोर.		॥ उर्वर भीकमहंजी	१
॥ यशवतराव बाजी कोटणीस	१		

नामं.	प्रति.	नामं.	प्रति.
रा० रा० आप्पाजीराव जय- वंत रेवे.	१	विठोबा लक्ष्मण नायक.	१
॥ अनंत दत्तात्रय देशपांडे.	१	होन्नावर.	
॥ तातोबा विश्वनाथराव देश- पांडे	२	वे० शा० रा० रा० गणपिभ- ट्ट सेशभट्ट	१
भाधिनकुर्वा.		॥ गणपत मर्तभट्ट.	१
वे० रा० रा० सदाशिव पां- लुरंग भट्ट मेरावळी. . .	१	रा० रा० दत्तात्रय हरीसाख- रदाडे	४
॥ वैकटेश सुत्राव कारकून- अंकोला.	१	शिद्धापूर.	
॥ वैकुंठराव आप्पा नाडकर्णी.	१	वे० शा० रा० रा० सुब्बाभट्ट सांतभट्ट.	१
॥ अनंत सोयर पपी	१	॥ गुंडप्पा नार्णप्पा.	१
॥ रामचंद्र मंगेश नाडकर्णी.	१	॥ रंगप्पननार्णप्पा विश्रंगप्पा. १	
गोकर्ण.		॥ मंजप्पातिमप्पा मंजनाथैव्या. १	
रा० रा० गोविंद श्रोधर स्कु- लमास्तर.	१	॥ मंजैव्यनसुवैव्यालालपनायिक १	
॥ रामचंद्र शिवैव्या गंगोळी.	१	॥ सुत्रावमंजप्पाभांडारी. . . १	
॥ वैकुंठ विठोबा पोस्टमास्तर.	१	॥ मंजैव्या च्चरैव्या. १	
॥ वासुदेव नारायणराव ना- डकर्णी.	१	विजगी.	
पल्लापूर.		वे० शा० रा० रा० वैकुंठभ- ट्ट विठ्ठलभट्ट.	१
वे० रा० रा० बाबु वैकुंठ भट्ट पुरोहित.	१	॥ पद्मनाभभट्ट महादेवभट्ट. १	
॥ वासुदेव अनंत.	१	॥ वासुदेवभट्ट महादेवभट्ट. . १	
॥ मंगेशराव सोयरोबा काय- सूळकर मामलतदार . .	१	रा० रा० विठप्पा कृष्णपैमू- डलगिरी.	१
॥ अपनी कृष्णप्पा निशपत		॥ दासप्पा हनुमंत पयि मूड- गिरी.	१
		॥ शेषगिरिप्पा वैकटरमणपै मूडलगिरी.	१

नावें.	प्रति.	नावें.	प्रति.
मंगलूर.		सावकार रुष्णप्रभू-	
वे० शा० रा० रा० विठ्ठल-		अर्पप्रभू	४
चार्य केशवाचार्य पंडित.	१	मजेश्वर.	
गौ० रा० रा० पसारी शैसूराय		वे० शा० रा० रा० पुरुषो-	
प्रभू	७	त्तमाचार्य	१
कोळकैरे.		सोलगांव.	
गौ० स्व० रा० रा० नरसि-		रा० रा० अनंत मोरेश्वर प-	
व्दप्रभू	४	डित महाराज	१
वंटवाळ.		व्यंगलें.	
वे० शा० रा० रा० रामदु-		गौ० रा० रा० नारायण अत	
पुरोहित	१	कीटणीस	१

एकंदर प्रति २५०

या पुस्तकांत नजरचुकीने राहिलेल्या अशु-
द्धांचें शुद्धीकरण.

पृष्ठ.	पं.सं.	अशुद्ध.	शुद्ध.
२	१७	पट्टा	पट्टा
५	१८	कौकर्मणु	कौकर्मणु
६	१९	शृणु	शृणु
७	२	शृणु	शृणु
८	२	पट्ट	पट्ट
१२	१७	कुतलि	कुतलि
"	१८	कुतथयः	कुतथये
"	४	सृष्टेः	सृष्टे
"	६	भूत	भूतः
१३	१८	भृगु	भृगु
१८	१९	आनीता	आनीता
२२	६	भेदस्ते	भेदस्ते
३२	१	शुच	शुद्ध
"	६	शमोदमस्त	शमोदमस्त
"	९	एतप्रय	एतप्रय
१	१०	अतो	अतो
६	१९	ईज्या	ईज्या
८	१०	ईज्या	ईज्या

पृष्ठ.	पंगत.	अशुद्ध.	शुद्ध.
१७	२१	अजिन	अजिनं
२३	१३	पितेस्ति	पितेति
२५	२३	नीह	नहि
२७	१३	आचाराद	आचारा
२८	१४	नित्यकर्म	नित्यकर्म
३२	६	इत्थं	इत्थं.
३७	१५	पट्कर्म	पट्कर्म
३८	४	शुल्कार्थं	शुल्कार्थं
"	१४	ईज्या	इज्या
४०	२	निर्णिताः	निर्णिताः
४१	७	वर्णतः	वर्णताः
"	१८	जन्महात्	जन्माहात्
४३	१९	शर्मवद्	शर्मवद्
५३	२१	आषोडशाद	आषोडशाद्
५९	५	निजनिर्णयं	जिननिर्णयं
६१	१४	शृणु	शृणु
६३	५	व्यभिचार	व्यभिचारो
"	२२	औदुंबर	औदुंबरः
६४	१४	विशः	विशः
"	१६	पितृन्	पितृन्
"	१७	व्यवहारोम	व्यवहारश्च
६६	१४	दृश्यते	दृश्यंते
६८	१०	तती	तती
"	११	भृत्वं	भृत्वं
६९	१६	क्षत्रियादि	क्षत्रियादि
७०	८	उपदष्टृत्वं	उपदेष्टृत्वं

पृष्ठ.	पंक्त.	अनुद.	शुद्ध.
७०	११	शिष्यो	शिष्यो
७१	१४	राजस्य	राजस्य
७२	१	श्राद्ध	श्राद्ध
"	७	विमते	विमतेः
७६	१७	तोहि	तोहि
७६	२२	त्रैवर्णिक	त्रैवर्णिक
८२	२०	राद्रिजस्य	राद्रिजस्य
८४	२०	शेक	रक्ते
९४	६	वद्या	वध्या
"	"	मैथुन	मैथुन
१०९	१	वर्षस	वर्षस
१०४	८	पाप्यासि	पापीपसी
१०७	४	निषिद्धा	निषिद्धाच
"	७	भवद्विस्ता	भवद्विस्ता
"	९	वैश्यत्व	वैश्यत्व
"	"	नास्ये	नास्यी
"	१९	वादीनां	वादीनां
"	२३	तच्छूद्र	तेशूद्र
१११	१८	क्रौ	क्रौ
११२	१९	क्षितः	क्षिता
"	२०	पक्षे	पक्षे
११३	१९	त्यक्तैव्य	त्यक्तवैव्य
११७	१९	कीर्तिता	कीर्तिना
१२०	७	गृहिणी	गृहिणी
"	८	श्रीव	श्रीव
"	११	हिंस्र	हिंस्र

पृष्ठ.	पंगत.	अशुद्ध.	शुद्ध.
१२०	१२	तिघीहि	सिधूक्तं
१२२	१५	धर्म	धर्माः
"	१७	एतं	एवं
१२३	५	बृह	बृह.
१२६	२१	करोपि	करोति
१२७	२२	किंवा	किंवा
१३०	४	दुरस्ते	दुरस्ते
१३३	८	वक्र	वक्र
"	९	सतमू	सततमू
१४१	८	स्त्रौत	स्त्रौत
"	१७	विशिष्टा	विशिष्टा
"	१८	नैष्याइका	नैष्यायिका
१४२	२	वृद्ध	वृद्ध
१४३	१९	श्रुतिर्मला	श्रुतिर्बला
१४४	४	मप्यतं	मप्यतं
"	६	सिद्धि	सिद्धि
"	१४	स्विधि	स्विधिति
१४७	१३	त्यंनुना	त्यंनुना
१४९	१०	मुत्पंना	मुत्पंनाः
"	१३	इपीका	इपिका
"	१९	बलाड्य	बलाड्य
१५०	२	ऋपीश्रेष्ठा	ऋपिश्रेष्ठा
१५४	१९	भवच्छ्रीमा	भवच्छ्रीमान्
१५५	१३	नेत्रं (डोळे)	नेत्रं (डोळे)
"	१८	गोमदक	गोमेदक
१५७	३	उदिस्प	उदिस्प

पृष्ठ	पान.	अनुद.	शुद्ध.
१५९	१०	व्यवृत्ति	व्यवृत्ति
"	१२	वर्धो	वर्दो
१६०	१३	तत्तदेश	तत्तदेश
"	१४	तत्तदेश	तत्तदेश
१६१	११	वर्णवर्ध	वर्णवर्द
"	१६	स्त्रीयकरण	स्त्रीयकारण
"	१८	वृष्णस्पति	वृष्णस्पति
१६३	१४	वर्षे	वर्षे
१६७	४	व्यष्टाग	व्यष्टाग
"	९	मत्तोदारक	मतोद्वारक
"	"	नृसिंह	नृसिंह
"	११	द्विभु	द्विभु
"	"	द्वेद्र	धेद्र
"	१२	द्विभुदा	द्विभुधा
१६८	४	पक्षके	पक्षके
"	११	व्यष्टाग	व्यष्टाग
"	१५	मत्तोदा	मतोद्दा
"	१७	द्विभुद्वेद्र	द्विभुवेद्र
"	१८	द्विभुदा	द्विभुधा
१७०	८	द्वसुद्वेद्र	द्वसुधेद्र
१७२	७	आशिर्वाद	आशिर्वाद
१७६	२२	साधिका	साधिका
१७७	४	भद्रप्य	भद्रप्य
"	५	वासिच	वासिच
१८८	५	पट्कर्मा	पट्कर्मा
"	६	द्यरम	द्यरम

पृष्ठ.	पंगत.	अशुद्ध.	शुद्ध.
१९०	१४	द्वाल	द्वाल
१९२	१	व्याकर्ण	व्याकरण.
"	२५	शास्त्रसमा	शास्त्रसमा
"	"	मेवचोवद.	मेवचोवद
१९५	१०	वीवेचन	विवेचन
१९६	९	जातीभेद	जातिभेद
"	१२	इतीपर्यंत	इतिपर्यंत
१९८	५	त्रिणि	त्रिणि
२००	३	हेपेडति	हेपडिता
"	१३	सूत्र	सुत्र
"	१९	पितृन्	पितृन्
२०१	२	पितृश्वा	पितृश्वा
"	"	न्मासं	न्मास
२०३	३	साध्वी	साध्वी
"	४	चारका	चारिका
२०४	२	गृहीध्व	गृहीध्वं
२३३	३	माशेन	मासेन
२३४	१०	धीही	धीहि
२४८	६	पदार्थाश्च	पदार्थाश्च
२४९	१८	प्रवर्त	प्रवृत्त
२५०	३	न्यून्य	न्यून
"	८	प्रगात	प्रघात
"	२२	जेष्ठ	ज्येष्ठ
२५४	१९	त्समाजेभ्यो	त्समाजेभ्यो
२५९	४	शाण्याने	शाहाण्याने
२६४	१४	परशुरामजीतो	परशुरामजीतो

क्र.सं.	पगत.	अनुद.	शुद्ध.
२६६	४	दोळे	डोळे
२६७	१०	चिरादिह	चिरादह
२७०	१५	न्यतातीनि	न्यतीतानि
२७३	१७	शक्के	शके
२७४	२५	सिघ्र	शीघ्र
२८०	४	कच्छू	कच्छू
२८२	१४	हेचा	हेचार
२८४	७	गुर	गूर
२९२	४	विस्मिता	विस्मितो
"	"	ग्रणी	ग्रणी.
"	१२	तदृत	तदृत्
"	२२	देवी	देवि
३०६	१९	गौडाच	गौडाश्च
३०७	४	गौडाच	गौडाश्च
३१०	७	योगी	योगी
३१२	४	सेवेने	सेवेने
"	१४	स्यावपिपी	स्याविपपी
३१६	२	एतच्छु	एतच्छू
३२०	२१	पुर्यासमानं	पुर्या समान
३२२	१४	करोषि	करोति

या ग्रथात हस्तदोषानें व नजर चूकीनें जी अशुद्धें राहून गेलीं तीं सर्व अनुक्रमानें दाखविलीं आहेत. पाश्चिमाय वाचकाच्या नजरेस आणखी दिसून आल्यास कळविण्याची मेहरवानी केल्यानें द्वितीया वृत्तीत सर्व घेऊन छापलीं जातील.